

KOMMENTÁR HÓSÉA PRÓFÉTA KÖNYVÉHEZ

IRTA:

DR. KECSKEMÉTHY ISTVÁN

REF. THEOL. PROFESSOR



KOLOZSVÁR,

NYOMATOTT STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1913.

A rövidítéseket lásd Amos kommentárjánál.

A héber szavak átírásában a szabatoság hiányáért és az esetleges inconsequenttiákért az a mentségem, hogy az átírásnál a kéziratomban keresztül vitt görög betűkkel kombinált rendszert az utolsó pillanatban jónak láttam visszacsínálni, technikai okokból.

I. Általános rész.

1. Hóséa kora.

Izráelnek II. Jeroboám (782—743) alatti virágzására (I. szerzőnek Amós prófétához írt Kommentárját) csakhamar a birodalom haldoklásának kora következett. II. Jeroboám fia, Zakarjah, félévi uralkodás után összeesküvés, illetőleg forradalom áldozata lett, Sallum ben Jábes „megölte őt a nép szeme láttára“ (2 Kir. 15, 10); és vele kihalt a Jéhu dynastiája. Sallum már egy hónap mulva lebukott a vérrel szerzett trónról, megölte őt Menahem ben Gádi, aki a régi fővárosból, Tirczából vonult fel ellene. Neki sikerült a kegyetlen vérontással hatalmába kerített trónt húzamosabb ideig, 2 Kir. 15, 17. v. szerint tíz esztendeig megtartani. Hogy mi volt az oka ezeknek a rövid időközökben ismétlődő és mindig dynastiaváltozással járó forradalmaknak, arról a történeti könyvek nem szólnak; de aligha csalódunk, ha azt gondoljuk, hogy első sorban a külpolitika. A régi ellenség, Damaskus, már ekkor elvesztette nagyhatalmi állását és politikai érdekközösségbe jutott a palesztinai apró birodalmakkal. Ezek a két versengő világhatalom, Assyria és Egyptom közé voltak ékelve, mely mind a kettő igyekezett őket minden úton a maga hatalmi körébe vonni; és nekik ezzel egész politikájuk irányításánál feltétlenül számot kellett vetni. Ez határozta meg egymással szemben folytatott külpolitikájukat első sorban; de nem kevesebbé belügyeiknek intézését is. Királyok letétele és újak választása valószínűleg a legtöbb esetben az egyik vagy a másik nagyhatalom kedvéért vagy ellenére történt; sőt bizonyára a kezdeményezés is onnét indult ki titkon. Ugy látszik, hogy Menahem assyr-párti volt [noha 2 Kir. 15, 19. 20. azt mondja, hogy Púl (III. Tiglát Pilezer) reá tört; de I. erre nézve 5, 8—10. vnl], de a trónt mégis csak úgy sikerült neki megtartani és fiára Pekahjára is átörökíteni, hogy az assyroknak 1000 talentum ezüstöt fizetett; amivel országát valósággal megsarcolta. Ez az ékiratok szerint 738-ban történt. Talán éppen ez a nagy sarc volt az oka annak, hogy az assyr-párttól a közvélemény elfordult és Pekahja már nem sokáig tudta magát a trónon tartani; 735-ben megölte őt Pekah ben Remalhah, igen jellemzőleg a gileádiak segítségével (2 Kir. 15, 25.). Pekahnak az volt nevezetes politikai ténye, hogy egy assyr-ellenes szövetséget hozott létre Recin damaskusi királlyal

(734) és megtámadta Akház judai királyt (2 Kir. 16, 5—9), hogy a davidai dynastia megbuktatásával Júdáat is a szövetségbe erőltesse (Jes. 7, 6); vállalata azonban rosszul végződött, mert Akház Assyria vazallusává lévén, Tiglat Pileszert hívta segítségül, aki Damaskust bevette 732-ben, Izráeltől pedig elvette keleti és északi tartományait (2 Kir. 15, 29). Ezzel meg is bukott Pekah is és az assyriellenes párt is, mert Izráel, hogy államiségét megtarthassa, az assyr-párti Hosea ben Ela mellé állt, aki Pekah megöletése után a trónt (734 v. 33? a chronologia Izráelnek ez egész korszakára nézve nagyon bizonytalan) elfoglalta. Ő volt az utolsó izráeli király.

Az a politikai bizonytalanság és fejtelenség, mely e korszakot jellemzi, a társadalomra és erkölcsökre sem maradhatott hatás nélkül. Amós korában, a rendezett politikai viszonyok között, a hatalmasabb osztályoknak a gyengébbek rovására elkövetett túlkapásai jellemezték a társadalmi életet; most pedig a politikai zűr-zavarban, a személy- és vagyonbiztonság teljes megrendülése és az egyéni megbízhatatlanság. Hamis eskü, lopás, rablás, gyilkosság, házasságtörés napirenden van (Hos. 4, 2 skv. stb.). A rossz erkölcsi hatások felülről, a papságtól és királyi udvartól áradnak a nép közé (5, 1.); ami természetes is, mert az összeesküvések által trónra jutott minden jóra tehetetlen királyok pártbíveiknek minden bűnét kénytelenek elnézni. A nép vallásossága ugyan, bár az általános fejtelenségben a jahveh-félelem meglazulásának (Hós. 10, 3) jelei sem hiányzanak, nem rendült meg, sőt talán még lendületet vett a sok baj között; de abból erkölcsi erő nem származott, mert az külső szertartások végzésében merült ki (Hós. 5, 4. 6; 8, 11. 12. 13. stb.). A kultusz gyakorlásával Jahveh segítségét, sőt egyenesen csak anyagi áldásait akarják biztosítani (Hós. 7, 14.). A politikai helyzet orvoslását azonban nem bízzák egészen Jahvéra, hanem ők magok akarják azt elérni politikai mesterkedések által (Hós. 5, 13; 7, 11; 8, 9; 12, 2); amelyek azonban csak siettetik a szomorú végkifejledést. Izráel ki van merülve, elgyengülve; szervezete elvényült (Hós. 7, 9), megérett a halálra.

2. Hóséa élete.

A felirat szerint II. Jeroboám izráeli és Uzziyah, Jótám, Akház és Hizkijah judai királyok alatt működött prófétánk; de erre nézve l. 1, 1. v. magyarázatát. Születési évét nem ismerjük, sőt fellépésének idejét sem lehet pontosan meghatározni. Annyi bizonyos csak, hogy mikor elsőszülött fia, Jizr^eel, született, akkor ő már prófétai működést folytatott (erre mutat gyermekeinek elnevezése is); ez pedig legkésőbbben 743-ban történt, mert a Jéhu-dynastiának még akkor kormányon kellett lenni (1, 4). Működésének végét pedig szintén ily kevésbé szabatosan, egy negatív adattal határozhatjuk meg: azzal, hogy a syr-efraimita szövetségnek Akház elleni hadjáratáról (734) és annak Izráelre nézve oly végzetes követke-

ményeiről már nem szól. Ellenben Galileáról, Gileádról, amit ekkor Assyria elvett, még úgy beszél, mint Izráel sértetlen részeiről (6, 8; 12, 12). Úgy látszik, már Pekah trónraléptét (735) sem érte meg. Próféta működése e szerint II. Jeroboám uralkodásának végén, 743 előtt kezdődött és a syr-efraimita hadjárat előtt végződött: tehát főrészt épen a II. Jeroboám halálát követő anarchisticus állapotok idejére esik. Ennek felel meg könyvének tartalma is. Beszél királygyilkosságról (7, 3. 5—7), Jahveh ellenére való királytételről [8, 4a.), s arról, hogy Jahve büntetésből ad és vesz el királyokat (13, 11). Beszél a király tehetetlenségéről (10, 3), az erkölcsöknek és jognak elzülléséről (10, 4); a politikai hangulatnak Assur és Egyptom felé való hajladozásáról (5, 13; 7, 11; 12, 2); és világosan céloz (10, 6a) Menahemnek 738-ban III. Tiglat Pileser részére fizetett nagy adójára is. Némelyek későbbre akarják tenni Hóséa korát azon az alapon, hogy 7, 11; 8, 9+13; 12, 2. már az Egyptomtól való segélykérésre céloz, ami az utolsó izráeli király Hóséa ben Éla korára utal, mert csak ő róla említi 2 Kir. 17, 4., hogy segítséget kért Egyptomtól. Ez azonban rendes diplomatiái formában végrehajtott államjogi actus volt; míg Hóséánál csak arról van szó, hogy a kellemetlen assyr-befolyást némelyek Egyptom segítségével akarták kiszorítani. A 10, 14., melyben némelyek Salmanassar nevét találják, későbbi betoldás lévén, kormeghatározási adatul nem szolgálhat.

Hóséa izráeli származású volt, végig Izráelben is működött. Ez kitetszik egész álláspontjából. Izráel alatt mindig az északi tíz törzset érti, melyről úgy beszél, mint amelyhez ő is hozzá tartozik; az izráeli király neki „királyunk” (7, 5); azok a helyek, amelyekkel foglalkozik, mind Izráelben vannak, Micpa, Tábor (5, 1), Ráma, Bétel (5, 8; Gibeára nézve l. ott), Gileád (6, 8), Sikem (6, 9), stb.; nem is szólva Samáriáról. Júdát csak mellesleg említi (5, 10. 12. 13. 14; 6, 4; 10, 11). Ezek közül a locusok közül azonban egy sem támogatja azt a régebbi nézetet (Umbreit és Ewald), hogy Judeában írta könyvét, ahová ellenségeinek üldözése elől menekült; azok a locusok pedig, amelyekre ilyen véleményt valamilyes joggal építeni lehetne, mind fogság utáni betoldások.

Származásáról és családi életéről annyit tudunk, hogy egy B^eéri nevű ember fia volt; egy Diblájim nevű ember leányát, Gómert vette feleségül, kitől három gyermeke született; akiknek ő mind prófétai jelentésű symbolicus neveket adott. Az elsőt, aki fiú volt, Jizreelnek nevezte, annak jelzésére, hogy Jahveh megbünteti a Jéhu házát a jezreeli vérontás miatt (1, 4); a másodikat, aki leány volt, Ló-ruchámáh-nak, mert nem irgalmaz többé Jahveh Izráel házának (1, 6); végül a harmadikat, aki ismét fiú volt, Ló-ammí-nak, mert Izráel nem Jahveh népe többé (1, 9). A 3, 1. skvben egy parázna nő vételéről szövevényes symbolicus prófécianak a próféta tényleges házasságára való téves vonatkoztatásából származott az a balvélemény, hogy Gómer bat Diblájim házasságtörő

nő volt és gyermekei házasságtörésből születtek. Ez a vélemény a szövegbe is bekerült (1, 2) és mind máig hitelre talál a magyarázók közt. Megszépítve még azzal, hogy a 3, 1. skv. sem nem Gómer bat Diblájim elvételéről, sem nem egy másik parázna nő vásárlásáról, hanem az időközben eltaszított és nyomorba jutott Gómer bat Diblájim visszavásárlásáról és visszafogadásáról szól. Miután kiderült (l. a részletes magyarázatot 1, 2. és 3, 1 skv.-hez és az 1912/13-iki kolozsvári theol. „Értesítő” „Gómer bat Diblájim” c. cikkét), hogy mind ez tévedés, elesik az a felfogás is, mely szerint Hóseát épen szerencsétlen házassága tette volna prófétává és ez közvetített volna számára Jahveh bűnöket befedező szerelméről és az elvetett Izráel kegyelmes újrafelvételéről mélyértelmű isteni kijelentéseket. Ezzel együtt elesik az a szintén régi, de ma már jóformán egészen feladott magyarázat is, mely nemcsak a 3, 1. skv., hanem az 1, 2. skv. elbeszélésében is allegóriát lát.

Polgári állásáról nem tudunk semmit. Duhm azt sejtí, hogy pap volt. Tényleg 9, 7—9-ben a pap-próféta iránt a nép és a paptársak részéről érezhető ellenségeskedésről úgy ír, mintha saját magán tapasztalta volna azt. Ezen kívül is sokat és belső érdekekkel foglalkozik a papokkal és a nemzet minden bajáért őket teszi felelőssé. Mert az istenismeret híján fog elveszni a nemzet, amit pedig az okoz, hogy a papság elfelejtette igazi tisztét, a thóranak = Isten tanításának a néppel való közlését, hanem csak a jövedelmező áldozatokra gondol (4, 6—9); és valósággal tör és hurok lett a népre nézve (5, 1. skv.). Már ha pap volt, ha nem, annyi bizonyos, hogy előkelő és művelt ember volt. Ismeri a királyi udvart (5, 1), jártas a politika szövevényeiben; a 6, 7—9; 7, 3. 5—7-ben foglalt balladából pedig egyenesen az látszik, hogy közelről ismeri a hatalom kezelőit és azok fondorlatait. Ismeri népének ősi történetét és korának mindennapi életét is.

Nem népszónok, mint Amós, egyetlen proféciaja sincs, mely azt a benyomást tenné, hogy nyilvános előadás számára öntetett formába. Nem forog az élet piacán, nem küzd és vitáz a sokadalmakban; de azért a közélet útőerén tartja kezét, megérzi annak minden mozzanatát és minden mozzanat érzéseket és gondolatokat, isteni kijelentéseket vált ki belőle, amelyeket ő írásba foglal és úgy visz a közönség elé. Finom, gyengéd, mély érzése a lyra felé viszi; még legkeményebb verseiben is zeng egy kis lyrai hang.

3. Hóseá könyve.

A proféta működési korának meghatározásában adva van a könyv keletkezési korának meghatározása is. Egészen ennek felel meg a tartalom is. Mostanáig a könyvet két részre szokták osztani, u. m. 1—3 és 4—14 fejezetekre; és az első részt, amit prózai elbeszélésnek vettek, a II. Jeroboám halála előtti, a másodikat pedig az ő halála utáni időre tették. Ezt a felosztást azon-

ban Martival mi is visszautasítjuk, mert a 3 fej. nem szolgálhat a könyv felosztásában kiindulási pontúl; Marti szerint azért, mert nem hiteles, szerintünk pedig azért, mert nem próza, mint eddig hitték, hanem épen olyan verses prófécia, mint a többi, azt pedig, hogy mikor keletkezett, II. Jeroboám halála előtt-é, vagy utána, nem lehet eldönteni. Különben is az egész könyv szerkesztésében időrendi szempontot lehetetlen felfedezni. Általában az a nézet, hogy tárgyi szempontok sincsenek benne; ilyeneket azonban, tüzetesebb vizsgálatnál, mégis vehetünk észre. A könyv a próféta házasságának és gyermekei születésének rövid prózai elbeszéléssel kezdődik, mely a gyermekek symbolicus neveivel már a többi összes próféciaak tárgyát hirdeti, azt t. i., hogy Jahveh Izráelt elvetette: ez a bevezetés. Ez után a nép vallási bűneit feddő darabok következnek (2, 4—5, 7). Elmondja, hogy amért Izráel Jahvéhoz hűtlenné lett és a baálok után ment, el kell pusztulnia (2, 4—15); hogy hűtlenségéért Jahveh sok ideig szigorú elkülönítettségben tartja őt, mint a házasságtörő asszonyt szokás (3, 1—4); majd a nép bűneiért a magasabb hivatásukról megfeledezett papokat tévéen felelőssé, őket fenyegeti inség és gyalázat büntetésével (4, 1—10), mert a kultusszal csak a nép erkölcsait rontják (4, 12—14), úgy hogy papság, királyi udvar és nép már a megtérhetetlenség állapotába jutott, egyenesen a kultusz folytán (5, 1—7). Majd áttér a politikai erkölcsi és társadalmi bűnőkre (5, 8—8, 10); érinti Púlnak 2 kir. 15, 19. 20. vben említett hadjáratát (5, 8—10), ostromozza a két testvérállam hibás külpolitikáját és kivált vallási állhatatlanságát, melynél fogva a magára zúditott bajokban megtér ugyan, de oly felületesen, hogy Jahvénak minden nevelési törekvése kárba vész rajta (5, 11—6, 6), továbbá a királygyilkosságot (6, 7—9; 7, 3—7), a nép paráznságát (6, 10; 7, 4), társadalmi bűneit (7, 1—2); majd ismét visszatérve a külpolitikára, rajzolja annak a nemzeten észlelhető sorvasztó (7, 8—12) és kivált vallási tekintetben bomlasztó hatását, minélfogva a nép Jahvét már csak mint a föld terményeinek adóját veszi tekintetbe (7, 13—16); ennek a külpolitikának a vége csak a fogság lehet (8, 1—10). Itt áttér a kultuszi bűnőkre (8, 11—9, 9): oltárt sokat épít, de Jahveh tanát idegennek tekinti a nép (8, 11—13); kultusza baálimadás, aminek büntetése a fogság lesz (9, 1—6); Jahveh prófétáját üldözi, amiért a büntetés el nem marad (9, 7—9). Ez a csoport tárgya szerint ugyan az első csoporthoz tartoznék, de itt is megállhat, mint a jelen helyzet festése, bevezetésül a hasonlatok (9, 10—10, 8) és történeti visszapillantások (10, 9—13, 8) következő csoportjaihoz. A hasonlatok, u. m. a szőlőszemekről (9, 10—13), a tamariszkfáról (9, 13—15), a szőlőtöről (10, 1—8), mind a nép hűtlenségéről és elkerülhetetlen pusztulásáról szólnak. A történetiek a nép történetéből ragadnak meg egy-egy vonást és ahoz fűzik a büntetés hirdetését: Izráel a gibeai napoktól fogva vétkezik s mint akkor, úgy most is bün-

hődni fog (10, 9. 10. 6. 7); csak csépelni szeretett, de majd szántania is kell (10, 11); gyermekkorában szerette őt Jahveh, de hirtelen elfordulása miatt ő is elfordul tőle (11, 1—7); részvéte ugyan lángol érte (11, 8—9), de Izráel az ősatyának nem megterését, hanem csalását követvén, hazugsággal és csalással veszi őt körül, tehát rajta marad bűne (12, 1—5. 7—15); most, mint egy új Kanaán, hamisan szerzett gazdagságában bízik, amiért újból sátorlakóvá lesz, mint volt (12, 8—10); mikor hatalomra emelkedett, elhagyta Jahvét, ki ezért szét fogja tépni, mint egy oroszlán (13, 1—8). Ehez kapcsolódik a befejezés, három prófécia: Izráelnek el kell pusztulnia, mert politikai szervezete, Jahvének e becses ajándéka, mely egykor a pusztulástól megmentette, teljesen elzüllött (13, 9—11); mert a belső és külső politikai alakulatok, válságok és szenvedések hosszú sora által az újjászületésre kínálkozó alkalmat mindig elmulasztotta (13, 12—15); és végül, mert ezek miatt Jahveh kegyelmét végleg eljátszotta (13, 14—14, 1.).

Ebben az összeállításban került ki a könyv a próféta kezéből, minden esetre 738 után, mert Menahem adófizetésére még van benne célzás (10, 6a. és passim); de 734 előtt, mert a syr-efraimita hadjáratra már semmi vonatkozás sincs benne. E mellett a kormeghatározás mellett szól az is, hogy Jesajah már ismerte könyvünket (1. *veén maccil* Hós 5, 11 és Jes 5, 29; vagy Hós 10, 8 és Jes 2, 10. 21.) Ehez az eredeti könyvhöz az idők folyamán azonban igen sok toldás járult, részint az egyes olvasók széljegyzeteiből, részint és főként pedig azoknak a szerkesztőknek a kezéből, akik a fogság után a régi prófétai iratokat összegyűjtötték, rendezték és az akkori gyülekezet lelki építésére alkalmassá tették. A pogányos kultusz-gyakorlatokba merült és a bálványimádástól elszakadni nem tudó fogság előtti gyülekezetnek kemény ostorozásra volt szüksége; a fogság utáninak ellenben, melynek vallása a fogságban a durvább pogányos elemektől megtisztult és amelyet tisztán a messiási reménység hozott vissza és tartott meg a régi hazában, biztatásra, ígéretekre, a messiási reménység élesztgetésére. Amely íratból ez hiányzott, oda pótolták a redactorok, mint természet szerint hozzá tartozót. Így kerültek könyvünkbe, az apróbb toldásokról itt nem szólva, a következők: 1, 7; 2, 1—3. 8—9. 16—22; 3, 5; 4, 15—18; 11, 10—11 és 14, 2—10. Izráel sorsát intő például állítja pedig a későbbi gyülekezet elé a 8, 1—8; és 10, 12—15. v., mely utóbbi kegyes intésekkel kezdődik. Mostani terjedelmét könyvünk nagyon későn érte el, mert még a görögorszakból való toldások is vannak benne. Mivel e toldások nem egy kézből valók és mivel túlnyomó nagy részük, ha talán nem mind is, fogság utáni eredetű, szó sem lehet arról, amit némelyek vitatnak, hogy könyvünk a fogság előtt júdai kézből egy célzatos átdolgozáson ment keresztül a végből, hogy Jósia reformját és a két országnak ez alapon való egyesítését előmozdítsa.

Fájdalom, a szöveg egyike a legromlottabbaknak, vagy talán épen a legromlottabb az egész ó-testámentomban. A LXX-nak sokszor jó hasznát lehet venni; de nem mindig annyit, mint némelyek gondolják; és mindig csak gondos kritikával. De vannak esetek, amikor a régi fordításokhoz hiába fordulunk útmutatásért. Ilyenkor hozzátételekre kényszerülünk. E téren azonban újabban kissé túlzásba is mentek. Olyan esetekben is conjecturákhoz folyamodtak, amikor egy kis héberül tudás is segíthetett volna. Néha pedig a legjobb conjectura sem segít. És még ezen a romlott szövegen is észrevehető, hogy mesteri kéz műve. Hóseá egyike az ó-testámentom legeredetibb, legszínesebb és legmélyebb íróinak. Proféciái nem népszónoklatok, hanem egytől-egyig olvasásra szánt írásművek; Ámós közvetlen hevét és nyers erejét tehát itt a kidolgozás finomsága és eleveisége helyettesíti. A képes beszédet szereti, és hasonlatai, bár néha a mi izlésünk szerint nagyon is merészek, mikor pl. Jahvét szúhoz, molyhoz, oroszlánhoz, kölykevesztett medvéhez hasonlítja, de mindig találók és kifejezők. És elárulják, hogy írójuk ismeri a természet és az emberi társadalom életfolyását és munkálkodását. Gondolatainak megvilágosítására az ősatyák történetét is felhasználja. És itt, bár sokban érintkezik az Elohistával, mégsem abból merített, hanem a még élő hagyományból, mert sajátos vonásai is vannak (I. 11, 8; 12, 4.). Legjellemzőbb írói sajátossága azonban hangjának megragadó melegése, amivel együtt jár, hogy még legkeményebb kifejezéseiben is mindig valami bánatos szelídség érzik. Nem csoda, hogy sokan szerelmében csalódott férjnek tartják. De ez nem szerelmi csalódásából származik, hanem tiszta és mély érzületéből és erős subjectivismusából. Amiről szól, az őt mind a legközvetlenebbül, bensőleg érdekli.

A verselésében néhol észlelhető nehézkesség nem írható az ő rovására. Versformái elég változatosak.

4. Hóseá theológiája.

Hóseá theológiájának legjellegzetesebb vonása, hogy a Jahveh és Izrael közötti viszonyt a férj és feleség viszonyának fogja fel. A magyarázók általános felfogása szerint erre a gondolatra boldogtalan házassága révén jutott; és ezzel kapcsolatban felesége iránt táplált megbocsátó nagy szerelme közvetítette számára azt az új kijelentést is, hogy Jahveh a hűtlen Izraelnek végül is meg fog bocsátani, és újra kegyelmébe veszi őt. Ebből némelyek (pl. Nowack) egyenesen azt állapítják meg, hogy Hóseánál a szeretet bünt legyőző hatalma áll az istenfogalom középpontjában. Ez azonban már annyira keresztyén gondolat, hogy könyvünkben csak keresztyén magyarázó találhatja meg; és az is csak a próféta szerencsétlen házasságáról és hűtlen feleségének újra visszafogadásáról szóló régi félreértések készpénzül vétele alapján. De, ha ily sokat

nem jelent is e hasonlat Hóséa ajkain, mégis elég sokat. Maga a hasonlat ugyan nem új és semmi szüksége sem volt a prófétának egy boldogtalan házasság szégyenén és keservein átmenni, hogy erre rájöjjön, mert általánosan elterjedt népies felfogás volt az, hogy az istenség a férj, a föld pedig a feleség; de új a házastársi viszony erkölcsi felfogása. Míg u. i. a népnél ez a hasonlat egyszerűen a termékenyítő és termő erő természetes viszonyát fejezi ki; addig Hóséa valami oly magasztos viszonyt ért alatta, amiből tiszta és mély erkölcsi kötelességek folynak. Nála a házasság nem közönséges magánjogi viszony, mely a nőt egyszerűen csak a férj védelmébe és tulajdonába helyezi, hanem benső, erkölcsi és kölcsönös szeretetközösség. E hasonlatban tehát, mely a vallásos viszonyt ilyennek tünteti fel, az istenfogalom mélyülése és a valálárról való felfogás magasztossága nyilatkozik meg. Jahveh és népe közt ez a viszony egy történeti tény által az Egyptomból való kiszabadítás által köttetett meg, és Jahvének szeretetből folyó kiválasztásán alapszik; ezért fő jellemvonása a kizárólagosság. Hóséára jellemző e kizárólagosság erős hangsúlyozása (13, 4. 5. stb.), ami már erős haladás a monotheismus felé.

— E hasonlatnak a népre vonatkozólag két irányban látszik hatása Hóséán. Egyik az, hogy nála sem az egyén, hanem a nép áll Jahvéval vallásos viszonyban. Ezt különben az akkori társadalmi viszonyok is főzták magukkal, melyek közt az egyén mindenütt egészen beleolvadt a népbe. A másik az, hogy ez a nép, mely Jahvéval ily benső viszonyban van és melyhez ebből kifolyólag magasabb vallási követelmények szólnak, kiemelkedik és elszigetelődik a többi népek közt. Nála „Izráel és a népek“ (9, 1) már szinte úgy hangzik, mint később „Izráel és a pogányok“. Innen van, hogy nála a kultusz oly döntő fontosságú. Anélkül szerinte sem lehet Jahvéval közösségben lenni [és így a száműzetésben az a legnagyobb büntetés, hogy ott, nem lévén Jahvének oltárai, „tisztátalant esznek“ (9, 3. 4.)]; de annak olyannak kell lennie, hogy megfelelően Jahveh felségének és a nép méltóságának. A korabeli kultusz pedig nem olyan; az szerinte egyszerűen baálmádás. Az idegen baálkultusz hódításáról, mint Illyés és Elizeus idejében, most szó sem lehet ugyan már; de Hóséa Izráel kultuszgyakorlatát formájánál és lényegénél fogva mégis baálmádásnak tartja (2, 15.) A kultusz ősi, nomádkori formájáról az ő korában még élhettek szájhagyományok, mert ő a mostani elfajult kultuszt Baál-Peőrtót (9, 10), azaz a nomád Izráelnek a kanaáni kultúrnéppel való érintkezésbe jutásától származtatja. És ezzel egészen helyes történeti igazságot is fejez ki, mert a kanaáni tartózkodás Izráel kultuszát teljesen átalakította és pedig a kanaáni baálkultusz formájára. De lényegében is baálmádás volt ez, mert nem a próféta istenfogalmából folyó hitvesi hűség megnyilvánulása és szeretetközösség ápolása volt, ami Izráelhez ő szerinte egyedül lett volna méltó, hanem tisztán a természet áldásának kieszközlé-

sére akart szolgálni (7, 14); tehát nem is szólhatott Jahvének, a törvényes férjnek, hanem a kanaáni localis baáloknak, a szeretőknek (2, 7, 14), akiket a nép Jahveh neve alatt tulajdonképen tisztelt; ezért nevezi ezt Jahvétól való elpártolásnak, vagy képpen szólva, paráznaságnak. Ez Izráelnek főbüne, melyből egyéb bünei is folynak, és amely okvetlenül vesztét fogja okozni.

Izráel másik főbünének némelyek szerint a királyságot tartja a próféta. Ez azonban egyes kifejezéseknek (hogy Gílgálban gyűlölte meg Jahveh Izráelt 9, 15, és hogy Gíbea napjaitól vétkezett az 10, 9; 1. ott) nem kifogástalan magyarázatán és azon a tényen alapszik, hogy a nép romlásáért a királyi udvart is felelőssé teszi (5, 1) és a királyság körül támadt forrongásokat elítéli (6, 7 skv; 7, 3 skv.). De ezekben mind nem foglaltatik a királyság intézményének elítélése. Nem még abban a nyilatkozatában sem, mely szerint a nagy rázkódtatásokkal járó sok királyváltás Jahveh büntetése a népen (13, 10. 11.). Nem a királyi intézménynek, hanem az akkori királyoknak nagy része van azonban abban a bűnben, amit a próféta az elfajult kultusz leggonoszabb gyümölcse gyanánt oly sokszor vet népe szemére, hogy t. i. hol egyik, hol másik idegen népnél keres segítséget (5, 13; 7, 11; 8, 9; 10, 6; 12, 2). E hibás és Jahveh választott népéhez nem illő külpolitika folytán lett Izráel elérnyedti koravénné (7, 9) és, mivel ezen nem tudott fordítani, elromlott lepenyyné (7, 8).

Abból azonban, hogy a kultuszra ily nagy súlyt helyez, nem következik, hogy az erkölcsre kevesebb súlyt helyezne, mint akár Amós is, aki pedig a vallásnak főképp erkölcsi oldalát hangsúlyozza. Ebből csak az következik, hogy Hóseá az erkölcs kérdésében is visszamegy a tulajdonképeni forrásra, a vallásra. Nála a vallás az a „tudomány“, ami nélkül, mint ez nálunk is példabeszéddé lett, „elvész az én népem“ (4, 6). Ez a „tudomány“ azonban nem más, mint az az istenismeret, azaz az Istennel való benső szeretetközösségbe lépés, amelyből közvetlenül folyik a hűség és csemeté, a kegyesség és hűség, mely az Isten és ember iránti kötelességek foglalátja (4, 1). Ezért bűn, ha nem szívükből kiáltanak Jahvéhoz, hanem gabonáért és mustért (7, 14). És ezért nem találják őt, ha juhukkal és marhájukkal mennek keresni (5, 6). És mivel ez hiányzik, azért van hamis eskü, gyilkolás, lopás, házasságtörés és vérontás (4, 2). E szerint, amiképen egy erkölcs van, az istenismeret; úgy egy bűn is, az istenismeret hiánya. Innét van, hogy ő a bűnökben már nemcsak egyes atomisticus rossz cselekedeteket lát, hanem egy olyan hatalomnak a megnyilvánulását is, mely a nép és az ő istene között áll és nem engedi azt hozzá megtérni (5, 4). Mindez a bűn rettenetes súlyát világítja meg. Mert e szerint a bűn nem úgy esik latba, mint másokon ejtett jogsérelem, vagy Isten iránti engedetlenség; hanem, mint a kegyességnek és hűségnek, azaz, mint annak a szent, benső hajlandóságon és őszinte odaadáson alapuló szeretetközösségnek

a megrontása, melyben Isten az ő népével van. Itt már új-testamentomi magaslatokra emelkedünk.

A jövő üdvre vonatkozó váradalmi magasabb vallási fel-fogásából folynak. Megható szavakkal festi, hogy Jahveh büntetése milyen hatást érnek el a népnél ideiglenesen (6, 1—4), jól tudja, hogy azoknak egyetlen célja volt ezek helyett igazi, mély vallási és erkölcsi változást előidézni (6, 5. 6); de azt is tudja, hogy ezt a néptől hiába várja, mert azt bűnei nem engedik megtérni (5, 4). És mégis; az üdv megvalósulása nem a néptől függ, hanem Jahvétól, aki nem hajtja végre haragja hevét, mert ő szent (11, 8. 9). Csak ebből következtethetünk arra, hogy élt benne az a remény, hogy Jahveh az üdvöt valamiképen mégis meg fogja valósítani. De, hogy hogyan, azt nem tudhatjuk, mert erre vonatkozó további szavait, ha voltak, kiszorította a 11, 10. skv. betoldása. Ami ezen túl megy (néhány bizony innen is marad), az mind későbbi betoldás, vagy pedig az állítólag hűtlen feleség állítólagos visszafogadására alapított exegetai kombináció.

Profétáknak sem látomásai, sem elragadtatásai nincsenek, sem egyáltalán valami extaticus jelenségek nála nem észlelhetők. Annál mélyebb elmerülés azonban Jahveh érzelmeibe (5, 14. 15; 11, 8. 9.). És Amós mellé, aki Jahveh megközelíthetetlen szentségét és hatalmát, mindeneken diadalmaskodó igazságosságát hirdette megrázó erővel, érdekesen sorakozik Hósea, aki viszont Jahveh gondviselő, nevelő, fáradhatatlanul küzködő szerelmébe mélyed el, annak fényénél iteli meg népe helyzetét és hirdeti neki Jahveh ítéletét; és végül annak végleges diadaláról csillan fel előtte egyszer egy sejtelmes reménysugár ...

II. Fordítás

Hósea könyve eredeti alakjának lehető feltüntetésével. *Ilyen betűkkel van szedve az eredeti hóseási szöveg*; illyennel a későbbi betoldások; illyennel pedig a betoldások közt lévő betoldások.

1, 1. Jahveh szava, amely lett Hóseához, B^eéri fiához Uzziának, Jótámnak, Akháznak és Jehizkiának, Júda királyainak napjaiban és Jeroboámnak, Jóás fiának, Izráel királyának napjaiban.

2. Jahveh beszédének kezdete Hóseában. És monda Jahveh Hóseához: Eredj, végy magadnak paráznaság asszonyát és paráznaság gyermekeit, mert paráználkodván elparáználkodik az ország Jahveh mögül.

3. És méne és elvevé Gomert, Diblájim leányát; és az teherbe esék és szüle neki fiat. 4. És monda Jahveh neki: Nevezd a nevét Jizr^eelnek; mert még egy kevés és meglátogatom a jizr^eeli vérontást Jéhu házán és megszüntetem Izráel házának királyságát. 5. És lesz azon a napon, hogy eltöröm Izráel ijját Jizr^eel völgyében.

6. ab α . *És teherbe esék megint és szüle leányt; és monda neki: Nevezd a nevét Kegyvesztettnek, mert többé már nem leszek irgalmas Izráel házához.* 7. a α . De Júda házához irgalmas leszek, 6. b β . mert megbocsátván megbocsátok nekik, 7. a β b. és megtartom őket Jahveh által, az ő Istenök által; de nem tartom meg őket íjj és kard és háború, paripák és lovasok által.

8. *És elvásztá Kegyvesztettet, aztán teherbe esék és szüle fiat.* 9. *És monda: Nevezd a nevét Nemnépemnek; mert ti nem vagytok népem és én nem leszek a tiétek.*

2, 1. És olyan lesz Izáel fiainak száma, mint a tenger fővénye, mely meg nem mérhető és meg nem számlálható; és lesz, ahelyett, hogy az mondatnék nekik: Nemnépem vagytok ti, az mondatik nekik: Élő Isten fiai. 2. És összegyűjtetnek Júda fiai és Izráel fiai egyetemben, és egy főt tesznek magoknak, és felvonúlnak az országból: mert nagy lesz Jizreel napja! 3. Mondjátok fivéreteknek: Népem; és nővéreteknek: Kegyenc!

- * * *
- 2, 4. *Pereljetez anyátokkal, pereljetez,
Mert ő nem feleségem,
És én nem vagyok férje;
Távolítsa el hát paráznaságát orcáiról,
S házasságtörését emlői közül:*
5. *Mert különben meztelenre vetköztetem,
S úgy állítom ki, mint születése napján.*

*És olyanná teszem, mint a pusztaságot,
És olyanná teszem, mint kiaszott földet,
És megölöm szomszúsággal:*

6. *És fiainak nem irgalmazok,
Mert paráznaság fiai azok;*
7. *Mert paráználkodott az anyjok,
Gyalázatosan tett, aki viselős volt velők.*

*Mert azt mondja: Megyek
Szeretőim után,
Aki adják kenyeremet s vizemet,
Gyapjumat és lenemet, [olajomat s italomat].*

8. *Ezért im'én elrekesztem
Az utját tövisekkel;
És kőfalat rakok neki,
S ösvényeit nem találja.*
9. *És hajhászsa szeretőit
De nem éri el őket;
S keresi őket, de nem találja.
Akkor így szól: Elmegyek,
S visszatérek az első férjemhez,
Mert jobb volt nekem akkor, mint mostan.*

- 2, 10. *És ő, ő nem tudja,
Hogy én, én adtam neki
A gabnát s a mustot s az olajt.
Ezüstöt is sokat adtam neki,
És aranyat, miből a baált csinálták.*
11. *Ezért visszaveszem
Gabnámat idején s mustomat évadján;
És elvonom gyapjumat és lenemet,
Mely fedné meztelenségét.*
12. *És akkor felfedem szemérmét
Szeretőinek szemei előtt;
És senki ki nem menti őt kezemből.*
13. *És megszüntetem minden örömet,
Ünnepét, újholdját és szombatját és minden
ünnepét;*
14. *És elpusztítom szőlejét s fügéjét,
Melyről mondta, hogy ez szerelmi bér nekem,
Melyet szeretőim adtak nekem:
És erdővé teszem azokat,
És eszi őket a mezei vad.*
15. *Igy látogatom meg rajta
A baálok napjait,
Amelyeken füstölt nekik,
És feltette függőjét és nyakékét,
Úgy ment szeretői után;
És engem elfelejtett,
Ez Jahveh mondása.*
- *
16. *Ezért én im' én rábeszélem,
És elviszem a pusztába;
És szívére beszélek.*
17. *És onnan neki adom szőleit,
És Ákor völgyét remény nyilásául.*
- És fölvonúl oda, mint ifjusága idején,
És mint, amely napon feljött
Egyiptom földéről.
- (18.) 19. *És eltávolítom a baálok neveit szájáról,
És nem említetnek többé nevükön.*

- 2, 20. És szövetséget kötök nekik azon a napon
A mező vadával s az ég madarával és a föld csúszó-
mászójával;
És íjjat és kardot és háborút
Összetörök az országból,
És lakatom őket biztonságban.
- (21. 22.) 23. És lesz azon a napon, meghallgatom,
Mond Javeh, meghallgatom az egeket,
És azok meghallgatják a földet,
24. És a föld meghallgatja a gabonát,
És a mustot és az olajat.
- És azok meghallgatják Jizreelt,
25. És elvetem őt magamnak az országban,
És kegyes leszek Kegyvesztetthez,
És azt mondom Nemnépemnek: Népem vagy te,
És ő mondja: Istenem!

*

- 2, 18. És lesz azon a napon,
Mond Jahveh, „férjem“-nek hívsz engem,
És nem hívsz többé „uram“-nak;
(19 a 20 előtt) 21. És eljegyezzek magamnak örökre.
- És eljegyezzek magamnak igazsággal és joggal,
És kegyességgel és irgalommal,
22. És eljegyezzek magamnak hűséggel;
És megismered Jahvét.

*

- 3, 1. *Igy szól vala Jahveh nékem megint,
Éredj, szeress egy nőt,
Társaszeretettet s házasságtörőt. Mint szereti Jahveh
Izráel fiait, és ők idegen istenekhez fordulnak,
és szeretik a szőlős kalácsot.*
2. *Vettem is magamnak
Tizenöt ezüstön
És egy Chómer árpán,
Meg egy letek árpán.*
3. *És így szólok vala néki:
Sok napot ülsz nálam,
Nem paráználkodol s nem lehetsz senkié: és én
is hozzád ...*

3, 4. *Mert sok napot ülnek Izráel fiai
Úgy, hogy nem lesz király s nem lesz fejedelem,
Aldozat sem, maccéba sem,
És efód és teráfim sem.*

5. *Azután megtérnek Izráel fiai
És keresik Jahvét, az ő Istenöket,
És Dávidot, az ő királyukat;
És reszketnek Jahvéhoz és Javához,
A napoknak végén.*

*

4, 1. *Halljátok Jahveh szavát, Izráel fiai, mert pere van
Jahvénak az ország lakosaival;
Mert nincsen hűség és nincs szeretet,
És nincs az országban istenismeret.*
2. *Hamis esküvés és gyilkolás,
És lopás és házasságtörés elhatalmazott;
S vérontás vérontást ér.*

3. *Ezért gyászol a föld,
És hervad minden rajta lakó,
A mező vadával és az ég madarával;
És a tenger halai is elenyésznek.*

4. *Csak senki ne pereljen,
És ne feddődjék senki!
Pedig néped olyan, mint a pappal perlők;*
5. *És te elbukol nappal, és elbukik
A próféta is veled éjszaka;
És elpusztítom anyádat:*
6. *Elpusztúl népem a tudomány hiján.*

*Mivel te megvetetted a tudományt,
Megvetlek én is, hogy ne légy papom;
És elfelejtéd Istened törvényét,
Elfelejttem fiaidat én is.*

7. *Amint gyarapodtak, úgy vétkeztek ellenem:
Dicsőségüket gyalázatra cserélem;*
10b. *Mert elhagyták Jahvét megőrizni.*

8. *Népem vétkét eszik:
S lelkét bűnökhöz emelik;*

- 4, 9. *És olyan lesz a nép, mint a pap:
Meglátogatom azért útjait rajta,
S cselekedeteit megfizetem neki.*
10a. *Esznek majd, de nem laknak jól;
És paráználkodnak, de nem szaporodnak.*

*

- 4, (11.) 12. *Népem fáját kérdezi,
S vesszeje jelent neki;
Mert paráznaság lelke tévelyíté el,
Úgy paráználkodtak el Istenök alól.*
13. *A hegyek tetein áldoznak,
És a halmokon füstölnek,
Tölgyfa és nyárfa alatt,
És cser alatt, mert jó az árnyéka.*

- Ezért paráználkodnak leányaik,
És menyek házasságot törnek.*
14a. *Nem látogatom meg leányaikon, hogy paráznál-
kodnak,
És menyeken, hogy házasságot törnek;
Mert ők a paráznanőkkel félremennek,
És a kéjpapnőkkel áldoznak: 11. paráznaság
És bor és must elveszi az ést;*
14b. *S a nép, melynek belátása nincs, elbukik.*

*

15. *Ha te parázna vagy, Izráel,
Ne legyen bűnös Júda;
És ne jöjjetek Gilgálba,
És ne menjete fel Bétávenbe.
És ne esküdjete, Él Jahveh!*
16. *Mert mint csökönyös tehén,
Oly csökönyös volt Izráel;
Most legeltesse őket Jahveh,
Mint bárányt, tághelyen?*
17. *Bálványokhoz társult Efraim,
Hagyd magára!*
18. *Elmúlt tivornáyok;
Nagyon paráznák voltak!*

Szeretve szerettek gyalázatot:
Pajzsait 19. felköté

A szél szárnyaira ;
És megszegyenültek oltáraik.

*

- 5, 1. *Halljátok meg ezt, ti papok,
S figyeljetelek, Izráel háza,
S ti, király háza, hallgassatok,
Mert tinéktek az ítélet!*

*Mert tör lettetek Micpában,
S kifeszített háló Táboron,
És verem, mit a bűnök tettek melylyé;
S én fenyíték mindnyájoknak.*

3. *Én ismerem Efraimot,
És Izráel nincs elrejtve tőlem;
Mert most paráználkodtál Efraim,
Meg van fertőztetve Izráel,*
4. *Nem engedik a tetteik,
Hogy megtérjenek Istenökhöz.
Mert paráznaság lelke van bennök,
És Jahvét nem ismerik.*
5. *És Izráel kevélysége tesz bizonyyságot szemébe ;
És Izráel és Efraim
Elbuknak bűnükben,
Elbukott Júda is velök!*
6. *Juhukkal és marhájukkal
Mennek Jahvét keresni,
De nem találják:
Elvonta magát tőlük.*
7. *Jahvéhoz hűtlenek voltak,
Mert idegen fiakat nemzettek ;
Most egy hónap megemészti őket
Örökségeikkel.*

*

8. *Fújjatok kürtöt Gibeában,
Trombitát Rámában ;
Fújjatok riadót Bétávenben,
Ijeszszétek fel Binjámint!*
9. *Efraim pusztává lesz
Fenyítés napján ;*

*Izráél törzseire
Igazat tudattam.*

- 5, 10. *Juda fejedelmei olyanok lettek
Mint határeltolók:
Reájok öntöm,
Mint vizet, haragomat.*

*

11. *El van nyomva Efraim, jogatörött:
Mert tetszett neki ellenség után menni.*
12. *Én meg olyan vagyok Efraimnak, mint a moly,
És mint a szű Júda házának.*

13. *És Efraim látá betegségét,
Júda is az ő fekélyét:
És méne Efraim Assúrhoz,
És küldött a nagy királyhoz.*

- De ő nem bir meggyógyítani titeket,
És nem tágit tőletek a fekély:*
14. *Mert én, mint az oroszlán, olyan vagyok Efraimnak,
És mint az ifjú oroszlán, Júda házának.*

- Én, én tépem össze s megyek,
Elviszem s nincs, ki megmentse;*
15. *Megyek, visszatérek helyemre,
Amíg bűnhődnek s keresik orcámat.*

- Szükségükben majd keresnek engem:*
6, 1. *Jertek, térjünk vissza Jahvéhoz,
Mert ő tépett- s ő gyógyít meg minket,
Ő vert meg és ő kötöz be bennünket.*

2. *Életre kelt bennünket két nap múlva,
A harmadik nap feltámaszt bennünket;
És élünk színe előtt,*
3. *És megismerjük. . .*

*Törekedjünk megismerni Jahvét:
Mint hajnal, oly biztos kijöve tele,
És eljő, mint az eső hozzánk,
Mint országöntőző tavaszi eső.*

- 6, 4. *Mit csináljak veled Efraim;
Mit csináljak veled Júda?
Hiszen kegyességték, mint reggeli felhő,
S mint a harmat, mely kora reggel elmegy!*
5. *Ezért bárdoltam a próféták által, megöltem őket
szám mondásaival,
S jött ki ítéletem, mint a világosság:*
6. *Mert kegyességet kívánok és nem véres áldozatot,
S istenismeretet inkább, mint égőáldozatokat!*

*

7. *És ők Ádámban frigyet szegtek,
Ellenem ott hűtlenkedtek.*
8. *Gileád gonosztevők városa,
Vérrel tapasott.*
9. *S mint rablóbandák emberlesői,
Olyan a papok társasága;
Útat kémlelnek Síkembe,
Mert gazságot csináltak.*
- (6, 10–7, 2.) 7, 3. *Rosszaságukkal örvendeztetnek királyt,
S hazugságaikkal fejedelmeket.*
- (7, 4.) 7, 5. *Királyunk napján fejedelmeket tettek beteggé
Bornak hevétől.*
- 7, 6. *Csúfolókkal nyújtotta kezét,
Mert felgyultak, mint a kályha.
Azok szíve lesben volt; (egész éjjel alszik sütőjök,
reggel) úgy égett az,
Mint a tűzláng.*
- 7, 7. *Mindnyájan hevülnek, mint a kályha,
És megemésztik bíráikat.
Királyaik mind elesetek, nem volt, ki kiáltson
Ellenök énhozzám!*

*

- 6, 10. *Izráel házában
Láttam borzadalmat:
Ott van Efraim paráznasága,
Meg van fertőztetve Izráel!*
- 6, 11. *Júda is, neked áll aratás,
Mikor megfordítom népem sorsát.*

- 7, 4. *Mindnyájan házasságtörők,
Mint égő kályha, olyak ők:
Pék, ki fűtve tart szünetet
Tésztadagasztástól megkeeléséig.*

*

- 7, 1. *Mikor gyógyítom Izráelt,
Akkor tűnik ki Efraim bűne,
És Samária rosszaságai.
Mert hamisságot cselekedtek;
S tolvaj bejő,
Kint banda fosztogat.*
- 7, 2. *És nem mondják szívökben,
Minden rosszaságukról megemlékeztem:
Most körülvették őket cselekedeteik,
Színem előtt vannak.*

*

- 7, 8. *Efraim a népek közt van,
Elkeverődik.
Meg nem fordított pogácsa
Lett Efraimból.*
9. *Idegenek ették meg erejét,
És ő nem veszi észre;
Őszhaj is hintődött rája,
És ő nem veszi észre.*
10. *És Izráel kevélysége tesz bizonytságot szemébe;
És nem tértek meg Jahvéhoz, az ő Istenökhöz,
És nem keresték őt mind e mellett sem.*
11. *Olyan lett Efraim, mint az együgyű
Esztelen galamb:
Egyiptomot hívták,
Assurba mentek.*
12. *Amint mennek, kiterjesztem
Reájok hálómat:
Mint az ég madarát
Lehozom őket, megkötözöm őket! (mint hír gyüle-
kezetükhöz).*

7, 13. *Jaj nekik, mert elkóboroltak tőlem,
Pusztulás rájok, mert elszakadtak tőlem, és én
megváltam őket, holott ők
Hazugságokat beszéltek reám?*

14. *És nem szívükből kiáltanak hozzám,
Ha fekhelyeiken jajgatnak:
Gabnáért és mustért vagdalják magokat.*

*Ellenem szegülnek, 15. pedig én
Tanítottam, erősítettem karjaikat;
És ellenem gondolnak ki gonoszt!*

16. *Visszafordulnak, nem felfelé,
Olyanok lettek, mint a laza íj:
Kard által esnek el fejedelmei. Nyelvök haragja
miatt, ezzel gúnyolják őket Egyiptom földén.*

*

8, 1. Kürtöt inyedhez!
Mint a sas, Jahveh házára!
Amért megszegették frigyemet,
S törvényem ellen vétkeztek.

8, 2. Nekem kiáltak: Istenem,
Mi, Izráel, ismerünk téged:

8, 4b. S ezüstjökből és aranyukból,
Bálványokat csináltak magoknak. (Hogy vágattassék ki!)

8, 5. Meg van vetve borjud, Samaria, felgerjedd haragom
rájok; meddig nem bírnak még el tisztaságot?

8, 6. Mert Izráeltől van az is,
Mesterember csinálta azt,
És nem isten az.

Mert forgácscsá lesz
Samária borjúja:

8, 7. Mert szelet vetnek,
És vihart aratnak.

Vetés, hajtása nincs:
Nem lesz belőle liszt.
Talán lehet:
Elnyelik az idegenek.

- 8, 8. Elnyeletett Izráel,
Most olyanok lettek
A népek közt, mint oly edény,
Melyben nincsen gyönyörűség.

*

- 8, 3. *Megvetette Izráel a jót,
Ellenség után mennek :*
8, 4a. *Ők királyt tettek, de nem éntőlem ;
Fejedelmet, és én nem tudtam.*

- 8, 9az. *Mert azok felmennek Assúrba,
8, 13by. Ezek visszatérnek Egyiptomba :*
8, 9aßb. *Vadszamár van egyedül magában ;
Efraim szerelmet bérlett.*

- 8, 10. *Ha bérelnék is a népek közt,
Most összegyűjtöm őket ;
És reszketnek egy keveset
A fejedelmek királyának terhétől.*

*

- 8, 11. *Ha oltárokat szaporított Efraim,
Büntetésre lettek neki ;
Oltárok büntetésre !*
12. *Irhatom neki tanom tízezreit :
Idegen számba vétetnek.*

- 13abxß. *Áldozataikat meghozzák :
Áldoznak húst, — és esznek :
Jahvének nincs kedve bennök.
Most megemlékszik bűneikről,
És vétkeiket meglátogatja.*

14. *S elfeledte Izráel alkotóját,
És épített templomokat ;
S Júda szaporított erős városokat :
Tüzet küldök azért városaira,
Eméssze meg kastélyait.*

*

- 9, 1. *Ne örvendezz Izráel
Vígasságkor úgy, mint a népek ;
Mert elparáználkodtál Istened mellől,
Szeretted szerelembért
Minden gabnaszerűn.*

9. 2. *Szérű és sajtó nem legelteti őket,
S a must cserben hagyja őket.*
3. *Nem maradnak Jahveh földén;
És visszatér Efraim Egyptomba,
És Assúrban tisztátalant esznek.*
4. *Nem önthetnek Jahvénak bort,
És nem lehetnek neki kedvesek véresáldozataik,
Mint gyászkenyér, olyanok lesznek nekik (mindenki,
aki eszik belőle, tisztátalanná teszi magát):
Mert kenyerek önmagoké lesz,
Nem megy be Jahveh házába.*
5. *Mit csináltok ünnepnapon,
És Jahveh ünnepének napján?*
6. *Mert imé elmentek pusztulás miatt;
Egyptom begyűjti őket,
Memfisz eltemeti őket;
Pénzök rejtekhelyét
Csalán öröklí tőlük,
Tövis lesz sátoraikban.*
7. *Eljöttek a látogatás napjai,
Eljöttek a megfizetés napjai;
Megtudja Izráel.
Bolond a próféta,
Óriült a szellem embere?
Mert sok a bűnöd,
S nagy az ellenségeskedés.*
8. *Istenem népének (Efraimnak) órállója (próféta),
Madarász töre van minden ő útain,
Ellenségeskedés Istene házában.*
9. *Mélyen megromlottak,
Mint Gíbea napjaiban.
Megemlékezik bűneikről,
Vétkeiket meglátogatja.*
- *
10. *Mint szőlőszemeket a pusztában,
Olyannak találtam Izráelt;
Mint korai fügét a fügefán (zsengéjében),
Olyannak láttam őseiteket.*

*Ők Baal-Peórba érkeztek,
És a „Szégyen“-nek szentelték magukat;
És borzadályokká lettek,
Mint az ő szerelmők.*

- 9, 11. *Efraimnak, mint a madár,
Elszáll dicsősége :
Nem lesz szülés, sem terhesség,
Nem lesz foganás sem.*

16b. *Ha szülnek is, hát megölöm
Méhök kincseit ;*

12. *Ha felnevelik is fiaikat,
Gyermeektelenné teszem őket, néptelenné.*

- Mert jaj is őnékik,
Ha elhagyom őket:*
13b. *Efraimnak ki kell vinni
Fiait az öldöklőhöz !*

14. *Adj nekik, Jahveh,
Mít adj ? Adj nekik
Terméketlen méhet
S kiszáradt emlőket.*

*

- 13a. *Efraimot, mint tamariszkfát,
Láttam egy szirten
Mezőbe ültetve.*

- 16a. *Megüttetett Efraim :
Gyökerök elszáradt,
Gyümölcsöt nem hoznak.*

15. *Minden gonoszságuk Gilgálban van,
Mert ott gyűlöltem meg őket
Cselekedeteik gonoszságáért.*

*Házamból kiűzöm őket,
Többé nem szeretem őket;
Fejedelmeik mind pártütők.*

- 9, 17. Megveti őket Istenem,
Mert nem hallgattak rá;
És bújdosók lesznek a népek közt.

*

- 10, 1. *Dús szőlőtő Izráel,
Gyümölcsöt rak magára.
Amily sok volt gyümölcse,
Oly sok oltárt csinált;
Amily jó volt országának,
Oly szép maccébákat csináltak.*

- 2a. *Megoszlott a szívök;
Mostan bűnhődni fognak.*
3. *Mert most azt mondják:
„Nincs királyunk nekünk,
Mert nem féljük Jahvét,
És a király mit csinálhat nekünk?”*

4. *Eseteket beszélnek . . .
Hamis esküvés, szövetségkötés . . .
S virul a jog, mint a pipacs
Mező barázdáin.*

5. *S Bétáven borjuieért
Fél Samária lakossága!*

*Mert gyászol érte népe, (és papjai ezen vigadnak,
ennek dicsőségén!)*
Hogy fogságba megy tőle.

- 6a. *Az is Assúrba vitetik,
Áldozatul a nagy királynak;*
2b. *Ő szegi nyakát oltáraiknak,
Pusztítja el maccébáikat.*

8. *És elpusztulnak a bűn bámai,
Izráel vétke,
Tövis és tüske jó fel
Oltáraik körül;
S szólnak a hegyeknek: Takarjatok be minket!
És a halmoknak: Essetek reánk!*

*

9. *Gibeá napjaitól fogva
Vétkeztél, Izráel.
Ott megálltak, nem szorítja hátra őket*

- Gibeában háború.
A gonoszság fiai ellen*
10, 10. *Mentem és megfenyítém őket.*

- Igy gyűjtetnek ellenök népek;
Mikor megkötözik őket a két szemük előtt,*
6b. *Szégyent vall Efraim,
És megszégyenül Izráel tanácsa miatt.*
7. *Elpusztúl Samária, királya,
Mint a forgács a víz színén.*

*

11. *Efraim kitanult üsző,
Szeret csépelni.
De én túltettem magamat nyaka szépségén:
Befogom Efraimot,
Szántani fog Júda,
Borondl magának Jákob.*
12. *Vessetek magatoknak igazságra,
Arassatok kegyesség szerint,
Szántsatok magatoknak új szántást,
Mert ideje Jahvét keresni,
Míg eljő, és esőz igazságot nektek.*
13. *Istentelenséget szántottatok,
Gonoszságot arattatok,
Hazugság-gyümölcsöt ettetek;
Mert biztál utadban,
Hőseid sokságában.*
14. *Zúgás támadt azért népeid ellen,
És minden várad elpusztúl,
Mint elpusztította Salman Bet-Arbelt
Háború napján;
Anya fiakon zúzatott össze.*
15. *Ígyen tett tinéktek
Béthel, rosszaságtok
Rosszasága miatt;
Hajnalban elpusztíttatván
Elpusztult Izráel királya.*

*

- 11, 1. *Mikor gyermek volt Izráel, hát megszerettem őt;
És Egyiptomtól kezdve neveztem fiamnak.*
2. *Hívták őket: nyomban elmentek előlem.*

*Ők a baáloknak áldoznak,
S a képeknek gerjesztnek illatot;*

3. *Pedig én tanítám járni Efraimot (karjaira vette őket).*

- És nem tudták, hogy orvosoltam őket,*
4. *Emberköteleken vonom őket,
A szeretet kötelékein.*

*És olyan voltam nekik, mint akik
Igát emelnek állkapcsaikra;
Neki fordultam azért, és lebirtam őt.*

5. *Vissza fog térni Egyiptom földére,
És Assúr, ő lesz a királya;
Mivel nem akartak megtérni.*

6. *És kard dühöng városaiban,
És megsemmisíti kérkedőit,
És megkostolják tanácsaikat.*

7. *És népem felakad elfordulásomon;
De felfelé hívhatják őt,
Egy sem emelkedik!*

*

8. *Mint adjalak oda, Efraim;
Szolgáltassalak ki, Izráel?
Mint adjalak oda, mint Admát;
Tegyelek olyanná, mint Ceboim?
Ellenem fordúlt a szívem!*

- Egyszerre felgyúlt a részvétem:*
9. *Nem viszem véghez haragom hevét (nem rontom
meg Efraimot ismét);
Mert isten vagyok én, és nem ember,
Közepetted szent,
És nem megyek be városba.*

10. *Jahveh után mennek,
Mint oroszlán, úgy fog ő harsogni:
Mert ő harsogni fog,
És fiak sietnek elő reszketve nyugotról.*

- 11, 11. Reszketve sietnek, mint a madár Egyiptomból,
És mint a galamb Assúr földéről;
És letelepítem őket házaikba.
Jahveh mondása.

*

- 12, 1. *Körülvett engem hazugsággal Efraim,
És csalással Izráel háza;
Júdát pedig már ismeri Isten.*

- S a szentek népe hűséges:*
2. *Efraim szelet legeltet,
És keleti szelet hajt egész nap.*

*Hazugságot és pusztítást szaporít:
Assúrral is szövetséget kötnek,
Egyiptomba is olajat visznek.*

3. *Pere van azért Jahvének Júdával;
S hogy meglátogassa Jákobon útjait,
Tettei szerint fizet meg neki.*

4. *Az anyaméhben megcsalta fivérét;
S erejeteljében küzdött Istennel,*
5. *Küzdött anygallal és győzött.*

*Sírt és könyörgött neki;
Béthelben találta őt,
És ott beszélt vele. 6. (És Jahveh a seregek Istene,
Jahveh a neve.)*

7. *Te pedig Istened által visszatérsz;
Kegyességet és jogot megtarts,
És remélj Istenedben folyton.*

13. *Igy menekült Jákob Arám mezejére;
És asszonyért szolgált Izráel,
És asszonyért őrzött.*

14. *Aztán próféta által hozta fel Jahveh
Izráelt Egyiptomból;
És próféta által őriztetett meg.*

11. *És beszélek a prófétákhoz;
Mert én mutattam a sok látomást,
S a próféták által hasonlatban szólok.*

12, 12. *Ha Gileád hazugsággá sőt csalássá lett,
Gilgálban ökröket áldoztak:
Oltáraik is olyanok lettek, mint kőhányások
mező barázdáin.*

15. *Keserves hangot gerjesztett Efraim ;
Rajta hagyja azért vérontását,
És gyalázatát megfizeti neki Ura.*

*

12, 8. *Kanaán, kezében hamis mérleg,
Zsarolni szeret.*
9. *S azt mondja Efraim: csak meggazdagodtam,
Vagyonra tettem szert.
Minden szerzeményei nem érnek fel
A bűnnel, amit vétkezett.*
10. *És én, Jahveh, a te Istened
Egyiptom földjétől fogva,
Még sátorlakóvá teszek téged,
Mint ünnepnapokon.*

*

13. 1. *Ha szólt Efraim: rettegés.
Felemelkedett ő Izráelben;
De bűnbe esett a Baállal, és meghalt.*

2. *És most folytatják a bűntevést,
Mert csináltak magoknak öntöttképeket,
Ezüstjökből eszük szerint bálványokat.*

*Mesteremberek csinálmánya mind ;
Ezeknek mondják ők, áldozatok!
Ember borjukat csokoljon !*

3. *Ezért olyanok lesznek, mint a reggeli felhő,
És mint a korán elmenő harmat ;
Mint a polyva, mely a szérűről sodródik el,
És mint a füst, mely az ablakból.*

4. *Pedig én, Jahveh, vagyok a te Istened,
Egyiptom földjétől fogva,
S istent kívülem nem ismersz.*

- 13, 5. *És megtartó nincs kivülem;
Én legeltettelek a pusztában,
Az aszályok országában.*
6. *Amint legelőjök lett, hát elteltek,
Elteltek és felfuvalkodott szívök;
Ezért elfelejtettek engem.*
7. *Olyan lettem azért nekik, mint oroszlán,
Mint párduc, az úton leskelődöm;*
8. *Rájok rontok, mint kölykeveszett medve.*

*És széthasítom szívök zárját;
S megeszem őket ott, mint egy oroszlán,
Mezei vad koncolja fel őket.*

*

9. *Megrontlak téged, Izráel,
Mert ki lehet segítséged?*
10. *Hol van hát királyod,
Hogy megtartsa minden városaidban?*

- És birdid, akikről mondtad:
„Adj nekem királyt és fejedelmeket“!*
11. *Adok neked királyt haragomban,
És elveszem elbűsulásomban.*

*

12. *Be van kötve Efraim bűne,
El van téve vétké.*
13. *Szüülőnő fájdalmai
Jőnek reá:
Ó nembölcs fiú,
Mert idején nem áll
A fiak részébe.*
15. *Ha ő fivérek közt gyümölcsöt termet:
Keleti szél jó,
Jahveh szele, mely a pusztából támad,
S megszügyenül forrása,
És kiszárad kútfeje;
Az eljából kincset,
Minden drága edényt.*

*

13, 14. *Seól kezéből váltsam ki?
Halálból váltsam meg?
Hol van dögvészed, oh halál?
Hol van pestised, oh Seol?
Bánat elrejtessék szemeim elől!*

14, 1. *Meglakol Samária,
Mert elleneszegült Istenének.
Kard által esnek el;
Csecsemői széthúzatnak,
Viselősei felhasíttatnak.*

*

2. Térj meg Izráel,
Jahvéhoz, Istenedhez;
Mert elbuktál bűnödben.

3. Vegyetek magatokkal szavakat, és térjete meg Jahvéhoz,
Mondjatok neki mindent:
„Engedj el bűnt, s fogadj el jót“.

„Mert fizetni akarunk tulkokkal: ajkainkkal;
4. Assúr nem tart meg minket,
Lóra nem ülünk.

És nem mondjuk már „Istenünk!“
Kezeink csinálmányának;
Mert tebenned talál kegyelmet az árva“.

5. Meggyógyítom elpártolásukat,
Szeretem őket önként;
Mert eltért tőle haragom.

6. Olyan leszek Izráelnek, mint a harmat;
Virágzik, mint a lilium,
És gyökeret ver, mint a Libánon.

7. Terjednek hajtásai,
S oly dicsősége lesz, mint az olajfának,
És olyan illata, mint a Libánonnak.

8. Visszatérnek az árnyékában lakók,
Gabonát fognak termesztetni,
És virágoznak, mint a szőlőtő.

- 14, 9. És olyan híre lesz, mint a Libanon borának:
Efraimnak mi köze van
Tovább a bálványokhoz?

Én meghallgattam és szemmel tartom őt,
Én olyan vagyok, mint az örökzöld ciprus,
Tőlem van gyümölcse.

*

10. Ki bölcs, hogy értse ezeket?
S eszes, hogy belássa őket?
Mert egyenesek Jahveh útjai,
És az igazak járnak azokon,
S a bűnösök elbuknak bennök.

* * *

III. Részletes magyarázat.

1. A felírat.

(1, 1.)

A felírat eredetileg tisztán csak a könyv címét tartalmazhatta, talán így: **Hóséa ben Be'éri beszédei**; a többi mind későbbi toldás. Későbbi eredetére vall az, hogy a felhozott izráeli és júdai királyok közt tévesen állapítja meg a synchronismust, és a próféta működésének korát sem helyesen határozza meg.

1, 1. v.) *Jahveh szava*, e kifejezés szerint már nem a prófétaé az a szó, amit mond, mint még Ámós felíratának első szavai szerint is, hanem egyenest Jahvéé; és itt, az egész könyv felírátában, nem is Jahvének valamely konkrét esetben a prófétahoz intézett ad hoc szavát, azaz közvetlen akkor és épen arra az esetre adott kijelentését, hanem az egész könyvben foglalt prófétaí szót jelenti. Ez a felfogás csak akkor lehetett általánossá, mikor már nem annyira az élő szóval való prófétaí igehirdetésben, hanem sokkal inkább az írott prófétaí hagyományokban szemlélte a közönség az Isten igéjét. Ez pedig csak a Deuteronomium után következhetett be: mert az volt az első kísérlet az addig elhangzott prófétaí követelményeknek törvényerejű írásba való foglalására; és az volt az első könyv, amelyben a zsidók kifejezetten az Isten igéjét tisztelték. Ennek a kései felfogásnak felel meg a felírat további folytatása is: *amely lett*, azaz készen jött *Hóséához, Be'éri fiához*; itt az atya neve kétségtelenül a prófétaínak a könyv élén volt, fentebb említett, eredeti felíratából van véve. Ellenben a vers többi részét a mostani felírat szerzője részint más könyvek-

ből, részint magából könyvünkéből kombinálta ki. Ű. m. *Uzziának, Jóthámnak, Akháznak, Jehizkiának, Juda királyainak napjaiban*, ezt valószínűleg Jes 1, 1-ből írta ide, vagy esetleg mind a kettőt ő írta, annak a tudomásának alapján és kitüntetésére, mely szerint prófétánk Jesajah kortársa volt. Míg a folytatást: *és Jeroboámnak, Jóás fiának, Izráel királyának napjaiban*, már az 1, 4-ből kombinálta ki, mert a Jéhu házából, melynek bukása ott megjövendöltetik, II. Jeroboám volt az utolsó (Zakarja nem számít) számottevő uralkodó. De ez csak olyan ember kombinációja lehet, akihez Hóséa kora már olyan messze volt a múltban, hogy az akkori személyek és események korhatárai előtte már nagyon elmosódtak. Először is azok közül a judai királyok közül, akiket ő egykorúnak vesz II. Jeroboám izráeli királylyal, csak Uziah volt egykorú vele (II. Jeroboám 782—743; Uziah 789—740), a többi pedig nem, mert hiszen Uziah három évvel túlélte őt, tehát utódai semmi esetre sem uralkodhattak vele egy időben. Másodszor pedig Hóséa működési idejének zöme a II. Jeroboam utolsó egy vagy néhány éve utáni és a Pekach előtti korra esik (743—735), tehát Jóthám halálának évét (734) már aligha érte meg, Akház (734—721) és pláne Hizkiah (721—693) uralkodását pedig semmi esetre sem. E szerint az időmeghatározás nem szabatos, mert az izráeli királyok közül épen azok nincsenek benne említve, akik alatt a próféta működött: Zakariah (743), Sallum (743), Menachem (743—737), Pekachjah (737—735); és helytelen, mert a judai királyok közül olyanok is fel vannak benne sorolva, akiknek uralkodását már nem érthette meg. IlyenORMeghatározás pedig sem Hóséáról, sem valamely hozzá vagy korához közel álló íróról fel nem tételezhető.

2. Hóséa családi története.

(1, 2—2, 3.)

Itt három főelem különböztethető meg egész világosan, ű. m. 1. Hóséa családi története, ami egészen hiteles adatokat tartalmaz, és kétségtelenül vagy a próféta sajátkezü feljegyzéséből, vagy valami más, de teljesen megbízható forrásból van véve. (1, 3. 4. 6. 8. 9.) 2. E családi történetnek a 3, 1 skv. félreértésén alapuló félremagyarázása, mely Hóséa feleségét minden igaz ok nélkül parázna asszonynak tünteti fel (1, 2). Ez két kézből ered, és az első kéz (1, 2b) a 3, 1 skvt. helytelenül az itt elbeszélt házasságkötésre vonatkoztatja; a második pedig (1, 2a) e tévedés ellen akar óvni, de ezt oly szerencsétlenül teszi, hogy Gómer bat Diblaimot is meghagyja parázna hírében, és rajta kívül (1, 1) még egy parázna asszonyt varr a próféta nyakába. Végül 3. azok a rendes fogság utáni pótlások, amik a fogság előtti fenyegetésekhez üdvigéreteket kapcsolnak (1, 6bβ. 7; 2, 1—3; az 1, 5 jelentéktelen). A szövegnek ily megállapítása mellett az a sokat vitatott

kérdés, hogy Hóséa házasságát symbolicus értelemben kell-e venni, vagy tényleges értelemben, önmagától elesik.

1, 2a.v.) *Jahveh beszédének kezdete Hóséában.* Szó szerint fordítva = „a Jahveh beszélt kezdete Hóséában“. *Tehillat* st. constr. u. i. a nomen regens, amihez a nomen rectum az utána következő egész mondat, *dibber-Jahveh*, amiben az ige épen azért van megrövidítve (*dibbér*-ből), és azért van makkéffel az alanyhoz kapcsolva, hogy a kettőt együtt egy névnek kell venni. A nomen regens lehet időhatározói értelemben venni: „kezdetben, mikor Jahveh szólt...“ Így is veszik azok, akik ezt a mondatot összekötik az utána következővel és a *vajjómer* határozójául tekintik: „kezdetben, mikor Jahveh szólt Hóséával, hát azt mondta Jahveh Hóséához...“ Ez az összeköttetés azonban meg nem engedhető, mert eltekintve attól, hogy ily constructio esetén a mondat elején inkább *utehillat*-ot várna az ember, már a mondat helyzete az 1a és 2b közt későbbi betoldásra utal, a 2b-ben pedig a Jahveh és Hóséa szavak ismétlése egészen kétségtelenné teszi, hogy mikor 2b-t írták „és monda Jahveh Hóséához“, akkor 2a, „Jahveh beszédének kezdete Hóséához“ vagy „Hóséával“, még nem volt itt. Különben *beHóséa* nem is teheti azt, hogy „Hóséához“, sőt azt sem, hogy „Hóséával“. Ezért sokan a *be* praepositiot eszközhatározó értelemben veszik, „kezdetben, mikor szólt Jahveh Hóséa által, akkor szólt Jahveh Hóséához“, de így még jobban kitünik, hogy ez a két mondat nem eredhetett egy kézből. A *be* tehát itt csak eredeti *ban-ben* értelmében vehető, és akkor nem a beszéd bensőségét fejezi ki, hogy t. i. Jahveh Hóséában, lélekben beszélt volna, hanem egyszerűen azt a helyet, ahol ez a beszéd foglaltatik, t. i. Hóséa könyvét. E szerint a nomen regens is jobb időhatározói helyett egyenest az eredeti st. constructusi értelemben venni, mint a nomen rectum tulajdonát: „Jahveh beszédének kezdete Hóséában“. Ha ezt egészen önálló teljes mondatnak fogjuk fel, úgy hogy a három első szó az alany, *beHóséa* pedig az állítmány: „Jahveh beszédének kezdete Hóséában van“, akkor azt jelenti, hogy Hóséa az első könyv, amelyben Jahveh beszéde van, vagyis az a legrégibb prófécias könyv (ezért tették a kis próféták élére); ha pedig a következő mondat alanyául, akkor azt, hogy Jahveh beszéde a Hóséa könyvében azzal kezdődik, hogy utasítja a prófétát egy parázna nő elvételére; s végül, ami végeredményben mindegy, ha az utána következő elbeszéléshez szóló felíratnak, esetleg széljegyzetnek, és önálló, de csonka mondatnak tekintjük, melynek állítmányát az összefüggésből kell kipótolni, akkor az az értelme, hogy Hóséa könyvében a Jahveh beszédének kezdete az a fejezet, ami itt következik. Csak e két utóbbi lehetséges, mert az első olyan irodalomtörténeti jegyzet volna, amit bármely írástudó ügyesebben fejezett volna ki. Ez a mondat tehát egy későbbi magyarázó széljegyzete, aki előtt már az egész könyv mai alakjában volt. Csakis így érthető, hogy itt a szöveg

egymásután háromszor is neki fog, míg végre csakugyan elkezdí az elbeszélést: 1. v: „Jahveh ígéje“ stb.... a kiadó felírata; 2a: „Jahveh beszédének kezdete“ stb.... egy későbbi magyarázó széljegyzete; és 2b: „És monda Jahveh Hóséához“ stb.... a Hóséa családi történetét mai alakjában adó, esetleg átöntő író elbeszélésének megkezdése. Hogy e széljegyzetnek mi a célja, az nem lehet kétséges. A 3, 1—4-ben leírt növéteit sokan, és első sorban az 1, 2b írója, a Gómer bat Dibláim elvételével egynek vették; magyarázónk azonban ezt téves felfogásnak tartotta, és széljegyzetével ennek akarta elejét venni, mert ő úgy találta, hogy itt két különböző esetről van szó, amit főleg abból következtethetett, hogy a Gómer bat Dibláimmal kötött házasságból három gyermek született, míg a 3, 1—4-ben említett nőtől nem is születhettek gyermekek, mert azzal a próféta nem is consumálta a házasságot. Hogy a dolog annál világosabb legyen, a 3, 1-be is beszúrt egy *’ód* szócskát (1. ott). Tehát az ő magyarázata szerint így kell érteni e két elbeszélésnek egymáshoz való viszonyát: Jahveh beszédének kezdete Hóséa könyvében az, hogy utasítja a prófétát egy parázna nő, név szerint Gómer bat Dibláim, elvételére stb. (1, 2. skv.), azután megint azt mondta neki, hogy szeressen egy házasságtörő nőt, aki azonban már nem Gómer bat Dibláim volt (3, 1—4).

Mielőtt ez a széljegyzet a szövegbe került volna, éppen ellenkezőleg fogta fel a dolgot egy másik magyarázó, az 1, 2b szerzője, mikor így szól: 2b. v.) *És monda Jahveh Hóséához, Eredj, végy magadnak paráznaság asszonyát és paráznaság gyermekeit, mert paráználkodván elparáználkodik az ország Jahveh mögül.* E mondatról még ma is az az általános felfogás, hogy az eredeti szöveghez tartozik, legfeljebb Duhm törli belőle a „paráznaság gyermekeit“; pedig kétségtelenül az egész későbbi betoldás. Csatlakozása az előzőkhöz nincs. Hogy az 1, 2a-hoz nem kapcsolható, azt már láttuk fentebb; de nem jól kapcsolódik az 1, 1-hez sem. Grammatikailag elfogadható volna Hitzig gondolata, hogy ez az 1, 1b-hez kapcsolódik: „és Jeroboámnak, Jóás fiának, Izráel királyának idejében mondta Jahveh Hóséához“ stb.; de akkor a későbbi királyok alatt mondott beszédekhez is megfelelő kezelést várna az ember. Ebből a hiányos kapcsolódásból magából, ha azt nem lehet is bizonyosan megállapítani, hogy az 1, 1 után még volt valami, amihez itt a *vajjómer* kapcsolódhatott, de annyi kétségtelen, hogy a szövegbe idegen beavatkozás történt, és ma már nem lehet megállapítani, hogy ez az elbeszélés eredetileg hogyan kezdődött. Ehez járúl az, hogy itt nem a próféta beszél, mint mindenütt másutt a könyv eredeti darabjaiban; hanem a prófétáról beszél valaki. És végül a próféta házasságkötésére adott utasítás oly zavaros és érthetetlen, hogy azt semmi esetre sem szövegezhette ő, aki a szónak és írásnak olyan mestere volt. Nincs egy magyarázat sem, amelyik ennek világos és helyes értelmét tudná venni. Nyelv-

tani szempontból a legelfogadhatóbb volna a régieknek az a magyarázata, mely szerint ez az útasítás, hogy „végy magadnak paráznaság asszonyát és paráznaság gyermekeit“ azt jelenti, hogy vegyen el egy olyan parázna nőt, akinek már házasságon kívül született gyermekei vannak, és e gyermekeket is vegye magához; csak az a baj, hogy ezekről a gyermekekről a továbbiakban egy szó sincs, ellenben három gyermeknek a házasságkötés után való születése rendre következik: már pedig, aki azt akarta volna kifejezni, hogy e három kívül az asszony még házasságon kívül született gyermekeket is vitt a házhoz, azt bizonyára másképp fejezte volna ki. Ez a három pedig nem nevezhető paráznaság gyermekének még az esetben sem, ha anyjuk, mikor férjhez ment, már nem volt tiszta hajadon; mert ezek Hóséának törvényes házasságban nemzett gyermekei voltak. Mert azt csakugyan nem lehet feltenni, hogy tudta, hogy parázna nőt vett el, és a házasságkötés után is elnézte annak paráznaságát. Ha pedig akkor, mikor elvette, tiszta volt a nő, és csak később, az ő oldala mellett lett paráznává, és ebből a paráznaságból születtek a nevezett gyermekek, akkor hogyan nevezheti feleségét már házasságkötésekor paráznának? Erre a mai biographicus magyarázók azt mondják, hogy e kifejezés prolepticus: a próféta csak később jött rá, hogy a felesége őt megcsalja, hogy gyermekei nem tőle valók; és akkor el is üzte azonnal, és csak később, a legnagyobb nyomorból váltotta ismét magához, mikor már első keserősége lecsillapodott, és a saját boldogtalan házasságában a Jahveh és Izráel viszonyát látta kipéldázva: és csak ekkor, a múltból visszatekintve, támadt neki az a gondolata, hogy e szerencsétlen házasságot ő az Isten parancsára kötötte. Ez első tekintetre nagyon tetszetős, de jobban megnézve bizony csak szükségmagyarázat. Mert a Jahveh és népe közti viszony kipéldázására teljesen elég lett volna annyi, hogy ő Jahveh útasítására olyan nőt vett el, aki aztán hűtlen lett hozzá; de paráznaság gyermekeire e szempontból semmi szükség sincs. A paráznaság asszonya a próféta későbbi szemléletében a hűtlen Izráelt symbolisálja; ezt értjük (bár ezt sem itt, hanem csak a 3, 1—4-ben): de mit symbolisálnak a paráznaság gyermekei? Semmit. A következő elbeszélésben csak a gyermekek nevének, nem pedig parázna eredetének symbolicus jelentéséről van szó. Ha pedig a próféta gyermekeinek utólag felismert parázna eredetében később sem látott vagy legalább is nem magyarázott ki belőle symbolicus jelentést, akkor miért hozza azt itt irodalmilag nyilvánosságra? Ez teljességgel érthetetlen volna Hóséától. De ha e két szót Duhmmal töröljük, és csak a „paráznaság asszonyát“ hagyjuk meg, akkor sem lehet e mondatot Hóséa számára megmenteni. Ez esetben u. i. nem lehet megérteni, hogy saját tényleges házasságának, mely állítólag egész prófétai fellépésének indítéka volt, symbolisálásával ily röviden végez, hogy „végy magadnak paráznaság asszonyát, mert paráználkodván elparáználkodik az ország Jahveh mögül“, az ebben

rejlő gondolatot meg egy ugyan e tárgyú parabolában fejti ki a 3, 1—4-ben. E mondat csak úgy volna Hóséának tulajdonítható, ha 3, 1—4-ben is saját tényleges házasságáról szólna; akkor azt mondhatnók, hogy itt röviden érinti, ott pedig bővebben kifejti azokat a gondolatokat, amelyeket az symbolisál; erről azonban, mint majd ott látni fogjuk, szó sem lehet. Még egy eshetőség volna, az t. i., ha 3, 1—4-ben az elűzött Gómer bat Diblám visszaváltásáról volna szó; ekkor azt mondhatnók, hogy itt azért érinti csak ily röviden házasságának symbolicus jelentését, mert ott, a visszaváltás elbeszélésével kapcsolatban, helyén valóbbnak látta azt jobban kifejteni. Erre a felvételre azonban még a legkisebb támpont sincs az egész könyvben. Sehol még csak távoli utalás sincs sem Gómer bat Diblám elűzetésére, sem nyomorba jutására, sem — ami itt a fő — visszaváltására (1. 3, 1—4). Mind ezek alapján egész határozottsággal megállapíthatjuk, hogy e mondatot nem Hóséa írta, hanem egy későbbi írástudó, aki a 3, 1—4-et a próféta tényleges házasságára vonatkoztatta; így akarván azzal összhangzásba hozni a tényleges házasságról szóló hiteles elbeszélést, melyben Gómer bat Diblám hűtlenségéről eredetileg egy szó sem volt, és, ha e mondatot kihagyjuk, nincs ma sem. A dolgot a leghelyesebben a következőleg képzelhetjük: egy írástudó, olvasván a következő 1, 3 skvben a próféta házasságáról és gyermekei születéséről szóló történetet, a 2, 4-ben a felhívást, hogy „pereljete anyátokkal . . .”, 2, 6-ban pedig, hogy parázñaság fia azok, végül a 3, 1-ben azt az isteni útasítást, hogy Hóséa szeressen egy parázna nőt, azt gondolta, hogy annak az útasításnak következményeképp köttetett ez a házasság, és az itt említett Jizreel és testvérei azok a parázna anyájú gyermekek, kik anyjukkal való perelésre hívatnak fel; és hogy e tekintetben a szöveget az ő gondolata szerinti helyes értelmezés számára teljesen világossá tegye, azért szúrta be ide ezt a mondatot, kiszorítván vele a családi történet eredeti kezdetét. A 2a betoldója azonban még így is észre vette, hogy 3, 1—4-ben egészen más esetről van szó.

3. v.) És méne, és elvevé Gómert, Diblájim leányát; és az teherbe esék, és szüle néki fiat. Hogy ez eredeti hóséási, vagy az 1, 2b. írója által megváltoztatott szövegezésében van-e előtűnk, azt nem tudjuk; de tartalmának hitelességéhez kétség nem férhet. *Gómer* a Gen. 10, 2. 3 (1 Krón. 1, 5. 6. Ez 38, 6) ban egy jáfetita nemzet neve; személynév gyanánt csak itt fordul elő. Mivel nem theophorus név, némelyek azt gondolják, hogy viselője közrendű származású volt. De lehet, hogy a theophorus Gemarjah (Jer. 29, 3) vagy Gemarjahu (Jer. 36, 10. 11. 12. 25.) férfinévnek női névül használt becéző alakja. Jelentése a *gámar* igéből lehet *bevégződés* vagy *tökéletesség*; de mindazok a magyarázatok, amelyek symbolicus jelentőséget akartak neki tulajdonítani, kudarcot vallottak. Az atya neve, *Diblájim*, szintén nem fordul elő személynév gyanánt másutt, sőt egyébként sem, csak *Bét-*

Diblátájim fordul elő (Jer. 48, 22), mint egy moábita város neve és *'Almón-Diblátájim* (Num. 33, 46. 47); mint a pusztában vándorló Izráel fiainak egyik táborhelye. Ezt *debéláh* = fügekalács szótól származtatják némelyek, és szerintök Efrájim mintájára Diblájim = debélím. És nem is Gómer atyját jelenti sokak szerint e szó, hanem a *bat*-tal együtt Gómer bizonyos tulajdonságának körülírására szolgál, azt fejezi ki, hogy Gómer szereti a fügekalácsot: amely átvitt kifejezés Hieronymus szerint egyenesen = filia voluptatis; vagy, mások szerint = a fügekalácsos Gómer, ami = *az áldozati kalácsos Gómer*, ami az ő bálványimádására vonatkoznék, mivel. állítólag, a fügekalácsot (de talán inkább a szőlőskalácsot = 'asisáh) a pogány áldozati szertartásoknál használták. Az 1, 2b-re vonatkozó megállapításaink után azonban már mindezeknek a magyarázatoknak feszegetése, a Hóséa házasságának symbolicus vagy valóságos voltára vonatkozó egyéb kérdésekkel együtt, meghaladott álláspont. A Diblájim név kétségtelenül, ha nem gyakori is, de rendes személynév, és Gómer atyját jelöli. Az egész mondatban különben a fődolog a gyermekek születése, mint azt a következők is mutatják.

4. v.) **És monda Jahveh neki, Nevezd a nevét Jizre^el-nek;** e név jelentése „Isten vet.” Ez Palesztina legnagyobb (22 km. hosszú, 14 km. széles) völgyének a neve, mely a völgy termékenységére vonatkozik. Itt azonban nem erre a völgyre van célzás, hanem a hasonló nevű városra, mely e völgy szélén feküdt és görögösen Esdrelonnak is nevezetik. Itt történt az ártatlan Nábóton az Ákháb álnok felesége Jézabel által kigondolt gonosz „Justizmord” (1 Kir. 2, 1 skv.); ide vonult vissza magát gyógyíttatni a rámoth-gileádi harctérről Ákháb fia, Jórám, az Omri házának utolsó királya (2 Kir. 8, 28. 29.); és itt ölte meg őt Jéhu, aki ez alatt a harctéren pártot ütött ellene és itt váratlanul meglepte őt, és aki ezzel nem elégedvén meg, kiirtotta Jézabelt, Ákháb hetven fiát, egész háza népét, minden főemberét és minden papját (2 Kir. 9, 1—10, 11), sőt innét a (2 Kir. 10, 12—28) Kir. deuteromicus tudósítása szerint Samáriába menvén, oda csellel öszszegyűjtötte és leölette a Baál összes tisztelőit. Ezekre akar emlékeztetni a próféta első fiának symbolicus neve, **mert** — úgymond — **még egy kevés, és meglátogatom** Jizreel vérontását = **a jizre^eli vérontást, lám t. i. többesben = vérfolt, vértócsa, aztán: vérontás** (l. Ges, Kautzsch²⁶, 124. §. n.), **Jéhu házán.** Abból, hogy a próféta első gyermekének, sőt aztán a többinek is Jahveh parancsára symbolicus nevet ad, semmikép sem lehet azt következtetni, hogy házassága is symbolicus volt; mert hiszen a régiek-nél a névadásnak mindig volt valamilyen, és nem ritkán symbolicus, jelentősége, a próféták pedig néha ígéhirdetéseikkel összefüggő, egy-egy főbb gondolatukat kifejező neveket adtak gyermekeiknek, pl. Jesajah fiainak a neve volt *Seár jásúb* (Jer. 7, 3) és *Mahér sálál chás baz* (Jer. 8, 3), pedig azok teljes bizonyossággal nem

„symbolicus gyermekek“ voltak. Hogy a gyermek neve a Jéhu házának pusztulását példázza, az azt mutatja, hogy a Jéhu háza ekkor még a thrónon ült, de bukását a próféta már megpecsételve látta. II. Jeroboám 743-ban halt meg, és utána fia, Zakariah, alig fél évi uralkodás után már összeesküvés áldozata lett, és vele meg is szűnt a Jéhu házának uralma. Általában ettől az évtől számítják Hóséának prófétai működését; noha sem az nem bizonyos, hogy ez a névadás lett volna az ő első prófétai ténykedése, sem az, hogy első fia éppen 743-ban született volna, bár ez utóbbi egészen valószínű. Jéhu házának bukását különben nem ő jósolja meg először, hanem Ámos 7, 9. Érdekes, hogy abban a jizreeli esetben, amelyben Hóséa olyan bűnös vérontást lát, mely büntetés nélkül nem maradhat, Jéhu kortársa, Jonádáb ben Rékáb, a leg-szigorúbb erkölcsi felfogású izráélita szekta főnöke, Isten akaratát látja, és még a deuteronomicus történetíró szerint is Isten akaratának hű végrehajtása volt az, amiért Jéhu nem csak elismerést nyer Jahvétől, hanem azt az ígéretet is, hogy fiai negyed izig ülnék Izráel királyi székén (2 Kir, 10, 30). Helyes történeti felfogás mellett ez könnyen érthető. Ákhábnak bármily nagyok voltak is politikai erényei, az ő háza a tyrusi baálkultuszt propagálta Izráelben, amivel szemben Ilyés, Elizeus és az ő szellemrokonai így állították fel a kérdést: vagy a Baál, vagy Jahveh! Ez a vagy-vagy életre-halálra szólt. Erre adta meg a feleletet Jéhu: nem a Baál, hanem egyedül Jahveh! A felelet formája iszonyatos volt, de lényege igaz; a nép géniuszának akarata volt, Isten akarata volt. Hogy Jéhu, mikor a nép vallásos felbuzdulását ilyen borzalmas vérfürdő rendezésére használta fel, mennyiben akarta ezzel az igaz célt és mennyiben a saját hatalmi érdekeit szolgálni, ezt akkor nem feszegette senki. De azóta száz esztendő telt el Hóséáig, és az egészen elég volt arra, hogy Jéhu és az ő háza teljesen elfelejtse, micsoda nagy célért való mozgalom juttatta őt a hatalom birtokába; de nem volt elég arra, hogy a nép elfelejtse, milyen módon történt ez a hatalomrajutás. Az erre való emlékezést az egyes királyok gyarlóságai, sőt bűnei nemcsak feledésbe menni nem engedték, hanem folyton erősítették, amíg ez az uralkodóház élt. És még azt is tekintetbe kell venni, hogy ez alatt a száz év alatt a vallásos küzdelmek célja is megváltozott. Ámós már nem a tyrusi baálkultusz ellen, hanem az elkánaániasodott, lélektelen külsőséggé sülyedt jahvehkultusz ellen küzd, Hóséa pedig már egyenesen baálkultusznak nevezi azt. És ebben a Jéhu háza éppen olyan bűnös volt, mint a nép zöme. Egészen természetes tehát, hogy II. Jeroboám korában a próféta már csak a Jéhu házának bűneit látja, és azokat a dynastia alapítójának trónrajutása érdekében elkövetett borzalmas első bűnében foglalva össze, értök a ház bukását helyezi kilátásba. Azt mondani sem kell, hogy az ő fejlődöttebb erkölcsi felfogása különben is súlyosabban ítélte meg a jizreeli vérontást, mint Jonádáb ben Rékáb. Viszont később, a

deuteronomium utáni korban, amikor a főbűn „Jeroboámnak a Nebát fiának bűne“ lett, t. i. a bákakultusz, és amikor minden uralkodó a jahvehkultusszal szemben elfoglalt álláspontja szerint ítéltetett meg, megint egészen természetes, hogy Jéhu jizreeli tetteiben újra nem vérontást láttak, hanem, mint egykor a kortársak, a Jahveh akaratának végrehajtását. Különben Hóséa e jóslatának teljesedését hamarosan megérte, ha feltesszük, hogy elsőszülöttje 743-ban született. Ezzel a név *symbolicus* jelentésének magyarázata ki is van merítve, és a hozzá csatolt másik mondat: *és megszüntetem Izráel házának királyságát*, a Jizreel névvel már semmi nemű vonatkozásban sincs. A magyarázóknak, akik különben kivétel nélkül hitelesnek tartják e mondatot, feltűnik, hogy a próféta felvette ezt munkájába, noha még megérte Jéhu házának bukását, és akkor láthatta, hogy Izráel királysága azzal együtt nem szűnt meg. E különös jelenséget azzal magyarázzák, hogy II. Jeroboám, illetve Zakariah bukása után semmi oka nem volt neki e nem teljesült jóslatát visszavonni, mert ő a következő királyok uralkodásában már csak Izráel államiságának végvonaglását látta. Ez magában véve helyes magyarázat lehet ugyan, de mivel e mondat a *symbolicus* névvel már semmi vonatkozásban sincs, mégis helyesebb azt felvennünk, hogy eredetileg nem is tartozott annak magyarázatához, tehát későbbi toldás. E mellett szól a *mamlákúth* szó is, amely csak kései munkákban szokott előfordulni, és amelyet a magyarázók nagy része, hogy a mondatot Hóséának megmentse, meg is változtat *mamleketh*-re. Valószínűleg a *Jizreel* szó indított valamely írástudót arra, hogy hozzá a *Jisrael* szóval szójátékot csináljon. Ez viszont egy későbbi apokalypticus arra, hogy ő meg egy parallel szójátékot csináljon hozzá, az ő korának kedves titokzatos nyelven, az 5 vben: *És lesz azon a napon* — jellegzetes apokalypticus kifejezés, mely a maga titokzatosságával rendesen a véres csata képében képzelt utolsó ítéletet szokta sejtetni — *hogy eltöröm Izráel íjját*, könnyen érthető képes kifejezés = megsemmisítem haderejét; tehát valamely végzetes nagy csatát helyez kilátásba Izráel számára apokalypticusunk, *Jizreel völgyében*, amely híres csatasík volt, ahol Izráel legnevezetesebb csatái vívattak kezdettől fogva. A szójáték is ugyanaz, a jelentés is végeredményében ugyanaz, mint a 4. v. toldalékában, és a Hóséa által fiának adott névre, sőt Jizreel városára is, melyre az a név céloz, itt is hiányzik a legtávolabbi vonatkozás is. Aki ezt írta, annak már eszébe sem jutott a Jéhu által rendezett jizreeli vérfürdő, hanem kizárólag azokra a véres csatákra gondolt, amelyek a jizreeli síkon lefolytak és még le fognak folyni. Különben mind a két szójáték Hóséa gondolatának helyes továbbfejtese; Jéhu házának bukását, ha nem is közvetlenül, de tényleg Izráel királyságának megszűnése követte.

6. v.) **És teherbe esék megint, és szüle leányt.** A második gyermek leány lett; persze nem azért, hogy „egy lejjebb

súlyedt nemzedéket jelképezzen“, hanem egyszerűen azért, mert így történt; más családoknál is megesett ez már! A leány neve azonban symbolicus; és monda neki Jahveh, nevezd a nevé **Kegyvesztettnek, ló' ruchámáh** tulajdonképen egy egész mondat = „ő nem irgalmaztatott meg.“ A *rácham* igének nem egészen megfelelő fordítása az irgalmazás, de sokkal inkább az, mint a szeretés, amivel sokan fordítják. Tulajdonképeni jelentése elnézőleg és szánakozva, benső részvétellel és tényleges segítséssel szeretni. Ezt fejezi ki a régi magyar bibliai nyelvben az irgalmasság is. A leány neve azt jelképezi, hogy Izráel Jahvehnek ezt az irgalmasságát, ezt a megbocsátót, részvevő, segítő szeretetét elvesztette: **mert többé már nem leszek irgalmas Izráel házához**, szó szerint: „mert nem folytatom már“ (amihez a szükséges kiegészítő igét sémi szokás szerint inf. helyett asyndetice verbum finitummal adja) „[hogy] irgalmas leszek.“ A másodszülött neve tehát azt jelképezi, hogy Jahveh azt a kegyelmi viszonyt, amelyben eddig volt népével, megszakította. Ehez egyáltalán nem illik a hozzá fűzött mondat: *mert megbocsátván megbocsátok nekik*. Ez merőben ellenkezőjét mondja annak, amit Hóséa mond. Némelyek úgy akarják ez ellentétet eltüntetni, hogy a *kí* praepositíót az utána következő verbum finitummal az előtte levő mondat magyarázatául veszik, mint ha *l^e* praepositio volna infinitivussal: „Úgy hogy megbocsátván megbocsátanék nekik“; de ez grammatikai nehézségekbe ütközik. A régi fordítások adversativ értelemben veszik a *kí* praepositíót, de egyúttal az ige jelentését is megváltoztatják. A LXX. így fordít: ἀλλ' ἡ ἀντιτασσόμενος ἀντιτάσσομαι αὐτοῖς, amit *nászd' esszd'* soha sem jelenthet; a V meg így: sed oblivione obliviscar eorum, tehát a *nászd'* igét összetéveszti a *násáh*-val. Ellenben a 7. v. után egészen jól illik e mondat, tegyük tehát vissza oda; ahonnet tévedésből ide került. 7. v.) *De Júda házához irgalmas leszek*, ide tartozott eredetileg a fentebb tárgyalt 6bβ: *mert megbocsátván megbocsátok nekik*, aminek viszont egészen jó folytatása a 7. v. többi része: *és megtartom őket Jahveh által, az ő Istenök által; de nem iartom meg őket íj és kard és háború, paripák és lovasok által*. Első tekintetre világos, hogy e vers arra a csodálatos szabadulásra vonatkozik, amelyet 701-ben, Hiskiah uralkodása alatt, Jesajah idejében szerzett Jahveh Jeruzsálemnek, amikor Sanherib assyr király körülzáró serege, melylyel szemben már csak Jesajah hite tartotta a lelket a királyban és a népben, egy éjszaka váratlanul elmenekült a város alól, és pedig, nem Hiskia fegyvere elől, hanem azért, mert „akkor kijöve az Úrnak angyala, és levágott az assyr táborban száznolcvanötezeret, és mikor reggel felkeltek, ímé mindnyájan holt hullák valának!“ (Jes 37, 36.) Az az él, amivel az irgalomvesztett Izráellel szembe állítja a kegyelmet nyerendő Júdát, már erősen a deuteronomium utáni korra emlékeztet. Mind ez azt mutatja, hogy e vers későbbi betoldás, melynek célja a fenyé-

gető próféciák teljesülése után az istenországra vonatkozó ígérekkel vigasztalni és bátorítani a népet. Idegen kézre vall az irány lazasága is, mikor Jahvéval azt mondatja, hogy „megtartom őket Jahveh által, az ő Istenök által“, vagy mikor az íjj és kard, továbbá a lovak és lovagok között közből említi a háborút, mint ha az is hadi eszköz volna. (Van is magyarázó, aki annak tartja: a háború a viharisten fegyvere!)

8. v.) És elvászta Kegyesztettet; a gyermek elvászta tása akkor a 2—3 éves korban szokott történni, **aztán teherbe esék, és szüle fiat.** Ez sem lehet allegoria, sem valami egyéb jelentőséget nem lehet benne keresni; egyszerűen azt jelenti, hogy a leány után 2—3 évre ismét fiú született. **9. v.) És monda Jahveh Nevezd a nevét Nemnépemnek; mert ti nem vagytok népem, és én nem leszek a tiétek.** Wellh. és utána többben *ló' 'ehjeh lákhem* helyett *ló' 'elóhéjkhem*-et olvasnak: „nem vagyok a ti Istenetek“; azonban a LXX és V is a M mellett vannak, és az különben is erőteljesebb, többet mondó kifejezés, mint a Wellhausené. Jahveh nem csak egyszerűen azt a viszonyt bontja fel, amelyben Izráel Jahveh népe és Jahveh Izráel istene volt; hanem egyáltalán minden további vonatkozást megtagad volt népével. A gyermekek elnevezésében a fokozat szembe tűnő: Jizr'el jelenti Jéhu házának bukását; Kegyesztett Izráel kegyesztettségét, és végül Nemnépem Izráel teljes elvettetését.

Ezekhez a komoly fenyegetésekhez a 2, 1—3 minden átmenet nélkül épen ellenkező fényes ígéreteket kapcsol. Izráel fiai úgy megszorodnak, mint a tenger fővénye, „nemnépemből“ élő Isten fiaivá lesznek, és Júda fiaival egyesülve, egy fő alatt, felvonulnak a pogány országokból vissza Palesztinába (ez lesz Jizr'el nagy napja, amikor Jahveh újra elveti őket földjükbe!), ahol testvéreik mint „Népemet“ és mint „Kegyencet“, t. i. Jahveh kegyencét, szívesen üdvözlik őket. Hogy az 1, 3—9 és a 2, 1—3 közt levő átmenet-nélküliséget eltüntessék, némelyek ezt a fejezet végére, 2, 23—25 után akarják tenni, mert nem csak rokontárgyú azzal, hanem szerintők egyenesen annak a folytatása, mint ezt Róm 9, 25—26 mutatja, ahol Pál e locusokat ily sorrendben citálja: Hos 2, 25 („hívom a nemnépemet én népemnek és a nemszeretettet szeretettnék)-et a Róm 9, 25-ben, azután pedig Hos. 2, 1 (azon a helyen, ahol az mondatott nekik, Ti nem vagytok népem, ott az élő Isten fiainak fognak hívni)-et a Róm 9, 26-ban. De az ilyen citátumok a mondatok eredeti sorrendjére nézve nem bizonyítanak semmit. És ez az áthelyezés lehetetlen, mert a 2, 1—3-at nem lehet elszakítani innét, mivel világos vonatkozással van az 1, 3—9-re, szemmel láthatólag annak fenyegetéseit fordítván ígéretekre ugyan csak Hóséa három gyermekének nevével; de nem is lehet a 2, 23—25-höz kapcsolni, mert annak nem folytatása, hanem parallelje, amit kétségtelenül annak az alapján írt ide valaki. Ezt mutatja az, hogy 2, 2-nek e felkiáltását „mert

nagy Jizreel napja!“ csak 2, 25-ből lehet megérteni, ahol a Jizreel szónak az a jelentés van tulajdonítva, hogy Jahveh elveti népét az ő földjébe. Hogy e kettő nem származhatott egy kézből, azt bizonyítja az is, hogy 2, 1—3 az *'erec* alatt pogányországot ért, a 2, 23—25 pedig talajt, termő földet. A 2, 1—3 keletkezési korára nézve annyit biztosan állíthatunk, hogy későbbi a 2, 23—25-nél; legkorábban a fogság végéről való lehet.

2, 1. v.) *És olyan lesz Izráel fiainak száma*, mivel a 2. vben Izráeltől Júda meg van különböztetve, itt sem érhetjük az egész tízenkét törzset, csak az északi tíz törzset, *mint a tenger fővénye, mely meg nem mérhető és meg nem számlálható*; világos célzás ez a Gen. 22, 17 (deuteronomicus locus!)-ben Ábrahámnak tett ígéretre. Ez a hasonlat még 1 Kir 4, 20-ban és Jes 48, 19-ben, tehát mind kései helyeken fordul elő. Hogy ez itt a Nemnépem névvel kifejezett fenyegetéssel van szembe helyezve, az kitűnik a következő mondatból: *és lesz, a helyett, hogy: bimqóm 'aser*, ezt LXX, és Pál apostol is Róm 9, 26-ban, localis értelemben veszi: „azon a helyen, ahol;“ és ma is többen így fordítják; de ez az eredeti gondolat korlátozása, mert nem csak egyes helyeken, hanem egyáltalán mindenütt, a helyett, hogy, mint eddig, *az mondatnék nekik, Nemnépem vagytok ti, az mondatik nekik, Élő Isten fiai*, tehát oly szoros és benső viszonyba jutnak Jahvéval, mint a gyermekek atyjukkal. Ez a szép kifejezés természetesen itt még jó távol van az új-testamentumi istenfiúság gondolatától, mert nem a nép tagjainak magasabb rendű belső szellem-erkölcsi állapotát, hanem csak a nép kiváltságos politikai helyzetét jelenti. Hogy Jahveh élő Isten, az nem csak azt teszi (mint pl. a szokásos esküforma: „Jahveh életére!“), hogy Jahveh él; hanem azt is magában foglalja, hogy a többi istenek nem élnek. Ez a kifejezés csak akkor lehetett szokásossá, mikor az a gondolat, hogy a pogányok istenei élettelen semmiségek, általánossá lett a köztudatban: a Deuteronomium, s még inkább Deuterosejajah után. 2. v.) *És összegyűjtetnek*, kétségtelenül a diasporából, *Júda fiai és Izráel fiai egyetemben*, a két állam újra egyesül, *és egy főt tesznek magoknak*, hogy ez a király dávidi sarj lesz-e, arról nem szól, mert azt Ez 37, 22. és Jer 3, 18 vk sem említik, amelyek e versnek kétségtelenül alapul szolgáltak; Ez 37, 24 ugyan pótlólag említi, hogy „az én szolgám Dávid lesz király ő rajtok“, de szóférünk azt már nem vette tekintetbe, csak tisztán az imént említett két vers alapján dolgozott, és csak annak alapján érthető meg jól mondatának befejezése is: *és felvonúlnak az országból*; Jer 3, 18 vben „az északi országból“, Ez 37, 21 vben pedig „a pogányok közül,“ tehát fogságuk helyéről Palesztinába, *mert nagy lesz Jizreel napja!* Nagy lesz az a nap, amelyen teljesedik a 2, 25 jóslata, hogy Jahveh beülteti népét földjébe. Itt a Jizreel név nem a város neve, mint 1, 4-ben, Hóséa szájában, nem is a csatamezőé, mint 1, 5 betoldásában, amelyekkel e vers

szembe van helyezve; hanem igei értelemben áll: „Isten vet“, mint 2, 24—25-ben, ahonnet vétetett is.

Az *'álú min há'árec* ilyen értelmezése azonban vitás. Régtől kezdve kétfelé ágaznak a vélemények a tekintetben, hogy mit kell az *'erec* alatt értenünk, Palesztinát-é, vagy a diasporát? Károli az utóbbit értette, Kámori az előbbi, Káldi, Rev., izr. magy. homályban hagyja a kérdést. Pedig ennek eldöntésétől függ az *'álú* jelentése is. Ha *'erec* = Palesztina, akkor az onnet való felvonulás, itt, az ígéletben újabb száműzetésre menésről amúgy sem lehetvén szó, csak vagy egy diadalmas csatára való felvonulást, vagy esetleg az ország határain való túlterjeszkedést jelentheti, mint ahogyan Kámori magyarázza is. Ha ellenben *'erec* = a száműzetés országa, az „északi ország“, mint Jer. 3, 18 mondja, akkor az onnet való felvonulás nem jelenthet mást, mint a Palesztinába való visszatérést. És ezt kell a helyesebb felfogásnak tartanunk, mivel az egész összefüggésbe ez illik legjobban bele, bár az némileg zavaró, hogy előbb egyesül a két nemzet, egy királyt választ, és csak azután vonul fel az ős hazába; de ez bizonyára csak a fogalmazás gyengéje. E felfogás mellett szól az is, hogy az *'áláh* ige állandó kifejezés lett a Júdába való menetelre, pl. Egyiptomból Gen. 13, 1; 44, 24; Izráel országából 1 Kir. 12, 27. 28; 15, 17; Jes. 7, 1. 6; Assyriából Jes. 36, 1. 10; Babylóniából Ezsd. 2, 1; Neh. 7, 6; az egész világból Zak. 14, 16. 17. És mivel itt is épen a szórványokból, mint Ez. 37, 21 v. mondja, „a pogányok közül“ való hazatérésről van szó, újabban általában meg is változtatják *min há'árec*-et *min há'arácóth*-ra, többesre, ami által kétségtelenül világosabb lesz a kifejezés: „és felvonúlnak az országokból.“ Én csak azért nem változtattam meg a szót, mert úgy a M, mint LXX és V egyesben adják azt, és úgy vélem, hogy a szerző is egyesben írta a Jer. 3, 18 vnek szintén egyesben lévő „északi országa“ alapján. Különb, hogy itt tényleg a diasporából való hazatérésről van szó, azt mutatja a 3. v. is, mely az otthon lévőket a hazatérők szíves üdvözlésére szólítja fel: *Mondjátok fivéreteknak*, a M szerint „fivéreiteknek“, *Népem; és nővéreteknak*, a M szerint itt is „nővéreiteknek“, *Kegyenc!* A főneveknek egyes számra való változtatása a LXX alapján történt, mert így még világosabb, hogy az a fivér, illetőleg nővér, akit itt Népem, illetve Kegyenc néven üdvözöltet az író, ugyanazt a népet képviseli, amelyet az 1, 6 Kegyvesztettnak, és az 1, 9 Nemnépemnek nevezett. Egészen világos ebből, hogy a 2, 1—3 v., bár a 2, 23—25 alapján, de egyenest az 1, 3—9-hez alkalmazva íratott. Megemlítjük, hogy Meinhold a 2, 3 vben egy, az 1, 1—9-et a 2, 4-vel összekötő, és a Gómer bat Diblám elűzetéséről szóló elbeszélés maradványát fedezi fel, mely a szomorú eset elmondása után eredetileg így hangzott volna: „Akkor mondtam (t. i. a próféta!) fiaimnak, Jizreelnek és Nemnépemnek, és leányomnak, Kegyvesztettnak: Pereljetek anyátokkal“... stb. Lám, ha még egy modern kritikustól is kitelik ilyen magyarázat, hogy ki ne tellett volna az 1, 2b írójától?

3. A hűtlen ország büntetése a tenyészet pusztulása.

(2, 4–15.)

6×7 soros strófa, a sorok 3 ütemesek; minden strófában van egy tristichon és két distichon, de azok elhelyezése nem mindenik strófában ugyanaz. Marti 12×4 soros, Duhm pedig 11×5 soros strófát talál itt; de mindegyik kénytelen a betoldásokból is több-kevesebb sort átvenni, Marti olyat is, ami nincs a M-ban; viszont egyes sorokat az eredeti szövegből is kihagyni, hogy strófáit kellőleg kikerekíthesse. A mi strófáink mindenikénél kerekettek, és a 8. 9. és 10b-ben lévő betoldások elhagyása után önként kínálkoznak.

E próféciában még egészen világosan megvan az a régi népies felfogás, mely szerint Jahveh a férj, az ország pedig a feleség. Az ország alatt pedig magát az ország földjét kell érteni, melylyel azonban a nép magától értetődő egységbe van fogva. A népnek egyedekből álló sokasága az ország földjétől, mint annak szülőltje és tápláltja, a gyermekek képében van megkülönböztetve. Ennek a képnek a kitalálásaért igazán felesleges lett volna Hóséának egy boldogtalan házasság gyötrelmeit átszenvedni. A paráznaság, ami miatt a gyermekek perre hivatnak fel anyjuk ellen, abban áll, hogy az ország Jahveh neve alatt a baálokat, a föld terményeit létrehozó erőket imádja. Ezért a büntetés az lesz, hogy Jahveh ezeket a terményeket, melyek egyedül az ő ajándékai, megvonja, szárazságot bocsát az országra, megöli szomszúsággal, és minden ékességétől megfosztva, meztelen pusztasággá teszi azt, ahol minden öröm megszűnik és teljes elvadás út tanyát.

Első strófa: 4. 5a v.) Az egész prófécia tartalmát röviden összefoglalva adja: az ország hűtlensége miatt a hitvesi viszony felbomlott közte és Jahveh közt; és ha paráznaságából meg nem tér, teljesen kopárrá teszi Jahveh. 4. v.) **Pereljetek anyátokkal, pereljetek,** az anya az ország földje és népe a maga egységében, a gyermekek pedig a nép az ő tagjainak sokságában felfogva, mely tagok az összességgel sokszor perbe kerülhetnek, sőt bizonyos tekintetben folytonosan perben is vannak, mert a tagok gondolkodásának és erkölcsének alakulásai és minősége éles kölcsönhatásban van az összesség gondolkodásának és erkölcsének alakulásaival és minőségével. Ez az első sor a következő kettővel képez egy tristichont: **Mert ő nem feleségem, És én nem vagyok férje;** a beszélő tehát Jahveh. A *ki* némelyek szerint közbevető megokolása annak, hogy Jahveh Izráelt mért említi úgy, hogy „anyátok” és miért nem úgy, hogy „feleségem”; de sokkal természetesebb ezt a perre hívás megokolásául felfogni: a gyermekek azért pereljenek anyjokkal, mert annak házassága felbomlott. A harmadik sort Marti törli; ez a két sor azonban csak együtt fejezi ki azt a gondolatot, amit a próféta itt közölni akar, hogy a házasság mind a két fél részéről felbomlott: Izráel megtörte azt

hűtlenségével, Jahveh pedig e miatt a maga részéről is felbontotta. A *ló'* szócska itt névi mondatban lévén emphaticae az utána következő „feleség“, illetve „férj“ szavakra nehezedik (I. Ges. K.²⁶ 152 §. d.). A következő distichon a per célját adja: **Távolítsa el hát paráznaságát orcáiról, S házasságtörését említi közül;** ez világítja meg egyúttal azt is, hogy miért kellett a házasságnak felbomlani: Izráel házasságtörése miatt. Hogy ez miben állt, azt 7b egész világosan megmondja. Arról nem tudunk semmit, hogy a parázna nők orcáikon és emlőik közt valami különös ismertető jelet viseltek volna; tehát a kifejezés nem valami efélének eltávolítására, hanem magának a bűnös indulatnak eltávolítására vonatkozik, ami feltűnően nyilvánul az orcák kihívó tekintetében és az emlők szemérmetlen kiemelésében. Ennek a felhívásnak különös nyomatékot ad az 5. v. első distichona: **Mert különben meztelenre vetköztetem, S úgy állítom ki, mint születése napján.** *Pen* = nehogy: „távolítsa el paráznaságát, nehogy meztelenre vetköztessem . . . stb; de mivel még a következő strófa igéi is tőle függenek, a nehézkes szerkezet elkerülésére fordítottuk így. A házasságtörő nő büntetése halál volt (Gen 38, 24; Deut 22, 22; Leo 20, 10), melyet talán megelőzött a meztelen kipellengérezés is. Ez így látszik Ez 16, 38. 39.-ben is, ami azonban nyilván locusunkra támaszkodik. Duhm a *v'hicagtihá* után betold egy szót: „meztelenségben“, ami azonban az első stichos mellett igen felesleges, és csak arra szolgál, hogy a mi két stichosunkból hármat lehessen csinálni, az általa megállapított ötsoros strófák kikerekítése érdekében.

Második strófa: 5b. 6. 7a. v.) Az anya büntetése a fiakat is súlytja, Jahveh azokhoz sem lesz kegyes, mert nagyon gyalázatos az a paráznaság, amit anyjok elkövetett. 5b. v.) **És olyanná teszem, mint a pusztaságot. És olyanná teszem, mint kiaszott földet; És megölöm szomszósággal.** Itt már egész világosan kiténik, hogy a hűtelen nő maga az ország, még pedig földjével együtt, melynek meztelenre vetköztetése szárazság által történik, mely „megöli szomszósággal“, azaz kiöl belőle minden vegetatiót. Így lesz újra olyanná, mint születése napján; tehát már Hóséa előtt is ismeretes volt egy olyan elbeszélés, mely szerint a föld „születése napján“ puszta és üres volt. A 6. vben tér át a strófa tulajdonképeni tárgyára, hogy t. i. az anya (az ország) megbüntetését a fiak (a nemzet tagjai) is meg fogják sínlenni: **És fiainak nem irgalmazok,** mint 1, 6 vben mondta: „többé már nem leszek irgalmas Izráel házához“, **Mert paráznaság fiai azok;** amilyen az anya, olyanok a gyermekek, amilyen az ország, olyan a lakossága. E sor nagyon kifejező itt, és téved Marti, mikor ezt az 1, 2b.-ből vett glossának tartja, holott ellenkezőleg, az 1, 2. írója innét vette a „paráznaság gyermekei“ kifejezést. Nem elszívélhetetlen ez a 7a. v. mellett sem, mert ez utóbbi az előbbit illusztrálja: azok paráznaság fiai, még pedig ugyan erő-

sen, **Mert paráználkodott az anyjok, Gyalázatosan tett** — a *bós* igének a *péváv* igék mintájára képzett hífilje, általában így cselekvő értelemben veszik, bár lehet benmaradólag is: „gyalázatosná lett” **aki viselő s volt velők**, a *háráh* ige kal nön. egyes participiuma többes 3-ik személyű himn. birtokraggal.

Harmadik strófa: 7b. [8. 9.] 10. v.) Izráel bűne az ő el-kanaániasodott kultuszában áll, amelynek buzgó, de külsőséges gyakorlásától várja a táplálékára és ruházatára szükséges termények megadását, és nem tudja, hogy ezeket nem az ő kultuszgyakorlata, hanem Jahveh adja neki. Ezt a strófát a két első distichon után derékba szakítja a 8 és 9 vben egy 10 soros, 2 ütemes strófa, mely Izráelnek a 7 vben kifejezésre jutó házasságtörő indulatával szemben annak a reménynek ad kifejezést, hogy Jahveh szigorú rendszabályai mégis csak vissza fogják őt téríteni hűtlenül elhagyott Urához. 7b. v.) **Mert azt mondja, megyek** — *’élkáh*, cohort = hadd menjek, menni akarok — **Szeretőim után; Akik adják kenyeremet s vizemet, és élettentartásra okvetlenül szükséges cikkeket, Gyapjumat és lenemet, olajomat s italomat,** a ruházkodási, fényűzési és élvezeti cikkeket. Ha e sor két utolsó szava eredeti, akkor az első kettő, *camri ufisti*, mint a múnach mutatja is, egy ütemet képez. Izráel „szeretői”, akikkel az ő törvényes férjét, Jahvét megcsalja, azok, akikről ő azt hiszi, hogy az ország terményeit nekik köszönheti. Mivel azonban ebben az időben a jahvismus már egyeduralkodó vallás volt Izráelben, ezek a „szeretők” nem lehetnek mások, mint az egyes kultuszhelyek szerint részekre osztott, és az egyes szentélyek szerint lokalizált jahvék. Mindenik kultuszhelyen Jahvét imádták, de mindenik kultuszhely Jahvéjának megvoltak a maga sajátosságai, sőt néha a maga külön neve, pl. Béthelbe Él-Béthelhez, Beérsebába Él-ólám-hoz stb. zárandokoltak, úgy hogy a különböző kultuszhelyeken valósággal különböző jahveh-típusok fejlődtek ki. Már Ámós jól látta az ebben rejlő veszedelmet, azért emelte fel szavát oly erősen a korában szokásos kultuszgyakorlatok ellen (I. Kommentár Ámós próféta könyvéhez, a 91 és 143 lapon, és passim); Hóséa pedig már egyenesen baál-imádást lát bennök, amiben a dolog lényegét illetőleg igaza is van. Régi kultuszhelyeit u. i. mind a kanaánitáktól vette át Izráel, velők együtt átvette a kanaáni kultuszgyakorlatokat, és egyúttal az egyes helyeken tisztelt helyi istenekről, baálokról való felfogásokat is, ezeket természetesen mind Jahvéra átruházva. Amily mértékben kerítette hatalmába e lassanként előre haladva hódító nomád nép a kulturált Kanaán földjét, majd szent helyeit és városait, és ezzel lépést tartva civilisatioját, oly mértékben vette át és olvasztotta a maga tudatába annak vallásos képzeteit is. Földmivelés, ipar, kereskedelem a régi népeknél oly szorosan össze voltak forrva a vallással, hogy, ha egy nép valamelyiket egy másiktól tanulta, természetszerűleg átvette annak

arra vonatkozó vallásos képzeit és kultuszgyakorlatait is. Izráel fiai a földművelés legelemibb tudományát is a kanaániaktól tanulták, akik a különböző szent helyeken tisztelt helyi baálokat tekintették a föld minden terményeinek ajándékozóiúl, mert szerintök a baálok voltak a föld urai és a tenyészet forrásai; és így azzal együtt az arra vonatkozó összes vallási gyakorlatokat és képzeteket is átvették: de, mint hódító nép, a meghódítottak isteneit nem vehették át, azok helyébe tehát nálok mind ezekkel kapcsolatban az ő nemzeti istenök, Jahveh lépett. Így történt aztán, hogy ez által az elhódítási folyamat által, míg egy részről Izráel vallása és Jahvéról való felfogása fejlett és gazdagodott, addig más részről a nép zöménél, melybe az őslakosság is bele olvadt, a Jahveh neve alatt tulajdonképen a régi helyi baálok kultusza folyt tovább.

E vallás tehát nem házassági frigy volt, mely a hívőt Istennel megszentelt benső életközösségben egyesíti; hanem az a frivol viszony, aminek Hóséa találóan nevezi, amelyben a népnek az ő istenei csak „szeretői“, ő pedig azoknak csak kitartottja. E kultusz olyan, mint a nőnek szeretőjénél tett látogatása; amiért aztán kenyeret, lent, olajat, bort, stb. kap tőle. És itt annyival súlyosabb az eset, mert Izráelnek törvényes férje van: Jahveh; aki nem ilyen felületes ismeretséget kíván vele fentartani, hanem teljes benső életközösséget, és aki épen ezért mindenek előtt és mindenek felett istenismeretet követel tőle (4, 1; 6, 6.) és nem áldozatot. Nagyon találóan jellemzi tehát korának vallásos és erkölcsi felfogását e vers, mikor azt mondja, hogy a nép az ő igazi férje, Jahveh helyett szánt-szándékkal szeretői, az egyes kultusz-helyekre lokalizált Jahvék, azaz igazában a baálok kedvét keresi kultuszgyakorlataival, hogy jó terméseket eszközöljön ki tőlük. Holott, mondja e vers közvetlen folytatása, a 10-ik vers, a jó termést csak Jahveh adta eddig s adhatja természetesen ezután is. Ide azonban, a világos összefüggés feltűnő megszakításával, beszúrta valaki a 8. és 9. versben foglalt 10 soros strófát.

E strófa világosan a 7 b.-hez kapcsolódik, de nem illik bele a 2, 4—15-nek már ismert eszmemenetébe. A 7 b.-ben Izráel azt az eltökélt szándékát fejezi ki, hogy ő szeretői után akar járni, akik az életfentartására szükséges dolgokat adják neki. Ezzel a szándékkal szembe viszont a 8. 9. v. Jahvénak azt az elhatározását szegzi, hogy Ő minden utat elzár Izráel elől, hogy szeretőit meg ne találhassa és végre is kénytelen legyen első férjéhez, Jahvéhoz visszatérni. A 2, 4—15-ben pedig Izráel e gonosz szándékának nem megtöréséről, hanem megtorlásáról van szó. **8. v.)** *Lákén* itt nem büntető ítéletet vezet be, (mint Marti mondja), hanem Izráelnek a 7 b.-ben kifejezett szándékával szemben jó sikert ígérő fenyegetéseket: *Ezért im' én elrekesztem*, héb: elkerítem útatad, a LXX szerint helyesebben *Az útját tövisekkel*; mint ahogyan a tilossa

tett mezei útát szokták elrekeszteni tövissövénnel; *És kőfalat — gádér* a nőnemű 3-ik személyű suffixummal, tehát mappikkal olvasandó — *rákok neki*, héb: „és megkőfalazom kőfalát“ = kőfallal kerítem körül; az előbbi kép fokozása: nem csak az eddig járt útát rekeszti el előle tükösövénnel, hanem úgy körülveszi akadályokkal, hogy semerre nem szabadúlhat ki, *S ösvényeit nem találja*. Minden ösvény, amelyen szeretőhöz, illetve megszokott kultushelyeihez hozzáférhetne, el lesz előle zárva. De minél jobban el lesz tőlük rekesztve, annál jobban törekszik hozzájuk: 9. v.) *És hajhászsa szeretőit, De nem éri el őket; És keresi őket, de nem találja*, itt *timca'*-hoz a plur. 3-ik személyű tárgyragot ritmikai okból nem tette ki a szerző, ennél fogva nem is kell azt a LXX után Oettlivel és Martival pótolni. Ép így nem helyes Duhm pótlása sem, aki meg a *bigjátam* után tesz egy inf. abs. *baqqés-t*. És mikor így minden igyekezete kudarcot vall, *Akkor így szól* — ez visszavonatkozik a 7b. *'ámrah-jára — elmegyek, S visszatérek az első férjemhez* (Hóséa szerint csak egy férje volt Izráelnek!), *Mert jobb volt nekem akkor, mint mostan*. Egyszerre szembeötlik itt a Jahveh hűségében töltött „rég jó időknek“ szembeállítását a „mai rossz világgal“, melybe Jahvéhoz való hűtlensége folytán jutott Izráel; valamint a nép vallási felfogásának ezen ellentét belátása folytán történt megváltozása. Azok az itt képből előadott paedagogiai rendszabályok, amikkel Jahveh e belátást és e változást előidézte, lehettek A) természeti csapások, közelebbről az előző strófában az 5 vben is tárgyalt szárazság, vagy B) a fogság. Az első esetben a szeretők buzgó keresése és nemtalálása a kultusz eredménytelenségét jelenti: hiába száll felfelé az oltáron az áldozatok füstje, eső nem száll alá az égből, a baálok nem adnak kenyeret, lent és olajat; ebből következik aztán a jobb belátás és a megtérés. A második esetben azt jelenti e kép, hogy Izráel teljesen el lesz zárva az ő nemzeti kultushelyeitől és ez által „szeretőtől“ is; és bár eleintén ez az elzárás csak még fokozza „szeretői“ után való vágyát, (amint ezt Judára nézve tényleg megírva is találjuk Jeremiánál passim, kivált pedig a 44, 16 skvben), de később jobb belátást és megtérést hoz létre. Ez a gondolat Ez 20, 39-ben van egész világosan kifejezve, valamint a Hos 3, 5-beli betoldásban is; de Hóséának magának 3, 1—4-ben foglalt eredeti képében, mely ugyancsak Izráelnek nemzeti és vallási intézményeitől a fogság által való elzárását jelképezi, ez még nem jut kifejezésre. Ez a gondolat kétségtelenül a fogságban érlelődött meg. Epen ezért mi a második „vagy“ mellé állunk. Bár olyan esetek, mint amilyet pl. Illyés történetéből is ismerünk (l. 1 Kir. 18, 39), hogy hosszabb szárazságok több-kevesebb ideig tartó felbuzdulást szültek a népben Jahveh iránt, nagyon sokszor fordúlhattak elő; de az „első férjhez“ való visszatérés tényleg csak a fogságban történt meg; s akkor vett erőt a szíveken a dicső múlt visszasóvárgása a silány jelennel szemben. És

bár a 9. v. képe is mind a két felfogásban jól érthető; de a 8. versé már, az utak elzárása, a körülfalazás, sokkal érthetőbb a fogságra, mint a szárazságra. És végül az óvatlanul becsúszott „első férj” kifejezés is talán arra enged következtetni, hogy ekkor már a nép egy „második férj”, azaz egy másik ország istenének uralmát is megismerte. A fogság előtt csak a szeretőket és a törvényes férjet lehetett egymással szembe állítani, mint Hóséa teszi; de az „első férjet” a kifejezésben benne foglalt „másodikkal” nem. Oortnak az a többek által méltányolt véleménye tehát, hogy e versek Hóséától valók, de eredetileg a 2, 15 és 16 közt álltak, semmi tekintetben nem állhat meg. Itt álltak ezek, amióta vannak; egyenesen ide írta őket szerzőjük (l. 8. vnél), nem lehetetlen, hogy ezékieli hatásokon kívül a Hós 3, 1—4 vagy pláne már Hós 3, 1—5 alapján.

A 7b.-hez közvetlenül kapcsolódik a 10. v.) **És ő, ő nem tudja, nem ismerte fel, Hogy én, én adtam neki A gabnát s a mustot s az olajt.** A *hī* és *’ánóki* névmások a verbum finitumok előtt külön névi mondatokul tekintendők: És épen ő az, akiről azt kell mondani, hogy ő nem tudja, hogy épen én vagyok az, nem a baálok, aki neki a föld terményeit adtam. Ezzel a gondolat, hogy miben áll Izráel paráznasága Hóséa szerint, ki van merítve, és a következő distichon már nem illik ide, mert idegen gondolatot kever az eszmemenetbe: *Ezüstöt is sokat adtam*, héb: sokasítottam *neki, És aranyat, miből a baált csinálták.* *’Ászú* itt *’aser* nélküli visszavivő mondat. Míg a strófa többi része szerint Izráelnek az a bűne, hogy Jahveh helyett a baáloktól várja a föld termékenységet, addig itt glossatorunk (inkább rabbi már, mint próféta, akinek már a nemzetgazdasági kérdések iránt is van érzéke) azt a bűnt veti a nép szemére, hogy a Jahvéhtől kapott ezüstöt és aranyat „a baállá csinálta” (m. sz. = a baálra fordította). Glossator kezét árulja el az *’ászú* ige többes száma, holott az alany *hī* nőn. egyes szám; valamint a baál névelője és egyes száma is, holott Hóséa mindig többesben, baálokról beszél. Marti e miatt a második stichost törli is, de az első, ami pedig a másodikkal áll vagy esik, meghagyja, mert a négysoros strófák kike-rekítésére szüksége van rá. Duhmnak meg az ő ötsoros strófiához a második stichosra is szüksége lévén, azt is meghagyja, de az említett nehézségek elkerülése végett *’ászú* helyett *’óser-t, labbd’al* helyett *l’ma’lád-h*-t olvas, és így fordít: „És ezüstöt adtam neki bőven. És aranyat, hatalmas (ez a *l’ma’lád-h*) gazdagságot. De a gondolat még így is kírí környezetéből, ahol tisztán csak a föld terményeiről van szó.

Negyedik strófa: 11 és 12 v.) A büntetés a bűnnek megfelelőleg a termények megvonása és a föld megmeztelenítése lesz. Ez az 5a. bővebb kifejtése. 11. v) **Ezért, lákén** a büntetés bevezetésére, **visszaveszem**, héb: „visszatérek és elveszem” **Gabnát idején s mustomat évadján**; mikor minek az ideje van,

akkor veszi vissza; **És elvonom gyapjumat és lenemet, Mely fedné meztelenségét.** A *l'kasszót* nem a *hiccalti* igétől függő határozó, hanem a *camri ufisti* nevekhez tartozó qualificatio: a gyapjú és len, amit elvon Jahveh, arra való lett volna, hogy fedje a hűtlen nő meztelenségét. 12. v) **És akkor felfedem szemérmét,** *nablut* ἀπ. λεγ. a női szeméremtest kifejezésére, a *nábel* vagy *nábal* igétől, mely = fonnyad, hervad; bolondul cselekszik; Hengstb. szerint = „Corpus multa stupra passum”. A szemérem felfedése meggyalázó (l. Náh. 3, 5 skv; Jer. 13, 26.), de még fokozza a gyalázatot az, hogy ez **Szeretőinek szemei előtt** történik. E sort nem lehet törölni Martival, aki itt először is abban téved, hogy a nő szeretői elől el van kerítve, tehát azok nem láthatják őt; mert a 8. v. nem Hóséától való; másodszor meg abban, hogy a következő stichost ide vonatkoztatva azt hiszi, hogy azért történik ez Izráellel szeretőinek szemei előtt, hogy azok tétlenül legyenek kénytelenek nézni, a nélkül, hogy segíthetnének; az azonban nem a szeretőkre vonatkozik, hanem egészen általánosan van mondva: **És senki ki nem menti őt kezemből.** Ettől az inségtől és megszégyenüléstől senki meg nem mentheti Izráelt.

Ötödik strófa: 13 és 14 v.) A büntetés fokozó összefoglalása: a terméketlenség miatt nem lévén mit áldozni, megszűnik minden öröm, mint ami éppen az áldozati ünnepélyekben szokott koncentrálódni; és végül még az ország is egészen elvadul, a legmegműveltebb helyeket, szőlőket, fügéskerteket is a mezei vad veszi birtokába. 13. v.) **És megszüntetem minden örömet,** hogy miben áll ez a „minden öröm”, azt a következőkben sorolja fel: **Ünnepét,** *chag* nem az ünnep szabott idejét, hanem megülését magát jelenti, különösen az évi három nagy ünnepnek, de főképp az őszi vagy szüreti ünnepnek megünneplését, ami főképpen körmenetekben vagy körtáncokban állt, **újholdját és szombatját,** e kettő már Am 8, 5-ben is ünnepként, még pedig munkaszünettel, tehát vígsággal is összekötött ünnepként említetik. N. sz. Hóséa mindkettőt pogány eredetűnek tartja, mert a „baálok napjai” (l. 15. v.) közt sorolja fel. Az általánosító **És minden ünnepet** kifejezés idegen betoldás. A 14. vben a kép még szomorúbb lesz. A szárazság vagy háború dúlása folytán beállt inség következtében nem csak a máskor víg ünnepelés zajától hangos kultuszhelyek némulnak el, hanem az egész ország sivár pusztává lesz: **És elpusztítom szőlejét s fügéjét, Melyről mondta, hogy ez szerelmi bér** (*etnáh* helyett némelyek *'etnan*-t olvasnak, de l. 8, 9-et, ahol *hitnáh* hífil van ugyan e tőtől képezve.) **nekem, Melyet szeretőim adtak nekem.** Nem csak azért említi itt fel név szerint éppen csak ezt a kettőt, mert ezeket tekintették a baálok legsajátosabb adományainak, mint a Kánaán kulturföldjének sajátképen való ajándékait; hanem azért is, mert ezeknek pusztulása jelenti az általános pusztulás legmagasabb fokát. Nem csak a vetések pusztulnak el, amelyek hamar elpusztulhatnak, de

hamar helyre is állíthatók; hanem a kertek, szőlők, stb. is elvadásznak: **És erdővé teszem azokat**, *v^eszamtim* helyett lehet esetleg a ritmus kedvéért *v^eszamti 'ótám*-ot olvasni; az értelemre nézve mindegy: a szőlős és fügés kerteket teszi Jahveh erdővé, **És eszi őket a mezei vad**. Az ország földjének legműveltebb és legkiesőbb helyein a vadállatok fognak tanyázni. Ez elég csatános befejezés volna; de még van egy strófa.

Hatodik strófa: 15. v.) Mint az első strófa összefoglalólag kezdte, úgy ez az utolsó összefoglalólag fejezi be a prófeciát: a fennebb leírt inséggel és pusztulással látogatja meg Jahveh Izráelen a baálok napjait, azaz azokat a zajos, vígalmas ünnepeket, amelyeket a nép a maga felfogása szerint Jahveh tiszteletére rendezett ugyan, de amely felfogás Jahvét a lokális baálok színvonalára süllyesztette le. 15. v) **Igy**, *v^e* az összes endig mondottakhoz kapcsolódik: és az elmondott módon **látogatom meg rajta**, t. i. Izráelen, mely itt nő, anya és feleség (l. 4 v.) alakjában van megismerélyesítve, **A baálok napjait**, nem általában azt az időt, amelyet Izráel a baálok szolgálatában töltött, hanem, mint az alábbiakból is kitetszik, specialiter azokat az ünnepnapokat, amelyeket Jahvének olyan módon való ünneplésére rendezett, amivel (l. 7b.-nél) őt a baálok színvonalára alacsonyította, **Amelyeken** — *'aser* nem a *b^e'álim*-ra megy vissza, mint helyzete és a tényleg a *b^e'álim*-ra menő *láhem* felületes szemléletre mutatná, hanem a *j^eméi*-re: azokat a napokat látogatja meg Jahveh Izráelen, melyeken **füstölt** — *taqtir* hif. helyett, mely a P után lett szokásos inkább a tömjénezés jelölésére, olv. *teqattér* piélt, ami általában az áldozatok elfüstölögtetését jelenti — **nekik**, t. i. a baáloknak, **És feltette** — *'ádáh* kal impf. 3-ik sz. nőn. váv consec-al — **függőjét**, orr- és fülfüggőjét **és nyakékét**, *cheljáh* απ. λεγ. Péld. 25, 12-ben *chali*, plur. Én-én. 7, 2-ben *chaláim*, **Úgy ment szeretői után**; a kultuszi ünnepélyekre ünnepi díszben, ékszerekkel felékesítve ment a „nő“, aki itt a népet személyesíti meg, tehát jelenti a férfiakat és nőket is; mert természetes, hogy az ilyen ünnepélyeken, körtáncokon, stb. ez utóbbiak is részt vettek. Az ékszerviselés kultuszi eredetű; az ősemler ékszerei mind amuletek voltak. Az utolsó két sort az újabb magyarázók általában a 16—25 vben foglalt betoldáshoz veszik; holott e strófát, és így az egész prófeciát is, csak ez fejezi be igazán: **És engem elfelejtett**, Izráel bűnnének Hóséa szerint épen az a lényege, hogy a Jahveh tiszteletére tartott kultuszi ünnepeken épen magát Jahvét borítja a feledés homályába, **Ez Jahveh mondása**. Ez a rövid, de súlyos verssor pedig épen szükséges ide, mert az egész prófeciában Jahveh a beszélő, és ez eddig sehol kifejezésre nem jutott.

4. Boldog hazatérés.

(2, 16. 17. 19. 20. 23—25.)

A 2, 16—25 vt egy darabnak veszik a magyarázók, minél fogva természetesen nagyon zavarosnak találják, és szövegváltoztatással igyekeznek felőle a homályt némileg eloszlatni. Duhm kísérletet tesz ugyan a szöveg analysisére, de az nem jár szerencsével, mert 15b—17. 19. 21—25. vt fogja egybe egy kézből valóknak, mi által az egész még zavarosabbá lesz. Pedig az eligazodás nem nehéz. Két költemény van itt összekeverve, mind a kettőben Jahveh beszél, de az egyikben 3-ik személyben szól Izráelről, a másikban 2-ik személyben beszél vele. Ha e szerint szétválasztjuk a szöveget, kapunk először a 16. 17. 19. 20. 23—25. vben, azután a 18. 21. és 22. vben egy-egy összefüggő, jól kikevert költeményt.

Az elsőnek tárgya a boldog hazatérés. 5×5 soros strófában elmondja, hogy a fogságból, mint hajdan Egyiptomból, ismét haza viszi Jahveh Izráelt, és a baáloknak még emlékeztet is kiírtván belőle, úgy az állatok, mint az ellenség kártételeitől megóvjá, bő természettel megáldja, és mind azt a csapást, amivel Hóséa három gyermekének neve fenyeget, ellenkezőjére változtatja. A szép, meleg és érzelmeteljes költemény a fogság utáni korból ered, mint ezt mutatják a benne észlelhető ezékieli és tritojesajai vonások.

Első strófa: 16 és 17a. v.) Jahveh rábeszéléssel kivezeti fogságban levő népét az Assyr-Babylonia és Palesztina közt levő pusztába, aztán haza viszi és neki adja a 14. v.) szerint elpusztult szőlejét. 16. v. *Lákén* nem büntetést vezet be, mint Hóséa ajkain a 11. vben; hanem ígéretet, s az előző és már beteljesedett fenyegetésekhez kapcsolódik: az ország, a szőlők, stb. elpusztultak, a hűtlenség büntetése betelt, *Ezért im én*, az előző versben beszélő Jahveh beszél itt is tovább, *rábeszélem* azt, akiről az előző versben szó van, t. i. Izráelt. A *pátáh* ige piél jelentése: rábeszél, félrevezet, elcsábít, megcsal. Itt általában sensu bono fogják fel. Lehetne ugyan rossz értelemben is: „ime én megcsalom“, és akkor a csalás abban volna, hogy kiviszi őket a pusztába, de nem azért, hogy ott elpusztuljanak, hanem azért, hogy hazamenjenek; de ez már elménckedés volna. Jobb tehát amaz értelemnél maradni. A rábeszélésre pedig nem azért volt szükség, mert a nép elfelejtette, hogy Jahveh segíteni tud, mint Marti mondja; hanem azért, mert a művelt és gazdag országban meggyökerezett és meglépesedett nép nem könnyen volt rávehető, hogy újra visszatérjen az otthoni szegényes viszonyok közé. *És elviszem a pusztába, És szívére beszélek.* A pusztában újra visszaáll az a benső viszony, ami Jer. 2, 2 szerint Izráel gyermekkorában az első pusztai vándorlás alatt volt közte és Jahveh közt, és Jahveh szeretettel, bocsánattal teljesen szívére beszél népének (1. Gen. 34, 3; ahol Sekhem Dinának, és 50, 21; ahol József Jákob halála után beszél

szívére megrettent testvéreinek), megvigasztalja azt. Hogy melyik az a puszta, ahol ez történni fog, arra nézve nagyon eltérnek a vélemények. Némelyek képes kifejezésnek veszik és a fogságot értik alatta, mások meg épen az elpusztult Kanaánt; de egyik sem helyes. Ezt az egészet csak Ez 20, 34—38 alapján lehet megérteni, ahol az van, hogy Jahveh összegyűjti népét a diasporából és viszi a „népek pusztájára“, és ott törvénykezik vele, mint egykor atyáival Egyiptom pusztájában, aminek vége az lesz, hogy népét a „frigy kötélébe“ viszi, de a pártosok nem fognak bemenni Izráel földjére, „hogyan megtudjátok, hogy én vagyok Jahveh.“ Tisztára ez a tárgy van itt is megénekelve, csak hogy itt abban a pusztában, amelyen a népnek a fogságból hazáig át kell menni, nem „törvénykezik“ Jahveh népével, hanem „szívére beszél“ neki; ami végeredményében egyre megy. 17a. v.) *És onnan neki adom szöleit, És Ákór völgyét remény nyílásául.* Semmi egyebet nem akar ez mondani, mint azt, hogy onnét, a pusztából egyesenesen hazabocsátja népét Jahveh; és ezt azért mondja ily nem mindennapiasan, mert vonatkozással akar lenni a kedves, de a 14 v. szerint elpusztult hazai szőlőkre és az ominosus 'Ákór völgyére, mely Józs 7 szerint a honfoglaló ősökre tényleg a Szomorúság völgye lett, de a fogságutáni írók gondolatvilágában, úgy látszik, a „reménység nyílásává“ vált, amelyen át a fogságból hazatérők az ígért földére vonulnak. Tritojesájánál is (Jes. 65, 10.) a visszatérés symbolumának látjuk Ákór völgyét.

Második stróta: 17b. és 19. v.) A fogságból való hazatérés olyan lesz, mint amikor a honfoglaló Izráel ifjúi erejében felvonult Egyiptom földéről; de annival dicsőségebb lesz annál, hogy a baálok teljes kiirtásával lesz összekötve. 17b. v.) „És felel oda“, ennek nincs semmi értelme; „és alázatos“ vagy „szelid“, „kegyes“, vagy „engedelmes lesz“, ennek mind volna értelme, ha utána nem *sammáh*, hanem *sám* volna: „alázatos lesz ott“, ez érthető; de mit tesz ez: „alázatos lesz oda“? Nincs más tehát hátra, mint hogy Buhllal kiigazítsuk az ígét, legyen *ántáh* helyett *áltáh*: *És felvonul oda*, t. i. a visszanyert hazába, *mint ifjúsága idején, És mint amely napon feljött Egyiptom földéből.* Az Egyiptomból való felvonulás is fogságból való szabadulás volt; és a fogságból megizmosodva, ifjúi erőben került ki a nép; így lesz ez most is. A 18. v.) tévedésből került ide, annál fogva, mert *baali*-val végződik, és a 19. v.) épen a baalok eltávolításáról szól: *És eltávolítottam a baálok neveit szájáról; És nem említetnek többé nevükön.* Mivel baál nem tulajdonnév, hanem köznév, egyszerűen = úr, tulajdonos, Jahveh is épen úgy jelölhető volt vele, mint a kanaáni istenek. Alkalmazták is rá minden elfogultság nélkül egész a fogságig, mint ezt a baállal összetett tulajdonnevek mutatják; míg a fogság után valóságos irtó háborút indítanak ellene, és sok helyen, tulajdonnevekben is, kiigazítják *bóset*(= szégyen)-re. Az a nagy vallási átalakulás volt ennek oka, mely a fogságban ment végbe a népen,

és amelyet a 2, 8. 9. v-nél érintettünk. Ez annyira ment, hogy pl. ugyanezt a verset Zak 13, 2. már így fejezi ki: „Kivesztem a bálványok (tehát már nem a baálok) neveit a földről, és emlegetni sem fogják többé.”

Harmadik strófa: 20. v.) Sem a mezei vad, melynek pusztításáról 14b v. szólt, sem az ellenség nem fogja többé háborgatni a hazatért népet. 20. v.) *És szövetséget kötök nekik* dat. comm, de az író itt már kijön a kerékvágásból, elfelejti, hogy ő eddig a Hóséa által nőalakban megszemélyesített Izráelről egyes nön. 3-ik személyben beszélt, és áttér a többes himn. 3-ik személyre, „*azon a napon*“, ez az ütemet és stylust terheli, lehet, hogy a 18. vből hozta ide át valaki annak feltüntetésére, hogy mikor a foglyok visszatérnek, akkor köt szövetséget Jahveh népe javára *A mező vadával*, ezt a 14b. vből veszi írónk, s még hozzá teszi, hogy *s az ég madarával*; de már a többi „*és a föld csúszómászójával*“, mindenestre más kéz toldása. *És íjat és kardot és háborút Összetörök az országból* — ez elég különös kifejezés, de e miatt nem kell itt más kézre gondolnunk; írónk nem idegenkedik a nem közönséges kifejezésektől; hát ez azt teszi, hogy a hadi eszközöket és magát a háborút is összetöri Jahveh és kitarítja az országból, *És így lesz valóvá, amit ígér, hogy lakatom őket* — ismét „*őt*“ helyett! — *biztonságban*. Ez az egész strófa csupa reminiscencia, és pedig mind jó kései írókból. Az alapgonddal Lev 26, 6-ból való, a vadállatoktól való biztonságra nézve v. ö. Ez 34, 25. 28; Jes 11, 6—9; 35, 9; a háború megszűnésére nézve Jes 9, 4; 2, 4; Zak 9, 10; Zsolt 46, 10; 76, 4. (I. Marti).

Negyedik strófa: 23 és 24 a. v.) A fogságból való visszatérést eső és bő termés fogja követni. 23. v.) *És lesz azon a napon* — e kifejezés rendesen, és itt is, a végső üdvkifejlődésre mutat — *meghallgatom*, Duhm szerint „megigézem“, de *ánáh* igének ez a jelentése, ha ki volna is mutatható, ide nem illenék, *Mond Jahveh, meghallgatom az egeket*, a LXX-ből az első *'e'eneh* hiányzik, ennek nyomán némelyek a *ne'um Jahveh* mondatot is kihagyják; ami a ritmus fel nem ismerésének következménye: de különben is mind a kettő helyén van itt, ez ünnepélyes ígéret kezdetén: *És azok meghallgatják a földet, 24 a. v.) Ésa föld meghallgatja a gabonát. És a mustot és az olajat*. V. ö. Jes 45, 8. Jahveh rendelkezik az ég és föld erőivel, és mikor közte és népe közt meglesz a nagy kiengesztelődés, a természetben is helyre áll az összhang, és megszűnik az a pusztulás, amivel 11—14 vk fenyegettek.

Ötödik strófa: 24b. és 25. v.) És így a Hóséa három gyermekének nevében foglalt minden fenyegetés épen ellenkezőjére változik. Az előző strófában leírt szép harmónia a természetben Izráel érdekében jó létre: Izráel a növényzetet, a növényzet a földet, a föld az eget, az ég Jahvéht, és tőle aztán ugyanezen az úton száll alá az áldás. Bár az áldás még teljesen anyagiakban

áll, a gondolat maga szép, és ebben már benne van az, hogy „azoknak, akik Istent szeretik, minden javokra van“. (Róm 8, 28). 24b. v.) *És azok meghallgatják Jizreelt*, aki itt már = Izráel. Míg e név Hóséánál (1, 4) Jizreel városát, az 1, 5 v. betoldásában Jizreel völgyét, a locusunk alapján keletkezett 2, 1—3 betoldásban (2, 2) Isten cselekvését, hogy t. i. ő vet, addig itt Isten cselekvésének tárgyát jelenti; azt, akit Isten vet; tehát Izráel az Isten palántája. Ezért mondja tovább a 25. v. *És elvetem* (v. ö. Jer 31, 27) *őt magamnak az országban*, hogy legyen „Istentől való mag“ (Mal 2, 15), és ne legyen „paráznaság gyermeke“, mint 2, 6 vben; és hogy gyökerezzék meg ott, hogy többé ki ne lehessen onnét pusztítani. Ez szól 1, 4. 5 vel szemben; *És irgalmazok Kegyzestettnek*, ez 1, 6. vel szemben; *És azt mondom Nemnépemnek, népem vagy te, És ő mondja: Istenem!* ez 1, 9. vel szemben.

5. Az új eljegyzés.

(2, 18. 21. 22.)

2×4 soros strófa, a sorok 3 ütemesek. Reminiscentiákkal teljes, de kedves kis költemény, mely arról szól, hogy amely napon eltávolítja Jahveh a baálok neveit Izráel ajkairól (2, 19), újra eljegyzi őt magának, de most már örökké való és erkölcsi alapokon álló, Jahveh megismerésén alapuló frigyre. Hogy eredetileg hol állt ez, nem tudom; de valószínű, hogy a 2, 23—25 után.

Első strófa: 18 és 21 a. v.) A fogságból való visszatérés után, az üdv idején új frigyre jegyzi el magának Jahveh Izráelt, melyben az nem nevezi őt többé „baál“-jának, hanem férjének; és ez a frigy örök időkre szól, nem bomlik fel többé, mint az első. 18. v.) *És lesz azon a napon*, l. 2, 23 vnél, *Mond Jahveh, „férjem“-nek hívsz engem, És nem hívsz többé „uram“-nak*; miután már eredeti helyéről elszakított és mostani helyére került e vers, teljesen érthetatlenné vált, és a magyarázóknak sok bajt okozott. Már mindjárt a 2-ik személyű megszólítás zavarólag hat a mostani környezetben. LXX és V ezen úgy segítettek, hogy az ígéket 3-ik személybe tették: „hív“; e nyomon a modern kritikusok (Marti, Duhm) tovább menve, a suffixumokat is megváltoztatták, és ily értelmet adtak a mondatnak: „hívja az ő férjét, és nem hívja többé a Baálokat“. Duhm azonban később belátván, hogy e vers így is megszakítja a 17 és 19 v. között lévő közvetlen összefüggést, így fakad ki: „ich überlasse also diesen sehr törichten Vers sich selbst“, és csatlakozva Wellhausenhez, törli is. Pedig, ha visszaállítjuk eredeti összefüggésébe, egészen jó értelme van neki. Azt fejezi ki röviden, összefoglalólag, amit a 16. 17. 19. 20. 23—25 tárgyal, hogy t. i. a fogságból való hazatérés után újra visszatér a régi helyes viszony Jahveh és Izráel közé, mely teljesen szakít a baálokkal; és ez a Jahvéra alkalmazott megszólításban is

kifejezést nyer. „Férjem“ és „uram“ olyan egyenértékű megszólítások, mint nálunk, és épen úgy promiscue is használtattak (pl. 2 Sám 11, 26.) a polgári életben; a vallásos életben azonban ez nem maradhat így tovább, így okoskodik e strófák szerzője, mert az utóbbi megszólítás alatt könnyen a baálok, a „szeretők“ (l. 2, 7. skv) lévén érthetők, a Jahveh és népe viszonyának helyes jelölésére csak az első megszólítás alkalmas. Ez azonban természetesen csak elmélet, és épen nem jelenti azt, hogy az izráeliták Jahvét „férjem“ megszólítással szokták volna illetni. Ez csak azt akarja kifejezni, hogy a nép a maga részéről a Jahvéhoz való helyes viszony alapjára helyezkedik; és erre adja meg a feleletet Jahveh részéről a 21a. v.) *És eljegyezlek magamnak örökre*. Eljegyzi, mint egy tiszta menyasszonyt. Ebben nem csak az van benne, hogy Jahveh az Izráel hűtlensége által felbontott frigy helyett egészen új frigyet köt népével; hanem az is, hogy népe is egészen újjá, egészen mássá lesz. Ez az új frigy pedig, mint Ez 16, 60. is mondja, örökké való lesz.

Második strófa: 21b. és 22. v.) Ez az eljegyzés tiszta erkölcsi viszonyt teremt Jahveh és népe közt, melyből Izráel igazán meg fogja ismerni Jahvét. 21b. v. *És eljegyezlek magamnak igazsággal és joggal*, az első a subjectiv igazságosságot, mint erkölcsi tulajdonságot, a második az objectiv jogot, akár mint fennálló rendszert, akár mint bírói ítéletet jelenti: a megváltott Izráelnek, mint Jahveh menyasszonyának ez új méltóságával vele jár, hogy ezentúl igazságot és jogot kell gyakorolnia. *És eljegyezlek kegyességgel és irgalommal*, ami viszont Jahveh részéről úgy létrehozója, mint fentartója ennek az eljegyzésnek. 22. v.) *És végül eljegyezlek magamnak hűséggel*; ami Jahveh részéről az eljegyzés örökkévalóságát biztosítja. Mindezeknek végső következményét Izráelre nézve ebben foglalja össze az utolsó sor: *És megismered Jahvét*. Ez a kifejezés ugyan feltűnő a Jahveh beszédében, de azért, kivált ilyen epigon munkában, nem lehetetlen. Ez különben egészen Hóséa szellemében van mondva, mert nála is a Jahvéismeret a fődolog; noha igaz, hogy ő azt ethikai értelemben veszi (l. 4, 1), itt meg történeti értelemben van: Izráel az új eljegyzést megelőző és követő munkáiból, szeretetéből, gondviseléséből fogja Jahvét megismerni olyan formán, mint Ex 6, 7. stb.-ben. Hogy az új frigykötés folytán Izráel teljesebb jahvéismeretre jút, azt Ez 16, 61; és kivált Jer. 31, 33—34 írja meg szépen. Az újabb magyarázók az ígét kiigazítják főnévre, *v^ejáda'at-ot ub^eda'at-ra*, hogy párhuzamos legyen a többi határozókkal: „eljegyezlek hűséggel és Jahvéismerettel“; de ezt LXX és V nem támogatja, a következő *et* praep. pedig nem javálja. Ez a javítás összefüggésben van azzal, hogy a *b^e* praepositíókat itt mind *b^e pertii* értelmében veszik, amelyek azokat a jegyajándékokat jelölik, amiket Jahveh jegyesének ad. Hát az igazság és jog, mint az Istentől az ő népének adott jegyajándék, szép gondolat; de nem lehet minden további nélkül

ótestámentomi gondolatnak venni. Inkább ótestámentomi gondolat már az, mely itt (eszközhatározó gyanánt) Isten bírói igazságát és ítéletét érti, mint Jes 1, 27. v, ami által a bűnös Izráelt megtisztítja és úgy jegyzi el; csakhogy ezt a bírói igazságot és ítéletet már elszenvedte a nép a fogságban, itt ezen már túl vagyunk, mert a nép már otthon van. Még inkább bele illik az ótestámentomi gondolatkörbe az a magyarázat, mely szerint Jahveh a népe javára a pogányokon végrehajtandó igazság és ítélet, tehát a pogányok megítélése és leverése által jegyzi el Izráelt; csakhogy ezt meg nem nagyon ajánlja az igazsággal és joggal párhuzamba tett kegyesség és irgalom. Úgy hogy azok, akik itt eszközhatározókat keresnek, néha oda jutnak, hogy e két első eszközt, az igazságot és jogot vagy ítéletet, törölni kénytelenek. A második pár, a kegyesség és irgalom, jó eszközhatározó; de már a harmadik, a hűség és jahvéismeret, nem. Mert azt meg lehet érteni, hogy Jahveh a saját hűsége által váltja meg és jegyzi el népét; de azt már kevésbbé, hogy a saját jahvéismerete által is. E felfogásoknál egyszerűbb és természetesebb az, amelynek alapján a mi magyarázatunk is áll, hogy ezek a *b^e* praepositíós nevek egyszerűen az eljegyzés módját és kísérő körülményeit határozzák meg.

6. A házasságtörő nő sorsa példázza Izráel sorsát.

(3, 1—5).

Ez nem próza, mint eddig gondolták, hanem 2×7 soros strófa. És sem nem a Gómer bat Diblájim feleségül vételére vonatkozó isteni utasítás foglaltatik benne, mint az 1, 2 b. v. szerzője és több magyarázó gondolta; sem nem az ő visszavételéről van benne szó, mint a mai magyarázók általában gondolják: hanem egyszerűen egy allegoria ez, melyben a próféta Izráel erkölcsi minőségét és ennek megfelelőleg várható sorsát, a fogságot ábrázolja ki. Izráel épen olyan, és épen úgy is jár majd, mint az a házasságtörő nő, aki őt szerető társát megcsalja, és akit az ezért végül a házastársi együttélésből, de egyúttal minden más valakivel való érintkezésből is kizár. Ez allegoria értelme, kép nélkül szólva ez: Izráel otthon, Kánaánban, az ő kedves kultuszhelyein Jahveh neve alatt tulajdonképen a régi baálok színvonalára lesüllyesztett localis jahvékat imádták; a fogságban majd el lesz zárva kedves kultuszhelyeitől, de egyúttal úgy Jahvétől, mint a baáloktól, azaz a localis jahvéktől is. Az 1 a. vben a 'ód szócska, továbbá az 1b. és az egész 5. v' későbbi betoldás.

Első strófa: 1 és 2 v.) Itt egyedül Jahveh allegoricus parancsán van a súly, a többi csak irodalmi felszerelés; ez a parancs pedig Jahveh és Izráel tényleges viszonyát ábrázolja ki. Izráel ez a társaszeretett és házasságtörő asszony: Jahveh szereti népét, az pedig megcsalja őt. 1. v.) **Igy szól vala Jahveh nékem, Megint,** ez a szócska itt óvatos helyen van, lehet az előzőkhöz is venni

de általában a következőkhöz veszik, mi pedig, mint későbbi betoldást, töröljük. Ennek itt csak akkor volna értelme, ha már egy házasságtörő nőt szeretett volna Hóséa isteni parancsra; de erről (l. 1, 2. vnl) sehol sincs szó. Csak mikor már e verset valaki tévesen Hóséa tényleges házasságára vonatkoztatva, betoldotta az 1, 2 b. vt. akkor jöhetett egy másik magyarázóknak az a gondolata, hogy miután egy parázna nőt már elvett a próféta 1, 3. vben, itt egy másikról van szó: ez az élesebb szemű magyarázó ennek a részben helyes felfogásának adott kifejezést azzal, hogy az 1, 2 a. vt oda, a 'ód' szócskát meg ide szúrta. Itt tényleg másik asszonyról van szó, csakhogy az első nem volt parázna, tehát a 'ód' itt nincs helyén. Törlése mellett szól a ritmus is, mert a következő stichosban e nélkül is megvan a 3 ütem, bár rövid, de súlyos mind: **Eredj, szeress egy nőt, Társaszeretett s házasságtörőt.** A beszéd egészen világos. Nincs itt egy szó sem se új házasságkötéséről, se a régi, de állítólag felbontott házasság megújításáról, hanem egyszerűen egy asszony szeretéséről; és pedig sem nem Gómer bat Diblájimról, sem nem valamely bizonyos nőről, akiről eddig már egyáltalán valami szó lett volna, hanem bármely olyan nőről, akit férje szeret, és aki házasságtörő. Egy valakit szeressen Hóséa a sok ilyen közül. Mintha csak azt mondaná Jahveh: próbáld csak meg, mit tesz az, mikor valaki szeret egy nőt, az meg megcsalja őt; akkor majd megismered az én helyzetemet, és megérted terveimet. Ez csak allegoria tehát, és hogy a próféta megvette az asszonyt, az is csak a kép irodalmi felszereléséhez tartozik, mert, ha meg nem vette volna, akkor nem ábrázolhatná ki rajta a 3-ik vben a szigorú elkülönítettség képében a fogságot. A szöveg hibátlan, tehát vissza kell utasítanunk azt a nagyon elterjedt javítási kísérletet, mely 'ahubat helyébe 'óhebet-et tesz. Ezt a LXX lapos írásmagyarázatán alapuló felületes fordítójánál látjuk először, aki ἀγαπῶσαν πορνῆα-t ad, tehát így olvassa a szöveget: 'óhebet ra'. Az újabbak, akik e nyomon járnak, a ra' helyett megtartják a M szövegében lévő réa' szót, és 'óhebet réa'-t olvasnak, amit így fordítanak le: „mást szerető.“ De réa' jelentése csak „társ,“ „barát,“ vagy „fél“ lehet; és így a „más“ már úgy van betolva a „társ“ alá, vagy helyére, csak azért, hogy az 'óhebet változtatásnak legyen valami értelme. Így aztán szerencsésen sikerült a magyarázóknak a pompás éles ellentétet a „társaszeretett“ és „házasságtörő“ közül elmosni, és egy semmit mondó, lapos tautológiává „kijavítani,“ „szólván egy házasságtörő nőről, aki férje mellett mást szeret. Mintha ez olyan ritka eset volna a házasságtörő nők történetében. Egészen helyesen magyarázza e három stichost a következő megjegyzés: eredj, szeress egy nőt, úgy, mint szereti (k'ahabat az 'áhéb ige infinitivusa st. constr.-ban, k' praeposito-val) Jahveh Izrael fiait, és ők idegen istenekhez fordulnak, és szeretik a szőlős kalácsot; de azért ezt mégsem Hóséa írta, mert ő sokkal jobb író volt, mitsem hogy allegoriáját ilyen korai

magyarázatokkal így ellaposította volna. Az „idegen istenek“ kifejezés csak Jeremia és kivált a Deuteronomium után lett szokásossá, és az „idegen istenekhez fordulás“ szóról szóra meg is van Deut 31, 18. vben, valamint a *k'e'ahabat javeh 'et* is Deut 7, 8. vben. A szőlős kalácsok valószínűleg nagy szerepet játszottak a kana'ani kultuszban, kivált a szüreti ünnepeken; itt a baálkultusz érzékes voltát jellemzi velök az író. Hogy kik azok, akik a szőlős kalácsot szeretik, az attól függ, hogy az *'óhabéj* szót az *'elóhím achérím* appositiojának fogjuk-e fel, mely esetben az az értelme, hogy Izráel fiai olyan idegen istenekhez fordulnak, akik szeretik a szőlős kalácsot; vagy pedig a *póním* folytatásának, mely esetben Izráel fiai azok, akik idegen istenekhez fordulnak és szeretik a szőlős kalácsot. Sőt épen azért fordulnak, mert szeretik: a kanaáni kultusz érzékisége vonza őket. 2. v.) **Vettem is magamnak, váekkerehá** a *káráh* = vásárol ige váv consec.-os 1-ső szem. impftuma, ellátva egyes 3-ik szem. nőn. suffixummal, és az első gyökmássalhangzóban dágés forte dirimenssel az alatta levő svá hangoztatása végett; ami kalban másutt nem fordul elő. Akik azt vitatják, hogy itt Gómer bat Diblájim visszavételéről van szó, erre a suffixumra építenek legtöbbet, azt mondván, hogy ez egyenesen Gómerre megy vissza. Pedig ez nem megy olyan messzire, csak az előző versben minősített asszonyra: azt vette meg, azaz egy olyat vett meg magának. Hogy visszaváltásról lenne szó, azt kereken kizárja a *káráh* ige jelentése, mely nem = visszavesz, hanem = vásárol. Az 1. vben különben vásárlásról sincs szó, csak szeretésről. Nem is tényleg végrehajtott cselekmény ez, hanem, mint már említettük, csak az allegoria további kifejtéséhez szükséges kép. Hogy nem tényleges növételetről van szó, azt mutatja az ár megjelölésének könnyed, évődő hangja is: **Tizenöt ezüstön** = tizenöt sikluson, **És egy chómer árpán, Meg egy leték árpán**, vagy mint a LXX az utolsó stichost adja „*Meg egy tömlő boron.*“ Világosan kéri ki ebből a hangból, hogy a próféta az 1. vben Izráelre céloz a házasságtörő nő képében, és azt akarja saját helyzetének és értékének komoly meggondolására eszméltetni. Becsülje meg Jahveh hűségét, és ne gondolja magát pótolhatatlannak, mert aféle nőket, mint amilyen ő, ime ilyen kis kollációért is lehet kapni. Csak ez lehet az ár ilyen részletezésének jelentősége. Egy chómerben Ez 45, 11 szerint 10 báth vagy efa volt, egy leték pedig $\frac{1}{2}$ chómer volt, azaz 5 efa, tehát az egész árpamennyiség 15 efa. Az árpa ára pedig ebben az időben úgy állt, hogy 2 Kir 7, 1. 16. 18. szerint Samariában, egy olyan ostromzár alól való váratlan felszabadulás után, mely alatt az anyák gyermekeiket ették meg, 2 sze'ah árpát (3 sze'ah = 1 efa) adtak egy sikluson; e szerint egy efa ára $1\frac{1}{2}$ siklus volt. Ebből joggal vélni (Keil), hogy a rendes ára 1 efának 1 siklus volt. Tehát 15 siklus + 15 efa árpa = 30 siklus; ami Ex 21, 32. v. szerint épen egy rabnő ára. Ennél egyéb nem is támogatja azt a nézetet, hogy Gómer elűzetvén férje házatól,

idővel nagy nyomorba, végre rabságba jutott, és onnét váltotta magához újból az ő megbocsátó férje. De ez már csak azért sem lehetséges, mert Jer 3, 1. v. szerint volt egy törvény, mely az elbocsátott és időközben más férfihez ment nő visszavételét tiltotta. Persze erre azt mondják, hogy Hóséa korában még nem volt meg ez a törvény; de alig lehet hinni, hogy azt csak Jeremia korában hozták talán szigorított házszabályokkal.

Második strófa: 3 és 4. v.) A házasságtörő nő szigorú elkülönítettségével példázza, hogy Izráel hűtlensége miatt fogságra fog vitetni. 3. v.) **És így szólok vala neki: Sok napot ülsz nálam,** héb: „nekem,” azaz az én birtokomban, **Nem paráználkodol s nem lehetsz senkié,** héb: „valakié” = bárkié: egyáltalán senkivel sem érintkezhetik nemileg; ez eléggé kifejezi az abszolút elkülönítettséget, épen ezért felesleges ide a különben is érthetetlen következő mondat: *és én is hozzád.* LXX: $\alpha\gamma\omega\ \epsilon\pi\iota\ \sigma\alpha\iota$; V: *sed et ego expectabo te.* A sok magyarázati kísérlet közül csak néhány példát. Lehet 'aní-t az 'ánáh = sohajt, panaszol ige nőn. parancsolójának (kal) venni, és az 'éláik-ot vagy lák-ra, vagy 'elaj-ra változtatni: „és sóhajts magadban,” vagy „és sóhajts utánam.” Vagy lehet 'áni'-nak olvasni, ami a nú' ige híj. imperf. első személye, amihez természetesen szintén lák-ot kell olvasni 'éláik helyett: „meg is fogom azt neked hiusítani.” Vagy fel lehet tenni, hogy 'áni mellett ott volt *énenni* is, de hasonló hangzása miatt kiesett; ezt visszaállítva és szintén lák-ot olvasva, lesz: „és én sem vagyok számodra.” De nincs terünk a sok kísérlet ismertetésére. Annyi bizonyos, hogy az interpolator itt azt akarja kifejezni, hogy a próféta nemcsak másoktól tiltja el a házasságtörő asszonyt, hanem maga sem folytat vele házastársi közösséget; tehát leghelyesebb a régi rabbik, Aben Ezra, Kimchi magyarázata értelmében *lo' ábbó* igével egészíteni ki a mondatot: *és én sem megyek be hozzád.* Az e versben foglalt képet 4. v.) magyarázza meg: **Mert sok napot ülnek Izráel fiai,** a következő *én* tagadó szócskák állapot-határozó mellékmondatokat vezetnek be: **Ugy, hogy nem lesz király s nem lesz fejedelem,** azaz egész politikai szervezetétől meg fog fosztatni a nemzet. E szerint a királyság épen olyan nélkülözhetetlen és istenes intézmény Hóséa szerint, mint az áldozat és oraculum. Cornill ezt a mondatot ki akarja hagyni, mert szerinte a 3-ik vnek és a 2-ik fejezetnek megfelelőleg itt csak azoknak a dolgoknak elvonásáról lehet szó, amelyek Izráelt a „paráznaságra” vitték. Azonban itt nem némely dolgok elvonásáról van csak szó, hanem arról, hogy Jahveh teljesen elszakítja népét az ő kedves kultushelyeitől, ahol „paráznaságát” üzte; ez pedig csak a fogságra vitellel lehetséges, ami a királyság és egész állami szervezet megsemmisülését természetesen magában foglalja. Sőt ezzel kezdődik, és csak annak a folyamánya aztán, hogy nem lesz állami és nemzeti kultusz sem, **Áldozat sem, maccéba sem, zebach** = véresáldozat, itt azonban általában az áldozatot, a kultusz főelemét

jelenti, míg a vele párba állított *maccébáh*, a szentkő, a kultuszhely főismertető jelét. Egy kultuszhely sem lehetett el az istenség jelenlétét jelképező szentkő (maccéba), vagy szentfa (asera) nélkül. Ez a mondat tehát azt jelenti, hogy sok napot fog ülni Izráel úgy, hogy nem lesznek kultuszhelyei. Ez világosan a fogságra, idegen országra utal. Tehát nem lesz politikai szervezet, nem lesz vallási berendezkedés, **És éfód és teráfim sem.** Ezek a Jahveh elé vitt kérdésekben a Jahveh feleletének keresésére szolgáló szent eszközök voltak; hogy ezek sem állanak majd Izráel rendelkezésére, ez azt jelenti, hogy Jahveh nem felel népének, hiába akarja az majd az ő akaratát megtudni akkor. Az éfód arannyal vagy ezüsttel bevont, szóval valamibe öltöztetett istenszobor (*éfód bad* azonban = papi ruha) volt, valószínűleg Jahveh jelképezésére; az ősvallás maradványa képen sokáig megmaradt, a papok jóslásra használták, talán benne tartották a sorsvetésre való kockákat (l. 1 Sám 23, 9; 30. 7.). A teráfim szintén szobor volt, de nem Jahvét ábrázolta; valószínűleg az ősök imádásának korából megmaradt kultuszi tárgy volt, az éfóddal együtt a szentélyek ingó felszereléséhez tartozott. Mindenik lehetett kisebb vagy nagyobb; néha ember nagyságot is ért el, néha pedig csak akkora volt, hogy az ember magánál könnyen elrejtethette. Van olyan vélemény is, hogy az éfód táská, a teráfim pedig a benne tartott sorsvető kockák vagy alakok, esetleg istenképecskék.

Ezzel az allegoria be van fejezve; az 5. v. már nem tartozik hozzá. Láttuk, hogy ennek a próféta tényleges házasságához semmi köze sincs. De hogyan is volna érthető, hogy ő, aki ily magasztos felfogást árul el Jahvének népéhez való viszonyáról, amiből önként következik, hogy hasonló magasztos a felfogása a házasságról is, amit e viszony szemléltetésére képül használ, nem egy hű és tiszta feleség oldalán, hanem egy parázna asszony fertőzött légkörében élve jutott el a házassági viszony e magasztos, sőt szent szépségeinek szemléletére? A modern házasságtörési drámákkal táplált elméjű nyugoti emberek előtt érthető lehet ez; keleti ember alig ha tudná megérteni.

Az 5. v.) 1×5 soros strófa, tartalma ez: a „sok napig” tartó nyomorúságnak az lesz a hatása, hogy végül megtérnek az izraeliták, és örömtől reszketve sietnek a megvalósulandó messiási javak elvételére. Tartalma is, nyelvezete is kései eredetre vall. *Azután megtérnek Izráel fiai, És keresik Jahvét, az ő Istenöket*, tehát nem az „idegen isteneket” többé, hanem az ő Istenöket, *És Dávidot, az ő királyukat*; nagyon jellemző ez az összeállítás: a Jahvéhoz való megtéréssel együtt jár a Dávidhoz, az „ő királyukhoz” való visszatérés; tehát Izráelnek is Dávid a királya, és ha ideiglenesen elhagyta is, de visszatér hozzá; amiből következik, hogy a két ország újra egyesül, mint 2, 2. v. is mondja. Hogy a messiási időben Izráelnek és Júdának egy királya lesz, és az Dávid lesz, azt a későbbi iratok gyakran hangoztatják, pl. Ez 34, 23; 37, 24;

de locusunkkal csaknem szóról-szóra egyformán fejezi ki Jer 30, 10; ahol még az is megvan, hogy „szolgálnak . . . Dávidnak . . ., akit feltámasztok nekik“. Tehát semmi kétség, hogy locusunkban is a Messiás Dávid az, akihez Izráel fiai megtérnek; *És reszketnek* = örömprepsve sietnek *Jahvéhoz és javához*; ez a kifejezés is kései, l. Jer 33, 9; Jes 60, 5; a Jahveh java pedig a messiási kornak az a sok áldása, amiről 2, 23 skv. és Am 9, 13 skv. is szól. A messiási időkre utal az is, hogy mind ez *A napoknak végén* fog történni (l. Jer 2, 2.).

7. A papok bűne.

(4, 1—10.)

Ez egyik legszebb prófécijája Hóséának; amit azonban a magyarázóknak, nagyjából szövegváltoztatásokkal, sikerült igen zavarossá tenni. Ha 4×7 soros strófára osztjuk 3 ütemes sorokkal, akkor a gondolat minden strófában szépen ki van kerekítve, és a verselés érdekében szövegváltoztatásra nincs szükség; mindössze 10b. vt kell áthelyezni a 7. v. után, de ezt egyéb okok is kívánják. Mások másként.

Tartalom: Az ország lakosainak erkölcsi állapota a lehető legrosszabb, mert a papok nem felelnek meg hivatásuknak, mely az volna, hogy az erkölcsi élet alapjául szolgáló istenismeretet terjeszték; ők ezt nem teszik, sőt nem is tűrik, hogy valaki ez irányban csináljon valamit (feddődjék); noha láthatnák, hogy papok és próféták egyre-másra buknak el, a nép elpusztul „a tudomány híján“: ezért a hasuknak élő érzéki természetű papok büntetése éhség és gyermektelenség lesz.

Első strófa: 1 és 2. v.) Semmi jobb érzés nincs a népben, mert nincs az országban istenismeret; ennél fogva a legaljasabb és legdurvább bűnök vannak napirenden. 1. v. **Halljátok Jahveh szavát**, — *Izrdel fiai* törlendő, mert az egész prófécia a papokhoz szól, nem pedig általában Izráel fiaihoz, és a nép bűneit csak azért említi, mert azok is a papok rovására írandók, és épen azért szól most a papokhoz, — **mert pere van, Jahvénak az ország lakosaival**; ennek a pernek a révén van Jahvénak néhány szava a papokhoz. Duhm a *lejahveh* helyére *ló* ragozott praepositiot tesz, és úgy talán sí mább is a kifejezés: „Halljátok Jahveh szavát, mert pere van neki az ország lakosaival“; de a M szövege szerint viszont jobb a ritmus, és az irány ünnepélyes méltósága sem szenved Jahveh újból való hangsúlyozott megnevezésével. A per tárgyát a következő sorok adják elő: **Mert nincsen hűség és nincs szeretet**, az egészséges társadalmi élet feltételei hiányoznak az emberekből. *'emet* az *'áman* (= szilárd, tartós, megbízható lenni) igéből (amiből a keresztyénségbe átjött *ámén* is lett) származik, és többet fejez ki, mint a magyar hűség. Alapjelentése

szilárdság, azután tartósság, állhatatosság, bizonyosság, valóság, valódiság (t. i. mikor valami tényleg annak bizonyúl, aminek lennie kell = ἀληθεια) és azután megbízhatóság, hűség, becsületesség. Kár „igaz beszéd“-nek fordítja, a többi magyar fordítás mind „igazság“-nak, természetesen ἀληθεια értelemben. De, ha ezt a sok jelentést nem foglalja is valamennyit össze, belőle mégis a legtöbbet felölel a „hűség“ szó; újabban általában ezzel is fordítják. Itt természetesen olyan hűséget kell érteni, amivel az őszinteség, megbízhatóság és becsületesség vele jár. A *cheszed* alapjelentése „kegyesség“; itt természetesen a gyengébbek, bajban lévők és általában az embertársak iránt érzett és gyakorlott kegyesség: a kegyes érzületből folyó szelid, nyájas, gyengéd szeretet. És nem csak ez a két nagy társadalmi erény hiányzik a népből, hanem ennek, és minden más erénynek és általában erkölcsnek gyökere és forrása is: **nincs az országban istenismeret.** Világos, hogy itt nem egyoldalú intellectualis megismerésről van szó, hanem az Isten erkölcsi lényének benső, szívbeli megtapasztalásáról, amit csak az Istenrel folytatott közvetlen együttélésből (a *jada* ige ezt is kifejezi) lehet meríteni. Ebből a hű, igaz, irgalmas, szeretetteljes Istennel való együttélésből és ennek tudatos megtapasztalásából folynak és folyhatnak csak minden emberi erények. És épen ez a vallás lényege, sőt ez maga a vallás. És ha itt némelyek a próféta universalismusának megnyilatkozását látják abban, hogy nem „jahvéismeret“, hanem „istenismeret“ mond, hát arra azt kell megjegyeznünk, hogy ezt a kifejezést csak azért választotta, mert az előző három sorban már kétszer fordult elő Jahveh neve, és ő ez alatt a kifejezés alatt is csak azt érti, amit amaz alatt; de az igaz, hogy az istenismeretnek abban a felfogásában, hogy abból származnak az általános humanisticus erények, az universalismus szükségképen benne van. Amint az istenismeretből az erények, úgy annak hiányából a bűnök következnek: 2. v.) **Hamis esküvés** héb. „esküvés és hazudás“, ahol is a második inf. abs. kvalifikálja az elsőt, — **és gyilkolás És lopás és házasságtörés elhatalmazott**; itt az inf. absolutusok az alanyok, a *párácú* többes 3-ik személyű ige pedig hozzájuk az állítmány. Nagyon egyszerű mondat. A M punctatorai azonban a *ná'óf* alá tették az atnachot, és ezzel az alanyokat állítmányuktól elszakították, a modern magyarázókat pedig egészen megzavarták. Ezek az eredetileg egy mondatból csinálnak ötöt vagy hatot, és, hogy az alanyváltozást (amit pedig magok idéztek fel) elkerüljék, vagy a *párácú* verb. finitumot változtatják meg *pároc* inf. absolutussá, vagy újabban inkább az inf. absolutusokat részben vagy egészben verb. finitumokká, valamennyinek az alanyául a népet vévén: „hamisan esküsznek, gyilkolnak, lopnak, házasságot törnek és erőszakosságot követnek el“, vagy „betörnek“, szóval ki hogy fordítja a *párac* igét. Hát az igaz, hogy *párac* tényleg azt is teszi, hogy „betör“, sőt Ez 18, 10. vben *páric* = „erőszakos“; de azt

is teszi, hogy „kitör“, „elárad“, „elhatalmazik“; és itt ez a jelentése van helyén. A strófa utolsó sora a közállapotok teljes elzül-
löttségére vet világot: **S vérontás vérontást ér.** Ez már nem a közönséges gyilkosságokra, hanem egyenesen a politikai villongások, polgárháborúk gyakori voltára utal, amikben II. Jeroboám halála után elég része volt Izráelnek. *Dámím*-ra nézve I. 1, 4. A felsorolt bűnök mind olyanok, amelyeket a tízparancsolat tilt, csak a sorrendben előzi meg itt a lopás a házasságtörést; a tudósok ma itt látják az erkölcsi tízparancsolat legrégibb nyomát.

A nép bűnének nagyságát kiemelendő, egy interpolator ide írta Ám 8, 8. vnek egyik testvérét, amire talán az is indította, hogy Jer 23, 10. v. szerint a paráznák és hamis esküvés miatt gyászol a föld. 3. v) *Ezért gyászol a föld, És hervad minden rajta* — héb. „benne“ lakó, *A mező vadával és az ég madarával*, itt a *be* praepositíók az előttük lévő *kol jóséb*-et úgy specialisálják, hogy ez a minden földön lakó áll a mező vadában és az ég madarában; tehát nem úgy kell érteni, hogy az ember gyászol a mező vadával és az ég madarával együtt. Az emberre nem gondol az író, amit az is mutat, hogy az e kettőben nem foglalható harmadik főnemet, a halakat, külön említi: *És a tenger halai is elenyésznek*, héb. „elragadtatnak“. A sok kései locus közül legjobban hasonlított e vers Jer 12, 4. vhez. Különbözik ez is, mint az ilyen interpolátorok munkái rendszeresen lenni szoktak, csupa remniscentia. Bizonyos auxesis is van itt (hogy Izráel bűne miatt az egész föld gyászol, sőt a tenger halai is elenyésznek), amit Hoséánál sehol sem találunk. Egyebekre I. Marti.

Második strófa: 4—6a. v.) A papok nem türik, hogy a próféták feddődjenek, vagyis Jahveh magasabb erkölcsi követelményeit a jelen romlott viszonyokkal szemben előtárják; pedig a romlottság már akkora, hogy a nép elpusztul bele. Ez nem fenyegetés, csak ténymegállapítás. 4. v.) **Csak senki ne pereljen, És ne feddődjék senki:** ebben a papok gondolkodása és kívánsága jut kifejezésre. Valószínű, hogy, mint az 1 és 2. vt, még ezt is a próféta mondja, és éppen ez az átmenet arra, hogy a következőkben Jahveh maga vegye át a szót. Mintha így szólna: Te, pap, nem törődöl a bajokkal, azt mondod, nem kell a bűnöket feszegetni és magasabb erkölcsi követelményeket emlegetni, **Pedig** — és itt már Jahveh a beszélő, közvetlen a papsághoz intézve a szót — láthatnád, hogy a te hanyagságod folytán jutottak a közállapotok oda, ahol most vannak: **népéd olyan, mint a pappal perelő,** azaz fegyelmezetlen, törvényt nem tisztelő. Észre vehető célzás van itt a papok fent említett jelszavára, hogy „csak senki ne pereljen! Bezzeg a nép perel a pappal! E különös kifejezésre kellő világot derít Deut 17, 12., mely halálos büntetést szab arra, aki a papra nem hallgat. Hóséa ezt a locust természetesen még nem ismerhette, de bizonyára ismerte azt a tételt, mely e locusban fixiroztatott, miután már századokon át élt a szájhagyomány-

ban. Ezzel párhuzamosan forgott közszájon bizonyára nagyon régen a közmondásszerű „pappal perlők” kifejezés is. Az olyan társadalomban, ahol a jogszolgáltatás a papok kezében, a végrehajtás pedig teljesen a felek hatalmában volt, a pappal perlők, vagyis a nekik nem tetsző ítéleteknek ellenszegülők voltak a rend és haladás legveszélyesebb ellenségei. Miután a magyarázók szerint még itt is a próféta beszél, nem tudják, hogy a *v'ammeká* 2-ik szem. suffixuma kire vonatkozik, a papokra, a népre, vagy Jahvéra-é? Ebből kiindulólág aztán több-kevesebb változtatást tesznek a szövegben. A LXX. csak a suffixumot változtatja meg első személyűre, „népem”-et fordítván. Az újabbak tovább mennek. Az eredeti szöveg ez: *v'ammeká kimribéi kohén*; e helyett olvassák a következőket: *v'ámmi kikmáráv hakkohén* = „mivel népem olyan, mint papjai, oh áldozár!” *V'ámmi kámóká hakkohén* = „mivel népem olyan, mint te, oh áldozár!” *V'am kikmáráv jekahén* = „a nép úgy paposkodik, mint a papok”, stb. stb. (I. Marti). Ez idő szerint a legjobb a Duhm és Marti által ajánlott változtatás: *v'am kakkómer v'nábi kakkohén* = „hiszen” vagy „mivel a nép olyan, mint a bálványpap, és a próféta, mint a pap”. Az egész összefüggés mind e magyarázatok szerint ez: csak senki ne pereljen, hiszen a nép csak olyan, mint vezetői. Tanácsosabb a M-nál maradni. A züllött állapotok leírását folytatja az 5. v.) **És te elbukol nappal és elbukik A próféta is veled éjszaka.** A megszólított itt is a pap, aki az egész papság helyett áll. *Kásal* = gyenge, inog, megbotlik, elbukik, összeroskad. Lehet szellemi vagy erkölcsi értelemben is venni. Az a kérdés, hogy itt milyen értelemben van. Ha erkölcsi értelemben vesszük, akkor azt jelenti, hogy a pap bűnbe esik, rossz példája maga után vonja a prófétát is, és az is elbotlik. Ha fizikai értelemben vesszük, akkor jelentheti a) azt, hogy Jahveh büntetésének csapásai alatt esik el a pap és próféta rendre; vagy b) azt, hogy részben a saját gyarlóságai és bűnei, részben a különben is nehéz, de a züllött társadalmi és politikai viszonyok közt kétszeresen nehéz életküzdelmek súlya alatt, a vagyon- és élvhajzásban is kimerülve roskadnak össze: letört emberekké lesznek, mint ma szokás mondani. Az összefüggésbe ez az utóbbi jelentés illik bele legjobban. Hogy miért nappal bukik el a pap, éjjel a próféta? Aligha csupán azért, mert a papok nappali foglalkozást űztek, a próféták meg éjjel látták látomásaikat (I. Mik 3, 6; de nem a magyar fordítás szerint!); hanem sokkal inkább azért, mert itt azt akarja a próféta feltüntetni, hogy nappal és éjjel folyton bukik el pap is, próféta is. Ez tehát nem azt jelenti, hogy egyik nappal, másik éjjel; hanem azt, hogy mind a kettő éjjel-nappal egyre-másra bukik el. A stichosok épek, de azért a ritmus nem egészen kifogástalan (a második stichosban lévő mondat állítmánya az első stichosban van). A szöveg sem épen megtámadhatatlan. *Hajjóm* rendesen = ma, itt pedig = „nappal”; de másutt is előfordul ilyen értelemben, pl. Neh 4, 16. vben. Itt

annyival inkább is vehető így, mert vele párhuzamban *lájlah* van, névelő nélkül. Bár viszont a *hajjóm* (névelővel) és *lájlah* (névelő nélkül) szembeállításra nem épen van minden szépséghiba nélkül. A *nábí* elé is névelőt várna az ember; ha ugyan a szerző azt nem akarta mondani, hogy mikor *a* pap esik nappal, mindig vele esik *egy* próféta is éjjel. Mind e mellett szövegváltoztatásra nincs szükség. Duhm, mivel — nem tudom miért — nem tartja valószínűnek, hogy itt a pap legyen a megszólított, kiigazítja az igét 3-ik személyre, és *vekásaltá hajjóm* helyett olvas *vekásal hu' jómám*-ot: „és az elbotlik nappal”; a második stichosból pedig törli *'immeká*-t, így aztán a 2-ik személy innét is ki van küszöbölve. Ennél jobb a változatlan szöveg. Az általános züllés folyton újabb csapásokat idéz fel Jahveh részéről, amelyek a nemzetet egyre jobban pusztítják, ezt jelenti a strófa 6-ik sora: **És elpusztítom anyádat.** A beszélő, tudjuk, Jahveh, a megszólított a papság, annak anyja pedig nem lehet más, mint a nemzet, mely természetesen a többi izraelitáknak is anyja, mint 2, 4 vben; de itt főképp mint a papság eltartója jó tekintetbe: a papok lelkiismeretlensége folytán elhatalmazott züllés végre eltartójuktól fosztja meg őket. Ez egészen érthető. De azért sokan ennek a szövegét is megváltoztatják. Haszon persze nincs belőle. Csak az érdekesség kedvéért említek meg egy-két kísérletet. Nowack *'immeká*-t = „anyádat” *bánekká*-ra változtatja: „és elpusztítom fiaidat”; Winckler pedig *jómeká*-ra, a *dámiti*-t meg piél *dimméti*-re, és ide véve az előző stichos utolsó szavát *lájlah*-t egy *le* praepositívóval megtoldva, így fordít: „éjszakára változtatom napalodat”; noha *dimméti* = összehasonlítom. Duhm nif. imperf. egyes 3-ik személyre változtatja *'immeká*-t meg *immó*-ra, és ezt a 6. v. első szavaihoz véve, a *vedámiti immeká* (6. v.) *nidmú* (nif. perf. plur. 3-ik személy) *'ammi* helyett ezt a szöveget ajánlja: *jiddámeh 'immó* (6. v.) *nidmó* (nif. inf. abs. a perf. plur. 3-ik személy helyett) *'ammi*: „elpusztítatik vele (6. v.) elpusztítatván népem”, azaz: elpusztítatván elpusztítatik vele népem stb. De elég ennyi. Hogy e mondat értelmére nézve a mi magyarázatunk a helyes, azt legjobban mutatja a 6a v.), melynek két első szava kép nélkül fejezi ki ugyanezt a gondolatot, az egész mondat pedig valósággal az egész strófa tartalmának velős rövidségű klasszikus összefoglalása: **Elpusztul népem a** (a névelő itt fontos!) **tudomány híján!** Itt már nem a „*te*” *anyád*, hanem az „*én*” *népem*! Idáig érve, mintha a szívébe nyilallott volna Jahvenak, hogy az az anya, ekinek fiai lelkiismeretlensége folytán kell elpusztulnia, az az ő népe; és az ő népének épen *a* tudomány híján kell elpusztulnia, ami nem más, mint a 4, 1. vben említett istenismeret. Az istenismeret hiánya az oka a nép pusztulásának; az istenismeret hiányának okai pedig a papok: így tér át a harmadik strófában a papok büntetésére. És vannak, akik ezt a sort, mint amely „az összefüggésre szükségtelen és feltűnő”, törlik! Aki *'ammi* mellett

a *nidmú* pluralist megengedhetetlennek tartja, az kiigazíthatja singularisra.

Harmadik strófa: a 6. vnek a *hadda'at* szó után való része, továbbá a 7. és a 10b. v.) Mivel a papok magasabb vallás-erkölcsi hivatásukat nem becsülték meg, elvesztik hivatalukat és dicsőségsüket, mert nem őrizték meg Jahvét attól, hogy az ő neve alá a közvéleményben a baálokról való fogalmak és képzetek lopódzanak be. 6b. v.) **Mivel te megvetetted a tudományt, hadda'at** itt is ugyanolyan értelemben, mint 6a. vben. Az előző strófa nem fenyegetést tartalmaz, mint sokan vélik, hanem, mint láttuk, csak a tényleges állapotokat konstatálja: a fenyegetés itt kezdődik a *kível* megokolva. A megszólított nem az egész nép, hanem itt is a papság, mint a következő sor is mutatja. A tudomány megvetése abban állt, hogy kevésre értékelték és elhanyagolták azt. Ezért ugyanez lesz a papság büntetése is: **Megvetlek én is, hogy ne légy papom**, a *min* privativum a *kahén* piél inf. constr.-al, szó szerint = „megvetlek, el a paposkodástól.” Hogy ez a fenyegetés az egész népre szól és azt jelenti, hogy az elveszti azt az előjogát, amiről Ex 19, 6. v.) szól, hogy „papok királysága” legyen, az határozott tévedés. Az egész összefüggés, és kivált a 8. v. világosan mutatja, hogy itt a hivatalos papságról van szó. A második distichon parallel az elsővel: **És elfelejtéd Istened törvényét**, a *kí* természetesen ide is kihát, **Elfelejtém fiaidat én is**. Amilyen a bűn, olyan a büntetés. A papok fiai alatt nem épen az utódokat kell érteni, (bár nem lehetetlen, hogy itt Éli fiaira is gondolt Hóséa), hanem sémies értelemben a céhtagokat, tehát itt a papságnak egyes tagjait. Magas hivatalának gonosz elhanyagolása miatt elveti Jahveh a papságot úgy egészében, mint egyes tagjaiban. Ebből az is kitetszik, hogy az észak-izráeli papság a próféta szemében Jahvének legitím papsága volt, mely csak büntetésből veszíti el hivatalát. Bűne pedig nem a kultuszi gyakorlatok, hanem „a tudomány” elhanyagolása: ami mutatja, hogy Hóséának a papság hivatásáról mily magas felfogása van; és hogy tóra alatt nem a kultuszi és ceremoniális törvények összességét érti, mint a későbbi zsidók „a” tóra alatt, hanem parallelben „a tudománnyal” Jahveh erkölcsi akaratának megnyilatkozását. Jahveh mindeddig 2-ik személyben beszél a megszólítotthoz, és sem ok, sem alap nincs arra, hogy beszédét 3-ik személyűre változtassuk, mint az újabb magyarázók áltatában teszik, *ki 'attáh hadda'at másztá helyett ki et-hadda'at má'aszú-t* olvasván. Ezzel együtt esznek a többi javítási kísérletek is. *Vá'em'ász'ká*-ban, mint a Q^{re} is megjegyzi, a suffixum előtt felesleges az 'alef, a váv consec. helyett pedig egyszerűen *v*^e olvasandó a régi fordításokkal; ezt bizonyítja a második distichonban levő futurum ('eskach) is: ez még nem megtörtént dolog, hanem csak fenyegetés. Csak e distichon után, a *báne'ká* révén, tér át a beszéd a 2-ik személyről a 3-ikra. A strófa utolsó tristichonja már nem az

eddig közvetlen megszólított *paphoz* beszél, hanem annak itt fel-említett fiairól, vagyis a papság egyes tagjairól. Ez a személyváltoztatás nem válik előnyére a beszéd síma folyásának; de emiatt sem a következőket nem kell 2-ik személyre, sem az előzőket 3-ikra igazítani. 7. v.) **Amint gyarapodtak**, t. i. a papfiak = a hivatásos papság tagjai, **úgy vétkeztek** — héb. bűnöztek — **ellenem**; a héber szöveg különben többféle fordítást is megenged: *rubbám* lehet a *rábáb* = sok, nagy lenni igé inf. constr.-ának, vagy a *rob* = sokság, tömeg főnévnek suffixumos alakja. És fordítható úgy is, hogy „tömegük szerint vétkeztek ellenem”; ami aztán jelentheti azt is, hogy egész tömegükben, tehát mindnyájan vétkeztek, meg azt is, hogy amekkora a tömegük, oly nagyon vétkeztek: és úgy is, hogy „amint sokasodtak, úgy vétkeztek”, azaz minél többen lettek, annál jobban. De helyesebb nem egyoldalulag a számbeli szaporodásra gondolni, hanem általában a nagyobbodásra: számban, tekintélyben, vagyonban való gyarapodásra. A vallástörténet bizonyítja, hogy minden papi cél abban az arányban romlott meg, amilyenben tagjai számban, tekintélyben és jólétben gyarapodtak. A papfiak e bűnének büntetése lesz, hogy **Dicsőségüket gyalázatra cserélem**: itt is, amilyen a bűn, olyan a büntetés. A papok gyarapodása bűnre, Jahveh elhanyagolására vezetett: tehát viszont Jahveh az ő dicsőségüket, hivatali tekintélyök és jövedelmök gyarapodásának eredményét gyalázatra, azaz hivatalvesztésre és szegénységre cseréli fel. Egyéb magyarázatot az összefüggés, és különösen a strófának ezzel teljesen parallel két distichonja, meg sem enged; ezért felesleges, sőt hibás az a szövegváltoztatás, mely 'ámír sing. 1-ső szem. helyett *hémirú* plur. 3-ik személyt olvas: „Dicsőségeket gyalázattal cserélték fel”, t. i. Jahveh papságát a kanaáni kultusszal. Itt fenyegetésnek kell lenni, nem a bűn constatalásának, mert e strófában minden distichon első stichosa az első *kí*-től függőleg egy bűnt konstatal, a második pedig annak megfelelő büntetéssel fenyeget; és végül következik 10b. v.), mely az utolsó distichont tristichonra egészíti, és egyúttal az egész strófát megokolja: mindez a bűn azért történt, és mindez a fenyegetés azért fog bekövetkezni, **Mert Jahvét elhagyták megőrizni**. Igazi hóséási gondolat: nem hagyták el Jahvét, papjai maradtak; de elhagyták azt a kötelességeket, hogy őt megőrizzék; mert az ő kezök alatt Jahvéból a népnél tulajdonképpen baálok lettek. Hóséánál ez a fő bűne a papoknak is, a népnek is. A szórend feltűnő, de annak az a magyarázata, hogy a fősúly a *Jahveh* szón van; azért van az a stichos élére állítva, úgy hogy most *lismór* első tekintetre úgy látszik, mintha tárgy nélkül állana. E sor a 10. vben nincs helyén; Marti törli is. De az az indoklás, hogy Jahveh beszédében a Jahveh szó említése nincs helyén, meg nem állhat, mert itt épen e néven van a súly; a papok nem tettek eleget arra nézve, hogy Jahveh igazán Jahveh maradjon. Van, aki megtartja ott, ahol van, de az utolsó szót (*lismór*) vagy törli, vagy

(Duhm) elszakítja innét és a 11. v. első szavához kapcsolja, és egy új stichost csinál belőle, de persze, a ritmus kedvéért a 11. v. első szava (z'nút) elé még egy (darkél) szót be is told: „Mert elhagyták Jahvét, Parázñaság útjához ragaszkodván.”

Negyedik strófa: 8—10a. v.) Miután a papság magasabb vallási hivatásáról megfélemedezett és csak a kultusszal törődött, ami neki jövedelmezett: a népet is hasonlóvá tette magához. Ezért büntetése lesz, a talionak megfelelőleg, éhség és gyermektelenség. 8. v.) **Népem vétkét eszik, chattat** jelent ugyan bűnért való áldozatot is, amelynek bizonyos részét Lev 6, 19⁽²⁶⁾ értelmében a pap ette meg; de itt nem erről van szó. Egyszerűen azt jelenti ez, hogy a nép bűne a kenyerek, abból élnek, mivel a nép áldozni szokott vétkéiért, és abból van a papoknak jövedelme. Tehát magasabb hivatásukat elhagyták (10b. v.), és csak azzal törődnek ami jövedelmez, a kultusszal, **S lelkét** (a népét) **bűnökhöz** (a papokéhoz, ami nem más, mint a kultusz, l. Am 8. 14.) **emelik**; tehát nem Jahvéhoz emelik a nép lelkét, ahova kellene, hanem a kultuszhoz. Ez egészen érthető; de ma a *nafsó* szót azért mégis mindenki megváltoztatja *nafsam*-ra vagy *nefes*-re, vagy, ha meg nem változtatja, akkor distributív értelemben veszi, de minden esetre a papokkal hozza összeköttetésbe, az *'avónám* szót pedig a néppel, tehát épen ellenkezőleg, mint az eredeti szöveg: „és bűnéhez” (a népéhez) „*emelik fel lelküket*” (a papok a maguk lelkét), vagy suffixum nélkül „*emelnek lelket*,” de így is csak a magukét, ami azt teszi, hogy a nép bűnére vágyakoznak. Nem mondom, hogy ennek is nem volna itt értelme, hogy mivel a papok a nép bűnéből élnek, hát vágyakoznak a nép bűne után, de ha a próféta ezt akarta volna mondani, bizonyára értelmesebben fejezte volna ki. 9. v.) Hogy a papok a nép lelkét nem Jahvéhoz, hanem csak a kultuszhoz emelik, annak az a következménye, hogy a nép vallásos érzése is alantjáróvá lesz, **És olyan lesz a nép, mint a pap**, ezt lehet így is fordítani: „*úgy lesz azért dolga a népnek, mint a papnak*,” de ez esetben a következő fenyegetés a népre is szólna. Mivel pedig ebben a prófeciában a papok bűnéről van csak szó, illetőleg a népnek az 1. 2. vben említett bűneiért is azok vannak felelősekké téve, a fenyegetés is csak őket illetheti. Ezért helyesebb a mi fordításunk. Ennél fogva nem járulhatunk hozzá azok módosításához sem, akik a 4. v. illető sorát (l. ott) így változtatják meg: „Hiszen a nép olyan, amilyen a csuhás, És a próféta, mint a pap,” és ennek megfelelőleg ide is beszúrnák a *káám* és *kakkohén* szavak közé a *kakkómer venábi* szavakat: „*És úgy lesz dolga a népnek, mint a csuhásnak, És mint a prófétának, úgy a papnak*.” Ezeknek a módosításoknak az igazi szülője az volt, hogy az illető magyarázók más forma versbe szedték a prófeciát, mint a próféta. A fenyegetés csak a következő distichonban kezdődik: **Meglátogatom azért útjait** = eljárását, életmódját **rajta**, t. i. az előző stichosban említett papon, **S csele-**

kedeteit = útjait **megfizetem néki**. Itt a beszéd a 3-ik sorban egyes számban említett „pap” nyomán tért át a singularisra, de a következő distichonban, mely a 6. vben említett „papfiak” elleni fenyegetést összefoglalja a 10a. vben, újra visszatér a pluralisra: **Esznek majd** (váv consec.-os perf) **de nem laknak jól**; a hasukért élő „papfiak”-nak nem lesz elég ennivalójuk **És paráználkodnak** — itt *hiznú*, ami rendesen = „paráznaságra csábítanak,” némelyek szerint *v^ejiznú*-ból romlott el — **de nem szaporodnak**, *jifrócú*, mint Ex 1, 12. vben, = „terjeszkednek” = szaporodnak. Mivel ez egészen megfelelő büntetés a 7. v. szerint épen „gyarapodásukkal,” tehát szaporodásukkal is egyarányban züllésnek indult papfiakra, ennél fogva nem járulhatunk hozzá azok (Wellh. Nowack, Oort) javításához, akik *jifrócú* helyébe *jitraccú*-t (*rácáh* = kedvét leli ige hitp. plur. 3-ik szem.) tesznek: „paráználkodnak, de nem gyönyörködnek.”

8. A lelki paráznaságból testi következik.

(4, 11—14.)

Ha a 11. vt a 14a. után tesszük, akkor 2×8 soros, 3 ütemes strófát nyerünk. Rendesen 4×4 soros stófára osztják ugyan be; de akkor a 3-ikat és 4-iket erővel kell szétvágni. Tartalma: az ősi kultushelyeken a népies kultusz gyakorlása lelki paráznaság Jahveh ellen; de ez testi paráznaságot is von maga után, mert q^edésák is szerepelnek benne, kiknek példájára, kivált mivel a kultuszi ünnep mindig ivással van összekötve, a tisztesség nők is elbuknak.

Első strófa 12. és 13a. v.) A nép nem Jahvétől kér döntést élete fontos kérdéseiben, hanem rabdomantiához folyamodik. Ez oly természetellenes eljárás, hogy a próféta azzal magyarázza, hogy a paráznaság lelke ejtette rabságba a népet. 12. v.) **Népem fáját kérdezi**, *népem* és *fáját*, éles ellentétet emel ki: a Jahve népe fát kérdez! Lehetséges itt fából faragott istenszoborra is gondolni, de sokkal természetesebb, ha azokra az élő fákra gondolunk, a melyek az ősi kultushelyeken tisztelet tárgyai szoktak lenni, és amelyeket a 13. v. is említ. A nép nem Jahvétől, hanem az ilyen fától kér tanácsot, **S vesszeje jelent neki**, itt gondolhatunk esetleg kisebb méretű szentfára, de valószínűbb, hogy az ősi népeknek általában gyakorolt rabdomantiára van itt célzás: a vesszőt a földbe szúrták (Num 17-ben csak letették a frigy láda elé: Áron vesszeje) vagy vízbe állították, és ha kizöldült igent, vagy általában jót jelentett, ha elszáradt nemet, vagy általában rosszat. Cyrillus Al. szerint pedig, aki a rabdomantiát káld találmánynak mondja, az úgy ment végbe, hogy két pálcát egyenesen felállítottak és varázsformulák mondása közben elesni engedtek; és az esésből (előre vagy hátra, jobbra vagy balra, stb.) jövendöltek. **Mert paráznaság lelke tévelyíté el**, *hi^eáh* (*tááh* = tévelyeg ige hif. perf.) helyett helyes *hi^eáhu*-t, suffixummal olvasni, mert a mondat nem általános sen-

tentiát fejez ki, mint Rev. fordítja: „a fajtalanság lelke megtéveszt;“ hanem a népre vonatkozik az állítás, azt tévelyítette el ez a lélek; a leküzdhetetlen szenvedélyeket stb. u. i. bizonyos szellemekre vitték vissza a régiek. **Ugy paráználkodtak el Istenök alól, ám gyűjtőnév,** azért van itt többesben állítmánya és a reá vonatkozó suff. elohé¹hem. Az a szokás, ami itt szóvá van téve, csak egyik jelensége annak az általános kultuszgyakorlatnak, amire a paráznaság szelleme vitte rá a népet, és amit itt a próféta egyenesen a Jahvétól való parázna elszakadásnak bélyegez, és a következő sorokban ír le. 13a. v.) Annak kifolyása képen, hogy Istenök alól elparáználkodtak, most úgy áll a dolog, hogy **A hegyek tetein áldoznak** = levágják az áldozatot: a piél gyakorító: sokszor, **És a halmokon füstölnek** = elégetik az áldozatot: ez a két stichos így együtt fejez ki egy gondolatot: a hegyeken és a halmokon tartják áldozati szertartásaikat. Ez a bámakultusz. **Tölgyfa és nyárfa alatt, És cser alatt, mert jó az árnyéka.** Magaslatok és zöldelő (= örökzöld) fák többször együtt említetnek kultuszhelyek gyanánt (Jer 2, 20; 1 Kír 14, 23; 2 Kír 17, 10.), de azért nem lehetetlen, hogy voltak élőfa nélkül is bámák, viszont lehettek olyan örökzöld fák alatt is kultuszhelyek, amelyek nem álltak magaslatokon. Ez élőfák a nép szemében, de legalább is az őslakók szemében istenek lakhelyei voltak, tehát szentek; de Hóséa itt egy kis gúnnal azt mondja, hogy jó árnyékukért szeretik őket, amely alatt olyan jó lakomák esnek.

Második strófa: 13b. 14a. 11. és 14b. v. Ennek a kultusz-nak a fiatal nőkre gyakorolt rossz erkölcsi hatását és a népnek ebből következő pusztulását tulajdonítsák önmagoknak. 13b. v.) **Ezért,** = ez okból történik az, hogy **paráználkodnak leányaik,** kem helyett itt és a következőkben olv. *hem* birtokragot, **És menyek házasságot törnek.** *Kalláh* = meny, itt általában a fiatal asszonyokat érti alatta az író. 14a. v.) **Nem látogatom meg leányaikon, hogy paráználkodnak, Sem menyeken, hogy házasságot törnek.** A fiatal nők büntetlen hagyása azt jelenti, hogy az ő bűnök az atyák és férjek bűnének büntetéséül tekintendő, mint ez a következő indokolásból világosan kitetszik. **Mert ők,** t. i. a nép, az atyák és férjek, **a parázna nőkkel félremennek,** *párad* = elvált, piélben csak itt, itt is jobb tehát *jippáredú* nifalt olvasni: elkülönülnek, **És a kéjpapnőkkel áldoznak:** azok társaságában vesznek részt az áldozati ünnepélyeken. Ezért nem bünteti Jahveh leányaikat és menyeket: mert azok bűnének is ők az okai. A q^désák = kéjpapnők olyan nők, akik valamely istenség tiszteletére prostituáltak magokat. Ide jó 11. v.) mely vagy tévedésből került a prófécia élére, vagy összefoglaló feliratúl tétetett oda. *Paráznaság és bor és must elveszi az észet;* ebből a mondásból első tekintetre kiválik az első szó, amire nem illik az állítmány: a *zⁿút* szó, amit valószínűleg a 6, 10-ből toldott be ide valaki. Ha e szót elhagyjuk, akkor a mondat így hangzik: **És bor és must**

elveszi az ész; ami nyilvánvaló közmondás. A próféta ezt annak megvilágosítására idézi, hogy a férfiak, atyák és férjek hogyan vete-medhetnek olyan magaviseletre, amilyenről a 14 a β. v. szólt: az áldozati lakomán bőven élvezett bor annak az oka. Befejezi az egészet egy másik példabeszéd: 14b. v.) **S a nép, melynek belátása nincs**, héb: „és nép, mely be nem lát“, **elbukik**. Itt a nép alatt általában a fiatal nőket értik, és e mondást annak az érvelésnek befejezésül tekintik, hogy az ő bűnük büntetlen marad, mert az atyák és férjek példája viszi rá őket a rosszra. De e mellett talán általánosabb jelentősége is van itt e befejező példabeszédnek: Izráel az a nép, melynek nincs belátása, mert érzéki kultusz rabjává lett, mely erkölcsi romlásba viszi; tehát el kell buknia.

9. Izráel legyen óvó példa Júda előtt.

(4, 15—11.)

4×4 soros strófa, a sorok felváltva 3 és 2 ütemesek. Ezt a magyarázók nagyon romlott szövegű darabnak találják, és szövegjavításaikkal a megértését igen megnehezítették. E szövegváltoztatásoknak az a célja, hogy e darabból annyit, amennyit lehet, mert az egészet úgy sem lehet, megmentsenek Hóséa számára. Ennélfogva mi visszautasítunk minden eddigi szövegjavítási kísérletet. Ellenben megállapítjuk, hogy ezt a darabot sem egészében, sem egyes részeiben nem Hóséa írta. Ez mindenesetre 722 után íratott; de lehet, hogy 621 után. Egy júdai író inti itt honfitársait, Izráel magaviseletéről és szomorú sorsáról szóló kis versikékkal, hogy vegyenek róla példát, és ne menjenek Gilgálba, stb.; és ne legyenek olyan rakoncátlanok, mint Izráel volt; egyáltalán hagyják magára a bálványimádó nemzetet, nehogy annak sorsára jussanak.

Első strófa: 4, 15. v. A 4, 11—14-hez kapcsolódik Izráelhez intézett megszólításával, mely után azonban Júdához intézett intelem következik: ha már Izráel parázna, legalább Júda vigyázzon magára! 15. v. *Ha te parázna vagy, Izráel, Ne legyen bűnös Júda*; tehát írónk szerint Júda nem parázna, sőt nem is bűnös, csak Izráel az, — ez a felfogás pedig még nem volt meg Hóséa korában. Meg is nevezi szerzőnk név szerint, hogy Izráelnek mely bűnétől óvakodjék Júda: *És ne jöjjetek Gilgálba, és ne menjetek fel Bétávenbe*. Ez a distichon nem Ám 5, 5. alapján készült, mert akkor Beersebát aligha hagyta volna ki szerzőnk; hanem Ám 4, 4. alapján, ahonnét ő azt olvasta ki, hogy a Béthelbe, amit ő itt megváltoztat stílszerűleg Béthávenre, és a Gilgálba járás bűn. Ehez valaki az Ám 8, 14. alapján hozzá toldott még egy sort: *És ne esküdjete: él Jahveh*; mert onnét valami módon esküvési tilalmat olvasott ki. A Jahvéra való eskü nem volt tilos soha, sőt az igaz Jahvistának reá kellett esküdni (Deut 6, 13; 10, 20; Jer 4, 2. stb.); ezért némelyek itt ezt úgy értik, hogy nem is általában

a Jáhvéra való esküvést, hanem csak azt tiltja, hogy Béthávenben és Gilgálban esküdjének Jahvéra; de ez erőltetett magyarázat. Mások azt mondják, hogy közből kiesett egy szó, és eredetileg így szólt a mondat: „és ne esküdjetek Beersébában: él Jahveh!” Ha így volt is, helyes értelmét akkor sem lehet venni, és a versben sem így, sem úgy nem lehet elhelyezni.

Második strófa: 16. v.) Az első strófa megokolása: azért vigyázzon Júda, hogy ne legyen olyan bűnös, mint Izráel, mert Izráel bűnének, csökönységének is ime most tetszik ki jutalma. 16. v.) *Mert, mint csökönös tehén, Oly csökönös volt Izráel: szárar perfi.*, mely hogy Izráelnek nem most folyó, vagy most beállt magaviseletére vonatkozik, tehát nem „csökönösködik” vagy „csökönössé” lett; hanem a multa, azt mutatja a következő *attáh: Most legeltesse őket Jahveh, Mint bárányt tághelyen?* Ezt lehet óhajtsáknak vagy ráhagyásnak is venni: miután eddig csökönös volt, most, hogy fogságba jutott és szétszórátott, hadd legeltesse őket (egyenként) Jahveh tághelyen = szétszórtságban; és ez esetben az az értelme, hogy Izráel már szét van szórva, hadd maradjon úgy, megérdemelte sorsát. De, miután a „legejtetés” szeretetteljes gondoskodást jelent, helyesebb kérdésnek fogni fel: miután eddig olyan volt, mint csökönös tehén, most, mikor szorultságba jutott, most úgy bánjék vele Jahveh, mint a kis báránnyal, szeretetteljesen tághelyre tegye = megszabadítsa szorult helyzetéből, és úgy legeltesse? ne, hanem hagyja magára! Ez esetben azt jelenti, hogy Izráel most van végső szorultságában (talán Samaria ostroma most folyik), tehát felmerülhet a kérdés, nem volna-e helyénvaló, hogy Jahveh kiszabadítsa szorult helyzetéből? De a kérdésben benne van a felelet: nem, a csökönös tehenet nem legeltetheti Jahveh úgy, mint a kezes bárányt; az megérdemelte, hogy szorult helyzetbe jusson, viselje hát sorsát! Ha az első eset áll, akkor e vers Izráel fogságba jutása után keletkezett; ha a második, akkor állami létének utolsó vonaglásai, talán Samaria ostroma alatt. Erre enged következtetni a 17. v.-ben Júdához intézett felhívás: „hagyd magára!” Akár így, akár úgy, e distichon itt helyén van, és nem lehet kihagyni.

Harmadik strófa: 17. és 18ab α v. (a *híznú*-ig bezárólag). A bálványozásba merült Efraim = Izráel nem érdemes, hogy törődjenek vele: elmúlt a bámák körül folyó tivornyája; de sorsát megérdemelte, mert nagyon parázna volt. 17. v.) *Bálványokhoz társult Efraim, Hagyd magára* = hagyd neki, az ő dolga! *chabúr* a chábar = társ lenni ige part. pass. st. constr.-a; csak itt; akinek ez nem tetszik, kiigazíthatja *cheber* = societas főnévre, értelme csak egy; de már *acabbim* = bálványok helyett *ógbim* (= szeretők)-et tenni Duhmmal (mely szó Hóséánál úgy sem fordul elő), csak akkor volna szükséges, ha a verset Hóséának mindenáron meg akarnók menteni. A második stichosban is csak azért találunk a magyarázók javítani valót, mert nem akarják elfogadni,

hogy itt Júdához az a felszólítás van intézve, hogy a bálványokhoz társult Efraimot hagyja magára. *hannach* a *núach* = letelepszik, pihen ige hif. parancsolója, mint 2 Sám 16, 11; 2 Kir 23, 18 vben is. Ebbe a jelentésbe már LXX sem tudott belenyugodni, mert így fordítja: ἐθῆκεν ἐκστῆ σκάνδαλα: *hinníach ló* = „tett magára botrányokat“ mely utóbbi szót már a fordító maga toldotta be, abban a hiszében, hogy a gondolatmenet ez: bálványokhoz társult Efraim, amelyeket magára vett (mi másra, mint) botrányokzásra. Vagy: *vajjánach ló* (a *núach* ige rendes hifilje) = és jól esett neki, t. i. a bálványokhoz társulás. Vagy: *vajjáná ló* (a *núa* = inog, bolyong ige hif.) = „és szerte csatangolt“ (Duhm, az első stichoson tett változtatásának megfelelőleg: „Szeretők társa lett Efraim, És szerte csatangolt“). 18a. v.) a harmadik sor: *Elmúlt tivornyájok*: ez egészen jól érthető; de miután Hóséa szájába nem illik, mert akkor még nem múlt el Izráel tivornyája, ezt is megváltoztatják. Már a LXX kezdte: ἡρέτισεν Χανανίτης; ami alig ha nem inkább vallástörténeti combinatio, mint fordítás. A két első stichosból kombinálja ezt a fordító, ahol ő szerinte arról volt szó, hogy Izráel a bálványokat botrányokul vette magára, itt pedig most azt mondja, hogy ez annak következtében történt, mert „kananeusokat választott“, azok tetszettek neki. A régi fordítók úgy akarták Hóséa szájába illővé tenni a mondatot, hogy *szár* = eltér, eltűnik, elmúlik ígét „elfajul“ értelemben vették: „elfajult iszákoságuk“. Ujabbán (Houtsma, utána Duhm) az ígét *szód* = ülés, társaság főnévre változtatják, a *szob'ám* (*szóbe'* = ital, tivornya) plur. 3-ik szem. suffixumos főnevet pedig *szob'im* (*szába* = iszik, tivornyázik) plur. act. participiummá: „ivók társasága“. Ezt aztán a következő stichos alanyául veszik, abban a *hiznú* igének *hiznó* (ami = *hiznáhu*, hif. perf. sing. a sing. 3-ik szem. tárgyraggal ellátva)-ra változtatásával: „Az ivók társasága Paráználkodván paráznává tette őt“. Azonban a *zándh* hifilje érthető úgy is, hogy „paráznaságot űz“; sőt 4, 10. vben egyenesen a kal értelmében áll. Tehát a 4-ik stichos így lesz: *Nagyon* (haznéh hif. inf. abs. a verb. finitum előtt) *paráznák voltak!* Ezzel jellemzi Izráelt elmúlt tivornyáinak felemlítése révén. Aki ebbe nem tud belenyugodni, esetleg a *hiznú* után tehet egy sing. 3-ik szem. suffixumot, ami a *szob'ám*-ra vonatkozzék; és akkor megtarthatja a hif. műveltető értelmét és a harmadik stichost is változatlanul: „Elmúlt tivornyájuk, Amit nagyon paráznává tettek“.

Negyedik strófa: 18bβ és 19. v. Itt már csak a ritmus igazíthat el bennünket az értelem megállapításában, miután a stílus nem tökéletes, és a javítási kísérletek nagy tömege csak még jobban megzavarja a magyarázót. Az 1. stichos lesz: *Szeretve szerettek gyalázatot*; alany Izráel, a gyalázat a baálkultusz, vagy szerzőnk nyelvén mondhatjuk, a bálványimádás, ami ime most külső gyalázatot is hozott rájuk. A *'áhabú hébú* különös alak kétségtelenül hibás, lehet, hogy egyszerűen *'áhabú* volt itt eredetileg,

és dupla írásból állt elő a fenti hibás alak, de lehet, hogy *áhób áhabú* volt, mint ahogy fordítottuk is. A 2. stichos e vers utolsó szavából és a 19. v. első szavából áll: *Pajzsait felköté* az alany a következő stichosban jó; ami nem jó verselés, de nem is példátlan azért. Nem kifogástalan az sem, hogy *máginneihá* suffixuma, mely pedig Izráelre vonatkozik, akiről az első stichos plur.-ban beszélt, nőnemű sing. De érthető, hogy itt Izráelt nő alakjában látja maga előtt, akinek pajzsait felköté (3-ik stichos) *A szél szárnyaira*: egész honvédelmi szervezete szétszórattott. A hangsúlyozottan előre állított *máginneihá*-ra megy vissza itt *'otáh*; de a grammatika itt is hibás, mert többes számú névre egyes suffixum vonatkozik. Ennek magyarázata egyszerűen a pongyolaság, vagy lehet szövegromlás is, talán *ótán* volt eredetileg. Hogy *cárar* állítmány himnemű, alanya *riúach* pedig nőnemű, arra nézve I. Ges. K. ²⁶ 145. §. o. A 4. stichos: *És megszégyenültek* (olv: *vajjébsú*) *oltáraik* = papok, sőt áldozók nélkül maradtak. Az általános nemzeti szégyen itt érzik legjobban, mert a nemzeti élet központjai, sőt fénypontjai épen az oltárok s a körülöttük lezajlani szokott pompás ünnepek voltak. Az állítmány és alany nemből való incongruentiájára nézve I. szintén Ges. K. ²⁶ 145. §. o. Itt van egy olvasási hiba, *mizb^echótám* helyett a *M mizzibchótám*-ot olvas, amikor is az alany Izráel lesz: „és megszégyenülnek áldozataik miatt”; azonban *zebach* többese mindig *zebachim*, tehát akkor *mizzibch^ehem*-nek kellene lenni. Az eltérő felfogásokat csak röviden érintsük. Érdekes a Kár. alapszövege: „amant, date, cum ignominia protectores ejus”. Kár. ezt magyarázza: „szerették *mondani* az ő fő népei az ő gyalázatokra, hozzatok *ajándékot*”. Itt a *hébú* a *jáhab* = ad ige plur. parancsolója: *hábú*; a *magén* pedig képleges értelemben = protector, fő nép. A képek ez a magyarázata nagyon elterjedt. Ez az alapja Rev., Izr. magy. stb. fordításoknak is: „igen szeretik pajzsai a gyalázatot”. Itt *máginneiha* a ritmus ellenére az első stichoshoz van vonva. A LXX ἐκ φρυγματος αὐτῶν-jából úgy látszik, hogy ő *máginneiha* helyett *migge'onáh*-t olvasott. Ezen a nyomon halad némely újabb is, pl.: „Gyalázatot jobban szeretnek dicsőségüknél.” Duhm még több változtatással és a második stichosból *cárar*-nak is idevonásával így olvas: '*áhób áhabú q^elónám, g^eóni hiccilú*: „Szeretik gyalázatukat, Elvonják dicsőségemet.” A 4. stichosban *mizb^echótám*-at általában *mim-mizb^echótám*-ra változtatják: „megszégyenülnek (t. i. az izráeliták) oltáraik miatt.” A 3. stichos szenvedő a legtöbb javítási kísérletet. Ezt a 4-el együtt, Duhm így olvassa: *réjach 'avvátám biknáfám v^ejib^asú mizz^enútám*: „Vágyuk szaga ruhaszárnyukban van, Büdösek a paráznaságtól.” Marti (a második stichosból ide véve *máginneihá*-t, *cárar*-t pedig kihagyva): *miggannót^ehem jachp^erú p^en^ehem, v^ejéb^asú mim-mizb^echótám*: „Kertjeik miatt pirulni fognak orcáik, És megszégyenülnek oltáraik miatt.” Végül legyen még a sok közül megemlítve Bachmann conjecturája, az egész strófára:

'áhabú hebel gallú maqléhem miccrór rúach neszá átám bknáfeha vejébósú mimmizbechótám: „szeretnek lehetetet (= semmiséget = bálványokat), könnyebbek vesszeik (l. a 12 vben) egy gabnaszemecskénél; szél veszi őket szárnyaira, és megszágyenülnek oltáraik miatt“. — Nem azért foly itt már a verseny, hogy ki érti meg jobban a szöveget; hanem azért, hogy ki tud szebb héber verset komponálni.

10. Miért nem találják Jahvét?

(5, 1—7.)

Ebből 5×4 soros strófa Hóséáé; a 3b. 4b. és 5. v. későbbi betoldás. Itt a próféta nem Jahveh, hanem a maga nevében beszél; és nem jövendő, hanem helyzetképet fest. Ennek felismerése sok félreértéstől megkímélte volna a magyarázókat. A vezető társadalmi osztályok vesztére vannak a nemzetnek, mint a tör, háló és hurok; a próféta pedig valamennyinek fenytésére van. És ő abban látja a bajok okát, hogy Izráel, akinek a megtérését bűnei lehetetlenné teszik, külsőséges kultusszal keresi Jahvét, és így természetesen nem találja. Most egy rövid hónap végez majd az egész nemzeti léttel. Az egy hónap kerek szám, ami alatt nem pontosan egy hónapot, hanem csak valami nagyon rövid időt kell érteni. A II. Jerobráam utáni korra utal ez, amikor Zakarja 6 hónapi, Sallum 1 hónapi uralkodás után összeesküvés áldozata lesz, és amikor minden pillanatban várni lehetett Izráel állami létének megsemmisülését.

Első strófa: 5, 1a. v.) A papokat és előkelőket, mint a nemzeti romlás okait, az ítélet meghallgatására szólítja fel; ítélethirdetés helyett azonban a következőkben helyzetrajzot ad, mivel az ítélet végrehajtása már folyamatban van. 1a. v. **Halljátok meg ezt, ti papok**, mint akik a nemzet romlásáért első sorban felelősek, **S figyeljetek Izráel háza**; ezt tévedés volna törölni, mint Oettli teszi, mert, ha a 2-ik strófában foglalt szemrehányás nem szól is az északi nemzet egyetemének, amit „Izráel háza“ kifejez, de az ítélet igen. **S ti, király háza, hallgassatok**, ez alatt nem csak a királyi család, hanem általában az udvartartás, a legfőbb katonai és polgári kormányzat tagjai értendők. **Mert tinéktek az ítélet**. Ez a kifejezés ugyan tehetné azt is, hogy „a ti dolgotok a jog“ t. i. annak ápolása; de itt erről az összefüggés miatt szó sem lehet; már LXX is helyesen így fordítja: διότι πρὸς ὑμᾶς ἐστὶν τὸ κρίμα.

Második strófa: 1b. 2. v.) Megokolja az első strófát két szempontból: 1. hogy miért a papokat és előkelőket szólítja fel az ítélet hallgatására: mert ők idézték azt fel; 2. hogy miért ő szólítja fel őket: mert ő mindnyájoknak, azaz az egész nemzetnek fenytéke. Az ő hivatása az, hogy — természetesen az ígérel — fenytessen. 1b. v. **Mert tör lettetek Micpában, micpeh** = őrhely, *micpáh* ennek nőnemű alakja, mely e helyen kívül mindig névelővel fordul elő. Több helység is viselte e nevet. A mai magya-

rázók általában a Bir. 10, 17-ben említett gileádbeli Micpát, ma = *esz-Szalt*-ot értik alatta, melytől északra nem messze van a *Dzsebel Óse*. **S kifeszített háló Táboron**; Tábor ma *Dzsebel et-Tór*, Názárettől keletre, a minden oldalról külön álló ismeretes hegy. Micpáh a keleti országrész legkiemelkedőbb része, Tábor a nyugotié, és a kettő együtt így az egész országot képviseli. De meg kell jegyezni, hogy még nincs eldöntve, hogy itt tényleg erről a Micpáról van-e szó. Valamint az sincs, hogy mit jelent a tör és háló. Ma általában a kultuszt értik alatta. Ezt jól lehetne is érteni, ha csak a papokról volna szó: ők a kultusszal ejtették törbe, kerítették hálójukba a nemzetet. De a királyi udvarra ez már kevésbbé talál. Azon kívül Táborról bár 1 Sám. 10, 3. említ egy „Tábor tölgyfáját“, nem is lehet kimutatni, hogy valami híres kultuszhely lett volna. Valószínű tehát, hogy itt valami olyan eseményekről van szó, amiket mi már nem ismerünk. Talán valami rossz következményekkel járó politikai intézkedés, vagy éppen összeesküvés volt az, ami által a papok és az udvari főemberek a nemzet számára törnek és hálónak bizonyultak. 2. v.) **És verem, mit a bűnök tettek mélylyé**; itt *sachatáh szétím* helyett olv. *sachathasszétím*-et, és *sachath* = *sachath* = verem; a *szétím* pedig eredeti értelmében van = a bűnök. Mi a M szövegén csak annyi változtatást teszünk, hogy az első szó utolsó *h* betűjét, melynek ott semmi értelme nincs, a második szó elé vonjuk névelőnek, és ezt az utána következő igével egy visszavivő mondatnak vesszük, és így egy egészen ide illő mondatot nyerünk: a papok és udvari főemberek az a verem Izráel számára, amelyet a bűnök tettek mélylyé, és így halálosan veszedelmessé. Némelyek ezzel szemben a *sachatah* különös szót a *sáchat* ige piél infinitívusának minősítik és ezt vagy áldozás-, vagy a *sáchat* pi. = ront igével azonosítván, megrontás stb. értelmében veszik. Az első esetben kétféleképpen lehet a mondatot fordítani, a szerint, hogy a *szétím* alany lesz-é, vagy tárgy. Ha alany, akkor nem is hagyható meg eredeti értelmében, hanem „bűnösök“-nek fordítatik, és a mondat ezt teszi: „az áldozásban a bűnösök elsúlyedtek.“ Ha pedig tárgy, akkor megmarad eredeti értelmében: „áldozással bűnöket mélyítették“ = alacsony bűnöket üztek, t. i. a papok és a főemberek. A második esetben ugyanez a két variatio lehetséges: „a rontásban a bűnösök mélyre súlyedtek“ (*he'emiqu* híf. benmaradólág); vagy „a bűnök rosszátévésében = gonoszúl való üzésében „mélyre súlyedtek.“ De ezek közül és a hasonló sok más variatio közül egyik sem illik az előző 2-ik személyű megszólítások folytatásául. Ezért újabban általában *sachath hassittim* (*Sittim verme*)-et olvasnak és értik azt a Moáb földén volt, de később Izráel kezére került Sittim városát, ahol a Num. 25, 1 skv. elbeszélése szerint Izráel fiai a Baál-Peórhoz pártoltak. Némelyek a következő *he'emiqu* helyett *'amúgáh* nőn. participiumot olvasnak hozzá, a legtöbben azonban meghagyják az ígét és visszavivő mondatnak fordítják:

„*És a Sittim verme, melyet mélyre ástak*“, t. i. lettetek. E magyarázat szerint tehát három kultuszhely van itt felsorolva, Micpáh, Tábor és Sittim, amelynek kultusza Izráel számára tör, háló és verem volt. Tetszetős magyarázat, mi csak azért nem fogadjuk el, mert, mint az imént már érintettük, itt nem arról van szó, hogy a kultusz, hanem arról, hogy a papok és udvari főemberek lettek Izráelre nézve tör, háló és verem. **S én fenyíték mindnyájoknak**, teszi hozzá a próféta. Mivel itt rendesen Jahvét gondolják a beszélőnek, hát a *múszár* = fenyíték szót nem tartják ide illőnek, és ennél fogva különböző változtatásokat tesznek a mondaton. Már LXX. *παῖδες* = *m'jaszszer*-t olvasott; ma is sokan fordítják így: „és én (t. i. Jahveh) megfenyítém mindnyájokat“. Vagy *mószér* = kötél-nek olvasva: „és én kötél vagyok mindnyájoknak“ = akik másoknak hurkot vetnek, azokat Jahveh meg fogja kötni. Mások *va'ani* helyett *ve'én*-t olvasnak és a *lekullám* helyett a LXX-val *lekull'kem*-et: „és nincs javítás mindnyájotok számára.“ Ha Hóséa a beszélő, mint ahogy az, akkor semmiféle változtatásra nincs szükség.

Harmadik strófa: 3 és 4 v.) A próféta ismeri Efraimot, tehát tudja, hogy állapota, amelybe a papok és udvari emberek juttatták, azért reménytelen, mert bűnei annyira elhatalmasodtak rajta, hogy nem engedik megtérni. Hóséa mondja ki először azt a nagy gondolatot, „hogy a bűn hatalommá lesz a felett, aki magát neki adja, és a Jahvéhoz való megtérést megnehezíti“ (Nowack) 3. v.) **Én ismerem Efraimot, És Izráel nincs elrejtve tőlem**; a beszélő itt is a próféta, aki saját közvetlen tudása alapján mondja Izráelről azt, ami a 4a. v-ben jó. Ellenben ami 3b. vben itt következik: *Mert most páráználkodtál Efraim, Megfertőztette magát Izráel*, azt talán a 6. 10. vből szúrta be ide valaki; a 3a. vhez közvetlenül kapcsolódik a 4a. v.) **Nem engedik** héb: „adják“ **a tetteik, Hogy megtérjenek Istenökhöz**. Abból a törből és hálóból, amibe a vezetők juttatták Izráelt, egyetlen kivezető út van csak, a megtérés; de a próféta ismeri Izráelt, tehát tudja, hogy ez az út ki van zárva: Izráelt ettől visszatartják a bűnei. Sokan *jittenú* helyett *jittenúm*-ot olvasnak: „nem engedik nekik“. Ehez közvetlenül kapcsolódik viszont a 6. v; de a következő közbeszúrt fejtegetés megakasztja a gondolatmenetet: *Mert páráznaság lelke van bennök*, ez a 4. 12. alapján, *És Jahvét nem ismerik*, ez pedig a 4. 1. stb. alapján indokolja meg, hogy miért nem engedik Izráelnek a tettei, hogy megtérjen. Az 5. v.) tovább fűzi Izráel bűnös voltának fejtegetését. *És Izráel kevélysége tesz bizonyosságot (ánáh be) szemébe*, héb: *orcáiba* = nyíltan szembe mondja az igazat; e mondat 7. 10. vben is betoldás. *És Izráel és Efraim innét Izráelt sokan törlik*, Duhm pedig *ve'jisszar 'et-et* olvas helyette, amit *ve'jissar* (*jásar* ige pielje = rábizonyít, meggyőző) értelmében vesz, hozzá alany Izráel kevélysége, az „Meg-

győzi Efraimot“ stb, ennek következtében ők, t. i. az izráéliták *Elbuknak bűnükben, Elbukott, vagy mint az összhang kedvéért némelyek fordítják „elbukik“ Júda is velök.* A LXX nyomán sokat lehetne a versen és a styluson is javítani, így: 1. sor *Veunnáh ge'ón jisrá'él (befándáv* kimarad) 2 sor: *(v'jisrá'él* kimarad) *Ve'efraim jikkásél* (ú átvitetik a következő sorba) 3 sor: *Uba'avónám kásál* 4 sor: *Gam j'húda 'immám:* „És megaláztatik Izráel kevélysége, És Efraim elbukik, És bűnük által elbukik Júda is velök.“ Hogy Hóséa Júdáról nem szólhatott volna, az olyan dogmaticus állítás, amit mi nem oszthatunk. De ezt a strófát még sem ő írta, a már fent említett okon kívül azért sem, mert ez erősen anticipálja a prófécia végsattanóját.

Negyedik strófa: 6. v.) Nem jövendölés, hogy majd, ha a nyomorúság rajtok lesz, akkor keresni fogják Jahvét, mint általában magyarázzák; hanem jellemzés: a próféta ilyennek ismeri őket, külsőséges áldozatokkal keresik Jahvét, azért nem találják, azért vonta el magát tőlük. Ez sem fenyegetés, hanem tény, amit Izráel akkori rossz helyzetéből állapít meg a próféta, amelybe a vezetők juttatták. 6. v.) **Juhukkal és marhajukkal Mennek Jahvét keresni,** tehát áldozatokkal, nem pedig szeretettel és ismeretlennel keresik őt, mint 6, 6. v. kívánja, **De nem találják: Elszakadt tőlük.** A perfectum tényleg megtörtént cselekvényt fejez ki; az igét *jéchaléc* nif. imperfectumra változtatni (mint Duhm) helytelen. *Chálac* csak itt benmaradó, egyébként = elszakít, elragad stb. Hogy itt Jahvéról 3-ik személyben van szó, az a mi magyarázatunk szerint egészen természetes.

Ötödik strófa: 7. v.) Hiába keresik külsőleg Jahvét, mikor hozzá bensőleg mindig idegenek voltak, mert gyermekeiket is olyan szellemben nevelték, hogy azok Jahvéhoz idegenek: ezért az lesz a 1. vben említett ítélet, hogy jelen nehéz helyzetükből nem menekülnek ki, most egy nagyon rövid idő alatt elpusztulnak, és pedig földjeikkel, házaikkal együtt. 7. v.) **Jahvéhoz hűtlenek voltak, Mert idegen fiaikat nemzettek:** ebben foglalja össze a próféta az eddig mondottak lényegét, mint amiből a fentebb feltárt egész helyzetkép kialakul. Mindig hűtlenek voltak Jahvéhoz, amit legjobban bizonyít az, hogy az újabb generatio már egészen idegen tőle: ezért jutottak mostani nehéz helyzetükbe, melyből nincs szabadulás. Ez nem kép, hanem tény; semmi összeköttetésben nincs tehát az Izráelről, mint hűtlen feleségről szóló képpel. A LXX *ἔτι*-val kezdi a mondatot, ami helytelen, mert ez nem megokolás, hanem összefoglalás. Marti meg az e *ἔτι*-nak megfelelő *kí*-t megtartván, utána még egy *hém*-et is betold, a *bjahveh* helyett pedig *bí*-t olvas: *kí hém bí bágádú:* „mert ők magok hozzám hűtlenek lettek, És (ezt szintén úgy toldja be) pártos gyermekeket is hoztak a világra“. Azonban itt a próféta beszél; ezért ez a változtatás sem helyes. Duhm pedig az első stichost meghagyja változatlanul, a másodikban meg a *kí*-ből *ké*

praepositiót, és a *jáládú*-ból *jáluzú* (= elhajlanak), vagy újabban *járudú* (= elkószálnak) igét csinál és *kebánim zárím járudú* mondatot olvas, s az egész distichont így fordítja: „Ők Jahvéhoz hűtlenek lettek, Pártosok, mint idegen gyermekek.“ Ez azonban kevesebbet mond, mint a M. Mindenképen jobb a M-nál megmaradni, mely nem a hűtlenség beálltát, hanem régebbi fenforgását és a fiakra való fokozott átöröklődését állapítja meg, és ahoz kapcsolja az ítélet hirdetését: **Most egy hónap megemészti őket Örökségeikkel.** A *chódes*-t lehet „újholdnak“ is fordítani, csak nem újhold ünnepét, vagy épen újholdnapi áldozatot kell alatta érteni, hanem tisztán terminust: egy új hónap jó még, és az megemészti őket mindenestől. *Chéleq* = rész, jutalék, mezei birtok, örökség. A *chódes* szót a LXX oly ide nem illőnek találta, hogy a *chéleq*-nek megfelelőleg ἐπουσίην = ragya szót olvasott helyette: „most megeszi őket a ragya és (a *zai* a fordító betoldása) örökségeiket.“ A magyarázók ebből azt következtetik, hogy a LXX fordítója előtt nem *chds*, hanem *chrs* mássalhangzók voltak, amit aztán a mezei örökségnek megfelelőleg a *cháras* (= szánt) ige törzsének vesznek s különféleképpen alakítanak. Némelyek *jöklém* = „megeszi őket“ igét *jikláém* = „visszatartja őket“ igére változtatják, ennek megfelelőleg aztán a „szánt“ igét infinitívusba teszik *mín* praepositioval: *jikláém mécharós* stb: „visszatartja őket örökségeik megszántásától.“ Itt az alany Jahveh lett. Mások a *jöklém* igét megtartják, de alanyúl hozzá szintén Jahvét vévén, a *cháras* igét participiumba teszik: „megemészti őket (Jahveh), a szántót földjével együtt“; itt természetesen a *chelqéhem*-et is meg kell változtatni *chelqátó*-ra, hogy a *chórés* sing. participiumhoz hozzá illő legyen. Van olyan javítás, mely az egész mondatot változatlan hagyja, csak *chódes* helyett ír *jacharib* = „elpusztít“ igét, alanyúl szintén Jahvét vévén: „megemészti őket, elpusztítja szántóföldjeiket.“ Ehez hasonló változtatás, amely azonban egy jó distichont csinál a mondatból, az, mely *chódes* helyett *maschit* híj. part.-ot olvas = „pusztító“, s e mögé még betold egy *jacharib* vagy e féle igét: „Most megemészti őket egy pusztító, És elpusztítja földjeiket.“ Ebben jut legvilágosabban kifejezésre az a célzás is, amire a többiek is törekedeznek, hogy Jahveh háborúval pusztítja el Izráelt. De a próféta ennél sokkal világosabban beszél. Izráel törbe esett, hálóba került, verembe zuhant: most abban vergődik, és egy hónap végez vele. Érthetünk belső- vagy külső bonyodalmakat, melyekbe a vezető osztályok vitték bele a nemzetet: ezekből a próféta szerint soha sem is tud Izráel kivergődni, mert nem tud megtérni.

11. Riadó.

(5, 8—10.)

Szép 3×4 soros strófa; minden strófa első sora 3, a többi 2 ütemes. Nem tartozik az előzőhöz; de jól következik utána.

A próféta hadi riadót hall, és hirdeti, hogy Jahveh Izráelre és Júdára kiönti haragját.

Első strofa: 8. v. **Fújjatok kürtöt Gibeában**; volt egy Gibeá a Kármeltől nem messze (Jós 15, 57.), mely Káleb nemzetségéé volt (1 Krón 2, 49.); egy másik az Efraim hegyén, a Fineás városa (Jós 24, 33.), ahol Eleázárt eltemették; egy harmadik Benjámin Gibeája (1 Sám 14, 16), melyet Asa júdai király a Baása izráeli király által megerősíteni kezdett Ráma építő anyagából megerősített, és Júda és Izráel között határerődde tett (1 Kir 15, 22.), ez Rámától nem messze volt egyenest keletre; végül egy negyedik volt Saul Gibeája (1 Sám 11, 4; 15, 34.), mely Jeruzsálem és Ráma között feküdt (Bir 19, 11—14.) az Efraim hegységébe vivő úton, a mai nabuluszi országút mentén. Itt csak ez utóbbira gondolhatunk, mert a következő két várossal csak ez említhetett egy sorban: **Trombitát Rámában**; ez a fent említett város Saul Gibeájától északra feküdt, ugyan csak az említett országút mentén; **Fújjatok riadót** (rúa' ige híj.) **Bétávenben**; ez kétségtelenül Bétel, az imént említett országút mentén Rámától északra. Valószínű, hogy a próféta maga Bételt is írt, és csak később, a 4, 15 betoldása után változtatták azt Bétávenre. **Ijeszszétek fel Binjámin!** héb. „Utánad Binjámin!” Azonban LXX a praep. helyén ígét olvasott, s talán *hacharidú* volt *'acharejká* helyén, amit aztán ő hibásan benmaradónak fordított: Ἐξέστη Βενιαμιν; ez alapon ma általában *hacharidú* (Welh) (= ijeszszétek fel), vagy *jecherad* (= ijedjen fel) ígét olvasnak *'acharejka* praep. helyett, ami talán Bir 5, 14-ből került ide (bár ott azt jelenti, hogy Binjámin Efraim után vonul fel a hadba, itt meg azt, hogy Binjámin megett van az ellenség). Ezek a riadók némelyek szerint a népnek szóló vészjelek, hogy meneküljön az ellenség elől; mások szerint pedig az előre nyomuló ellenség harci riadói: de ez egyik sem helyes. Abban igazuk van a magyarázóknak, hogy itt egy észak felől az országba nyomuló ellenségről lehet csak szó; de akkor a kürtszónak, akár a népet menekülésre intő vészjel az, akár az ellenség riadója, minden képen északról déli irányban kellene haladnia, itt pedig épen ellenkezőleg, Gibeá, Ráma, Bétel, délről északi irányban halad. Tehát valószínű, hogy ez egy Efraimba felvonuló júdai sereg riadója. A 2 Kir 15, 19. 20. v. szól Púlnak egy Menahem elleni hadjáratáról (738.); az assyr királyok évkönyvei (I. H. Winckler Keilinschriftliches Textbuch Z. A. T. Lipcse, 1909. a 28—30 lapon) erről csak annyit említenek, hogy III. Tiglát Pileszer a tributumot felvette a samariai Menáhemen; ellenben egész részletesen, bár igen töredékes szöveggel mondják el Tiglát Pileszernek ugyan ezen alkalommal a júdai Azarjah elleni hadjáratát. A hiányos szövegből is annyit ki lehet venni, hogy Azarjah segítségekre is támaszkodva, ez alkalommal szembe szállt az assyr királlyal, de vereséget szenvedett. Hogy az ütközet hol folyt le, azt nem tudjuk; de a körülmények összevetéséből azt következtethetjük, hogy Izráel

földén. Mikor Tiglát Pileszer Izráel határát észak felől átlépte, akkor indulhatott vele szembe Azarja Jeruzsálemből Gibeán és Rámán át Béthelbe, aztán tovább az izráeli földre; vagy azért, hogy az assyrek által szorongatott Izráeltől területet hódítson el; vagy azért, mert tudta, hogy Izráel után ugyanis ő rá kerül a sor, ő tehát ott akarta a csatát felvenni vele. Egészen erre illik rá a következő vers is.

Második strófa: 9. v.) Most, a fenyítés napján, t. i. mikor III. Tiglát Pileszer megtámadta az országot, tűnik ki, hogy amit a próféták hirdettek, az való igazság: Izráel pusztává lesz. **9. v.) Efraim pusztává lesz Fenyítés napján**, azon a napon, mikor Jahveh az ő fenyegető próféciait végre fogja rajta hajtani. **Izráel törzseire**, az északi tíz törzsre, **Igazat** = megbízható, valódi, bizonyos dolgot **tudattam**, t. i. a próféták által.

Harmadik strófa: 10. v. Júda fejedelmei kitolták határaikat (esetleg Izráel rovására is): most az assyr sereg képében rájuk zúdul Jahveh haragja, mint a víz. **10. v.) Júda fejedelmei olyanok lettek, Mint határeltolók, szűg** = visszahúzódik itt hífi. part. A határeltolást a Jahveh és a Bál közt lévő határ eltolására, azaz a bálványimádásra vonatkoztatni erőltetett dolog. Helyes olyan értelemben venni, mint Deut 19, 14. és 27, 17. vben van: a földbirtokok határainak eltolására, a nagy birtokok nagyobbítására és a kisbirtokosoknak birtokukból való kiforgatására, amiről Jes 5, 8. és Mik 2, 2. is panaszkodik. Ha azonban egy ország főhatalmának kezelőiről van szó, akkor bátran érthetjük az ország határainak kitolására is. Ez a jellemzés mind a két értelemben Azarjára illik rá legjobban, mert ő több diadalmas háborút viselt szomszédaival, és nagy gazdaságai, földbirtokai is voltak, amelyeknek összeszerzése bizonyára némi határeltolásokkal járt. És nem lehetetlen, hogy a négy évvel későbbi syr-efraimita hadjáratnak (2 Kir 15, 37; Jes 7, 1 skv.) is ide nyúljon vissza egyik oka. **Reájok öntöm Mint vizet, haragomat.** 'Aléhem, nyomatékkal előre állítva: az ellenség pusztítását első sorban a király és az ő főemberei érzik meg. Ezt a strófát némelyek — elég nem helyesen — az előtte levőktől elszakítva, az utána következőkkel fogják össze.

12. Igaz kegyesség kell, nem áldozat.

(5, 11—6, 6.)

Némelyek még ide számítják az 5, 10. vt; ellenben a végéről a 6, 1—3. vt elszakítják; Duhm meg az 5, 11—6, 6 vben három önálló próféciát különböztet meg. Pedig ez egy 9×4 soros strófában, három ütemes versben írt egységes prófécia; kerek és szép. Efraim és Júda jogatörött, nyomorúlt, beteg; látja is betegségét, de nem gyógyulhat meg, mert Assyriánál keresi a gyógyulást. Az pedig nem tehet érte semmit, mert Jahveh az, aki népét korhasztja, mint a szű, és tépi, mint az oroszlán. Ez ellen emberi hatalom nem tehet semmit. És ha a nyomorúság tüzeiben népe

visszatér is hozzá, azzal sem érhet el gyógyulást, mert megtérése felületes, múltó, és csak külsőségekben áll. Pedig Jahveh nem áldozatot, hanem kegyességet és istenismeretet kíván népétől. Költői szépségben és vallásos mélységben egyaránt bővelkedő prófécia. Mély érzéssel festi Izráel megtérését és Jahvének arra adott fájdalmas feleletét; befejezése pedig, melyet Jézus Máténál kétszer (9, 13; 12, 7.) is idéz, a vallást már nem a szertartások végzésébe, sőt még nem is az erkölcsi parancsok hű megtartásába, hanem a kegyességbe és istenismeretbe helyezi, ami alatt az Istennel való benső közösséget, és az abból folyó és a gyakorlati életben szeretetmunkában és kedvességben nyilvánuló érzületet érti.

Első strófa: 11 és 12. v. Efraim el van nyomva, jogából kiforgatva, mert ami után ment, az nem segíthetett rajta, aki pedig segíthetne, Jahveh, az olyan rá nézve, mint a moly és a szű. 11. v.) **El van nyomva Efraim, jogatörött**; *rcúc mšpát* st. constr., mint a múnach is mutatja, egy ütemnek számít; jelentése pedig nem „ítélet által összetörött“ (genitiv. efficientis), hanem „összetörött jogú“ (gen. epexeget). E sor Efraim külső és belső politikai helyzetét tárja elénk röviden, de éles vonásokkal: kívülről el van nyomva, belől pedig egész jogrendje össze van törve. A kik még ezt a verset is az előzőkhöz veszik, vagy pedig az előző verset állítják e szakasz élére, azok ezt nem tudhatják megérteni, tehát a LXX. tévedése után indulva, a pas. participiumokat kiigazítják activumokra: „Efraim elnyomó és összetöri a jogot“; mert, azt mondja Marti Wellhausennel, Efraim „nicht beklagt, sondern gescholten wird.“ Épen ez a félreértés. A 10. vben a gáncs és fenyegetés elvégződött; itt már igen is Izráel sorsának siratása kezdődik. A vers második sora e siralmas állapotnak adja okát: **Mert tetszett neki** (já'al hi.) **ellenség után menni**, héb. „parancs után menni“; ami alatt a magyarázók az emberi rendelkezéseket értik az Isten akaratával szemben. Azonban a *cáv* szó Jes 28, 10. 13. vben máig sincs eldöntve, hogy mit jelent, de ha a *cívváh* = parancsol ígéből származtatva „parancsnak“ vennők is, akkor sem lehetne alatta minden további nélkül egyszerűen az istenivel szembe állított emberi parancsot érteni. Úgy látszik tehát, hogy itt tényleg szövegromlás van. A LXX.-ban *οπισω των ματαιων* van, tehát ő *sáv*-ot olvasott s azt *sáv* értelmében vette = „hiábavalóság.“ De bár ennek is jó értelme volna, hogy Izráel azért jutott elnyomott állapotába, mert „hiábavalóságok“ = a baálok után ment; mégis helyesebb az a felvétel, hogy itt a *cáv* helyén eredetileg *car* = „ellenség“ szó volt, mert a *v* és *r* a héber írásban is nagyon könnyen összetéveszthető. Nem szükséges (Duhmmal) *cáro* (= az ő ellensége)-t olvasni. Ez az összefüggésbe is nagyon beillik, mert a 13. v. épen azt veti Izráel szemére, hogy idegen népnél keresett gyógyulást. A 12. v.) további okát adja Efraim szomorú állapotának; míg u. i. ő idegen népre támaszkodva akar a népek

harcában megállni, addig **Én meg** t. i. Jahveh, aki egyedül volna képes népét elesett állapotából kiemelni, **olyan vagyok Efraimnak, mint a moly, És mint a szű Júda házának.** Ez az előttünk kissé különös kép nagyon jól jellemzi a két testvérállamnak belső elzüllesztését, azt a csendes, lassú, észrevétlenül, de feltartóztathatlanul haladó szétmállást és korhadást, amit Jahveh büntetésül bocsátott népére. Júda helyett nem kell Izráelt tenni, mert arra semmi alap nincs.

Második strófa: 13a. v. Mikor a két testvérállam belátta, hogy milyen veszedelmes helyzetbe jutott, akkor Izráel Assúrnál keresett támogatást. 13a. v. **És Efraim látá betegségét, Júda is az ő fekélyét.** Júdáról ugyan nem lehet kimutatni, hogy Akház előtt assyr szövetség után járt volna, de itt nem is arról van szó; hanem arról, hogy sebe van; már pedig a 8. vnél láttuk, hogy Azariah alatt tényleg veszélyes sebet kapott III. Tiglát Pileszertől. **És méne Efraim Assúrhoz,** I. 2 Kir. 15, 19. v.; és fentebb a 8. vhez mondottakat, **És küldött a nagy királyhoz.** A *vajjislach* igét helytelen „Izráel“-re változtatni; utána felesleges alanyúl „Izráelt“ betoldani; ezt a versmérték nem is engedi. Nem helyes az a vélemény sem, hogy itt eredetileg Júda lett volna az alany. Az első distichon ugyan mind a két államról megállapítja a betegséget, de a második csak Izráelről jelenti, hogy Assúrnál keresett orvosságot; Júdáról e tekintetben hallgat. A héber szövegben „Járeb király“ vagy „Járeb királya“ van, a szerint, amint Járebet a király személynevének, vagy országa, illetve fővárosa helynevének vesszük. Vannak, akik a *rib* (perel) igéből származtatva, az assyr királyok dísznevének, vagy a próféta által képzett jelzőjének veszik: „a harcos királyhoz“. Akik helynévnek veszik, azok között van, aki azt sejtí (Winckler), hogy egy t betű kiesett a szóból, mely eredetileg *Jatrib* volt, és itt Jatrib-Medina, tehát Északarábia királyáról van szó. Azonban 10, 6. vben *melek járeb* Assur királyát jelenti, tehát kétségtelenül itt is azt. Azoknak a címe pedig *sarru rabu* volt, aminek megfelelőleg eredetileg itt is *melek rab*, vagy a régies végzet megtartásával *malki rab* (= nagy király) volt, amiből könnyen lehetett *melek járeb*, ha a *malki* végéről a jod betűt a következő *rab*-hoz vonták: *mlkj rb*-ból lett *mlk jrb*. A LXX-ban πρὸς βασιλέα Ἰαρεμ van, tehát ő *malki rám*-ot olvasott = „magasságos király“, és *mlkj rm*-ból csinált *mlk jrm*-ot. Akinek tetszik, e mellé állhat; de valószínűbb az előbbi. Hogy kit vagy mit küldött Izrael a nagy királyhoz, az sem kiegészítésre, sem magyarázatra nem szorúl.

Harmadik strófa: 13b. és 14a. v. Izráel és Júda betegségét sem az assyr király meg nem gyógyíthatja, sem magától nem enyhülhet az: mert Jahveh maga az, aki összetépi népét. 13b. v.) **De ő,** Assur királya, akihez orvoslásért mentetek, **nem bír meggyógyítani titeket,** Izráel fiait, **És nem tágit tőletek,** Júda házátlól, **a fekély:** Izráel emberi segélyt keresett, de az nem használhat;

Júda tehetetlenül és tétlenül várja sebének behegedését, de az nem gyógyulhat be: mert Jahveh maga az, aki tépi mind a két államot. Ez egészen jól megfelel annak a körülménynek, hogy az előző strófa mind a két államról megállapítja, hogy látja a maga betegségét, de csak Izráelről mondja azt, hogy orvost keresett rá. Ennél fogva nem fogadhatjuk el Wellh., Oetli, Nowack, Duhm stb. változtatását, kik a benmaradó *jigheh* helyett *jagheh* hifilt tesznek abból a hibás magyarázatból kifolyólag, hogy itt is még a strófa élén álló „ő” az alany: „és ő (Assúr királya) nem távoztatta el rólatok a fekélyt.” Hóséa nem ezt akarja mondani, azért nem használ hifilt. A LXX is: οὐ μὴ διαπαύσῃ. Hogy itt Jahveh közvetlenül, 2-ik személyben szólítja meg népét, az eléggé kimagyarázható abból, hogy érdeklődésének melegsége és fájdalma most ért a tetőfokra, mikor népének azt a tettét érinti, amelylyel ő iránta a legszemélyesebb sértést követte el, önmagára pedig a legfájdalmasabb csapásokat zúdította. Nem kell tehát Martival *lákem* helyett *ló-t*, *mikkem* helyett *mimmennú-t* olvasni. Ez a változtatás különben is azon a hibás magyarázaton alapszik, hogy itt mind a két stichosban Júdáról van szó. 14a. v. **Mert én, Jahveh, mint az oroszlán, sachal** = „ordító”, **olyan vagyok Efraimnak, És mint az ifjú** — a már kinőtt sörényű — **oroszlán Júda házának.** Sem az Izráel által választott gyógymód, a külső segélykeresés, sem a Júda által követett tétlen várakozás nem hozhat gyógyulást, mert Jahveh maga okozza a pusztulást. A 12. vben ábrázolt belső bomlás mellé még külső ellenség pusztítását is reá hozza a két országra. Ezt jelenti ez a kép. Hogy ez a pusztítás a nép bűnös voltának büntetése, az csak a következőkből fog kitűnni. Ezt a képet olvasva hajlandó volna az ember a 12. vben levőt úgy értelmezni, hogy az nem Efraimnak és Júdának Jahveh által okozott belső romlását jelképezi, hanem Jahvének részükről való lekicsinylését festi; de mégis jobb az ott adott értelmezésnél megmaradni.

Negyedik strófa: 14b. és 15a. v.) Jahveh maga tépi össze és viszi fogságra népét; aztán visszatér tőle, hogy hadd bűnhődjék, és majd úgy keresse az ő orcáját. Jól értsük meg, nem megbűnhődésről, tehát a fogság kiállításáról van szó, hanem csak bűnhődésről, tehát csak a fogsággal való fenyegetésről, és arról, hogy annak szenvedései bizonyára fel fogják kelteni a népben a Jahveh után való óhajtatást. 14b. v.) **Én, én tépem össze, s megyek Elviszem,** egyszerűen = el fogom vinni **s nincs, ki megmentse!** (I. Jes. 5, 29.) Erősen hangsúlyozza, hogy Izráel leveretése nem az ellenség erejének műve és diadala lesz, hanem egyedül Jahveh munkája és büntetése. 15a. v.) Lehet, hogy mivel e verset téves magyarázat folytán régtől fogva egy új szakasz kezdetének fogták fel, annak következtében kiesett elejéről a *v*^e kötőszócska, és eredetileg így kezdődött: „*Azután megyek, visszatérek;*” és tagadhatatlan, hogy így az összefüggés simább volna; de azért a nélkül

is elég világos az. Így, amint most van a constructio, a *'élék* az első stichosban lévő *ve'élék*-et veszi fel újra, kötőszó nélkül: **Megyek, visszatérek helyemre**, a cohortativus az elhatározás erejét és az alanynak a cselekvéshez fűződő személyes érdeklődését emeli ki; rendesen *váv*-val fűződik (a LXX-ban itt is) az előtte levő imperfectumhoz vagy jussivushoz, és Duhm azt itt is bepótolja, egyben az első ígét is cohortativusra változtatván *'élkáh ve'ásúbáh*; de azért csak jelentő módon fordítja, mint mi is. Ha az első ige jussivus, lehet ezt feltételes mondatnak is venni: ha visszatérek helyemre, majd keresik orcámat. Jahveh helyének nem a Sinaít, nem is Jeruzsálemet, hanem az eget gondolja. Különben e limitáló helyhatározó csak azt akarja jelenteni, hogy nem marad népe közt. **Amíg bűnhődnek, s keresik orcámat**. Ha az előző mondat feltételes, akkor lehet így is: „ha visszatérek helyemre, amíg bűnhődnek, akkor majd keresik orcámat.” De jobb a cohortativust az egyéni elhatározás kifejezőjének venni: „visszatérek helyemre, visszavonulok közülök addig, amíg bűnhődést éreznek és ennek folytán keresni fognak engem.” *Je'smú* az *'ásam* vagy *'ásém* (= bűnös lesz; bűnhődik, lakol) ige impf-a. Itt ez utóbbi értelmre egészen jól megfelel, ha nem akarunk a mondatba egyebet bele magyarázni, mint ami benne van; nevezetesen, ha nem gondolunk épen a 70 éves babyloniai fogság teljes átszenvedésére, hanem csak a 14. vben kifejezett fenyegetésre. Hogy a bűnhődés keservei Istenhez térést hoznak létre, az tapasztalati igazság. Nem szükség ez ígét a *sámam* (= megijed, meghökken) ige valamelyik impfctumára; *jásómmú*- vagy *jissammú*- vagy *jésammú*-ra változtatni. Kedves gyermekes színt nyerne ugyan ez által a mondat: „visszavonulok közülök, míg megijednek és keresnek engem”; de itt jobban helyén van a másik, a komoly, szigorú kifejezés.

Ötödik strófa: 5, 15b. és 6, 1. v.) A szorultságba jutott nép majd egymást buzdítja Jahvéhoz való visszatérésre. 5, 15b. v.) **Szükségökben majd keresnek engem**; a *baccar le* kifejezés, valamint a *sáchar* vagy piélben *sichér* is, különösen a későbbi íróknál fordul elő gyakran; amiből azonban e stichos hitelessége ellen semmi következtetés le nem vonható. Locusokat ide vonatkozólag l. Nowacknál és Martinál. *jesacharúnéní*: a régies *ún* plur. 3-ik szem. raghoz téve a sing. 1-ső szem. tárgyrag. A LXX a sor végére oda teszi: λέγοντες; „mondván”; ami azonban nem talán egy kiesett héber szó fordítása, hanem a fordítónak helyes, bár felesleges magyarázó beszúrása, mely azt jelzi, ami magától is nyilvánvaló, hogy a következő sorokat Izráel mondja. 6. 1. v.) **Jertek s térjünk vissza Jahvéhoz**, (szép visszacsengés a nép ajkán Jahvénak az 5, 15. vben foglalt szavaira: „Megyek visszatérek helyemre”). **Mert ő tépett** (ez meg 5, 14b-re: „én, én tépem” . . .) **s ő gyógyít meg minket** (ez viszont 5, 13 v-re: De ő, t. i. az assyr király nem bír meggyógyítani titeket”), **Ő ver meg jak** hif. juss. a rendes impf, *jakkeh* helyett (l. Ges. K. ²⁶

109. §. k.) a *nákáh* (= megver) igéből, és **kötöz be bennünket**. Mivel az előző stichosban konkrét eset van, itt pedig csak általánosságban tartott kijelentés, hogy ezt is konkrétte tegye, a legtöbb magyarázó ma *vajjak* vāv consec.-os impfctumot olvas *jak* helyett: „*Ő vert meg és kötöz be bennünket*“. Ez alapon állapítják meg aztán (Stade), hogy ez a fogság alatt keletkezett jelszó. A *vejirpáénú* és *vejachbésénú* vāv-jait nem kell adversativumoknak venni (mint Duhm), mert akkor elsekélyesedik az értelem, és oda zsugorodik össze, hogy megvert ugyan, de meg is gyógyít; holott itt arról van szó, hogy ő az, aki megvert és aki egyedül gyógyíthat meg bennünket: Isten elől nincs máshová menekvés, csak Istenhez. Ezt a mély vallásos gondolatot nagyon helyesen szögezte itt le Marti.

Hatodik strófa: 2. v. és a 3-ik v. első szava. — A negyedik stichos csonka. A megtérő nép azt a hitét és bizalmát fejezi ki majd, hogy Jahveh a legrövidebb idő alatt helyreállítja nemzetét, feltámasztja a halálból, hogy éljen ő előtte, és ismerje meg [kegyelmét]. 2. v.) **Életre kelt bennünket két nap múlva, chájáh** (= él) piélje, mint Deut 32, 39. és 1 Sám 2, 6. vben. **A harmadik nap feltámaszt bennünket, jeqiménú a qúm** (= felkel) íge hif. impf. sing. 3-ik szem. a plur. 1-ső személyű tárgyraggal, olyan értelemben, mint Jes 26, 14. 19; Zsolt 88, 11. vben. A 2 és 3 számjáték, de nem egészen olyan az értelme, mint Ám 1, 3. stbben a 3 és 4-nek; hanem itt a második szám míg egy részről az elsőt bizonytalanná teszi, addig más részről e bizonytalannak a maximumát is megszabja, mit a magyarban így fejezünk ki: „két, legfeljebb három nap“; annál semmi esetre sem több. E kép a nemzetnek halálhoz hasonló nyomorútt állapotából való kiemelését és helyreállítását ábrázolja. A régiek a három napot chronologice fogták fel, és a zsidó rabbik a három fogságból (egyiptomi, babyloni és római) való kiszabadulásnak, vagy a salamon, zorobábeli és messiási templom három periodusának, a keresztyén magyarázók pedig a Jézus halálának és feltámadásának megjövendölését találták benne. De e magyarázatot már Kálvin visszaútastja, mondván róla: *sensus ille videtur mihi nimium argutus*; és *de liberatione ex captivitate ac reparatione ecclesiae post biduum h. e. breve tempus futura* értvén a képet. **És élünk színe előtt**: többé sem Jahveh nem fordul el népétől, sem a nép nem hagyja el Istenét, hanem folyton az ő szemei előtt és védelme alatt él. 3. v.) **És megismerjük, jáda** íge kal cohortativus plur. 1-ső szem. A LXX is az előzőkhöz fogja e szót, és pontot tesz utána. De hogy mit fognak, vagy akarnak megismerni, az kiesett a szövegből, valószínűleg azon hibás magyarázat következtében, mely ez ígét az utána jövő szavakhoz csatolta. Duhm azt véli, hogy a következő két szó megcserélődött és eredetileg *láda'at* állott ígénk mellett, mint tárgy, mely azonban *ciáqátó* szóból romlott el, tehát a stichos így volt: „**És megismerjük igaz-**

ságát“ = *hűségét*. E strófa alapgondolatát képezi ki Ez 37, 1—14 híres képe a mezőben szétszórt csontokról; ezt fejti tovább Jes 52, 13—53, 12 vnek a Jahveh szenvedő szolgájáról szóló remek próféciája; valamint Jes 26, 19—21. v. is, mely már a halottak egyéni feltámadásának reményét fejezi ki.

Hetedik strófa: a 3. v. hátralevő része. Még ez is a megtérő nép kedves ömlengését folytatja, annak a bízalomnak adván kifejezést, hogy, ha a nép a Jahveh ismeretére törekszik, akkor ő úgy jő el hozzájuk, mint hajnali fény és termékenyítő eső. 3. v.)

Törekedjünk megismerni Jahvét: a régiek úgy fogták fel, hogy e stichos a 3. v. első, és általunk az előző strófába áttett *v^enéd'áh* szavának magyarázata és fokozása: „ismerjük meg, törekedjünk megismerni Jahvét“; azonban eltekintve attól, hogy a ritmus a szavaknak ilyen összefoglalását meg nem engedi, teljesen igaza van Martinak abban, hogy akkor itt már nem arról az istenismeretről volna szó, amit a próféta (4, 1; 6, 6.) az igaz vallásos élet alapjának és gyökerének tart, hanem arról a későbbiről, amire a thóra és a próféták szorgalmas tanulmányozása által törekedtek a hívők. Ha pedig az első szót innét eltávolítjuk, akkor egészen jó hőséási értelemben azt fejezi ki e stichos, hogy a nép, melynek 4, 1. v. azt vetette szemére, hogy nincs benne istenismeret, az 5, 15b. vben kilátásba helyezett változás után majd arra buzdítja egymást, hogy igyekezzenek azt megnyerni. Különben *rádaf* (= kerget) ^{le} kifejezés ilyen átvitt értelemben csak itt fordul elő.

Mint hajnal = kora reggeli szürkület — **oly biztos** = szilárd, a *kún* íge nif. part. **kijövetele**; ez tulajdonképen visszavívó mondat (l. Ges K²⁶. 155 §. g.): „törekedjünk megismerésére annak a Jahvének, kinek kijövetele oly biztos, mint a hajnal.“ Így fogva fel a mondatot, nem bír alappal Giesebrechtnek az a ma általánosan elfogadott kifogása a szöveg ellen, mely szerint a gondolat nem illik a közvetlen előtte valókhoz, és hogy Jahveh kijövetelének a hajnalhoz való hasonlítása nem állhat meg a következő hasonlat mellett, mely az esőhöz hasonlítja azt. Semmi botránkozásra való nincs ebben a gondolatmenetben: „törekedjünk megismerni Jahvét, kinek oly biztos a kijövetele, mint a hajnalé; és ő el fog jőni hozzánk, mint jótékony eső.“ A nyomorúság sötétség, mert akkor Jahveh eltakarja arcát népe előtt; de, mint a sötét éj után bizonyosan feljő a hajnal, oly bizonyosan felderül még népére Jahveh tekintete is a mostani nyomorúság után. És akkor eljő népéhez, életet és áldást fakaszt országában, mint a termékenyítő eső. Ezért nem járulunk hozzá Giesebrechtnek ugyancsak általánosan elfogadott szövegjavításához, aki *kesachar nákon mócá'ó* helyett ezt olvassa: *kesacharénu* (*sáchar* íge piél inf.) *kén nimcá'éhú* vagy *nimcá'ennú*: „amint keressük őt, úgy (vagy azonnal) megtaláljuk őt.“ Az összefüggésbe ez is jól bele illik, de ez már inkább német mondat, mint héber. Igaz, hogy *mócá'ó* helyett a LXX is ἐυρήσμεν αὐτόν-t ad, de fordítása aligha nem téves olva-

sáson alapszik; a mondatot is rosszúl tagolja, mert a *jahveh* után teszi az *atnachot*, pedig az itt van helyén a *móca'ó* alatt; itt következik a másik mondat: **És eljő, mint az eső hozzánk, gesem** a talajt átázató és a cisternákat megtöltő téli eső dec.—márc. hónapokban, **Mint tavaszi eső, malqós** = kései eső, a mag fejlődésére fontos április—májusi eső, **mely országot öntöz** = országos eső. A *jóreh* alapjánál fogva lehet főnév = „korai eső“ (az ősi hónapokban) (Deut 14, 14; Jer. 5, 24); lehet a *járáh* (= hajít, stb. öntöz) ige kal participiuma; de itt okvetlenül verbum finitumnak kell lennie, mely visszavivő mondatot alkot. Tehát vagy a *járáh* ige hif. impf.-a, vagy a *ráváh* (= tele issza magát) ige hif. impf.-a, és akkor így olvasandó: *jarveh*.

Marti az 5, 15—6, 3-at későbbi betoldásnak tartja, mert sok fogság utáni gondolat van benne, és az összefüggésbe sem illik bele. Ilyen gondolatok: a) Izráel feltámadása a fogság halálából (6, 2.), b) a Jahvét kereső Izráelnek nycmban való meghallgatása (6, 3a.), c) Izráel kilátása és joga egy nagyon boldog jövődőre (6, 3b. 5b.). Azonban a b) alatti kifogás Giesebrecht rovására írandó, nem Hóséára; a többi pedig félreértésen alapszik. Nem a próféta kívánságáról van itt szó, mint Giesebrecht mondja; sem nem a népnek a próféta által eshetőség gyanánt közölt reményeiről és vágyairól, mint Wellhausen mondja; ezeket Marti helyesen cáfolja; sőt még nem is a nép bűnbánó vallástételéről: hanem arról van szó, hogy a nyomorúságba jutott nép majd hogyan fog buzogni Jahvéért, mivel biztatja magát, milyen boldog ábrándokat sző; és arról, hogy ebből a sok szép ábrándból mind nem lesz semmi, nem lehet semmi, mert Izráelben nincs meg az a valláserkölcsi komoly alap, amelyen boldog reményei tényleg megvalósulhatnak (l. 6, 4. skv.) A próféta egy pillanatra sem osztja az itt mondottakat még eshetőségek gyanánt sem; hanem csak azért hozza fel mindezt ily benső melegséggel és ily gyermekes színezéssel, hogy annál lesúlytöbb legyen rá Jahvének a 4. vben következő, neki magának kinos, szelid, de megsemmisítő felelete: „Mit csináljak veletek? ... a ti kegyes fellángolástok nagyon mulandó“ ... Ha Marti ezt a feleletet az 5, 14. vhez csatolja akár „közvetlenül“, akár „mint tágabb értelemben vett folytatást“, hát az egésznek minden mélysége és minden szépsége elvész. Akkor úgy tűnik fel a 4. v., mint Jahvének magamantegető töprengése: „Én, én tépem össze ... elviszem ... nincs ki megmentse (5, 14); de ugyan mit is csinálhatnak mást velem, mikor kegyessége olyan mulandó (6, 4.)?“ Nem, az 5, 15—6, 1. vt lehetetlen, a 6, 2—3. vt pedig kár kiszakítani a próféciából. Amabban egyáltalán nincs semmi, ami a legkisebb gyanúra is okot adna emebben tényleg vannak feltűnő kifejezések (életre kelt, feltámaszt, *rádaf le*); de gondolat azonkívül, amit a magyarázók belemagyaráznak, egy sincs olyan, ami már Hóséa korában ismert ne lehetett volna.

Nyolcadik strófa: 4. v.) Jahveh nem teljesítheti a fent rajzolt reményeket, melyek csak vallásos ábrándok; mert nincs meg a népben a megfelelő szilárd és állandó valláserkölcsi lelkiület. 4. v.) **Mit csináljak veled Efraim; Mit csináljak veled, Júda?** Abban igazuk van a régi magyarázóknak (Luth. Hitz.) sok új magyarázóval szemben, hogy ez Jahveh felelete az előzőkre: de nincs igaza Luthernek abban, hogy sensu bono kellene érteni: „mint fogok veled jót tenni!“; sem Hitzignek abban, hogy itt Jahveh a megtérőket sem vissza nem útasítja, sem el nem fogadja, mert bár szeretik őt, de ingatagon. Mert ez a felelet, mint a következő indoklás is mutatja, Jahveh részéről nagyon fájdalmas, de egé-

szen világos visszaütésítése a nép rajongó ábrándjainak, mintha csak így szólna: „mindezt én szeretném így legjobban, de miattatok nem tehetem“, **Hiszen kegyességték olyan, mint reggeli felhő, S mint a harmat, mely kora reggel elmegy.** A ^{ve} az előző kérdésben foglalt tagadó felelet okadatolását vezeti be. A *cheszed*-re nézve l. 4, 1. v; de itt az összfűggnél fogva nem csak az emberek iránt való jóindulatot, hanem első sorban annak gyökerét, az Isten iránt táplált kegyes érzületet jelenti. Semmi esetre sem Istennek népe iránt való kegyelmét. A reggeli felhő Palesztinában nagyon hamar eltűnik, ép úgy a harmat is gyorsan elpárolog. *Maskim* a *sekem* (= váll) főnévből képzett hífil *hiskim* (= „korán reggel vállára vesz“ = „korán reggel tesz valamit“) ige participiuma. Világosan kifejezi e strófa azt, hogy a bűnökért vett sebek gyógyulása, az új életre támadás, az Istennek homályt oszlató és áldó jelenléte, mind csak az iránta táplált kegyesség, benső szeretet alapján lehetséges.

Kilencedik strófa: 5 és 6 v.) Ilyen könnyen múló érzület-változással nem lehet Jahvéhoz visszatérni, és hogy erről felvilágosítsa népét, azért bárdolta azt a próféták által, és azért hozta világosságra ítéletét, mert belső kegyességet és ismereteket kíván, nem pedig külső szertartásokat. 5. v.) **Ezért**, a 4. vben megállapított tényálláshoz kapcsolódik: miután Izráel ilyen felületes gondolkodású, vele szemben erősebb eszközökre volt szükség, ezért **bárdoltam a próféták által**, itt t. i. a *be* praep. eszközhatározót képez, mint Jes 10, 15. vben is a *chacab* ige mellett, nem pedig tárgyat, mint a LXX hibásan fordítja: ἀπεθέρισα τοὺς προφῆτας ὑμῶν. A tárgy nincs kitéve, de alatta értendő, hogy az Izráel. Ez az ige különben legtöbbször kőfaragást jelent, aztán kibányászást, kútjáást, kőbevésést, de jelent fejszével való favágást is (Jes 10, 15). A V: *dolavi*, Luther: *ich hófele*, Kár: *megvertem*. Mivel a próféta nem csak azt akarja mondani, hogy Jahveh vágta, zúzta népét, hanem azt is, hogy ezt javítási szándékkal tette, azért legjobb a magyar „bárdol“ kifejezés, annyival is inkább, mert a művelet a próféták által történt, tehát nem is gondolhatunk tényleges csapásokra, hanem csak dorgálásokra, fenyegetésekre, ítélethirdetésekre. Ezért nem is illik ide a következő stichos: *Megöltem őket szám mondásaival*; ezt valaki olyan toldotta ide be, aki a 2. vnél valóságos halálra gondolt. A mostani harmadik stichos volt eredetileg a második: **S ezért jött ki ítéletem, mint a világosság**; ez egészen, ugyanazt a gondolatot fejezi ki más oldalról, mint az első stichos, és így a kettő együtt pompás héber distichon. Jahveh mindig egész világosan hirdette az ő ítéletét népe eljárásával szemben, tudhatta volna tehát Izráel, hogy ő mit akar. A *mispat* jelent jogot, szokást is; tehát ezt úgy is lehet magyarázni, hogy Jahveh mindig világosan tudtúl adta jogát, hogy mi illeti őt népe részéről. E stichos szövege azonban romlott: „és ítéleteid világosság(ul) ki fog jőni“; ezt

ugyan az Izr. Magy. igen ügyesen fordítja: „és ítéletem ellened világosság, mely kijön“; de ebbe az „ítéletem“ csak úgy van bele csempészve, a plur. pedig el van hallgatva. Ennek a magyarázatnak megfelelő szószerinti fordítás talán ez lenne: „és elítél-tetéseid világosság, mely kijő“; de bizony ez így is, úgy is, egy kissé erőltetett. És nem illik a contextusba, mely a multról beszél, ez pedig a jövőről. Leghelyesebb tehát a szöveget kijavítani. És ez könnyű, mert a LXX. előtt még, úgy látszik, a helyes szöveg volt: καὶ τὸ κρίμα μου ὡς φῶς ἐξελήσεται, héberül: *umispáti káor jécé*, míg a M: *umispátejká ör jécé*; tehát világos, hogy csak a *ká-t* kellett az *ör* előtt az előző szóhoz húzni, és előállott a mai romlott szöveg. De egyben téved a LXX is, a M. is, t. i. *jécé* futurumot olvas *jácá* perf. helyett, a helyes szöveg tehát: *umispáti káor jácá*. Egyéb szövegváltoztatásokba nem megyünk bele. Nem illik a próféta felfogásához Oettli változtatása, aki *chácabti* helyett *mechactím*-et olvas: „összezúztam őket.“ Felesleges Martié, aki az íge után sing, 2 szem. suffixumot tesz *chacabtiká* = „vág-talak téged,“ és ennek megfelelőleg a 2-ik stichosban *haragtím* suffixumát is megváltoztatja, így: *haragtíká* = „megöltelek téged“, Itt a direkt megszólítás már nincs helyén, mert a beszéd már általánosító kezd lenni, hogy a következő distichonban egy egészen általános igazságban culmináljon. Téved Marti abban is, mikor a M harmadik stichosát törli, mert az „megszakítja a 6. v. összefüggését az 5a.-vel, mivel a 6. v. épen azt okolja meg, miért volt Izráel ellen az a kemény eljárás.“ Csakhogy itt nem kemény eljárásról, nem a fogság tényleges végrehajtásáról van szó, hanem büntető ítéletek hirdetése által való bárdolásról (ami azért természetesen kapcsolatos lehetett, sőt volt is tényleges csapásokkal is), és ehhez jobban illik az 1 és 3, mint az 1 és 2 stichosból alkotott distichon. Duhm a 3-ik stichost megtartja, hanem ő meg az 1-et és 2-öt megcserélve, az 1-et veti el, de a meghagyott kettőt egészen újra szövegezi. A M 2-ik stichosa lesz tehát az első sor, s itt *haragtím* helyett *hóda'tím*-et olvas: „Tudattam őket szám mondásaival,“ amihez jó párjául a 3-ik stichos ily fordításban: „Jogom világosan kijött.“ Közéből jó az elvetett 1 stichos mint betoldás, melyben meg a *chácabti*-t változtatja meg *chaqqóti*, *há'idóti*- vagy *hócé'di*-ra: „ezért írtam elő (vagy: tettem bizony-ságot, vagy: hoztam ki) a prófétákban,“ t. i. a prófétai könyvekben. Az egész verset aztán így fordítja: „**En tanítottam ezt saját számmal, (azért írtam elő a prófétai iratokban) Világosan nyilvánosságra jött jogom.**“ Ez azonban már oly szép logicus beszéd, hogy inkább illik a mai vallástanárok, mint a Hóséa korabeli próféták szájába. És kivált olyan kemény kifejezések után, mint 5, 14. — A második distichon hibátlan: 6. v.) **Mert**, ezt Duhm az előző distichon szövegezésének megfelelőleg csendben kihagyja, holott ez adja meg az egésznek csattanóját, így: Izráel el van nyomva (5, 11. 12.) és hiába keres bajára gyó-

gyulást (5, 13), mert Jahveh ellene van és fogságba fogja őt vinni (5, 14. 15.), ott majd szükségében ömlendezve fordul Jahvéhoz és rajongó reménykedéssel közelít hozzá (6, 1—3), de ez sem használhat neki, mert nincs meg benne a kellő vallás-erkölcsös lelkelet (6, 4.); ezért vitt véghez Jahveh annyi „bárdolást” a próféták által, és ezért hirdettette oly világosan ítéletét (6, 5.): mert **kegyességet kívánok és nem véresáldozatot, S istenismeretet inkább, mint égőáldozatokat!** Jahveh, bármint szeretne is, nem segíthet Izráelen, azért is volt kénytelen vele szemben erősebb eszközökhöz nyúlni; mert nem elég a külső vallásosság, hanem igazi, belső vallásosság kell: kegyesség és istenismeret (ezekre nézve l. 4, 1. v.) Az első stichosból azt lehetne következtetni, hogy a kegyesség és véresáldozat úgy van szembe állítva, hogy amaz emezt kizárja; de a második stichosból kiténik, hogy ez nem így van, mert itt csak összehasonlítás van a kettő közt, az istenismeretnek az égő áldozatok felett való javára. Hóséa sem itt, sem másutt nem veti el az áldozatokat, mint Ámós sem; hanem csak azt hangsúlyozza, hogy azok a megfelelő belső érzület és erkölcsi élet nélkül semmit sem érnek. 1 Sám 15, 22. v, a feltétlen engedelmisséget helyezi ilyen módon az áldozatok fölé.

13. A királygyilkosságokról.

(6, 7—9; 7, 3. 5—7.)

A 6, 7—7, 7-^{vt} a legtöbbben egy darabnak veszik, némelyek még előlről is meg hátulról is megtoldják több-kevesebb verssel; Duhm pedig kettőbe osztja, u. m. 6, 7—7, 2; és 7, 3—7. Én nagyon hosszas metrikai vizsgálódás után úgy találtam, hogy itt három különböző tárgyú és különböző versformájú prófécia van összekeverve. Az első a 6, 7—9; 7, 3. 5—7. vkben foglaltatik, az úgynevezett qináh-versmértékben van írva, minden distichona egy hosszabb és egy rövidebb (3 és 2 ütemű) stichosból van összetéve, és két distichon alkot egy strófát. Az egész prófécia 5 ilyen strófából áll. A királygyilkosságokról szól, és megírására, úgy látszik, egy konkrét eset adott alkalmat, egy királynak a megöletése, akit dorbézolás közben orozva ejtettek el; amiben a papok, és pedig, úgy látszik, az ádami és gileádi papok voltak a főbűnösök, vagy legalább a főcinkosok. Az irány balladaszerű rövidsége, de főképp tisztán csak a kortársak, sőt azok között is csak az eseményt ismerők előtt érthető vonatkozásainál fogva homályos.

Első strófa: 7 és 8. v.) Ádám és Gileád városában frigyszegés és sok vérontás történt. Valószínűleg itt voltak a Zakarjah vagy a Pekachja elleni, vagy mind a kettő elleni összeesküvések fészkei. Kultuszi bűnökről itt nincs szó. 7. v.) **És Ők**, az izraeliták, és pedig éppen a politikai vezetők, akikről az 5, 11—6, 6. v. tárgyalt (amelyre tehát prófeciánk támaszkodik, anélkül, hogy hozzá tartoznék). **Adámban frigyet**

szegtek, héb : frigyét léptek át, **Ellenem ott hűtlenkedtek**. A M szerint *k^eádám*, ami vagy azt jelentené, hogy „ember módra“, mint Zsolt 82, 7. vben, vagy azt, hogy „mint Ádám“, mint Jób 31, 33. vben; azonban egyiket sem engedi meg *sám* (= ott), ami határozottan helynévre mutat. Némelyek ugyan idői értelemben veszik: „akkor“; de ez már nem a *sám*, hanem a német *da* fordítása. Meg kell tehát állapítanunk, hogy *ádám* helynév, és ennek megfelelőleg *k^e* helyett *b^e* praepositiot kell elébe tennünk. Lehetne *Edom*-nak olvasni, egy kis változtatással *Aram*-nak is, sőt *Admáh*-nak is (I. 11, 8.); de ezek mind azért nem ajánlatosak, mert itt kétségtelenül belpolitikai zavarokról lévén szó, csak belföldi helységre gondolhatunk. Maradjunk tehát az „Ádám“ név mellett, mely valamely izráeli város neve volt. Valószínűleg a mai *Tell ed-Damije* helyén, a Jabbóknak a Jordánba ömlésével szemben feküdt e város. Nem szükség, hogy híres kultuszi hely lett legyen. A frigyszegés itt nem a Jahvéval való frigy megszegését jelenti, valamint a *bágdú bí* sem Jahvétól való vallási elpártolást, hanem ellene való erkölcsi bűnt jelent. Az egész összefüggésnek megfelelőleg a frigyszegés alatt a királynak tartozó hűség megszegését lehet érteni, mely Hóséa szerint Jahveh elleni erkölcsi bűn is (I. 1, 4.). Nem szükség tehát épen kultuszi bűnökre, sőt Ádámban folyt emberáldozatokra (Marti) gondolnunk. 8. v.) **Gileád gonosztevők városa, Vérrel taposott**: *‘áqób* nön. *‘áqubbáh* = egyenetlen, hepe-hupás, lábnyomos, illetőleg a héber szó szerint „sarknyomos“. E kifejezés, bár nem *middámím* (= vérontástól, kiontott vértől), hanem egyesben *middám* (= vértől) van, mégis világosan gyilkosságokra, nem pedig áldozatokra utal. Gileádot határozottan városnak mondja, és így fel kell vennünk, hogy volt egy ilyen nevű város, noha csak tartományt és hegyet ismerünk máskülönben ezen a néven. Valószínű, hogy a Bir 10, 17. vben említett Gileád alatt, ahol Ammon fiai táboroztak a Micpában táborozó izráelitákkal szemben, várost kell érteni, mely a hasonló nevű hegyen feküdt Ádámtól egyenest keleti irányban. Említetik Micpéh-Gileád (Bir 11, 29) és Rámót-Gileád (1 Kir 22, 3. stb.) is, továbbá Jábes-Gileád (Bir 21, 8 skv.) is. Ez utóbbira gondolt Hitzig, azon a réven, hogy Sallum, aki Zakarját a trónról ledöntötte, „Jábes fia“ (2 Kir 15, 10.), tehát — szerinte — jábes-gileádi volt. Ez nem is egészen légből kapott sejtetem, bár direkte bizonyítani nem lehet. De Pekach meg, aki Pekachját lökte le a trónról, ezt a 2 Kir 15, 25. v. szerint ötven gileádi ember segítségével cselekedte, és itt aligha tévedünk, ha az első helyen említett Gileádra, a Gileád hegyén épült (Bir 10, 17) városra gondolunk. Akár a Sallum, akár a Pekach összeesküvésére gondolunk is, annyi valószínűnek látszik, hogy itt olyan belpolitikai villongásokra van célzás, melyeknek főfészke Ádámban és Gileádban volt. Többen inkább Zakarjah megöletésére gondolnak, ami valószínűbb is; de a másik sem lehetetlen, mert Pekach trónraléptét még megérhette Hóséa.

Második strófa: 9. v.) Az ádámi és gileádi papok voltak a

főcinkosok az előző strófában jelzett vérontásokban; akik a király-gyilkosság tervét a főurakkal megcsinálván, most azt kémlelik, hogy hogyan juthassanak gyanúeltetés nélkül Sikembe tervök kivitele végett. 9. v.) **S mint rablóbandák emberlesői, Olyan a papok társasága;** a M. szerint: „mint rablóbandák emberének leselkedése, olyan a papok társasága.” A magyarázók szerint itt *chakkéi*-t *chakkéh*-val egynek s csak más helyesírással írotnak kell venni. De az pi. inf. abs., holott itt csak inf. constr., azaz *chakkót* volna helyén. De még ha az inf. abs.-t inf. constr. értelmében vesszük is, akkor is megmarad az a nehézség, hogy *chakkéh* nem igen alkalmas állítmány a *cheber* alanyhoz: „a papok társasága olyan, mint a rablók leselkedése,” nem ügyes mondat. Ezen úgy lehetne segíteni, hogy nem az első stichost vesszük állítmánynak, hanem a harmadikat: „mint bandák emberének leselkedése, a papok társasága gyilkol az úton Sikem felé;” de így meg a hasonlat nem nagyon ügyes. Azon kívül 'ís sing. helyett minden esetben 'ansé plur.-t várna az ember. Ezeken a bajokon csak úgy segíthetünk, ha a lehetetlen *chakkéi* helyett *chókel*-kal part. plur. st. constr.-t olvasunk (mint Jes 30, 18. vben), és hozzá nomen rectumnak 'ís-t vesszük; mint fordításunkban van. Mint a rablóbandáknak emberlesésre kiállított tagjai, akik a kifosztandó, esetleg meggyilkolandó áldozatot kémlelik, olyan a papok társasága. Megvilágítja ezt a következő distichon: **Útat kémlelnek Sikembe, Mert gazságot csináltak.** Mint a rablóbandák kémei, úgy lesik az útat a papok, hogy hogyan juthatnának Adámból és Gileádból gyanúeltetés nélkül Sikembe, onnét valószínűleg Samariába; ezt pedig azért teszik, mert gazságot, *zimmáh* = aljas tervet csináltak: elhatározták, hogy megölik a királyt. A M szövege itt is romlott: „úton gyilkolnak Sikembe, mert gazságot cselekedtek,” vagy, amint az utolsó stichost fordítani szokták: „bizony gazságot cselekedtek!” De ez a mélabús felkiáltás itt mintha nem volna egészen helyén való. Az első stichos szerkezete meg minden képen rossz, mert az íge elszakítja *derek*-et *sekmáh*-tól, aminek semmi magyarázatát nem találhatjuk, ha mind a kettő helyhatározó. Tehát változtassuk meg *jeraccéhu* (= gyilkolnak) ígét *jeraccédu* (= kajánul végig mér, les, kémlel: Zsolt 67, 17.) ígére (*rácad piélje*), és azonnal rendben lesz a mondat. Ennek tárgya a *derek*, határozója a *sekmáh*; és ez után kitűnően illik a megokoló *kí* és az utolsó stichos: azért kémlelnek útat Sikembe,* mert a gaztervet már megcsinálták. E strófa megértését

* Sikem a mai Nabulusz az Efraim hegyén az Ebal és Garizim közt. Józs 20, 7. szerint menedékváros volt, Józs 21, 21. szerint pedig a lévítáknak adatott. Ebből némelyek azt következtették, hogy a papok a város menedékjogával éltek vissza haszonlesésből, pl. egyes menekülőket elejtettek az úton, stb. De Sikem nem a papoké volt, hanem a lévítáké, És az a berendezkedés, amiről Józsué könyve e tekintetben tudósít, II. Jeroboám és utódai alatt Izráelben egyszerűen nem volt meg. Itt Sikem nem úgy jó tekintetbe, mint menedék- vagy lévítaváros, hanem úgy, mint közlekedési gócpont, ahol az északról délre és keletről nyugatra menő főútvonalak kereszteződnek, és amelyen át vitt az út egyenesen Gileádból és Adámból is Samariába.

nagyon zavarja az, hogy a magyarázók nagy része elszakítja a 7, 3. 5—7. vől, de ha nem is, akkor is kultuszi bűnöket, a szent-helyekre járók megszarolását, kifosztását stb. keres itt: holott minden szó a következőkben leírt királygyilkosságra vonatkozik. Ez a félreértés meglátszik már a LXX. fordításán, mely sok újabb szövegjavítási kísérletnek szolgált pedig alapul. Hogy *ukechakkéi* stb. helyett *vekochaká* stb.-t ad: *καὶ ἡ ἰσχύς σου ἀνδρός πειρατοῦ*, ez egyszerűen helytelen olvasás, ami ő vele máskor is megесik; de az már egyenesen félremagyarázás, mikor *cheber* stb.-t így fordítja: *Ἐκρυψαν ἱσχυς ὁδὸν κυρίου*; tehát *cheber* helyett *chibb'ú* ígét olvas, a *jeracc'chú* íge *je* előragját pedig *jahveh* rövidítésének veszi; és a papok bűnét abban látja, hogy az Úrnak útját a hívők elől elrejtik. Pedig itt nem erről van szó. Ezen az alapon indulva Marti így szövegezi a verset: *ke'héchébé' 'anséi g'e'dúdím* (vagy: *kagg'e'dudím makkéj' 'is*) *nechb'ú kóh'aním vajracc'chú derek sekmáh kí zimmáh 'ászú*: „és mint rablók elrejtőznek (vagy: „mint banditák, kik mindenkit leütnek,“) papok rejtőztek el és gyilkoltak a Sikembe vivő úton, igen, gonosztettet követtek el.“ Csakhogy Hóséa azzal már még sem vádolja a papokat, hogy közönséges útonállóknak csaptak fel. Duhm az *ukechakkéi* helyett *ukecheber*-t olvas, az *'is*-t kollektive veszi, továbbá *derek* elé *min* praepositiot tesz, és *jeracc'chú* helyett *jerichó*-t olvas, *kí zimmáh*-ból *mezimmáh*-t csinál: „És mint a rablók bandája, Olyan a papok bandája, A jerikói úttól Sikemig Gaztettet visznek véghez.“ De miért éppen a jerikói úttól Sikemig? Egyebükt becsületesek voltak a papok? Oettli: *ukechebel 'anséi g'e'dúdím cháb'urú kóhaním derek sekmáh vajracc'chú kí zammáh 'ászú*: „és mint rablóbandák embereinek csapatja, összegyülekeztek papok a sikemi úton és gyilkoltak, igen, gazságot követtek el.“ Igen, de nem az úton gyilkoltak. P. Ruben: *g'e'dúdím chubb'ú behárejhá jóréd jerechó jeracc'chú hiskímú zimmáh 'ászú*: „rablóbandák rejtőztek el hegyeiben (t. i. Gileádéiban); aki aláméne Jerikóba, azt megölték. Korán felkeltek, gazságot követtek el.“ Végül Cheyne: *vecheber bógedím koh'anejhá derek j n'écú hiskimú zimmáh 'ászú*: „és árulók társasága az ő (t. i. Gileád) papjai, Jahveh útját káromolják. Korán kelnek, hogy gazságot vigyenek véghez.“ Ezek már nagyon eltérnek az eredeti szövegtől.

6, 10—7, 2. vt lásd a 7, 7. v. után.

Harmadik strófa: 7, 3 és 5a. v.) A gileádi főurak és a papok, az ő cinkosai, hazugságaikkal behálózták, és egy udvari lakomán lerészegítették a királyt és főembereit. 7, 3. v.) **Rosszaságukkal örvendeztetnek királyt, Hazugságaikkal fejedelmeket.** Az alany itt az első és második strófában említett főemberek és papok. A cselekvény balladai gyorsasággal folyik. Itt már Sikemben, vagy inkább a hozzá közel fekvő fővárosban, Samariában vagyunk. Az összeesküvők „rosszaságukkal“, mint a 7, 5-ből következtetni lehet, nagyotvításukkal vidámitják a királyt, és hizelgéseikkel oszlatnak el magukról minden gyanút a „fejedelmeknél“, vagyis az udvari

főembereknél. Wellh, Nowack, Oort, Marti *jeszammechu* helyett, a 8, 10 v. kiigazított szövege alapján *jims^echú*-t olvasnak: „kennek“. Amire Duhm szellemesen jegyzi meg, hogy ebből az a kalandos gondolat jőne ki, „hogya az izráeliták a célból kennek fel királyokat, hogy megöljék őket; das liesze sich doch wohl weniger umständlich ausführen“. Marti különben az így megváltoztatott szöveget 8, 4. v. magyarázza: „Jahveh iránti gonosz hűtlenséggel saját fejedelmeket tesznek magoknak, és megdöntik a törvényes többséget“. (7, 4. vt. 1. a 7, 7. és 6, 10 után.) Ide közvetlenül kapcsolódik a 7, 5. v.) **Királyunk napján**, születése napján, (mert trónraléptének évfordulóját Zakariah nem érte meg, Pekachét pedig Hóséa aligha érte meg), vagy esetleg valami diadalának vagy sikerének napján **fejedelmeket tettek beteggé Bor hevétől**. Ez mutatja, hogy itt egy konkrét esetről van szó, és az első distichonban csak azért beszél a próféta olyan általánosságban, hogy feltüntesse, hogy ez az egy eset bizony Izráelben már rendes eset. *Malkénú* nem igazítandó ki Duhmmal *malkam*-ra, mert igaz, hogy a 7, 7. vben Jahveh beszél, de csak a két utolsó sorban veszi át a szót, itt még Hóséa beszél, és ő, mint a Jordántól nyugatra lakó igazi efraimita, ezzel különbözteti meg magát a gileádi összeesküvőktől. Ebből a kifejezésből tehát nem lehet azt a következtetést levonni, amit Wellh. után Now. Marti stb. levonnak, hogy vagy ez a király volt az utolsó legitím uralkodó, vagy pedig utóda e prófécia írásakor még nem jutott általános elismerésre. Izráel annak idején localpatriotismusból szakadt el a Dávid házától, és azokban a belvillongásokban, amelyek benne kezdettől fogva, de kivált II. Jeroboám halála után dúltak, innét kitetszőleg igen nagy szerepe volt mind végig a localpatriotismusnak: ez nyer kifejezést itt is. A Jordántól keletre eső részek lakossága elégedetlenkedett leginkább minden uralkodóval; míg az udvar fényéhez közelebb eső nyugotiak minden királyt hajlandók voltak a „mienknek“ tekinteni. Hóséból itt különben nemcsak a localpatriota, hanem a próféta is szól, aki mindig a törvényes rend mellett áll. *Hechelú* a *cháláh* = „gyenge, beteg lenni“ ige hífilje, sem meg nem változtatandó (*héchéllú* vagy e félére), sem intrasitiv értelemben nem vehető, hanem a rendes műveltető értelemben: „beteggé tettek“; alanya ennek is a 3-ik vbeli alany, a 6, 7—9. vben említett főurak és papok. Ez a szó vet világasságot a 3. v. re is, hogy hogyan „örvendeztették“ ezek a királyt: úgy, hogy agyonítették őt egész udvarával együtt. Mert *szárim* alatt, ami a *hechelú* tárgya, csak a királyi udvar érthető. *Chamath miffájín*-t Oettli kijavítja így: *méchamath jájín*; de ez szükségtelen, l. Ges. K.²⁶ 130 §. a. Szükségtelen Marti javítása is, aki *jóm* helyett *hém*-et, és *szárim* helyett *veszárénú*-t olvas: „ők beteggé tették királyunkat És fejedelmeinket bor hevétől“. Ezt a ritmus sem engedi.

Negyedik strófa: 7, 5b. és 6. v.) A király összeadta magát a csúfolókkal, mert már nagyon részek voltak, úgy égtek, mint a kályha; de azoknak szíve folyton lesben volt, és égett a gonosz tettvágytól, mint a tüzláng. 5b. v.) **Csúfolókkal**, *lóc^ccim* pi. pt. *me^llóc^ccim* helyett a *líc* (= csúfol) igéből, melyből ered *léc* = csúfoló, az olyan, aki minden komoly és szent dologgal léha csúfot üz; itt tehát a frivol részekkel **nyújtotta kezét** a „mi királyunk“; *másak jádó 'et* ez daemonidéző babonás cselekedet is lehet, de itt inkább = Ex 23, 1. v. : *síth jádó 'ím* = kezét fogott velök, a csúfolódásban, egészen összeelegyedett velök, lealacsonyodott hozzájuk, 6. v.) **Mert felgyúltak, mint a kályha**, M: *qérbú*-ja helyett olv. LXX val: *qádchú*-t: a bor hevétől úgy feltüzeseledtek, hogy már nem tudták — már t. i. a király és udvara, — hogy mit csinálnak; ellenben **Azok szíve lesben volt**, héb: „szivők lesőkben“ volt; és a suffixumok az összeesküvőkre vonatkoztatandók. Itt azonban meg van szakítva az összefüggés, mert valaki, aki azt hitte, hogy még itt is a 7, 4. vben foglalt, s a tüzet szító pékről vett kép folyik tovább, beszúrta a következő szavakat: *egész éjjel alszik sütőjük, reggel* stb; amivel azt akarta kifejezni, hogy ezek a csúfolók olyan kályhák, hogy nem kell hozzájuk tüzszító sem, egész éjjel alhatik sütőjük, reggel mégis úgy ég az, t. i. szivők, mint a tüzláng. De itt a péknek semmi keresete. Itt arról van szó, hogy a király és udvara önkivületig felhevültek a bortól, az összeesküvők szíve pedig folyton lesben volt, **úgy égett az, Mint a tüzláng**. Az nem a bortól gyúlt fel, hanem a gonosz tettvágytól égett. A M *qérbú*-ját meg kellett változtatni, mert ha megtartjuk, akkor a mondatnak csak az imént kiutasított betoldás megtartásával lehet valamelyes értelmét venni, de akkor is annyi nyelvi nehézségen és oly szövevényes magyarázatokon át, és annyi felé magyarázhatót, hogy lehetetlen azt eredetinek feltételeznünk. Keil így fordítja: „*mert elhozták (qéréb a qárab* = „közel jő“ ige piélje) *mint kemencében szivőket cselőkben*“; ennek csak úgy van értelme, ha következik utána az a betoldás, amely Keil szerint úgy értelmezendő, hogy az ő „sütőjük“ a *machinator doli*, aki azonban itt nem valami személy, hanem a bálványozás szenvedélye. Ez egész éjjel alszik, mint a pék addig, míg a tészta megkel (pedig a pék épen addig fűt!); vagyis ez a szenvedély csak addig alszik, míg a szív gonosz gondolatainak kivitelére az alkalom és idő elérkezik. Ez az idő a képnek megfelelőleg a reggelrel van jelezve, amikor a kályha lánggal ég. De, ha valaki ezt a magyarázatot kész volna is elfogadni, nem tehetné, mert az a nyelvi nehézség áll útjában, hogy a M. nem azt mondja, hogy „közel hozták mint kályhában“, hanem azt, hogy „közel hozták mint a kályhát szivőket cselőkben“, tehát az ő szivők a kályha, mely gonosz indulatoktól ég, és ezt a kályhát hozták közel cselőkbe pakolva; ami már egy kissé nehéz munka. De 'óreb-ben közel hozni valamit egyáltalán nehéz, mert az első sorban = „leshely“. Orelli a *qéréb*

igét a tűzre való rakásra érti: „mert rárakták mint a kályhára szí-
vökre csalárdságukat”; tehát a szívök a kemence, amelyet csalárd-
ságukkal (*óreb!*) fűtenek. Ennek is az a hibája, ami az előbbi
magyarázaté. Kátori: „Lesnek adták, mint a kemencét magokat”,
és Izr. Magy: „Mert közelítették, mint a kemencét, szívüket lestük-
ben”, pedig már egyenesen tréfás illustratioja annak, hogy milyen
érthetetlen a M. szövege. Az eddigi szövegváltoztatások közt a leg-
jobb Duhmé, aki *qérbú* pi. helyett *qárbú* kalt, *’óféhem* helyett
’appéhem (= haragjok)-at olvas, a *kattannúr libbám* szavakat pedig
törli: 5b. v.) „*Csúfolókkal cserél kézfogást* (tausch Handschlag),
6. v.) *Mert álnokul közelednek, Éjszakán át alszik haragjok,*
Reggel ég az, mint a tűzláng.” De így a *qínáh* versmérték össze
van törve. A magyarázat ez: a király azért fog velök kezét, mert
ravaszul közelednek, éjszakán át elfojtják haragjokat, de reggel
aztán szabad folyást engednek annak, mikor a király és környezete
mámorukat kialudták. Azonban a harag *alvása* a harag *elfojtására*
nem jó kép. És azt is bajos megérteni, hogy ezek a ravaszul
közeledők haragjuk kiöntésével mért várnak reggelig, míg a királyi
udvar kialussza mámorát? Nem könnyebb volt nekik addig végezni,
míg az egész udvar tehetetlen volt a mámor miatt? A *kattannúr*
libbám szavak kiutasítását sem fogadhatjuk el, mert csak azok
itt léte teszi érthetővé, hogy a 4. v., amelyben szintén *tannúr*-ról
van szó, mostani helyére került. Marti *qérbú*-t a LXX nyomán
qádach-ra, továbbá *’óféhem*-et *’appéhem*-re változtatja, a *bé’orbám*-ot
pedig törli: „Mert ég, mint kályha, szívök; Egész éjjel alszik
haragjok, Reggel fellobban, mint lobogó tűz.” Ennek is az a hibája,
ami az előbbié. Az *’óféhem*-nek *appéhem*-re való változtatása ma
általánosan el van fogadva; de azt a betoldott sort, amit mi fennebb
kiválasztottunk, így sem lehet megmenteni. Egyéb változtatások:
Nowack, Schorr és Wellh. után: *ki qirbám kattannúr libbám bó ér*
bám: „Mert belsejök, mint a kályha, szívök ég bennök.” Oetli:
ki qirbám kattannúr, libbám káarubbáh (l. 13, 3.); „mert belsejök
olyan, mint a kályha, szívök, mint a kémény.” Ha kályha, legyen
kéménye is.

Ötödik strófa: 7, 7. v.) Az elmondott konkrét esetet általá-
nosítva fejezi be a próféta: ilyen orgiák hevében emészti meg
Izráel az ő felsőbbbségeit. Az utolsó distichonban adja mind ezekre
Jahveh reflexióját: a nép maga ítélkezett királyaival szemben a
maga ügyében, ahelyett, hogy mint Jahveh népéhez illik vala, ő
hozzá kiáltott volna ellenök segítségért. 7. v.) **Mindnyáján hevül-
nek** (*chámam* ige kal. impf. a *jéqal* mintájára) **mint a kályha**,
nemcsak az imént leírt esetben hevültek, és nemcsak annak sze-
replői; hanem ez már így van Izráelben, a polgárság folyton
szenvedélyben ég: **És megemészti bíráikat** = királyaikat kor-
mányférfiaikkal egyetemben. Az utolsó distichon egy szomorú
reflexio, amit Jahveh ajkaira ad a próféta: **Királyaik mind elestek,**
nem volt ki kiáltson Ellenök én hozzám! A *malkéhem* előtt

kol a ritmust nem rontja épen, de előnyére sincs; ki is hagyható. De, ha megtartjuk, akkor sem jelenti azt, hogy az itt szóban forgó király után már nem következett több. A királyt és hercegeket mind kell érteni alatta. A *báhem*-et általában így fordítják: „nincs közöttük, aki hozzám kiáltson;“ de ez esetben nem világos, hogy kik közül kellett volna valakinek Javéhoz kiáltani: a királyok közül, vagy a nép közül? És a ritmus sem jó így, mert *báhem* az *'én*-től el van szakítva, melylyel pedig szorosan összetartozik. Jobb tehát a *b^e* praepositiot itt ellenséges értelemben venni, és suffixumát a királyokra vonatkoztatni. Ebben akkor ki van fejezve, hogy Hóséa a királygyikosságot nem azért nem helyeselte, mintha a királyokat jóknak tartotta volna, hanem azért, mert a gonosz királyok ellen az ő nézete szerint nem önhatalmúlag kellett volna eljárni, hanem Jahvéhoz kellett volna kiáltani ellenök. A ritmus határozottan ezt a felfogást kívánja, mert így *báhem* nem az előtte levő stichoshoz tartozik, hanem az *'éláj*-jal egy pompás, rövid, de súlyos distichont képez: nem volt ki kiáltson „Ellenök, énhozzám.“

14. Izráel paráznasága.

(6, 10. 11; 7, 4.)

A 6, 7—7, 7. vbe bele kevert második darab 2×4 soros strófa (6, 10. [a 11. v. betoldás] és 7, 4.), melyek mindenike 2—2 distichonból áll, és pedig úgy, hogy az első distichon egy két-meg egy három ütemes-, a második pedig, megfordítva, egy három-meg egy két ütemes stichosból van összeállítva. Arról szól, hogy Izráel házában azt a borzadalmat látta a próféta, hogy ott mindenki házasságtörő; és ezt egy a pékről vett — úgy látszik, népies — képpel jellemzi.

Első strófa: 6, 10. (és 11.) v.) Izráel házában borzalommal látta a próféta a paráznaságot, ami megfertőzteti a népet. 6, 10. v.) **Izráel házában Láttam borzadalmat**, a *Qeré* olvasása a helyes: *sa'arúrijáh*, ez a szó két ütemet számít. Hogy mi az a borzadalom, megmondja a következő distichon: **Ott van Efraim parázna-sága, Meg van fertőztetve Izráel!** A *béit jiszrá'él* megváltoztatása *béit-'él*-re (Nowack, Marti) azon a félreértésen alapszik, hogy itt is kultuszi bűnökről van szó; *z'núit le* kifejezés megváltoztatása pedig szükségtelen, akár így: *zánitá* stb. (Wellh, Now.): „ott paráználkodtál te, Efraim“; akár így: *zánáh* (Marti): „ott paráználkodott Efraim.“ A mondatot kihagyni, s helyébe a 6, 11-ből és 7, 1-ből szerkeszteni egy distichont (mint Duhm), nem ajánlatos. A 6, 11. v.) u. i. világosan láthatólag későbbi betoldás: *Júda is, neked áll (vagy állított) aratás (vagy aratást), mikor megfordítom népem sorsát* (1. Ám 9, 14.). Ezt semmi képen sem lehet úgy érteni, mint Keil, hogy majd mikor Izráelre elkövetkezik Jahveh tisztító ítélete, Júdát is ítélet (ez az aratás) fogja érni; hanem csak úgy, hogy Izráel már meg van fertőztetve, annak már vége,

hanem neked, Júda, még áll örömaratás, mikor majd Jahveh megfordítja népe sorsát. Ez bizony már fogságutáni gondolat. Duhm, aki e verset a 6, 7—7, 2-be tartozónak véli, belőle a három utolsó szót kihagyja, helyébe vevén a 7, 1. v. első két szavát, melyek (*kārāf'i lejiszrá'él*) helyett azonban *riddēf 'et-jiszrá'el*-t olvas, továbbá a 11. vben *l'kā* helyett *lō-t* és a következő distichont hozza ki: „Júda is ültetett (sát) magának egy ágat (*qācir*), Izráel után futott.“ „Magának ágat ültetni“ szerinte példabeszédszerű szólásforma volt valami meggondolandó vállalkozásnak, vagy valami új szokás követésének kifejezésére. Júda vállalkozása aztán, amiben Izráelt követte, az volt, hogy most már ott is megkezdődött a búcsújáró helyek és szentélyek versengő küzdelme, ami eddig csak Izráelben volt meg. Itt azonban, mint már hangsúlyoztuk, nem kultuszi visszaélésekről, hanem testi paráznaságról van szó. De ettől eltekintve is, bajos volna elfogadnunk azt a tételt, hogy a búcsújáró- és egyéb kultushelyek egymással való versengésének szokását Júdának Izráeltől kellett volna eltanulni.

Második strófa: 7, 4. v.) Illusztrálja Izráelnek az előző strófában említett paráznaságát, mely megfertézteti a népet. Olyan ez a nép, mint a pékkemence, mely mindig ég, és mint a pék, aki mikor megdagasztotta a tésztát, úgy tart szünetet a tészta megkeléséig, hogy addig meg a tüzet szítja a kályhában. Magyarázatra nem szoruló, vaskos, népies kép. 4. v.) **Mindnyájan házasságtörők, Mint égő kályha, olyak ők; tannúr** himn., tehát jelzője nem lehet *bō'érāh*, hanem csak *bō'ér*, a következő *mē'ófeh* előtt sincs helye a *mē* (= *min*) praepositionnak, mert akkor „*péktől égő*“ (nem „*péktől befűtött*“, mint sokan fordítják) *kályha*“ jönne ki; tehát amaz után egy *h*, emez elől egy *m* elveendő, és belőle visszaállítandó az eredetileg is itt volt *hém*: *kēmō tannúr bō'ér hēm*; ezt adja vissza a mi fordításunk (Oort után Nowack, Marti) is. A *mē'ófeh* elől a *mē* praep. elvétetvén, a főnév marad a kályhával párhuzamos hasonlat, az utána következő ige pedig visszavívó mondat: olyanok ők, mint egy **Pék, ki tüzet szítva tart szünetet Tésztadagasztástól megkeléséig. mē'ír 'úr** (= éber, felgerjedt) ige hif. participiuma, itt nem inf. helyett van a megszűnést jelentő ige mellett, mert abból az a képtelen jelentés jönne ki, amit a fordítók majdnem mindnyájan ki is hoznak, hogy a pék „megszűnik fűteni a tésztadagasztástól annak megkeléséig“; hanem rendes participiumi minőségében a *jisbót* (= szünetet tart) ige kíséző cselekvényének jelzésére: a pék a dagasztástól a megkelésig úgy tart szünetet, hogy addig szít = a tüzet éleszti, akkor aztán beveti a tésztát. E verset különben az újabb magyarázók mind elvetik; aminek oka az, hogy a *mēna'afim*-et politikai hűségtrőésre magyarázzák, amit az nem jelent; de itt épen a szó természetes értelmében vett házasságtörésről van szó, és ezzel az egész vers hitelességének kérdése eldőlt. A sok szövegváltoztatás közül álljon itt Duhmé, amely az eddig elért eredmények betető-

zöje: *kullám m^ena'afim* helyett olv: *kulláh* vagy *hakkol min 'ófim*; aztán a többi jön úgy, mint fentebb ahogyan mi is olvastuk a szöveget, de részben más fordításban; a végére pedig ide teszi a 6. vből általa kiútasított *libbám kattannúr* szavakat, és az egészet a 7. v. után teszi, mint a 6 és 7. v. glossáját: „mindez a pékekről van véve. Mint égő kályha olyak ők. A pék szünetet tart a fűtéssel a téstadagasztástól annak megkeléséig. 6. v.) Mint egy kályha, olyan a szívök.“ Ebből annyi igaz, hogy ez az utolsó két héber szó volt az oka annak, hogy a 7, 4. v. elszakíttatván természetes társától, a 6, 10. vtől, ide tétetett. Mert, ha valaki glossát akart volna írni a 6 és 7. vhez, annak a kályha igen, de a pék aligha jutott volna eszébe. (Ez a sor u. i. „egész éjjel alszik sütőjök, reggel“ szerintünk épen a 7, 4. v. hatása alatt todatott be a 7, 6. vbe; mások szerint meg ugyan eredeti ott, de a „sütőjök“ helyett szerintök, s Duhm szerint is, „haragjok“ volt.)

15. Efraim megrendült közbiztonsága.

(7, 1—2.)

A 6, 7—7, 7. vben végül a harmadik ide tévedt darab a 7, 1—2. v., mely egy tízsoros strófa; a sorok mind 2 ütemesek, kivéve a 6-ik és 9-ik sort, mely 3 ütemes. Tartalma az, hogy Izráel gyógyítása közben lett nyilvánvalóvá, hogy mennyire el van már merülve a bűnökbe. Itt specialiter a vagyon elleni bűnöket teszi szóvá a próféta, amelyek azt mutatják, hogy az izraeliták semmit sem tartanak Jahveh igazságszolgáltatásától. Úgy, hogy most körül vannak véve bűneikkel, melyek mind őket vádolják Jahveh előtt. 7, 1. v.) **Mikor gyógyítom Izráelt, Akkor tűnik ki** — héb: „lepleződik le“ **Efraim bűne És Samária rossz-ságai**. Gyakorí eset, hogy egy szervezet, amíg bajával nem foglalkoznak, egészségesnek látszik; de mikor egy véletlenül kitudódott baját orvosolni kezdik, akkor tűnik ki, hogy az csak a szervezetet romboló sok és nagy, eddig rejtve maradt bajoknak egy csekély tünete. Efraim itt, mint Izráel leghatalmasabb törzse és Samaria, mint főváros az egész nemzetet képviseli. Szövegváltoztatásra nincs szükség. Duhmét már láttuk a 6, 11. vnél. A vers első két szavát Marti is a 6, 11. vhez fogja, de ő változatlanul, mint annak magyarázatát: (6, 11.) „Juda, neked áll aratás, mikor megfordítom népem sorsát: (7, 1. v.) mikor meggyógyítom Izráelt.“ Ez azon a felfogáson alapszik, hogy 6, 10. 11. ezzel a verssel összetartozik. A harmadik stichosban általában *rá'at*-ot olvasnak *rá'ót* plur. helyett a LXX *xxxix*-ja nyomán. Ez mellékes. Ugyan e szó elé kíváncsún tartanak némelyek egy participiumot *nir'áh-t* (*rá'áh* nifalja) beszűrni a második stichos *veniglah*-jával párhuzamban, minek folytán ez utóbbi is participiumra (*venigleh*) változnék. Ez nekem épen kapóra jőne, mert akkor minden harmadik

sor 3 ütemes lenne; de nincs rá sem alap, sem szükség. Duhm innét kezdve ezt a verset végig, és a 2. v. első felét is betoldásnak tartja, mert az ő strófaiba nem fér bele. — **Mert** a gyógyítás közben tünt ki, hogy **hamisságot** (= hazugság és csalás) **cselekedtek**, Marti ezt a stichost törli, szintén csak verselési okokból, mert aki Efraim bűnét és Samaria gonoszságait elkezd felsorolni, nem is kezdhetné mással, mint a hazugsággal és csalással, ami minden társadalmi romlás kezdete; ezután jó a többi: **S tolvaj bejő, Kint banda fosztogat**; itt némelyek közbeszúrnák a „bejő” után, hogy „a házakba: babbattim, azon az alapon, mert a LXX ezt így fordítja: καὶ κλέπτει πρὸς αὐτὸν εἰσελεύσεται, és ez a πρὸς αὐτὸν talán πρὸς εἰκόν-ból romlott el. Azonban kérdéses, hogy a LXX hol vette az ő πρὸς αὐτὸν-ját; hiszen *bachúc* (= az utcán, *kint*) után is odateszi: ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ. A kifejezés minden pótlás nélkül is érthető: a tolvajok behatolnak a házakba, a rablóbandák pedig kint portyáznak mindenfelé. A kép, ami itt Izráelről élénk tárul, egészen abba a korba illik bele, amelynek politikai anarchiáját és erkölcsi züllöttségét az előző két prófécia festette. Ennek az oka pedig az, hogy nincs bennök istenismeret, mint a 2. v.) mutatja, **És nem mondják szívében**, nem jut eszökbe és nem gondolják el magukban, hogy **Minden rosszaságukról megemlékeztem**. Ennek lett a következménye az, hogy végre **Most körülvették őket cselekedeteik**, olyan sok rosszat követtek el, hogy a sok rossz cselekedet mint egy ellenséges tábor, vagy mint a terhelő tanúk serege, egészen körülveszik őket, **Szinem előtt vannak**: ott állnak a bűnösök bűneikkel, mint el nem hallgatható terhelő tanúkkal együtt a bírói szék előtt. Ez csak nem befejezetlen prófécia? Nem helyes Marti magyarázata, mely szerint annyira hatalmukba kerítették az izraelitákat bűneik, hogy minden erkölcsi érzéküket elvesztvén, már nyíltan Isten előtt üzik gonoszságaikat. Ez igaz gondolat a bűn hatalmáról; de itt nem ez van mondva. Eltompítja a befejezés élet Keil fordítása is: „Most körülvették őket cselekedeteik, színe előtt történtek.”

16. Az idegenekkel való szövetségek kára.

(7, 8—12.)

Itt az újabbak mind 4×4 soros strófát találnak; a 10. v. nyilvánvaló későbbi toldás. Efraimot az idegenekkel való szövetekezés végkép kimeríti, de ő oly balga, mint az esztelen galamb, hogy ezt nem veszi észre, és addig jár majd a nemzetrontó idegen szövetség után, míg végre Jahveh büntetése véget vet neki.

Első strófa: 8. v. Efraim a világpolitikába ártotta magát; mivel idején nem fordított e balga politikáján, bele fog pusztulni. **8. v.) Efraim a népek** (itt már szinte „pogányok” értelmében hangzik ez a szó) **közt van**, a *hú* itt a segédígit helyettesíti; tehát már ott van, beleártotta magát a nagy nemzetek versenyébe,

szövetségeket köt, stb., ennek az eredménye lesz aztán, hogy **Elkeverődik**, nemcsak egyéniségét el fogja veszíteni a nemzetek nagy vásárjában, hanem egészen eltűnik, elvész a világ forgatagában. Így értve megmaradhatunk a *bálal* ige eredeti jelentése mellett, és nem szükséges a *jítbólál* alaknak sem a *nábal* = „elfonnyad” (Marti), sem a *báláh* = „elavul” (Duhm) igével való valamilyen kombinálása, és épen nem annak *jíbból* = „el fog fonnyadni” (Oettli) alakkal való kicserélése; mert ehhez is egészen jól illenek a következők. Sőt jobb, ha itt csak ennyit mond a próféta, mintha már itt kimondaná nyíltan azt, amit a következőkben akar csak rendre kimondani. **Meg nem fordított pogácsa Lett Efraimből.** A hamuban sült pogácsát (*uggáh*), ha idejében meg nem fordítják, mikor egyik oldala megsült, akkor az egész hasznavehetetlenné válik. Efraim az idegenekkel való szövetkezés politikájával már épen ide jutott. Nem hallgatott a prófétákra, azok a kellő időben nem tudták őt megfordítani, hogy az idegen hatalmak helyett Jahvéban bízzék, tehát most bele fog pusztulni politikájába.

Második strófa: 9. v.) Az idegenekkel való szövetkezés kiemertette Efraim erejét, és kora vénségre juttatta őt; és ő ezt nem veszi észre. 9. v.) **Idegenek ették meg erejét**, részint háborúk pusztításai által, mint a damaskusi szírek (1. 2 Kir 8, 12; 10, 32. 33; 13, 3. 7), részint ezenkívül még nehéz sarcok által is, mint III. Tiglát-Pileser (2 Kir 15, 19 skv.), **És ő nem veszi észre; Őszhaj is hintődött rája, záraq** = „hint”, itt *zárqáh* benmaradólag: el van hintve; de mivel ilyen értelemben nem használatik az ige, lehet helyette pualt olvasni: *zórqáh*; mindenik forma azt teszi, hogy elszórtan már őszhaj is jelentkezik rajta, **És ő nem veszi észre.** Itt van helyén Oettlinek az előző versnél többek által felhozott gondolata, hogy Izráel elvénül, míg a népek ifjúi erőben maradnak (már amelyik!) A próféta az államot az ember szervezéséhez hasonlítja. Izráel olyan, mint a kiélt, kora vénségre jutott ember; holott, ha Jahvéra támaszkodik, teljes ifjúi erejében maradhatott volna.

10. v.) **És Izráel kevélysége tesz bizonyyságot szemébe**, ez 5. vben is, mely későbbi betoldás, szóról-szóra így megvan, **És nem tértek meg Jahvéhoz, az ő Istenökhöz, És nem keresték őt mind e mellett sem**, ez pedig, mint Duhm mondja, „egy fogság utáni zsinagógai predikáció stylusgyakorlata.” Amannak igéje (*veánáh*) futurum, ennek igéi (*sábú* és *biqqesú*) pedig perfectumok. Az interpolator a 9. vt akarja ezzel illusztrálni: csakugyan úgy van (mint 5, 5. v. mondta), hogy Izráel kevély, mert még a jelentkező őszhajak sem voltak képesek arra indítani, hogy megtérjen Istenéhez.

Harmadik strófa: 11. v.) Tovább rajzolja Efraim fonák politikáját: olyan, mint az esztelen galamb, önként repül az idegenek csapdájába. 11. v.) **Olyan lett Efraim, mint az együgyű Esztelen** —

heb.: szív nélkül — **galamb**, Kár. az *'éjn. léb*-et Efraimhoz veszi állítmányúl: „Efraim, mint a bolond galamb, balgatag lett;“ de természetesebb amúgy. **Egyiptomot hívták, Assúrba mentek:** hol ide, hol oda kapkodva, erővel a hálóbba akarnak menni. Formális egyiptomi szövetség keresését a történeti könyvek (2 Kir 17, 4) csak Hósea ben Éláról, az utolsó izráeli királyról említik, akinek uralkodását prófétánk már nem érte meg; de itt nem is arról van szó, hanem politikai hangulatváltozásokról, melyekben prófétánk előtt az a fontos, hogy mikor egyik nagyhatalom fenyegette a népet, akkor az soha sem Jahvéra gondolt először mint segítségre, hanem mindig a másik, rivális nagyhatalomra.

Negyedik strófa: 12. v.) Addig repdes Izráel így fejét vesztve egyik hatalomtól a másikhoz, míg végre Jahveh reá veti hálóját és megkötözi. A szöveget többféle képen igazítják. 12. v.) **Amint** (nem „ahányszor“, mint Marti) **mennek, kiterjesztem Reájok hálómát: Mint az ég madarát, lehozom őket, megkötözöm őket,** *'ajszírém* nem a *jászár* (= fenyít) pé váv, hanem az *'aszar* (= megköt) pé álef ige hifilje. Igaz, hogy ez egyebütt nem fordul elő, de amaz sem. És ennél pompásabb, csattanósabb befejezését az idegenbe csatangoló galambról vett képnek gondolni sem lehet. A gazda hálóval megfogja, a magasságból a földre húzza, és megkötözi szárnyait. A fogsággal való fenyegetés van ebben. Egy későbbi írástudó az 5, 9-vre célozva tette ide e megjegyzést: *mint hír gyülekezetükhöz*, abban a hiszemben, hogy itt a *jászár* ige valamelyik alakjával, és így a büntetés általános hirdetésével van dolgunk; „megbüntetem őket, úgy mint erről már hirt adtam gyülekezetüknek.“ Marti *'ajszírém* hif. helyett *'eészrém* kalt olvas; az értelem ugyanaz. *keséma' la'adátám* helyett pedig Oettlivel *'al rá'a'tám*-ot: „megkötöm őket rosszáguk miatt.“ Ebben arra támaszkodik, hogy a LXX θλιψως-a arra mutat, hogy a fordító *'adátám* helyén *cárátám*-ot olvasott, tehát bizonyosan *rá'atám* volt ott. De ha így volna is, akkor sem tartozhatnék az eredeti szöveghez ez az elkésett, lógó megokolás. Duhm *'ajszírém* helyett *'ajasszerém* piélt olvas, a *keséma'* stb. helyett pedig ezt: *kesór' ad da'tám*: „Lehozom őket, megverem őket, Mint egy ökröt, míg észre veszik!“ Csak legjobb a M. szöveg.

17. Jaj a pártos népnek!

(7, 13–16.)

4 × 3 soros strófa, mint Duhmnál. Izráel menekül Jahveh elől, hazugságokat beszél rá, szíve szerint soha sem közeledik hozzá, csak jutalomért, gabonáért és mustért; egy szóval hazug fíjjá, Jahveh kezében használhatatlan fegyverré lett: ennél fogva kard által esnek el fejedelmei.

Első strófa: 13. v.) **Jaj nekik, mert elkóboroltak tőlem,**

ez egészen új próféciát kezd, de, mint e kifejezés mutatja, az ide-oda kóborgó együgyű galambról vett képből indul ki, **Pusztulás rájok** (ez egyike a ránk maradt igen kevés átokformulának), **mert elszakadtak tőlem**, kultuszukkal és külpolitikájukkal. Ide valaki betoldotta a 13, 14. v.-ből a következő kérdést: *és én megváltam őket?* Ennek következménye képen a harmadik stichos elé be kellett toldani *v'hémmáh-t*: „és én megváltam őket, holott ők . . .“ stb. Mások nem kérdésnek, hanem feltételesnek fordítják: „én megváltottam volna őket, de ők . . .“ stb. Azonban sem úgy, sem így nincs helye itt ennek a mondatnak; Izráel nincs még fogságban. Ennek kihagyásával a harmadik stichos lesz: **Hazugságokat beszéltek reám**. Elkóboroltak Jahvétől, idegen népeknél kerestek segédelmet, és ezt azzal indokolták, hogy Jahveh nem tud, vagy nem akar segíteni. Ezek a hazugságok.

Második strófa: 14. v.) az utolsó két szó kivételével. Mikor nincs jó termés, akkor keservesen jajgatnak házaikban, de soha nem fordulnak szívéből Jahvéhoz. 14. v.) **És nem szívéből kiáltanak** (aorist. gnomicus) **hozzám, Ha fekhelyeiken jajgatnak, jálal** hif. kettős előraggal; *jéllú* a hif. impf. plur. 3-ik személy, de ennek még egyszer elébe tette a *je* előragot, **Gabnáért és mustért vagdalják magokat, jítgórú, a gúr** (= tartózkodik) ige hitp. = „összegyülekeznek“ helyett, aminek itt nincs értelme, még akkor sem, ha így fordítjuk „drängen si sich“ (Keil), olv. a LXX κατετέμνοντο-ja után *jítgódádú* hitpáelt a *gádad* (= bevág) ígétől. Gyász és inség idején a böjt és sirás erősítésére ruháikba, esetleg bőrukbe is, bevágásokat tettek. E szokás a halottak kultuszának maradványa.

A mondatot, a szerint, hogy hogyan rakjuk az írásjeleket, és hogyan fordítjuk „*kí*“-t, különbözőféleképpen lehet stilizálni. Sokan így fordítják: „Nem szívéből kiáltnak hozzám, hanem ordítanak“ stb. A legtöbben a mondat utolsó két szavát is ehez a strófához számítják, és így az utolsó stichosból kettőt csinálván, elszakítják azt a két elsőttől; amivel két distichont csinálnak: „Nem szívéből kiáltnak . . .“, Hanem ordítanak . . .; Gabnáért és . . . Elszakadtak tőlem.“ Marti az így nyert negyedik stichost kiegészíti a 15. v. második szavával (*jisszarti*) és *jászúru bí jisszarti* helyett ezt olvassa: *sászór jászúru bí*: „Egészen elszakadtak tőlem.“

Harmadik strófa: a 14. v. utolsó két szava és 15. v.) Ellene szegülnek Jahvének, és ami hadi tudományt és erőt neki köszönhetnek, azt arra használják, hogy épen ellene gondolnak ki mindenféle gonosz tervet. 14bβ. v.) **Ellenem szegülnek, jászúru** (szúr = el-, ki-, betér) helyett, aminek itt (*bí* mellett kivált) nincs semmi értelme, olv.: *jászórú* (*sázar* = ellenszegül, makrancos) kal. impf. plur. 3-ik szem. 15. v.) **pedig én Tanítottam, jászár** (= fenyít) pielje olyan értelemben van itt is, mint Jes 28, 26. vben, **erősítettem karjaikat**, Jahvétől nyerték hadi tudományukat és hadi erejüket; **És ellenem** (*élaj* pro *álaj*, esetleg ki is lehet így igazítani) **gondolnak ki gonoszt**: összes politikai terveik mind Jahveh ellenére voltak kieszelve a próféta felfogása

szerint. A 14. v. utolsó két szavát ide kellett venni ritmikai és értelmi okokból is. E mellett szól az is, hogy *jászorú* és *jisszarti* szójátékot is képez. Duhm az első stichoshoz veszi ez utóbbi szót is, és így javítja ki a sort: *szárerú kí 'aní jisszartím*: „14 b.) *Dacolnak*, 15. v.) *ha rendre utasítom őket*“; így ő két distichont csinál a tristichonból. De a próféta *jisszarti*-t párhuzamosnak vette *chizzaqtí*-val, és mind a kettőnek tárgyaül tette *zeró otám*-ot. Marti a vers második szavát az előző strófába téven át, így fordítja le a többbit: „Ha én karjaikat erősítettem, Ők meg gonosz forralnak ellenem.“

Negyedik strófa: 16. v.) Egy szóval nem arra mennek, amerre Jahveh akarja, olyanok, mint a meglazult íj, melyből visszaesik a nyíl, ennél fogva fegyver által esnek el vezetőik. A vers utolsó hat szava későbbi betoldás. 16. v.) **Visszafordúlnak, nem felfelé,** nem „megtérnek“ stb; hanem, mint a Zsolt 78, 57. v. mondja ugyan ebben a képben *nehpekú*: megfordúlnak: nem felfelé irányulva repülnek előre, mint a nyíl, hanem visszafordúlnak, leesnek a földre: **Olyanok lettek, mint a laza íj, remjáh** = lazaság, renyheség, és csalás; innen a „csalárd íj.“ Olyan íj, amelynek húrja meglazult, amely tehát nem bírja kellő magas ívben kiröptíteni a nyílat, hanem visszaejti azt a földre. Ilyen szárnyalni nem tudó nyíl, ilyen röptíteni nem tudó íj lett Izráel: **Kard által esnek el fejedelmei.** Ez a prófécia csattanója. Lehet méltányolni, sőt elfogadni is Duhm változtatását, aki *száredhem* helyett *cáredhem*-et olvas: „Ellenségeik kardja által esnek el“ értsd: az izráeliták. Bár a M szövege világos: azért a fejedelmeket éri épen a büntetés, mert ők a vezetők, és a bajokért ők a felelősök első sorban. A *ló 'ál* kifejezést régtől fogva nem értik meg az emberek, mert a *jásúbú* alatt mind valami vallásos megtérést, vagy legalább is valakihez való hozzáfordulást értenek. A LXX: Ἀπεστράφησαν εἰς οὐδέν, ami alatt kétségtelenül a bálványokhoz térést értette, tehát valószínűleg *le'elil*-t olvasott. Ezen a nyomon haladnak, akik (Nowak, Marti, stb.) *labba'al*, *'el habba'al*, stbt olvasnak, sőt azok is, akik a M szavait meghagyják, de *ve* kötőszót tesznek elébe: „elfordulnak a baálokhoz“, vagy: „megtérnek, de nem felfelé“ stb. Ezen megy Duhm is tovább, aki *'ál* helyett *'adaj*-t olvas: „Fordúlnak — nem én hozzám,“ hanem alantasabb segítséghez. Egyéb kísérletek: *ló le'hó'il*: „megtérnek, de nem hasznukra“ (Oort); *jébósú ló jó'ilú*: „megszégyenülnek, nem lesz hasznuk“ (Oetli) stb. stb. I. Martinál. A prófécia végéhez, a büntetéshez azt a megjegyzést fűzte egy későbbi olvasó, talán egyiptomi zsidó, hogy: *nyelvök haragja miatt* éri őket ez a büntetés, *ezzel gúnyolják őket* (héb.: *ez gújnyok*) *Egyiptom földjén.* zó csak itt és Zsolt 132, 12. l. Ges K²⁶ 34. §. b. A gúny érthető: élesebb a nyelvök, mint a kardjok, azért esnek el fejedelmeik. Ebben már a júdaiak és sámaritanusok közti ellentét érezhető. Duhm *mizza'am* helyett *me'izzim*-et olvas: „erősítik nyelvöket“: „sie führen eine freche Zunge,“ ezzel csúfolják őket Egyiptomban. Így azonban a

megjegyzés nem kapcsolódik bele a szövegbe oly ügyesen, mint amúgy.

18. A bálványimádás szomorú vége.

(8, 1. 2. 4b—8.)

A 8, 1—10. vbe két darab van egymással összekeverve: az egyik két, a másik három ütemes, 4 soros strófákban szól Izráel bálványimadásáról, illetve Jahveh ellen való külpolitikájáról. Az elsőben, amelyről most szólunk, 6×4 soros strófa van. Jahveh az íróf felszólítja, hogy kürtöt ragadva, mint a sas csapjon le Jahveh házára; az ember azt gondolná, hogy ítéletet hirdetni, de aztán mégsem ítélethirdetéssel folytatódik a vers, hanem Izráel bálványimadásának és e bálványozás szomorú következményeinek feltárásával. Megszegték Jahveh frigyét, mert míg őt arról biztosították szóval, hogy ismerik őt, addig aranyukból és ezüstjükből bálványokat csináltak. Pedig ezek megvetésre méltók, mert emberi kéz csinálmányai. És mint ahogyan ezek forgácscsá lesznek, úgy elpusztul Izráel is. Mert szelet vetettek, hát vihart aratnak, a természetlen bálványimadásból nem teremhetett jó gyümölcs: most elnyeletet Izráel a pogányok közt, olyan, mint egy haszontalan edény. Ügyes, eleven, könnyed verselésű szép poéma ez; de legkorábban a Deuterojesajah utáni korból való. Szerzője ismerte a prófátákat, köztük Hóseát is olyan jól, hogy sok strófáját a magyarázók mind maig Hóseáénak tartják. Ebben is vannak betoldások.

Első strófa: 1. v.) Jahveh felhívja az íróf, hogy kürtöt ragadva, mint a sas csapjon le Jahveh házára, amiért az ő frigyét megszegették. 1. v.) *Kürtöt inyedhez!** *Mint a sas, Jahveh házára!*

* Hogy a kürtöt „ínyéhez“ teszi, azt nem értem, hogy miért kell oly megfoghatatlannak találni, hogy a legtöbben le sem merik fordítani, hanem azt mondják, hogy „szájához a kürtöt“. Helytelen az a régi felfogás, hogy az első felkiáltás felhívás a prófétához az ítélethirdetésre, a második pedig annak tartalmát adja: „kürtöt inyedhez, s hirdesd, hogy az ellenség, mint a sas csap le Jahveh házára“. Mind a két felkiáltás az íróhoz intézett felhívás; természetesen mind a kettő csak képleges. Irónk rendes epigon szokás szerint u. i. igen magasan kezd, és úgy száll aztán lejjebb. Épen nem helyes Duhm felfogása, aki azt gondolja, hogy a második felkiáltás az elsőhöz adott magyarázó hasonlat, és épen azért „mivel,“ úgy mond, „a sas nem fű kürtöt, nem is tartózkodik a templom előtt“, meg is változtatja *neser* (= sas)-t *nócer* (= vigyázó, őr)-re: „Kürtöt inyedhez, Mint az őr Jahveh háza előtt“ = úgy trombitál, mint az őr szokott a templom előtt, mikor valamit hirdetni akar! És miért trombitáljon úgy? Azért, azért megszegették Jahveh frigyét! Irónk bizonyára nem gondolt arra, hogy e frigyszegést trombitaszóval intezze el. A többi szövegváltoztatásokról, nagy sajnálatomra, terem nem enged, hogy szóljak (lásd egyet-mást e tekintetben Nowacknál és Martinál), elég annyi, hogy már a LXX egyáltalán nem értette meg locusunkat, mert *chék* helyett *chéq*-et (úgy látszik, őt is az „iny“ zavarta meg!) és *sófár* helyett talán *keáfár*-t (Εἰς κόλπον αὐτῶν ὡς γῆ) stb. olvasott; hogyan értették volna meg jobban azok, akik szövegjavításukban nagyobb részt ő utána indultak?

Mivel a következőkben Jahveh beszél, fel kell tennünk, hogy ezt a felhívást is ő intézi valakihez, talán egy ítélethírdető angyalhoz, vagy valószínűleg az íróhoz. Hogy Jahveh a Jahveh házáról beszél, az csak azt mutatja, hogy írónk korában a jahvehháza már egy szó volt. És így nem is lehet kérdés tárgya, hogy melyik jahveházáról van itt szó; magától értetődik, hogy a jeruzsálemiről. Csak azt nem kell gondolni, hogy a lecsapás a templom elpusztítása végett történik. A hasonlat csak a hevet és gyorsaságot illusztrálja: mint a sas, oly hévvel csapjon le a Jahveh házára, hogy onnét ítéletet hirdessen. Az ember e két harcias felhívás után ítélethírdetést várna, e helyett azonban egy egészen nyugodt hangú írásmagyarázat következik arról, hogy miért kell kürtöt ragadni: *Amért megszegették frigyemet, S törvényem ellen vétkeztek.* Helyesen mondja Marti, hogy itt a frigy azonos a törvénnyel (thóra), mind a kettő terminus technicus: a frigy a Jahveh által követelt vallásos kötelességek foglalatja, a thóra az írott törvény.

Második strófa: 2. és 4b. v.) Megállapítja az előbbi strófában emelt vád lényegét: míg szájjal istenismeretet vallanak, addig tényleg bálványokat emelnek. Ez egészen Hóséa szellemében van mondva, csak hogy későbbi nyelven. 2. v.) *Nékem kiáltnak: Istenem, Mi, Izráel, ismerünk téged:* a magyarban a „ni“ névmást azért kell kitenni, mert *jiszráél* appositio a *j'da anúká* igében foglalt többes első személyű névmáshoz. A 3. v. ide az összefüggésbe csak azzal az erőltetett magyarázattal illeszthető be, hogy az Jahvének a 2. vre szóló elutasító felelete. Ide közvetlenül kapcsolódik a 4b. v.) *Ezüstjőkből és aranyukból Bálványokat csináltak magoknak,* héb.: „ezüstjőket és aranyukat bálványokká csináltak magoknak“. A Jahveh jelvénytiszta itt már nem is „semmiségek“, hanem egyenesen „gyötrelmek“. Egy vallásos olvasó hozzá is teszi óhaját: *hogy vágassék ki!* A LXX többesben adja az ígét s ennek nyomán ki is igazítják a magyarázók: *jikkárétú* = „vágassanak ki“ t. i. a bálványok.

Harmadik strófa: 5 és 6. v. a *hú'*-ig. Meg van vetve a Jahvét jelképező bikaszobor, melyet lekicsinylő gúnnyal borjúnak nevez; mert mesterember csinálta azt, és nem isten az. Ez már egészen Deuterójesajah szellemében van mondva. 5. v. *Meg van vetve borjúd, Samaria, zánach* rendesen, s itt is a 3-ik versben kiható ige, de szerzőnk bennmaradólag használja. Ennél fogva nem szükséges sem komplikált magyarázatokhoz, sem szövegjavításhoz folyamodni. Ilyenek: borjú az alany, *zánach* az állítmány, Samaria a tárgy: „megvetett (= elhagy) téged borjúd, Samaria“. Vagy: alany Jahveh: „megvetett, t. i. Jahveh, téged, S.“ Ma nagyon elterjedt szövegjavítás Wellhausené: *'eznach* = „megvetem borjúdát“ stb. Erre a legtöbb alapot az az interpolátor adta, aki itt Jahvének e borjú miatt való haragját jelenti a samariabeliek ellen, amit aztán némely magyarázók a borjúra vonatkoztatnak: *Felgerjéd haragom*

rájok, meddig nem bírnak még el tisztaságot? E téves magyarázatnak megfelelőleg kijavítják *bám*-ot *bó*-ra: „felgerjedt haragom reá“, már mint a borjúra; mivel pedig ehhez a nyomban reá következő kérdés nem illik, vagy kihagyják azt, mint későbbi betoldást (Marti), vagy elszívelik, hogy ez a borjún át a samaria-beliekre vonatkozzék vissza (Nowack). Duhm pedig *bám*-ot is, *bó*-t is csendben mellőzvé, így fordít: „Haragom fellobbant — meddig még, Hát nem maradnak többé büntetlen!“ És ezzel a csattanóval végzi a 8, 1—6-ból a kihagyandók kihagyásával összeállított prófeciát. Csakhogy *niqqájón* = „tisztaság“, és pedig rendszeren ceremoniális tisztaság; és *jákól* = „bír, képes, le bír, el bír“; de sohasem = „marad“. Aki ezt ide írta, az a tisztaság forrását már a jeruzsálemi kultuszban látta, és úgy vélte, hogy a samaria-beliek azért tartják még borjújukat, mert *ezt* a tisztaságot még nem bírják el. Az első stichos folytatása csak a 6. vben következik: *Mert Izráeltől van az is*, Duhm javítása, aki *ki mijjiszráél vehú* helyett így olvas: *ki műszár 'evil hú*: „mert bolond tan az“, ide nem illik, mert *műszár* lehet ugyan „tan“, ha Duhm kedvéért *műsár*-nak vesszük, de a borjú nem. Egyéb változtatásra sincs szükség, pl. *mijjiszráél* helyett *mijjad 'is*: „ember kezéből“ stb. Egészen érthető, hogy az aranyborjú nem Istentől, hanem Izráeltől van, *Mesterember csinálta azt* (I. Jes 44, 9—20; 46, 6—8), *És nem Isten az*. Ezért is van megvetve. A vers hátra lévő szavai már a következő strófához tartoznak, és nem helyes azokat ide vonni, mint sokan teszik: „nem isten az, hanem“ vagy „sőt forgácscsa lesz“ stb.

Negyedik strófa: a 6. v. öt utolsó szava és a 7a. v.) További indokolása a samariai borju megvetésre méltó voltának; és egyúttal festése annak a szomorú sorsnak, ami úgy a borjúra, mint tisztelőire vár. 6. v. vége: *Mert forgácscsa lesz Samária borjuja*; *sebábim* *ἀπ. λεγ.* = „fa-szilánk“, amiből az látszik, hogy az aranyborjú fából volt, csak be volt vonva aranynyal. Erre lehet következtetni Ex 32, 20. és Deut 9, 21. elbeszéléséből is, mely szerint Mózes az Áron által „öntött“ aranyborjút megégette és porát vízbe szórta. A borjú tehát szét fog hasogattatni és pedig, mint a 7a. v.) mondja, egy Samáriát érendő nagy katasztrófában: *Mert szelet vetnek És vihart aratnak*. A szélvetés a bálványimádás, a vihararátás egy nagy pusztulás lesz.

Ötödik strófa: 7b. v.) Az eddig elmondottak illusztrálására egy nép-, vagy inkább gyermekversikét közöl, mely itt azt fejezi ki, hogy a bálványimádásnak nem lehet gyümölcse, de ha lesz, az csak az lehet, hogy idegenek nyelik el Samáriát. 7b. v.) *Vetés*, (héb: állógabona, a már kikelt, de még le nem vágott vetés,) melynek *hajtása nincs*, *Nem lesz belőle liszt*, héb: „nem csinál lisztet.“ A maszoréták a pattogó ritmus és csengő rimek gúnyjára másképp interpunctiózták e distichont: „állógabonája nincs neki, hajtás nem csinál lisztet;“ és ezt úgy magyarázzák, hogy ez az előző

distichon tovább fejte: szelet vetnek, és ennek a vetésnek nem lesz állógabonája, és ennek a hajtása nem csinál lisztet! Wellh. után némelyek törlik *qámáh*-t, hogy így az egész ne a vetésre, hanem Izráelre legyen vonatkoztatható: „nincs neki hajtása, nem hoz (héb: csinál) gabonaszemet;” bár *qemach* = liszt, de azt mondják, hogy mivel durvára őrlött lisztet jelent, itt talán az egész gabonaszemek, sőt talán a kalász helyett áll. Az igaz, hogy a mi interpunctirozásunknál baj az, hogy *qámáh*, mely nőnemű szó, himnemű szavakkal van construálva; de ebbe nyugodjunk bele, ha már a kis izráeli gyermekek bele nyugodtak: *qámáh 'éjn ló cemach beli ja^aszeq qemach*. Ez a distichon illusztrálja a bálványimádásnak az eddig elmondottakból levonható meddőségét: az olyan vetésből, melynek hajtása nincs, nem lesz liszt: a következő distichon pedig alkalmazza azt Izráel sorsára: *Talán lehet* (héb: *csinálhat*): *Elnyelik az idegenek*. Ez világos célzás Izráel sorsára. Duhm ezt a distichont is pompás versbe szedi: *'útaj ja^aszéhu — réjm* (= *re'ém*) *jiblá'éhú*: „ha talán csinál azt” t. i. lisztet, „egye meg a bivaly.” Lehet, hogy ezt a gyermekek tényleg így mondták Izráel utcáin; de az bizonyos, hogy szerzőnk úgy írta ide, ahogyan most a M-ban van, mert ő ezt Izráelre alkalmazta. És ehez az alkalmazáshoz fűződik befejező strófája is.

Hatodik strófa: 8. v.) A bálványimádás vége az lett, hogy Izráel lenézett, haszontalan edénynyé lett. 8. v.) *Elnyeletett Izráel*, perf. nem „elnyeleltik;” a gyermekversike beteljesedett rajta, *Most olyanok lettek most*, mikor a szerző ezt írja, olyanok *A népek közt, mint oly edény, Melyben nincsen gyönyörűség*, héb: „nincs kedvtelés benne.” Aki az istenismeret díszmécsese lehetett volna, most olyan edény, amit nem szoktak a diszhelyre tenni.

19. A rossz politika szomorú vége.

(8, 3. 4a. 9. 10.)

A 8, 1—10. vbe bele kevert másik darab a rossz politika szomorú végéről szól, és a 8, 3. 4a. továbbá 9. és 10. vben foglaltatik, kiegészítve a 13. v. három utolsó szavával; 3 × 4 soros, 3 ütemes strófában. Miután Izráel Jahvét megvetve, idegen népek szövetségét kereste, azok által fog bűnhődni.

Első trófa: 8, 3. és 4a. v.) Izráel Jahvét megvetve, nem az ő, hanem az ellenség (Assyria) akarata után igazodva váltogatja királyait. 3. v.) *Megvetette Izráel a jót*, mivel *tób* névelő nélkül van, nem lehet alatta egyenesen Jahvét érteni, hanem úgy mint Ám 5, 14. vben is, mind azt az erkölcsi jót, ami Jahvéval és Jahvéban Izráel számára adva volt, vagy mondhatjuk úgy is, hogy ami neki üdvöt hozott volna; de ezt aztán nem szabad a Jahveh valósi és erkölcsi követelményeire érteni, mint Nowack. Itt közelebbről épen a Jahveh hatalmas segítségére gondolhatunk, azt vetette meg, és a helyett **Ellenség után mennek**, *jird'efó* helyett olv.: *j'rad-*

defú (Duhm); LXX: ἐχθρόν κατεδίωξαν. A M a bűn után mindjárt kiszabja a büntetést is: elhagyta Izráel a jót, tehát „ellenség üldözzé őt.“ De akkor a többi distichonoknak is így kellene összeállítva lenni: bűn—büntetés. De nem így van. Itt a második stichos az elsőnek a másik oldalát tünteti fel: a jót, Jahveh segítségét megvetették, ellenben idegen népek segítsége után futnak, akik nekik ellenségeik. Erre a második distichon ténybeli példát hoz fel: 4a.v.) **Ők**, szembe állítva a *mimmenni*-ben foglalt „én“-nel, **királyt tettek, de nem én tölem**, nem Jahvétől, hanem maguktól, **Fejedelmet, hészíru** a mediae vāv igék mintájára képzett hiif. a *szárar* (= uralkodik) ígétől = fejedelmet tettek, **és én nem tudtam**; Jahveh tudta nélkül tették. Itt nem a Salamon halála utáni eseményekről van szó, mikor Izráel I. Jeroboámot választotta királylyá Roboámmal szemben (1 Kir 12, 1 skv); még kevésbbé Saul királylyá választásáról, és így impl. a királyság intézményének kárhóztatásáról (ami 3, 4-vel ellenkeznék is): hanem a II. Jeroboám halála után bekövetkezett trónváltozások valamelyikéről, amelyeknek módjáról a 7, 3. 7. szóolt.

Második strófa: 9. v.) kiegészítve a 13. v. utolsó sorával. Megmagyarázza az első strófát. Ellenség után mennek, mert egyik Assúrnál, másik Egyiptomnál akar segítséget keresni. Ez a segítség Hóséa képes nyelvében bérelt szerelem. Egy eredeti népies mondásban adja itt a próféta Izráel álláspontjának indokolását. 9az. v.) **Mert azok felmennek Assúrba, 13bβ. v.) Ezek visszatérnek Egyiptomba**: ezt a stichost mostani helyén csak úgy tudják használni, hogy megteszik az áldozati bűnökért való, de igen elkésett ítélethirdetésnek; itt pedig pompás distichont képez a 9. v. első sorával. Ugyanazt a képet tárja ez elének Izráel belpolitikai mozgalmairól, amit 7, 11. vben már láttunk. Izráelnek ezt a 7, 11. vben esztelennek mondott eljárását a próféta a 9aβ. vben egy eredeti népies mondással indokolja meg, természetesen nem a maga, hanem a nép álláspontjáról: **Vadszamár van egyedül magában; Izráel szerelmet bérelt. A hitnú** ígén nincs mért csodálkozni, mert 2, 14-ben *'etnáh* = „szerelmibér“; szintén a *tándh* töből képzett szó. A magyarázók itt hol Assúrt, hol Izráelt teszik meg vadszamárnak, vagy megváltoztatják a szót. Marti a *pere'* helyett Efraimot olvasva, beviszi a 8. v. első stichosához párnak: 8. v. „Megsemmisült Izráel, 9aβ. v. Efraim elhagyatott.“ Duhm „az ostoba *hitnú* helyett“ *hit'u* (a *tááh* = „bolyong“ ige hiifilje)-t olvasván így fordítja: „elkülönült vadszamár Efraim, szerelem bolyongtatja.“ Ez sem mond mást, mint a M., csakhogy Efraimot megteszi vadszamárnak. Keil jól fordít: „Wildesel bleibt abgsonder ffür sich; Efraim warb um Buhlschaften“; de nem jól magyaráz: „míg a vadszamár, ez az oktalán állat, kerüli az emberrel való érintkezést, hogy függetlenségét megtartsa, addig Efraim természetellenes, azaz az ő rendeltetésével összeférhetetlen összeköttetéseket igyekszik kötni a világi népekkel.“ Ezek a magyarázatok mind letörlik a mondásról az ós-

eredeti zamatot. Hogy a vadszamar nem egyedül bolyongó állat, hanem néha több száz főből álló méneseekben legelész, az nem alterálja a mi fordításunkat. A vadszamar minden más fajta állat és kivált ember által nagyon nehezen megközelíthető, és meg nem szelidíthető állat; ezen alapszik a kép. Izráel nem akar ilyen lenni: ő keresi a kulturnemzetekkel az érintkezést. Ezt jelenti Hóséa mondása Izráel nyelvén kifejezve.

Harmadik strófa: 10. v.) Hiába keresnek pedig idegen szövetségeket, Jahveh összegyűjti, mint egy nyáját, és úgy adja őket az assyr király hatalma alá. 10. v.) **Ha bérelnék is a népek között**, Duhm itt *jiteú*-t olvas: „Ha bolyongnak is a népek közt,” amihez tényleg jól illik a következő stichos: **Most összegyűjtöm őket**; azonban, ha a 9. vben *hitnú* van, itt meg kell maradni a *jitnú*-nak. Különbben sem helyes a képet úgy gondolni, hogy Izráel fiaai szerteszét bolyongnak szerelem után ki egy, ki más népnél, és onnét gyűjti őket össze Jahveh; hanem úgy kell érteni az összegyűjtést, mint mikor a pásztor „összetereli legelésző nyáját, hogy valahova vigye. Jahveh azért gyűjti össze Izráelt, hogy átadja az assyr királynak. Ezt az egész verset különben nagyon nehéz megérteni. (Megmagyarázni persze könnyebb). Az íge suffixumát némelyek az idegen népekre vonatkoztatják, de akkor oda kell pótolni, vagy legalább érteni, hogy „összegyűjtöm őket *Izráel ellen*.” (Így Kár.) Némelyek így fordítják az igét, hogy „összeszorítom őket,” értsd Izráelt; mások éppen ellenkező értelműre változtatják: *aficém* vagy *anapp'cém* = „szétszórom őket.” Még nehezebb a második distichon: **És reszketnek (vajjáchéllú [= elkezdének] helyett olv.: *vjáchéllú*, a *chil* igétől) egy keveset A fejedelmek királyának terhétől**. „Egy keveset,” talán gúny (v. ö. 3, 4) a fejedelmek királya = királyok királya, az assyr király, akit 5, 13. vben a nagy királynak nevezett. Eléggé kikerekített befejezés: addig járnak Assúr szövetsége után, míg végre annak rettenetes hatalma alá jutnak. A M szövege rossz. „Elkezdének fogyni” stb.; itt a félmultnak semmi helye sincs. Ha futurumnak olvassuk az igét: „És elkezdének majd fogyni” stb., akkor beleillenék az összefüggésbe, de fenyegetésnek különös lenne, hogy majd *elkezdének* fogyni. És *me'at* ezt nem is teheti, hanem akkor ezt is át kell változtatni igévé, és infinitivusba tenni: *me'ót*. A LXX. így fordítja a distichont: καὶ κοπᾶσουσιν μικρὸν τοῦ χρίειν βασιλεία καὶ ἄρχοντας; tehát *vajjáchéllú* helyett *vechádélú*-t, vagy *vejachdelú*-t, *mimmaszszá'* helyett *mimm'sóach*-ot olvasott, és a *szárim* elé *ve* kötőszót tett: „és megszűnnek egy kevéssé királyt és fejedelmeket felkenni.” Ma általában ez a szöveg van elfogadva a magyarázók közt. És tényleg, ez nagyon ügyes befejezés is volna ide, ha ebben a próféciában (vagy bár egyebütt az egész könyvben) szó lett volna királyfelkenésről. Ha pl. a 4 a. vben az volna, hogy „ők királyt kentek fel” stb.; akkor értenők, hogy mire célozna ez a befejezés. És akkor is, ha mindjárt a fejedelmeket, tehát a kormányt és egész

udvart is fel nem kenetné a LXX. Így ez sem jobb befejezés a régínél, amit mi megtartottunk.

20. Oltárok büntetésre!

(8, 11—14)

2×5 soros strófa; a harmadik későbbi toldás. Az egészen át a próféta beszél. Efraim sok oltárt emelt, de az mind csak büntetésre szolgált. Jahveh utasításait nem követik, csak azért áldoznak, hogy húst egyenek; ezért Jahveh megbünteti őket. A toldás Júdát is bevonja a dologba.

Első strófa: 11. és 12. v.) Izráel a sok oltárt csak büntetésre emeli, Jahveh parancsaira pedig nem hajt. 11. v.) **Ha oltárokat szaporított Efraim, Büntetésre lettek neki; Oltárok büntetésre!** A szavak ismétlődése nem tévedésből van, csak a rossz helyre került atnach zavarja a szöveget; ha azt egy szóval hátrább teszszük, akkor egyszerre világos lesz előttünk a szöveg: úgy, amint fordítottuk. A harmadik stichos tudatosan ismétli a két első lényegét, hogy kiemelve, milyen képtelen dolog az, amit Efraim művel, hogy az oltárokat büntetésre használja. (Hogy miben áll ez a büntetés, azt a második strófa mondja meg.) Törlésre tehát nincs szükség; a ritmus pedig nem is engedi azt. A M atnachja szerint helytelen értelem jó ki: „Mert Efraim büntetésre szaporított oltárokat, az oltárok büntetésre lettek neki;” ami magyarul azt teszi, hogy direkt azzal a céllal szaporította oltárait, hogy bünt kövessen el velők, és ez a célja sikerült is. 12. v.) Oltárok építésében buzgó Efraim, de a vallás lényege idegen előtte: **Irhatom**, conj. értelmében: irjam bár **neki tanom tizezeit, ribbó** = *rib^ebót*, a *rib^ebáh* (= tízezer) plur. st. c.-a, de mivel a maszoréták ezt a költői hyperbolicus számot aritmetikailag vették, és igen nagyoknak találták, hát a *qeré*-ben *rubbéj*-t ajánlanak helyette, ami a *rób* (= sokaság, tömeg) szónak (másutt elő nem fordul) plur. st. c.-a. Ma Wellhausennel általában *rób*-ot olvasnak a magyarázók; a *tórát* helyett pedig *tórótaj* plur.-t: „irjam bár neki tanaim tömegét,” **Idegen számba vétetnek**, héb.: „mint egy idegen, olyanoknak gondoltatnak;” ami rövidített kifejezés e helyett: mint egy idegennek a tanai, akinek semmi köze Izráelhez, olyanoknak vétetnek a próféta tanainak tízezei is. Ebből kitetszik, hogy Hóséa idejében már volt írott tóra, és pedig több is; de még nem volt meg „a” tóra. Azért is olvassák e szót a szövegben többesnek a magyarázók, hogy elejét vegyék annak a félreértésnek, hogy Hóséa itt már „a” tóráról beszél. A tóra szót itt is olyan értelemben kell venni, mint 4, 6. vben. Hogy itt írott tórakról van szó, az nem változtat a dolgon, Jesajah (1, 10 vben) a maga próféciját nevezi „Istenünk tórájának;” és ilyen tóra, prófétai tanítás, erkölcsi követelmény már sok lehetett írásba foglalva Hóséa idejében. Sőt törvénykönyvre is gondolhatunk, pl. a Szövetség könyvére. Az a

mód, ahogyan itt a tóra semmibe vételét az oltárépítésben való buzgósággal szembe állítja, világosan mutatja, hogy ő nem papi, hanem prófétai tórát ért.

Második strófa: 13. v.) Az áldozásban még buzgóbb Izráel, mint az oltárépítésben, de csak azért, hogy minél több húst ehessék. Itt tűnik ki, hogy miért szolgálnak neki az oltárok bűntevésre. Ezt Jahveh meglátogatja rajta. 13. v.) **Áldozataikat meghozzák, zibchéj habhábj** második szavának három első betűje eredetileg *hem* volt és az első szóhoz tartozott: *zibhéjhem*, a megmaradt *habaj* pedig *hébi'u* vagv *jábi'u*-ból romlott el, olv. tehát: *zibchéjhem hébi'u*. A LXX. is ilyen forma szót olvasott itt (talán *'áhúbim*, vagy ilyes valamit: ἡγοπημένα). V: Hostias offerent, tehát: zebachim jábi'u. Áldozatban nincs hiány. De nem a kellő érzülettel járulnak az oltárhoz: **Áldoznak húst, és esznek**: tehát a húsevés a fődolog; ezért **Jahvének nincs kedve bennök**. De ilyen áldozattal nem érnek el tetszést Jahvénál, aki **Most megemlékezik bűneikről** (ávón = bűntehér), **És vétkeiket meglátogatja**. Az utolsó sort: „Ezek visszatérnek Egyiptomba” mely elkésve jőne fenyegetésével, visszaállítottuk eredeti értelmében eredeti helyére, a 9. vbe. A M, szövege egészen jó az első sor kivételével, ami teljesen érthetetlen. A *habhábj* szót a *jáhab* = „oda ad” igéből származtatják, és „adomány, áldozat,” stb. értelmében veszik. De ha ezt elfogadjuk is, mi értelme van az ilyen mondatnak: „adományaim véres áldozatát áldozzák?” Itt tehát javításra van szükség; de a LXX. a magyarázókat itt is félrevezette. Mind az ő *'ahab*-ja körül forognak a javítások. Marti: *zebach 'ahabú*, és a ritmus összetörésével, ide veszi a második stichos első szavát is, vav cons.-al megtoldva: *vajjizbechú*: „áldozatot szeretnek és áldoznak.” Épen így Duham, is, azzal a különbséggel, hogy az első szót többször teszi: *zebachim* stb. Ezenkívül a negyedik és ötödik stichosban megváltoztatják a 3-ik személyű ígékét 1-ső személyűre: „megemlékszem” . . . , „meglátogatom” . . . ; abból a feltevésből kiindulva, hogy e próféciaiban Jahveh a beszélő; holott mindenütt Hóséa beszél.

Harmadik strófa: 14. v.) Ezt később írta ide egy írástudó, aki a prófécia ritmusát jobban felismerte, mint a modern írástudók, mert épen olyan versmértéket használ, mint az előző két strófában van. 14. v.) *S elfeledte Izráel alkotóját*, 1. e kifejezést Jes 17, 7., mely később Deuterójesajah után lett kedvelté, *És épített templomokat*, ez Joel 4 (3), 5 vben pogány templomokat jelent, ezért némelyek „palotáknak” fordítják; mindegy: szerzőnk Am 8, 3. vnek Hós 8, 11.-vel való combinatiojából következtette, hogy a sok oltár = templom építése volt Izráel bűne, ebben látja ő az alkotó elfelejtését. Judának ezzel párhuzamban az önerejében való bizakodást hozza fel bűnéül: *S Júda szaporított erős városokat*; és az ezért való büntetést Ámósból veszi, és pedig Am. 2, 4-ből: *Tűzet küldök azért* (itt a „Júdára” kifejezést

az „erős városok“ építésének bűnéhez alkalmazza =), *városaira* Am 1, 10-ből pedig: *Emészsze meg kastélyait*. Így történt, hogy a Júdára illő *'arm^enotájv* helyett a Tyrusra illő *'arm^enotejhá*-t írt. Különben igaza van Keilnak, hogy e vers Izráel bűnét gyökerére vezeti vissza, ami az Istenről való elfeledkezés, és a saját erejének istenítése. Csakhogy ezt a visszavezetést már egy későbbi theologus írástudó cselekedte.

21. Kultusz nélkül, idegen földön.

(9, 1—6.)

A magyarázó (4. vben) és elmélkedő (5 vben) és egyéb apróbb beszúráásokat kihagyva, 4×5 soros strófa van itt, a sorok 2 ütemesek. Marti a 9, 1—9-et egybe fogja és 7×4 soros strófára osztja, amiből az 1—6 vre négy esik. Ellenben Duhm ugyanitt 6×4 soros strófát talál. — Izráelnek nem volna azabad olyan kicsapongó áldozati ünnepeket tartani, mint a pogányok, mert ez nála az ő Istenéhez való hűtlenséget jelenti, míg emezeknél nem. Ezért, mivel a kultusszal vétkeznek, az lesz a büntetésök, hogy idegen földre kell menniök, ahol tisztátlant esznek és kultusz nélkül élnek; és ott pusztulnak el.

Első strófa: 1. v.) Izráel ne vigadjon úgy, mint a pogányok, mert nála az ilyen vigadózó kultusz az ő Istenétől való hűtlen elpártolást, és a helyi baálokkal való erkölcstelen viszonykötést jelenti: 1. v.) **Ne örvendezz Izráel Vigasságkor, úgy mint a népek**, *'ammim* itt is, mint 7, 8. vben már a pogányokat jelenti Izráellel szembe állítva; *'el gíl* = „vigasságnál;“ de itt e szó valószínűleg techn. term. az aratási (Duhm) ünnepély kifejezésére, vagy talán a szüreti vígalomra is. **Mert te elparáználkodtál Istened mellől**: ami a népeknél természetes dolog, nálad az paráznaság, mert ezek a kicsapongó aratási és szüreti ünnepek annak a kifejezése, hogy a helyi baálok adták a szántóföld vagy szőlőhegy áldásait: **Szeretted szerelembért Minden gabnászérűn**. L. 2, 7, 14. Hóséa e kultuszi ünnepélyeket nem csak kicsapongó és erkölcstelen voltuk miatt ítéli el, hanem a miatt is, mert a nép ezeknek fejében várta a természet áldásait, és egyebet nem is várt Jahvétól. Épen ebben látja a próféta a baálimádást. A LXX. *'el gíl* helyett *'al tágél* = *μὴδὲ εὐφραίνου*-t olvas; némelek követik. Mások így fordítják: „vigasságig“ = „ne örülj oly vigan, mint a népek.“ Kám: „vigadólag.“ De az egy kissé nehéz kifejezés; ezt érezte valószínűleg Kár., mikor így fordított: „ne örülj a te békeségednek“ stb. Grammaticailag helyesebb az előbbieknél; csak lexicologailag nem. A *kí* némelek szerint nem az intés okát, hanem az öröm tárgyát és okát vezeti be: „ne örülj, hogy elparáználkodtál“ stb. De Izráel nem annak örült, hogy ő elparáználkodott Jahvétól, sőt ezt soha el sem ismerte.

Második strófa: 2 és 3. v.) Mivel a gabonáért és mustért,

mint a baáloktól kapott szerelmi bérért gyakorolják a kultuszt, ez a szerelmi bér majd cserben hagyja őket, nem élvezhetik, mert idegen földre kell menniök. 2. v) **Szérú és sajtó** (ezt a második stichos alapján szúrta ide be valaki) **nem legelteti őket, S a must cserben hagyja őket**, *báh* helyett olv. a LXX után *bám*-ot. Hogy szerú és must = sajtó miként hagyja cserben a népet, azt megfejtí a 3. v.) **Nem maradnak** héb: ülnek **Jahveh földjén**, Jahveh felemlítésén semmi különös nincs, mert itt a próféta beszél, nem Jahveh, és hangsúlyozza, hogy ez a föld, melynek terményeit ők szerelmi bérnek tartják, nem a baáloké, hanem Jahvéé, **És visszatér Efraim Egyptomba, És Assúrban tisztátalanat esznek**: (1. a 4. vnél). Ahova 7. 11. és 8, 9 + 13. v. szerint segítségért szaladgáltak, oda fognak menni száműzetésbe. A LXX *jirém* helyett *jédáém* (= ismeri őket) ígét olvasott, s ebben újabban szinte mindenki követi. Azt mondják, hogy *rááh* ige nem fordúl elő „eltartás” értelmében, és hogy jobb így a parallelismus is: „szérú nem tud róluk, must cserben hagyja őket.” De itt nem is szükséges „eltartásra” gondolnunk, a „legeltetés”-ben pedig minden esetre benne foglaltatik a „gondozás”, és így ez talán még jobb parallel a „cserbenhagyáshoz”, mint a „nemismerés.” Duhm az 1. v. utolsó stichosát ide hozza át, és a 2. v. első szavával összefogja, így: *'al kol gornóth dágán* 2. v.) *goren*, e helyett aztán olv. *'al kol haggéránóth dágán jiggáréz*: „Minden szerúkról Elhűnik a gabona.”

Harmadik strófa: 4. v.) Megmagyarázza, miért kell nekik az idegenben tisztátalanit enni (1. Ám 7, 17. vnél is). 4. v.) **Nem önthetnek Jahvének bort, És nem lehetnek neki kedvesek véres áldozataik**; mert az idegen istenek földjén Jahvének oltárai nem lesznek, és így esetleges áldozataik **Mint gyászkenyér, olyanok lesznek nekik.** *'Onim* lehet *'ánáh* (= sóhaj, jajgat) ige kal part. pl. a: „gyászoló kenyeré”, de inkább u. ez ígétől származott *'óneh* (= gyász) főnév többese: „gyászkenyér”. Hogy milyen ez a gyászkenyér, azt helyesen magyarázza meg a következő közbeszúrás: *mindenki, aki eszik belőle, tisztátalanná teszi magát.* Ez bizony rituáltheológiai jegyzet, ezt Hóséa nem írta. A gyászkenyér kifejezés még a régi gyásztorokra emlékeztet, amelyek a holtak imádásának korában az elhunyt tiszteletére rendezett áldozati lakomák voltak. A gyásztornak ezzel az őstermészetével szemben való ellenhatás a Jahveh vallásában az, hogy a halottnak már jelenléte is megtisztátalanít mindenkit és mindent (Num 19, 13 skv.), és amiből a gyászoló evett, még az is tisztátalanná lett (Deut 26. 14). Azért lesz tisztátalan minden, amit idegenben esznek, **Mert** a ritus szerinti kultuszi összeköttetés lehetetlen lévén Jahvéval, **kenyerők önmagoké lesz**, nem közölhetik azt Jahvéval: **Nem megy be Jahveh házába.** A zsengek feláldozásának az volt a jelentősége, hogy ez által a termés többi része is jelképesen Jahvének szenteltetvén, tisztává, a Jahveh népe által való

fogyasztásra alkalmassá lett. Némelyek „Jahvének“ helyére ezt írják „nekem“ (*li*), mert azt hiszik, hogy itt Jahveh a beszélő. A *je'erbú ló* helyett némelyek *ja'arkú lí-t* olvasnak: nem „raknak fel nekem“ stb. A *láhem* helyett *lechem*-et: „Mint gyászkenyér a kenyerek.“ Duhm *zibchéhem* helyett *zibchám*-ot olvas, s azt átviszi a következő stichosba a „gyászkenyér“ alanyául: „áldozatuk olyan, mint a gyászkenyér“ — a *láhem*-ről azonban nem szól. A betoldásban pedig, amit eredetinek vesz *jittammá'ú* helyett *jitm'ú* kalt. A „Jahveh háza“ kifejezésből nem lehet a 4b. hitelessége ellen következtetést vonni le, mint Marti. Hogy a kenyér nem megy be Jahveh házába, az olyan képes kifejezés, ami bármely Jahvének szentelt kultushelyre alkalmazható, ahol Jahvépapak voltak és zsengéket áldoztak. Hiszen a jeruzsálemi templomban sem az igazi templomba „ment be“ a zsenge, hanem a kívül levő oltárra és a papok kamrájába; ami pedig másutt is volt. (1. 9, 15b. vñél is).

Negyedik strófa: 5. és 6. v.) Az 5. és a 6.-nak is első sora betoldás. A többi befejezése az előző két strófának, annak festésével, hogy az idegenbe züllött nép ott fog elveszni, hazájuk pedig gyomfelverte pusztasággá lesz. Hogy Assurban tisztátalant esznek, Egyiptomban meghalnak, ez, talán nem kell mondanom, nem azt teszi, hogy Assurban nem halnak meg és Egyiptomban nem esznek tisztátalant, hanem, ami egyikről mondatik, az kölcsönösen a másikra is vonatkozik. 5. v.) *Mit csináltok ünnep napon, és Jahveh ünnepének napján?* Már a beszédnek hirtelen 2-ik személyre való fordítása is arra utal, hogy itt idegen beleszólás van; végkép megerősíti ezt a mondat tárgya. Ünnepekről beszél, holott a próféciában nem azokról van szó. De mivel az előző strófa arról szól, hogy nem áldozhatnak, kenyerek nem mehet be a Jahveh házába, interpolatorunk némileg részvétellel, de némileg szemrehányással is, azt a kérdést veti fel, hogy, ha nem áldozhatnak, hát akkor mivel töltik az ünnepnapokat? Borzasztó lehet nekik; de magoknak köszönhetik! Úgyes fordítással oda lehet ragasztani az előzőkhöz; de nem igen tapad oda. Hogy miért állítja párhuzamba *mó'éd*-del *chág*-ot, és mit ért egyik, mit a másik alatt, azt nem lehet megmondani. A kettő közt különben az a különbség, hogy a *mó'éd* az ünnep megállapított ideje, tehát terminus, a *chag* pedig az ünnep megülése, körtánc, stb., szóval az ünnepelés. Ex 34, 18. skv. az évi három főünnepet *chag*-nak nevezi. 6. v.) *Mert imé elmentek pusztulás miatt*, ezt meg, mikor az előbbi betoldás a következő sorokat elszakította az 1–4. vtől, akkor szúrta be valaki, hogy összekötetést létesítsen az 5 és 6. v. között. Magyarázza, hogy miért e kérdés, hogy mit csináltak ünnepnapokon? Azért, mert elmentek olyan helyre, ahol nem ünnepehetnek. Aki ezt ide írta, az már ismerte Jer. 42 fejezetét, és az azzal összefüggő történeteket, és itt azoknak megjósolását látta. Nabukadrecár pusztítása volt az a „pusztulás“, ami elől ezek

Egyiptomba mentek, és egyébképen is az teljesedett be az ott leírt eseményekben, amit itt Hóséa jövendöl. A *missód* megváltoztatása tehát *Assur*-ra (Now. Mart.) helytelen. E sort Duhm a mi következő strófánk első sora után teszi glossának így: *Egyiptom begyűjti őket, Mert oda mentek a pusztulás elől*. De természetesebb úgy, mint fentebb kimutattuk; nem ünnepehetnek, mert idegenbe mentek a pusztulás miatt, és ott **Egyiptom begyűjti őket, Memfisiz eltemeti őket; Pénzök rejtékhelyét machmad** (= kívánság, drágaság) helyett a LXX Μαχμός-a alapján, ami alatt ő várost értett, Duhmmal olv: mikmász-t, ami a *kámasz* (= elrejt, Deut 32, 34) ígétől származván = „rejtékhely“, és itt az izráeliták lakásait jelzi; **Csalán öröklől tőlük** (a *járas* ígét annak a személynek accusativusával, akitől valaki öröklől, I. Gen 15, 3.; itt az íge után a pl. 3-ik szem. tárgyrag fejezi ki azokat, akiktől a csalán öröklől): a házak helyét, miután a lakók elköltöztek, gyom veri fel, **Tövis lesz sátoraikban**. Ez a teljes pusztulás képe. Duhm a 3-ik stichost az 5-ikhez glossának tartja; holott az ezzel egy szép parallelismust képez. — Marti strófánk első sorát törli, mint a második sor variánsát; holott ez a kettő is, Egyptom — Memfisiz, begyűjt — eltemet, együtt pompás héber parallelismus. *Móf* az egyiptomi *Mn-nfr*, ejtsd *Men-nûfer* (= jó pihenés) szóból lett elkopás által. Az *r* elkopásával lett *Men-nufe*, innét az assyr *Me-im-pi*, a görög Μέμφις, a kopt *Menbe*, az arab *Máfe* és héber *Móf*. (I. Duhmnál). A *machmad* *l'kaszpám* kifejezést meg kellett változtatni, mert, így amint van, nagyon erőltetett; *kívánság* vagy *drágaság ezüstjőknek*, azaz: *ezüst drágaságuk*. Javítják némelyek *mach^amaddé kaszpám*-ra: „ezüst drágaságaik“ vagy „kedvenceik“, és isteneiket értik alatta. Marti szerint eredetileg *mach^amaddéhem* volt, és *l'kaszpám* ehez glossa.

22. Ellenségeskedés a próféta ellen.

9, 7—9.

2×7 soros, 2 ütemes strófa, Marti és Duhm szerint 3×4 soros. Izráel a próféta beszédeit ellenséges indulattal fogadja, őt bolondnak tartja, tört vet neki, Istene házában is ellenségeskedés veszi körül (ebből gondolják, hogy pap volt); ezért Jahveh meglátogatja a népet.

Első strófa: 7. v.) Eljött a büntetés napja, ezt majd megérzi Izráel, amért a prófétát bolondnak mondja, amért az a bűnöket korholja. 7. v.) **Eljöttek a látogatás napjai, Eljöttek a megfizetés napjai; Megtudja Izráel: már itt van a büntetés ideje**, csakhogy a nép nem ismeri el; de majd meg fogja érezni. Az állitmány *jédú* többesben van Izráel mellett. **Bolond a próféta, Örült a szellem embere?** Ezt a nép szájáról veszi a próféta: igen, te azt mondod, bolond a próféta? De miért? **Mert sok a bűnöd, S nagy az ellenségeskedés**, héb: „bűnöd soksága és

a nagy ellenségeskedés miatt“. A népnek sok a bűne, e miatt a próféta korholja, e miatt a nép ellensége a prófétának, és azt mondja rá, hogy bolond. Wellh. azt gondolja, hogy a *sillum* (= megfizetés) szóban Sallum király idejére van célzás. Marti *jéd'ú jiszrá'él*-hez még hozzá veszi a 8. v. elejéről ezt: *cófeh efraim 'im*, és ezt így javítja ki: *jéda' jiszrá'él qicpi jéda' efraim za'mi*: „Tapasztalja Izráel haragomat, Tapasztalja Efraim mérgemet“. De ezzel gondolat és versforma összetörik. Duhm csak egy „ítélet napját“ told be az első sorba, hogy így a mi három első sorunkból megcsinálhasson egy négysoros strófát. A *jéda' jiszrá'él* tárgyául ő is az előzőket veszi. De van olyan vélemény is (Hitz.), amely szerint annak tárgya az utána következő: azt fogja megtudni Izráel, hogy bolond a próféta, örült a szellem embere, értsd a hamis prófétát, aki azért bolond, mert mindig jót jövendölt, és most ki fog tűnni, hogy nem jól jövendölt. Marti szerint ellenben az igazi próféta bolondul meg és örül bele abba a sok bűnbe, amit lát. Ennek megfelelőleg *masztémáh* helyett *chattá'tám*-ot olvas (*avón'ká* helyett *avónám*-ot): bolond a próféta... „Az ő vétük nagysága miatt, És mivel nagy az ő bűnök“.

Második strófa: 8 és 9. v.) A prófétának mindenütt tört vetnek, még Istene házában is ellenségeskedést kell tapasztalnia, egy szóval nagyon megromlottak; ezért látogatja meg őket Jahveh. 8. v.) **Istenem népének**, *'im* helyett olv. *'am*-ot; aminek aztán valaki magyarázatul elébe tette, hogy *Efraimnak, órállója*, amihez megint oda tették magyarázatul, hogy: *próféta*. Ilyen igen egyszerű ennek a sokat vitatott, de soha meg nem értett sornak a magyarázata. Hogy a próféta így nevezi magát, azt azért teszi, hogy hangsúlyozza úgy Istenhez, mint Isten által népéhez való viszonyát, ami teljességgel ki kellene hogy zárja azt a fogadtatást, amelyben részesül. Ez a sor a héberben egy névi mondat alanya, melyhez a második és harmadik sor adja az állítmányt. A magyarban ezt így lehet szemléltetni: ami istenem népének órállóját illeti, annak **Madarász töre van minden ő útain, Ellenségeskedés Istene házában**. Mind ezen állapotok rajzát összefoglalólag befejezi 9. v) **Mélyen megromlottak**, itt *sichétú* bennmaradó értelemben van, és inf. módjára van az előző ígének alárendelve (l. Ges K²⁶ 120 §. g.): „mélyítették romlottúl cselekedni“, **Mint Gíbea napjaiban**; ez célzás a Bir 19, 1. skv.-ben elbeszélt szörnyetetre. Némelyek (Wellh. Smend, Now. Stade) Saul napjaira való célzást látnak itt, aki Gíbeában lakott; és ebből azt akarják megállapítani, hogy Hóséa a királyság megalapítását bűnnek tartotta. Olyan nyilatkozatot azonban, amiből ezt meg lehetne állapítani, Hóséa sehol nem tesz. L. 10, 9. v. nél is. Ezért, mint 8, 13. vben: **Megemlékezik bűneikről, Vétkeiket meglátogatja**. Az első sor kivételével a többinek a szövege teljesen rendben van; az azonban kritikára szorúl. „Kém Efraim Istenemmel“ vagy „mellett“; vagy: „szétnéz, leskődik, másfelé néz Efraim“ stb. Kár.

találta el legjobban (nem a váradi, nem is a rév.): „Efraimnak az én Istenemmel való őrállója, *tudni illik* a próféta“; csak abban hibázott aztán, hogy szerinte a próféta lett tórré. Azt a nagy zűrzavart, amiből a magyarázók mind máig nem tudtak kivergődni, azt hiszem, az okozta, hogy a fentebb ismertetett magyarázó beszúrással bővített szövegben *’ám*-ot tévedésből *’im*-nek olvasták. Írásban ez a LXX-ban van megörökítve; hogy mikor kezdődött, nem lehet tudni. Ha ezt a tévedést helyre igazítjuk, akkor a M szövege így hangzik: „Efraimnak, Istenem népének őrállója, a próféta“. Ebből már könnyű kiválogatni az eredeti alkatrészeket úgy, mint fentebb láttuk. És könnyű azt is megérteni, hogy ezt a szöveget vérbeli judai ember meg sem érthette, mert Efraimot nem fogadhatta el *xxx’ ἐξοχῆν* istennépének; tehát minden hogyan olvasta azt, csak úgy nem, ahogyan van. A LXX-ban megörökített ősrégi tévedést sokan híven követték, és így álltak elő azok a fordítások és magyarázatok, amelyek szerint — sok variatíóban — Efraim az „én Istenem“ mellett más felé tekintget, hamis próféták, stb. után. De pl. Cheyne még így is kiérezte, miről van itt szó, és úgy hozta ki a helyes értelmet, hogy a helytelenül olvasott *’im* elé egy *min* praepositiót tett: *mé’im*: „Efraimnak az én Istenemtől való őrállója, a próféta“. De erről a nyomról hamar letértek a magyarázók azzal, hogy *mé’im* nem teheti azt, hogy „valakitől rendelt, valakitől való“. Nowack az egész sorból csak az első szót tartja meg, és hozzá vonván st. constr.-ban a 7. v. utolsó szavát, állítmányúl meg strófánk 3-ik sorának két utolsó szavát, így fordítja: „A látnok iránt való ellenségeskedés az ő Istenének házában van“. Marti, mint láttuk, az egész nehéz sort átteszi jobb vidékekre. Végül Duhm *’im ’elóhaj nábi* helyett *’el hannábi*-t olvas: „leskelődik Efraim a prófétára az ő Istenének házában“ stb. A többi ide vágó kisebb és nagyobb, és a strófánk többi részét illető apróbb változtatásokkal nincs terünk foglalkozni, csak még az legyen megemlítve, hogy a negyedik sorban *sichétú* helyett némelyek *sachath*-ot olvasnak: „Mély vermet ástak“. Különben a ritmus oly kiérezhető, hogy aki annak a nyomán indul el, az azonnal belátja, hogy e próféciában csak a második strófa első sorát kell rendbe hozni, a többi rendben van.

23. A szőlőszemek és korai füge.

(9, 10. 11. 16b. 12. 13b. 14.)

A 9, 10--17. vben két hasonlat van összekeveredve. Az egyik, a 9, 10. 11. 16b. 12. 13b. és 14. vben a szőlőszemekről és korai fűgéről van véve, 6×4 soros strófában. Izráel, mikor Jahveh a pusztában rátalált, oly üdének és kíváncsnak látszott, mint a hamvas szőlőszemek és a korai füge; de Baál-Peorban a pogány kultuszhoz való csatlakozás által egyszerre megromlott. Ezért amily hirtelen megromlott, oly hirtelen fog el is pusztulni.

Dicsősége, mit Jahvétól nyert, úgy elszáll, mint a madár; és teljesen elnéptelenedik.

Első strófa: 10 a. v.) Izráel a pusztában oly üdének és romlatlannak látszott, mint a szőlőszemek és a korai füge. 10a. v.) **Mint szőlőszemeket a pusztában, Olyannak találtam Izráelt,** nem = a pusztában találta; hanem, mint a tikkasztó pusztában az üditő szőlőszemeket, olyannak találta, **Mint korai fügét a fügefán** (betoldott magyarázó jegyzet: *zsengéjében*), **Olyannak láttam Öseiteket:** mint az eltikkadt vándor előtt a sívár pusztában az üde, kíváncsú szőlő és zsenge füge, olyannak mutatkozott Izráel, mikor őt Jahveh népévé választotta, hanem —

Második strófa: 10 b. v.) Baál-Peórban mindjárt kimutatta gonosz természetét, és a pogány kultuszhoz való csatlakozása által utálatossá lett Jahveh előtt. 10b. v.) **Ők Baál-Peórba érkeztek,** ez itt helynév, azonos a Num 23, 28 vben említett moábföldi Peór hegygyel, mely, mint Deut 4, 3-ból látszik, Baál-Peórnak is nevezetett a Baál-Peór moáb-ammonita istenről, akinek itt volt imádási helye, ahol fajtalan kultusz folyt, **És a Szégyennek szentelték magokat;** arra a történetre céloz, ami Num 25, 1. skvben van leírva, mikor Izráel fiai a Baál-Peórhoz szegődtek. Itt a Szégyen minden esetre ezt a peóri Baált jelöli, de kérdés, hogy ez az elnevezés Hóséától származik-e? Ha igen, akkor tőle ered az a szokás, ami később egészen általánossá lett, hogy Baál név helyett Bóset-et mondtak. De valószínűbb, hogy itt eredetileg Baál volt, és csak később cserélték ki. A *jinnáz^{er}* kifejezést célzatosan használja, a nazír intézményre való tekintettel. **És borzadályokká lettek,** a *siqqucim* később szintén a bálványok jelölésére szolgált, és valószínű, hogy e szokás innen ered, mert itt Baal-Peorra is vonatkozik e név: **Mint az ő szerelmők,** t. i. a peóri Baál. Ha 'ohabám punctírozása helyes, akkor 'ahab mellett egy 'óhab szót is fel kell vennünk hasonló jelentéssel. A Baál-Peorról szóló hagyományok, amelyekre Hóséa itt utal, annak az emlékei, hogy a nemzeti tudat szerint itt érintkezett Izráel először behatódoban egy kulturnéppel, itt vett attól először jelentékenyebb hatásokat, és így itt kezdődött az átalakulás, amit egy pusztai nomád népnek kultúrföldön való letelepedése szükség szerint magával hoz. Duhm az utolsó sorban *k^ohobám* helyett *k^oh^obéⁱ*-t olvas és hozzá veszi a 11. v. első szavát: *efraim*: borzadályokká lettek „mint Efraim szerelmei“.

Harmadik strófa: 11. v.) Áttér a jelenre, illetőleg jövőre. A múlt bűnének most megérett keserű gyümölcse: Efraim a végpusztulás előtt áll. 11. v.) **Efraimnak mint a madár Elszáll dicsősége,** nem Efraimot (mint Marti), hanem dicsőségének elszállását hasonlítja a madárhoz. *Kébódám*, plur. suff., mert Efraim gyűjtőnév. A dicsőség magába foglalja a nép gazdagságát, hatalmát és főképp Jahvétól való nagyrahitatottságát, ennek mind vége: **Nem lesz szülés, sem terhesség, Nem lesz foganás sem;**

héb: „szüléstől stbtől el“, ennek hiányában fog elrepülni dicsősége. Szép fokozás szülés, terhesség, foganás. Duhm e verset az előzőktől elszakítva, egy distichonba szorítja.

Negyedik strófa: 16b. és 12a. v.) A 12. v. a 11. vhez nem jól kapcsolódik. Wellh. utalt rá először, hogy a 11. után talán a 16. következett, és azután a 12. De a 16a. szintén nem jól kapcsolódik sem 11.-hez, sem 16b.-hez; ellenben 16b. kitűnően a 11.-hez, viszont 16b.-hez ép ily jól a 12. Ez ma általánosan el is van fogadva. E strófa fokozza az előzőt: ha mégis lenne szülés, Jahveh megöli a magzatot; és ha talán felnevelnék fiaikat, akkor nagy korukban öli meg őket, úgy hogy végre teljes lesz az elnéptelenedés. **16b. Ha szülnek is, hát megöli Méhök kincseit, machmad** l. a 9, 6. vnl; itt = az újszülöttek; 12. v.) **Ha felnevelik is fiaikat, Gyermektelenekké teszem őket, néptelenné!** *v^esikkaltím* = „gyermektelenekké fogom őket, t. i. Efraimot, tenni;“ *mē'ādām* = „embertől el:“ úgy hogy nem lesz, vagy ne legyen ember. Duhm itt a *min* praepositiot összehasonlító értelemben veszi; ami ezt tenné: „embernél gyermektelenebbekké teszem őket;“ és ő így fordítja: „a leggyermekszegényebb emberekké teszem őket.“ Ez azonban már némi nemű engedmény volna az előző fenyegetésekhez képest.

Ötödik strófa: 12b. 13b. v.) A fentebbi fenyegetés végrehajtása az lesz, hogy Jahveh elhagyja Efraimot, és akkor az az ostromló ellenséget nem bírván visszaverni, kénytelen lesz a várat feladni, és fiait kiszolgáltatni a gyilkoló ellenségnek. A 13a. v. egy egészen más hasonlatot kezd, csak tévedésből került ide; visszatettük helyére. 12b. v.) **Mert jaj is ő nekik, Ha elhagyom őket; b^eszúri** itt *b^eszúri* helyett áll, inf. = „mikor eltérek tőlük.“ Marti ezt glossának veszi, és a 13a.-vel folytatja a 12b. vt, persze nagy szövegváltozással; de az ide még úgy sem illeszthető be. Közvetlen következik a 13b. v.) a *v^e* törlendő: **Efraimnak ki kell vinni** (inf. *l^e*-vel) **Fiait az öldöklőhöz**, t. i. az ostromlott várból ki kell vinni az ellenség kezébe. A *hórég*-et *horégáh*-ra változtatni (Marti) nem helyes.

Hatodik strófa: 14a. v.) Jahveh beszédét a próféta fájdalmasan megadó felsóhajtása fejezi be: ily körülmények közt jobb, ha nem is szülnek az anyák. 14. v.) **Adj nekik, Jahveh**, a rettenetes szavak után kérni akar valamit, de mikor már kimondja, megakad, mert nem tudja, mit kérjen: **Mit adj?** mit adhatnál mást a történetek és mondottak után: **adj nekik Terméketlen méhet S kiszáradt emlőket!** E felsóhajtást csak itt, ennek a prófécianak a végén lehet megérteni. Marti ezt toldásnak veszi; Duhm pedig egy új bekezdés (14. 15. 17.) élére teszi. Ő nem tételez fel a prófétától ily kívánságot: három stichost csinál a négyből, úgy hogy *mah-tittén*-ből a *mah*-t az előző sorhoz vonja, a megmaradó *tittén*-t pedig első személybe teszi, és az utána következő *ten*-t törölve, így fordít: „Adj nekik Jahveh, akármit,“ — ezt a próféta mondja,

erre felel Jahveh: „Adok nekik terméketlen méhet“ stb. E szerint Jahveh meggondolta magát, és most már nem viteti ki a gyilkolóhoz a gyermekeket, hanem a világra sem hozatja.

24. A tamariszkfa.

(9, 13a. 16a. 15. 17.)

A 9, 10—17 vben összekeverve levő hasonlatok közül a másik a 9, 13a. 16a. 15. és 17. vben van, a tamariszkáról véve, 5 × 3 soros strófában; melyek közül egy toldás. Efraim olyanak látszott, mint egy erőteljes tamariszk; de aztán „megütetett“ és elszáradt. Ezt aztán azzal magyarázza, hogy a gilgáli (és természetesen ahoz hasonló) kultusz miatt „ütetett“ meg Efraim gyökere, ott gyűlölte meg őt Jahveh, és ezért fogja száműzni.

Első strófa: 13a. v.) Efraim olyanak látszott, mint egy szírt tetőn, tehát domináló, védett helyen lévő kies mezőbe ültetett tamariszkfa. 13a. v.) **Efraimot mint tamariszkfát, 'aser helyett olv. Duhmmal: 'ésel = tamiriszk, Láttam egy szírten Mezőbe ültetve.** A M szövegével nem lehet boldogulni. Ang. rev.: „Efraim, amint én láttam Tyrust, kies helyre van ültetve“; de itt *l'cór* van. Keil ezért a *l'*-t is honorálva: „Efraim amint én kinéztem ligetbe ültetett Tyrussá“ stb. De hogyan illik ez bele akár a M contextusába, akár abba, amelyikbe mi állítjuk e verset? És nemcsak a kép nem természetes, de a constructio is mód nélkül erőltetett. Marti *ka'aser* helyett *ke'is-t*, a *l'cór setúláh b'náveh* helyett *laccaid sáth lóh b'ánájv* ot olvas: „Efraimot olyan emberhez látom hasonlónak, aki vadászatra tette ki magának gyermekeit.“ Nowack egyszerűbben, a *l'cór* helyett *lácúd*-ot, *setúláh* helyett *sátú-t*, *b'náveh* helyett *b'ánájv*-ot olvas: „Efraimnak, mint látom, vadászatnak vannak kitéve fiai.“ Minden nehézséget egyszerre eloszlat Duhm javítása.

Második strófa: 16 a. v.) Efraim, ez a szép fa, napszúrás vagy féregrágás miatt elszáradt. 16a. v.) **Megütetett**, nem vilámtól, hanem mint a fű (Zsolt 102, 5.), vagy az ember (Zsolt 121, 6.) a naptól, vagy mint a növény a féregtől (Jón 4, 7.) **Efraim, Gyökerök (sorsám, plur. suff. mert Efr. gyűjtőnév) elszáradt, Gyümölcsöt nem** (Ket: *b'él*, Q'ére: *bal*) **hoznak.** Az ígét felesleges egyes számra igazítani. A tamariszkfának van egy faja, a tamarix mannifera, mely gyümölcsöt terem.

Harmadik strófa: 15 a. v.) Az a napszúrás, vagy féreg, aminek folytán a szép tamariszk elszáradt, kép nélkül szólva, a pogányos kultusz volt, ami Efraimot Jahveh előtt gyűlöltté tette. 15a. v.) **Minden gonoszságuk Gilgálban van**, ott összpontosúl. Ám 4, 4; 5, 5. v. szerint híres kultushely volt; némelyek szerint emberáldozatok is folytak ott, bár azt nem tudjuk; úgy látszik minden esetre, hogy a bűnös pogányos kultushelyek típusa gyanánt említi Gilgált, nem pedig a miatt, mert 1 Sám 11, 15. szerint ott választották királylyá Sault; **Mert ott gyűlöltem meg őket Cse-**

lekedeteik gonoszságáért. A második sorba Duhm a *sám* után betold egy *szánó* inf. abs.-t. A harmadik sort Marti a következő sorhoz veszi: „Cselekedeteik rosszaságáért Ki fogom úzni őket házamból;“ de ez azért van, mert ő a ritmust nem helyesen ismerte fel.

Negyedik strófa: 15 b. v.) A büntetés: száműzetés. **15 b. v.) Házamból**, n. sz. = Izráel országából **kiűzöm őket**; de, miután az imént Gilgálról volt szó, talán jobb az oda való szentélyt, természetesen szintén mint az összes szentélyek típusát, érteni Jahveh háza alatt (így Duhm is). E felfogás ellen nem lehet érvet kovácsolni abból, hogy az e helyeken folyó kultuszt a próféta baálimádásnak tartja. Ugyan az a fenyegetés van itt is, ami 9, 3. 4.-ben; és ott sem a jeruzsálemi templomra kell gondolni, hanem Izráel szenthelyeire. **Többé nem szeretem őket**; héb: „nem folytatom szeretésüket“ (*'ahabáh*-t inf.-nak tartják, itt ellátva plur. 3. sz. birtokkraggal): **Fejedelmek mind pártütők**, e szó-játékot I. Jes 1, 23-ban is. Ebből arra is lehetne következtetni, hogy Gilgálban is voltak olyan politikai összeesküvések, mint 6, 7 skv. szerint Ádámban és Gileádban; de erre valami különös alapunk nincs, és a fejedelmek „pártütései“ vallási téren is megérthető.

Ötödik strófa: 17. v.) Az elmondottak felett való rövid elmélkedés. **17. v.) Megveti őket Istenem, Mert nem hallgattak rá**, ezt a gondolatot váltotta ki az interpolatorból a 15 a. v.), **És bujdosók** (I. Gen 4, 12. stb.) **lesznek a népek közt**, ezt pedig a 15 b. v.) Eddig Jahveh beszélt, most egyszerre más veszi át a szót; ez a más nem Hóséa, hanem egy szófér.

25. A szőlőtő.

(10, 1—6a. 8.)

5×6 soros strófa. Duhm két darabba vágja és összesen 9×4 soros strófára osztja, mert a 6b. 7. vt. is itt hagyja, holott az máshova való. Marti egy darabba veszi, de csak 7×4 soros strófát számol, mert a többi törli. Izráel minden gondját a kultuszra fordítja. A politikai anarchia (2 a. 3. v.), a mély erkölcsi züllöttség (4. v.) nem érinti: ő csak aranyborjúért és oltáriaiért aggódik (5). Ezért Assúr összetöri maccébáikat, lerontja bamáikat, úgy elpusztít mindent, hogy ők kétségbeesésükben azt kívánják majd, hogy a hegyek borítsák el őket.

Első strófa: 10, 1. v.) Izráel olyan dús, mint a dús szőlőtő; de minden erejét a kultuszba öli. **1. v.) Dús** héb: „terjeszkedő“ **szőlőtő Izráel**, *gefen* ugyan nőn., de itt hímnemű jelzővel van. **Gyümölcsöt rak magára**. Itt a gyümölcs révén a szőlőtőről vett képet elhagyja, és Izráelről beszél tovább: **Amily sok volt gyümölcse**, *le* a st. constr. feloldására szolgál, **Oly sok oltárt csinált**, héb: „sokasított oltárokat“, a *mizbechót* elől a *le* prae-

positio, mint hiba, törlendő; **Amily jó volt országának** dolga, **Oly szép maccábákat csináltak.** A macc. I. 3, 4.-nél. *jesaveh* helyett olvas Marti: *ná'veh* = „szép gyümölcse van“; Oettli aramosan: *jaszgi*, Duhm héberesebben: *jaszgeh*: = „gyümölcsöt nevel.“ De *sívváh* „rá tesz“ értelemben is használtatik, I. Zsolt 21, 6; 89, 20. *Héitibú* helyett Duhm: *héitib ló*; bár itt a többes szám érthető onnan, hogy Izráel gyűjtőnév.

Második strófa: 2a. és 3. v.) E miatt az elhibázott „buzgóság“ miatt most bünhödni fognak, mert teljes köztük a vallási és állami anarchia, amiből fog következni az, amit a 3 ik strófa elmond. 2a.v.) **Megoszlott olv. *chullaq* a szívök:** politikai viszályokba merültek; **Mostan bünhödni fognak.** A 2 b. v. a 6 a. v. után volt eredetileg, tévedésből került ide; vissza teendő. Közvetlen folytatás a 3. v.), mely azt magyarázza, hogy miért fognak bünhödni: **Mert most,** a jelen zürzavaros helyzetben, **azt mondják,** az a közfelfogás, hogy **Nincs királyunk nekünk** = teljes anarchiában élünk, amikor mindenki azt teheti, ami neki tetszik, **Mert nem féljük Jahvét,** a politikai anarchia oka az istenfélelem meglazulása, amivel együtt jár a hatóságok tekintélyének és általában a társadalmi rendnek megdőlése. **És a király mit csinálhat nekünk?** Ebből látszik, hogyan kell érteni azt, hogy „nincs királyunk nekünk“: hol van, hol nincs; de mikor van is, akkor sincs. Nem csinálhat alattvalóinak semmit, sem meg nem védheti, sem féken nem tarthatja őket. Remek festése a II. Jeroboám utáni időkben uralkodóvá lett néphangulatnak. A *M chálaq*-ját sokan így fordítják: „síma, csalárd volt a szívök“, de ez az összefüggésbe nem illik bele. Duhm *j'chazze'qú*-t olvas helyette: „megkeményítették szívöket“; de a próféta itt nem a keményszívűségről, hanem a politikai anarchiáról és annak következményeiről beszél. Sokkal jobb ennél a LXX: ἐμέρισαν = „megosztották szívöket“; de mivel az ige egyesben van, jobb a V: divisum est cor eorum. Ennek megfelelőleg olvastunk mi pualt. *J'e'sámú* ebben az összefüggésben nem = „bünösök“ (Duhm), hanem = „bünhödni fognak.“ Marti az egész distichont törli; pedig az egész 3. v. skv. csak ennek alapján érthető. A 3. vben *kí 'attáh* tényleg a 2. v. *a'ttáh*-ját veszi fel, mint Duhm helyesen mondja, és nem = „már“ (Marti), sem „igen, akkor“ (Nowack, Kám.), sem „hiszen most“ (Keil), sem „bizony most“ (Rev., Izr. magy.); de nem is azt magyarázza, mint Duhm mondja, hogy miben áll Izráel szívének „megkeményítése“ és bünössége, hanem azt okadatozza, hogy miért kell bünhödniök. Épen ezért a 3 b. vben *kí ló* helyett nem szabad *veló*-t olvasni, mint Duhm, mert az előtte levő *éin melek lánú* nem a nép kívánságát vagy hangulatát (nem: Hinweg mit dem König!), hanem ténymegállapítását fejezi ki: „nincs királyunk, vagy, ha van is, annyi, mintha nem volna; és ez a tény bünhödésük okozója; a következők pedig ennek a ténynek adják okát, és ezzel annak is, hogy miért oly büntetésre

méltó ez az állapot: azért, *mert* ennek oka az, hogy sem Istennek, sem királynak tekintélye nincs. Marti e stichost „Mert nem féljük Jahvét“ törli, mert Hóséa kortársai azt hitték, hogy ők a legbuzgóbban szolgálják Jahvét. Mintha ez arról való bizonyoságtétel volna, hogy ők nem jahvéimádók! Duhm pedig *v^hammelek*-et törli, vele a szép parallelismust is.

Harmadik strófa: 4. és 5a. v.) A legborzasztóbb társadalmi bűnök vannak napirenden, és Samária erre ügyet sem vetve, az ő borjúíért aggódik! 4. v. **Eseteket beszélnek**, nem „szavakat“; „össze-vissza“; „sokat“; „hiábavalóságokat“ stb; mint rendesen fordítják: hanem megtörtént dolgokat. És nem a királyok beszélnek, sem a nemzet az Istennek; hanem a közönség egymásnak beszéli el a napirenden lévő eseteket: **Hamis esküvés, szövet-ségekötés**, ezek vannak folyton napirenden a kül- és belpolitikában, valamint a társadalmi, üzleti és családi életben: **S virul a jog, mint a pipacs Mező barázdáin**, héb: „És virul, mint a pipacs, Jog mező barázdáin“. A 3. vben megnyilvánuló közfelfogás hatásának rajza ez, és aki ezt törli (Marti), a gerincét veszi ki az egésznek. Olyan elvadult erkölcsi- és jogrend hatalmazott el a társadalomban, amely éppen annyira van ott helyén, mint a pipacs a megművelt barázdákon — a tiszta búza helyén. Valóban „szellemes kritikája a politika által való jogbomlasztásnak“ (Duhm). 5a. v.) És mikor ilyenek az állapotok, mikor minden veszendőben van, sőt már elveszett, ami egy nemzet életének tartalma lehet, akkor: **Bétáven** (valószínű, hogy ezt a 4, 15. v. alapján változtatták így meg „Bétel“-ből) **borjújáért, l'eglóth** helyett olv. a LXX-val, és a következő strófában idevonatkozó egyes suffixumoknak megfelelőleg *l'égel* (l. 8, 5) **Fél Samária lakossága, sákán** (st. c.) gyűjtőnév értelmében, nem szükséges *sókné*-re igazítani. Ez meg szellemes kritikája annak a zsidó (és egyéb) vallásosságnak, mely a vallás legnemesebb lényegét lábbal tiporja, de héjához görcsösen ragaszkodik.

Negyedik strófa: 5b. 6a. és 2b. v.) Magyarazza, hogy miért fél Samária lakossága: mert az a veszély fenyegeti „borjú“-ját, hogy Assurba vitetik. 5b. v.) **Mert**, a *kí* magyarázólag, **gyászol** (a perf. a multban kezdődött, de még a jelenre is átfolyó cselekvést jelöli, felesleges *v^eje'ebal*-ra igazítani) **érte**, a borjúért, **népe**, Samaria lakossága a bételi borjú népe, mert Béthelben állami szentély volt (l. Ám 7, 13). Itt közbeszúrt egy későbbi írástudó egy megbotráncoló megjegyzést: *és papjai, kámár* vagy *kómer* = „bálványpap“, *ezen* e tehetetlen borjún, mely nem hogy segíteni nem tud, hanem még aggódni kell érte, ezen *vígadnak*, *ennek dicsőségén*! Micsoda esztelenség ez! A következő *kí* tehát az első *kí* által kezdett mondatot folytatja: mert gyászol érte népe, **Hogy fogságba megy** (perf. confidentiae) **tőle**. 6b. v.) **Az** (acc. a passivum mellett, l. Ges K. ²⁶ 121. §.) t. i. a borjú **is**, mint már annyi más kincs, kivált Menáhem alatt (l. 2 Kir 15, 19. skv.) **Assurba**

vitetik, jubal a já'bal hofalja, az 'ótó miatt, vagy a LXX után nem szükséges **jóbílú** hifilre igazítani (Marti Duhm), mert ezt már semmi esetre sem maguk viszik, mint az eddigi ajándékokat, hanem hadi zsákmányul fog elvitetni **Áldozatúl a nagy királynak** (l. 5, 13.). Ebben van a gúny: ez olyan „mincháh” lesz, aminek a felajánlását meg sem várják, hanem elviszik magok. Pedig ez a legdrágább Samariának. Azok a szövegváltoztatások, amik a strofa első sora után lévő beszúrást illetik, vagy azzal kapcsolatosak, önmaguktól esznek mind, bár igen sokan vannak és „érdekesek.” Ide illik 2b. v.) **Ő szegi nyakát oltáraiknak, Pusztítja el maccébáikat** (l. 3, 4; 10, 1). Assúr, akinél segítséget kerestek, az fogja elpusztítani szenthelyeiket, amelyekben jobban bíztak, mint Jahvéban. Ez lesz a büntetés. A 6b. és a 7. v. azon a réven kerülhetett ide, hogy Efraim megszégyenüléséről szól, ami az illető szerkesztő véleménye szerint abból következik, hogy a borjú Assúrba vitetik; de ez egy egységes négysoros strofa, mely az összefüggést itt zavarja, és a prófécia befejezését anticipálja. Mivel egy próféciaának elég egy befejezés, tegyük ezt vissza oda, ahova jobban is illik, a 10. v. után.

Ötödik strofa: 8. v.) A büntetés színeztése. 8. v.) **És elpusztulnak a bűn bámái**, Bétháven helyett itt célzatosan mond 'áven (= bűn)-t, nem helynév gyanánt, hanem épen köznév gyanánt, mert valamennyi bámát érti alatta az egész országban. A bámákra nézve l. Ám 7, 9. Ezek a bámák **Izréel vétke**, ugyanolyan értelemben, mint ahogyan Ám 8, 14. v. „Samaria bűnének” mondja e kultuszt. Nem azért, mert magaslatokon, vagy pláne mert nem a jeruzsálemi templomban van berendezve; hanem azért, mert a helyett, hogy a Jahveh és népe közt az életközösséget bensőbbé, erőteljesebbé és gyümölcsözőbbé tenné, ellenkezőleg épen kiszorítja őt a lelkekből. A kultusz pótolja az Istent: ez Izráel vétke. Később, a deuteronomiumi reform után természetesen úgy értették e nyilatkozatokat is, ahogyan ők akkor gondolkoztak, hogy t. i. itt abban van a bűn, hogy a jeruzsálemi templom kivül van a kultushely; de ez csak azt mutatja, hogy a gyakorlati élet és a papok, meg a theologusok és írástudók, a próféták szárnyalását nem mindenben tudják követni. Ezért helytelenül járnak el azok, akik Wellh. után az 'áven és *chatta't* szavakat törlik azzal, hogy az ily kifejezés, hogy „a bűn bámái Izráel vétke” a későbbi korra utal. **Tövis és tüske jó fel Oltáraik körül**, a legkultiváltabb, a szent helyek elvadúlnak: **S szólnak a hegyeknek: takarjatok be minket, És a halmoknak: esetek mi reánk!** Hogy azok a hegyek és halmok, amelyeken kedves bámáik voltak, legyenek temetőikké. Oly nagy lesz a pusztulás, és miatta a nép keserősége. Megrázó befejezése az egész végig erőteljesen viit próféciaának.

26. Gibe napjaitól fogva.

(10, 9. 10. 6b. 7.)

2×6 soros strófa. Az első 2-, a második 3 ütemes sorokból áll; amaz a multról, emez a jövőről szól. Mint hajdan Gibeánál nem birtak (Bir 20, 21. 25.) Benjaminsal a büntetésére felvonult törzsek, de végre Jahveh (Bir 20, 35.) mégis leverte őket; úgy lesz most is: Jahveh a népek szeme láttára pusztítja el Efraimot. A Bir 20, 21. 25. és 35. verseire való vonatkozás világos, csak is az okoz nehézséget, hogy ott Benjámín az eset hőse, míg itt Izráel. Ennek az lehet a magyarázata, hogy Hóséa az elbeszélésnek egy ilyen variatioját ismerte; vagy ami még valószínűbb, csak magát a szivós ellenállás és végül a leveretés tényét akarta illustratioull felhasználni a 2-ik strófa elé, és mindegynek találta, hogy épen pontosan melyik törzsszel történt az eset. Különben a darab hőseási eredete nem áll egészen vitán felül.

Első strófa: 9. és 10a. v.) **Gibe napjaitól fogva Vétkeztl, Izráel.** Gibeai napok alatt itt is, mint 9, 9-ben, valószínűleg a Bir 19, 1. skvben elbeszélte történetet kell érteni. A királyság megalapítására már azért sem gondolhatunk, mert itt a gibeai napoktól számítja Izráel vétkezését, ami azt jelentené, hogy Hóséa szerint a királyság megalapítása óta vétkezik csak Izráel, az előtt ártatlan volt; ez pedig nem egyezik Hóséa felfogásával. Ő, aki 9, 10. vben Baál-Peórtól számítja Izráel megromlását, itt is valami régi emlékezetes eseményre utal annak feltűntetésére, hogy népe már régen folytatja a bűnt. A következő distichon az akkori kemény ellenállást idézi emlékezetünkbe: **Ott megálltak, nem szorítja hátra őket Gibeában háború. ló tasszigém-et változtatás nélkül is lehet ló tasszigém** (a *σύγ* igétől, hif.) értelmében venni: így világos a célzás a Bir 20, 21. 25.-ben elmondottakra, hogy Gibeából kétszer is visszaverték a támadást. Az utolsó distichon arról szól, hogy Jahveh azonban mégis megfenyítette őket, mint Bir 20, 35. is azt mondja, hogy a harmadik támadásnál Jahveh verte le Benjámint. **A gonoszság 'alváh = 'avlah fiaira 10a. v. Mentem b'avvati helyett olv. b'ati, és megfenyítém őket;** mert „vágyam szerint“ vagy „kedvemre megfenyítém őket,“ mint a M mondja, egy kissé mégis erős anthropopathismus volna. Eddig a történet. — Marti ebből az egész versből ennyit hagy meg: *kiméi (míméi helyett) haggibeah jisrdél, milchámah 'al benéi 'avlah,* tehát csak a legvélejét: „Mint egykor Gibeában, úgy van most Izráel dolga: Háború van a gonoszság fiai ellen.“ Now. a *chátá tá* helyett, hogy a megszólítást elkerülje, *chattath* főnevet olvas: Gibe napjaitól „stammt“ Izráel bűne. A második distichonban *'al* helyett *'alaj*-t olvas, és a szavakat így helyezi el: *sám 'ámédú 'alaj benéi avlah,* a többit pedig kérdő mondatoknak veszi: „Ott álltak fel ellenem a gonoszság fiai, Gibeában nem éri el őket a háború?“ Duhm *'ámédú* helyet *'ámerú*-t olvas: „Ott azt mondták, nem éri őket“ stb.

Második strófa: 10b. 6b. és 7. v.) Mint a multban, úgy most még keményebben megfenyíti Jahveh Izráelt, a népek szeme láttára, teljes pusztulással. 10b. v.) **Igy gyűjtetnek ellenök népek, Mikor megköthözi őket** (héb: „megköötésükkor“) **a két szemük előtt**, t. i. a népeké előtt. Mivel a nőn. többes a természetes szemekre nem szokott használni, a K^{ti}b *’énótám*-ja helyett olv. *’enéhém*-et. A Q^{re} *’avonótám*-ot ajánl; „oda kötik“ vagy „kötöm őket két bűnükhez“; vagy némelyek *be’aszrám* helyett *bejassz^rám*-ot olvasva: azért gyűjtetnek össze népek, hogy azok kössék őket oda; de senki sem tudja eltalálni, hogy mi lehet az a két bűn? A bétheli és dáni aranyborjú; a Jahvétól való elszakadás és a bálványokhoz való társulás; a vendégjog megsértése és a „verweigerte Sühne“; vagy pláne a Jahvétól és a Dávid házától való elszakadás; és a kultusz és a „Königmacherei“, mind olyan megszűröl és erőltetve előrántott dolgok, amikre az író még távolról sem gondolt. Marti az egész 10. vből csak egy distichont hagy meg: *bá’tí vaajassz^rerém v^eeeszóf ’aléhém ’ammim*: „Már jöttem hogy őket megbüntessem, És népeket gyűjtök ellenök“. Bár mások meg épen a népek összegyűjtése miatt találják az egészet gyanúsnak. E distichon értelme az, hogy mikor Izráelt megköötözik, és pedig nem egészen képlegesen, hanem mikor a győztes ellenség rabszíjra fűzi, azt népek fogják látni a két szemökkel; a rivális szomszédnépek, akiknek embertelen káröröméről a későbbi prófétaknál sok szó esik. Ehez nagyon illik a 6b. vben levő distichon: **Szégyent vall** héb: „vesz, kap“ **Efraim, És megszégyenül Izrael tanácsa miatt**, követett politikája miatt. Némelyek *mé’acátó* helyett *méacabbajv*-ot olvasnak: „bálványai miatt“, amit némelyek betoldásnak vesznek, mások nem. Az egésznek a csattanóját adja a 7. v.) distichona: **Elpusztúl Samária, királya olyan Mint a forgács a víz színén**. Némelyek *qecef* ἀπ. λεγ. helyett *qecéb* (= vágás, metszés)-t olvasnak. Mások *qecéf*-et másik értelmeben (= harag) veszik = „hab, tajték“. De a víz színén hányattott forgács kitűnő képe az akkori izráeli királyoknak, akik a világpolitikai áramlatok és a belpolitikai forrongások hullámain tehetetlenül hanyattak. Duhm a *malkáh* helyett *hálkáh*-t olvas: Samária hanyattatik (ez a *hálkáh*) a víz színén. Marti valamivel körülnyesebben azt hozza ki, hogy Samária királya semmisült meg, és hasonlít a forgácshoz, mely a víz színén hanyattatik.

27. A kitanúlt üsző.

(10, 11—12.)

Itt egy 6 soros strófa van, amelyik Hóséának tulajdonítható, a 10, 11. vben, melyben egy nagyon mély értelmű kép van a kitanúlt üszőről, aki nagyon szeret csépelni (mivel nem kötik fel az állát); de akit most szántásra fognak. Az Efraimra és Júdára váró nehéz küzdelmek és szenvedések képe ez. És gyakorlati

vallásos szempontból az az igazság nyer benne kifejezést, hogy az emberek csak csépelni szeretnének mindig, de Isten azt akarja, hogy szántsanak is. Ehez a képhez fűzött valaki a 12—15. vben 4×5 soros, 2 ütemes strófában egy intelmet, melyben népét Jahveh megkeresésére buzdítja; mert már itt van az ideje, elég, hogy eddig bűneik gyümölcsét kellett enniök vétkes önbizalmuk miatt: minden eddigi bajaikat Béthelnek köszönhetik. Az utolsó strófa már inkább próza.

Az eredeti strófa: 11. v.) **Efraim kitanult üsző, Szeret csépelni**; e művelet cséplőszánnal folyt, s munka közben a régi mondás szerint (Deut 25, 4) nem volt felkötve az ökor szája. Efraim a nézete szerint áldozataiért kapott természeti áldásokat szereti elfogadni, de ebben vallásossága ki is merül. **De én túl-léptem nyaka szépségén**, vagy lehet így is: „jóvoltán“ = túl tettem magamat az ő önző szempontján, elhatároztam, hogy nem törődöm azzal, hogy a járom feltöri szép síma nyakát, vagy: nem nézem, hogy az ő nyakának mi jó, hanem **Befogom Efraimot, rákab** = lovon vagy valamely közlekedési eszközön megy; hif = ilyenre tesz, ilyenén vitet valakit; itt, az üszőre vonatkoztatva = igába fog. **Szántani fog Júda**, mint 5, 12. vben is, minden átmenet nélkül Efraimhoz csatolja Júdát, mert sorsában az is osztozik, **Boronál magának Jákób**: az egész 12 törzs; Jákób nem lehet synonym Efraimmal (mint Keil mondja). A vers elejéről az „és“-t, mely a LXX-ban nincs meg, ma nagyobbára törlik. *Ohabtí* kal part. nön. st. c., az *í* a végén az irodalmi arabban ma is meglevő genit. rag. *’Abartí* stb. LXX: ἐπελεύσομαι ἐπὶ τὸ κέλλιστον τοῦ πρυγγίου αὐτῆς; ennek a variációi a „rámegyek szép nyakára“; „nyakára hágok“ stb. fordítások; de *’ábar* ezt sohasem jelenti. V: *et ego transivi super pulchritudinem colli eius; ábar ’al* tényleg csak ezt jelentheti, I. Jes 59, 9; Zsolt 42, 8; 124, 4. De ez nem azt teszi, hogy „kíméltem“ (Guthe); hanem azt, hogy túltettem magamat rajta, nem vettem figyelembe, mint Mik 5, 18-ban. Nem szükséges tehát Marti változtatása *he’ebarti ’ól ’al* stb.: „Ígát tettem“, vagy Duhm: „én magam tettem ígát szép nyakára“. *’Arkib*-ot Duhm az utána következő két ígéhez segédigének veszi, *ló* helyett *li-t* olvas, Jákóbot törli: „befogtam Efraimot hogy szántson, Júdát hogy boronáljon nekem“. Némelyek Júda helyett Izráelt tesznek, Jákóbot törlik; mások Júdát törlik s Jákóbot meghagyják. Duhm e verset a 11, 4. elé teszi, és innét magyarázhatók ki némely módosításai; Marti pedig a 3 utolsó sort a 13 a.-val kapcsolja össze egy strófába: „befogtam . . . de ők bűnt szántottak.

A betoldás, első strófa: 12. v.) Keressétek Jahvét. *Vessetek magatoknak igazságra*, úgy, hogy abból igazság teremjen; *Arasatok kegyesség szerint*, ha igazságra vettek, akkor majd úgy aratok, amint az a kegyességnek — jutalomképen — megfelel: bőven. *Szántatok magatoknak újszántást*, Jer. 4, 3. vból: az eddigi helytelen irányból térjetekek új, jobb irányba: *Mert* (a *ve*-nek ily

használatára nézve I. Ges. K.²⁶. 158. §. a.) *ideje Jahvét keresni, Míg eljő és esőz, járáh* ige hif. imperf. *igazságot nektek*: áldólag hullatja rátok, mint az esőt, az igazságot: az „igazságra“ vetés így termi meg gyümölcset. *Veét* helyett a LXX-val sokan *da'at* (= ismeret, tudás)-t olvasnak, és azt vagy a következőkhöz (= „hogy Jahveh ismeretét keressétek,“ de akkor *da'at*-ot a *lídros* után kell tenni), vagy az előzőkhöz csatolják (= szántsátok az ismeret újszántsát stb.); *vejóreh* helyett pedig szintén a LXX után *perí-t* (= míg eljő az igazság gyümölcse). E strófa későbbi eredetét mutatja a Jer.-ből vett reminiscencia, a kései színezetű nyelv és gondolkodásmód.

Második strófa: 13. v.) A bűn. *Istentelenséget szántottatok*, egész vallási és állami berendezkedések istentelenségben gyökerezett, ebből folyólag *Gonoszságot arattatok*, a bűnök egész özöne árasztotta el őket, *Hazugságggyümölcsöt ettetek*, minden hatalmuk, elért eredményök, szóval egész életök gyümölcse mind hazugság volt; *Mert bíztál utadban*, életed intézésében, eljárásodban, *Hó-seid sokságában*. A többesből egyesbe való hirtelen átcsapásnak nincs semmi különös oka. A *darkeká* helyett LXX (ἐν ἁρμασιν) *rikbehá-t* olvas: „bíztál (harci) szekeredben“ stb.; ezt sokan követik. Az első három sort Duhm tartja betoldásnak, az utolsó kétőt pedig Nowack és Marti. Duhm az általa megtartott két utolsó sort a 10. v. után teszi ebbe az összefüggésbe: „10. v.) népek gyűlnek ellene két bűnért . . . 13b. v.) bízhatol harci szekereidben stb. 14. v) azért mégis láрма jő városaid ellen stb.“ Marti pedig az általa megtartott két első sort a 11b. v) után tette, mint már láttuk, a harmadikat pedig a 14. vhez, és azzal egy új strófát kezd.

Harmadik strófa: 14. v) A büntetés. *Zúgás* — a következőkből ítélve = harci zaj — *támad azért népeid*, n. sz. *'ammejká* helyett olv. *'árejká* = „városaid“ ellen, de mivel az előbbi egészen jól érthető Izráel különböző törzseire, maradhatunk a mellett; *És minden várad elpusztúl, jussad* (a *sádad* ige hof.) feltűnő a többes alany mellett; tehát vagy azt mondjuk, hogy nem a várakhoz, hanem a *kol*-hoz van konstruálva, vagy pedig kijavítjuk *jusaddú* szabályos hof. imperf. plur-ra. Duhm a következőkhöz vonja az így kijavított igét: „Láрма támad városaid és minden váraid ellen.“ *Mint elpusztította Salman* (*sód* inf = mint Salman elpusztította) *Bét-Arbelt Háború napján*, ez a hasonlat az előző distichont világítja meg: váraid úgy fognak elpusztíttatni, mint ahogyan Salman elpusztította Bét-Arbelt. Schrader szerint Salman egy arab fejedelem, aki Tigl. Pil. vazallusa gyanánt említetik. Beth-Arbel pedig Galileában a mai Irbid, mely a 2 Kir. 13, 20 vben említett moábita betörés alkalmával pusztíttatott el. Ellenben Wellh. szerint Salm. = IV. Salmanassar. *Anya fiakon zúzatott össze*, közmondás, itt módhatározó névi mondat: úgy pusztította el, hogy anya fiakon zúzatott össze.

Negyedik strófa: 15. v.) Mindennek Béthel volt az oka. Ver-

selése nem nagyon gördülékeny, az öt sort nehezen tudja kihozni. *Igyen tett tinéktek Béthel rosszaságtok Rosszasága miatt!* Ez lett a vége bálványimádástoknak! *Hajnalban elpusztíttatván Elpusztíttatott Izráel királya!* A kifejezés homályossága késői eredetre vall. Nem tudni, hogy a hajnal alatt a megsemmisítő csata eldőlt-e idejét érti-e, hogy t. i. tényleg hajnalig tartott a csata és akkor dőlt meg Izráel királysága; vagy pedig képlegesen veszi, és azt érti alatta, hogy milyen kevés ideig állott fenn Izráel királysága, és mily hamar elpusztult. A LXX. *ászáh* helyett *'ee'szeh-t*, *'él* helyett *jiszrá'él-t* olvas: „Igy teszek nektek, Izráel háza!” Duhm ezt a Salmannról vett distichonnal együtt betoldásnak veszi, és ami utána jő, az elé teszi a 14. v. utolsó sorát jövő időbe fordítva: „Anya fiakon fog összezuzatni Rosszaságod miatt,” t. i. *rá'at rá'atkem* helyett többekkel ő is *rá'áteká-t* olvas. *Sachar* helyett ma általában *sza'ar-t* olvasnak *sa'ar* értelmében = „vihar:” „Izráel királya viharban vész el.” E verset különben, több-kevesebb törléssel, általában Hósáénak tartják.

28. Izráel sorsának megfordulása.

(11, 1—7.)

7×3 soros strófa, 3 ütemes sorokkal; a hatodik betoldás. A 3-ik vben van egy exegetikai széljegyzet, a magyarázók azt mind beveszik a szövegbe, és ez az egyik oka annak, hogy a versformát nem tudják felismerni. Marti 5×4 soros strófába szedi, és elég jól ki is jön vele, az egésznek értelmét úgy nagyjában megtartja, de a részletekben még sem egész híven fogja fel az eredetit. De már Duhm az egészet szétszedi; a 3b. 4. és 7. vt. átteszi a 10, 11. vs után, a többiből meg 4×4 soros strófát csinál. A mi beosztásunk szerint mélyrehatóbb szövegváltoztatásokra nincs szükség; csak a nyilvánvaló szövegromlásokat kell kiigazítani. Mert a szöveg bizony eléggé romlott; de azért egészében jól megérthető. Ugyanabból az alapgondolatból indul ki, amiből 9, 10. skv., hogy Jahveh Izráelt gyermekkorában szerette, de az a legelső alkalommal eltért tőle. Valószínű, hogy 11, 2. vben is Baál-Peórra gondol a próféta, mint 9, 10. vben, bár nevet nem említ. Azóta Izráel a bálványoknak áldozott és Jahveh kegyelmi intézkedéseit rosszra magyarázta; ennél fogva Jahveh is ellene fordult és pusztulásra adta őt. És a nép fennakad Jahvéhnak ezen az „elpártolásán;” pedig, ha felfelé hívják, akkor meg nem akar felemelkedni.

Első strófa: 1. és 2abα. v.) Jahveh megszerette a gyermek Izráelt, és mióta Egyiptomból kihozta, fiának nevezte; de az, mihelyt az első alkalom adódott (Baál-Peorban), mindjárt elment ő előle. 1. v.) **Mikor gyermek volt Izráel, hát megszerettem őt; És Egyiptomtól kezdve neveztem fiamnak.** Ez egyáltalán nem értelmetlen, mint Duhm mondja, mert egyszerűen rövidített kifejezés a helyett, hogy az Egyiptomból való kiszabadulás óta.

Ez a vers ezt a tényt azért akarja leszögezni, hogy kitűnjék, hogy Jahveh ettől kezdve tényleg úgy is bánt Izráellel, mint fiával. Az eredeti gondolatnak ezt az élet elveszi, vagy legalább is tompítja a LXX változtatása, mely után sokan indulnak: olv: *libní* helyett *lebánájv*: ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ; vagy, mint Marti helyesebben fordítja: „Egyptom óta hívtam fiait.“ Épen így Wellh. javítása, aki *bní* helyett *kédj*-t olvas és azt a 2-ik vhez fogja (így Nowack és Duhm is), a megmaradó *l*-t pedig *lő*-nak, (Duhm *lí*-nek) olvassa: „Egyptomból hívtam őt ki,“ vagy: „... hívtam magamhoz.“ 2abx. v.) **Hívták őket** (hogy kik, azt nem mondja meg, de valószínűleg a Moáb leányaira gondol (Num 25, 2.) a 9, 11. vben említett baál-peori esettel kapcsolatban) **nyomban elmentek előlem.** A *mippnéhém* helyett olv. a LXX-val *mippánaj*-t; a *hem*-et pedig át kell tenni a következő strófába. Az asyndeton a balladai rövidséggel jár, és az ellentétet még jobban kiélezi: ő fiának nevezi őket, azok meg, mihelyt máshova hívták őket, nyomban elhagyták őt. Az egész összefüggés e mondatnak más magyarázatát nem engedí meg. A M szövegének változatlan fentartói a prófétákat teszik *qārú* alanyául: „a próféták hívták Izráel fiait az Úrhoz, de azok elmentek előlük“, t. i. a próféták elől. A LXX a fentebb említett *kédj*-t e sor elé teszi: καὶ ὡς μετεκάλεσατο αὐτοὺς, οὕτως ἀπώχοντο stb; az ez úton induló magyarázók aztán a LXX által egyes 3-ik személybe tett ígét egyes 1. személyű suffixummal ellátott infinitivusra változtatják: *kédj* vagy csak *kqārí*: „minél inkább hívtam őket, annál inkább“ vagy „annál messzebb elmentek előlem.“ De akkor hogyan hívhatta ki őket Egyptomból, ha azok az ő hívására csak még messzebb mentek tőle? Duhm fordítása pedig: „Ahányszor hívom őket, Elmennek előlem“, nem honorálja a *kén*-t és a *hálkú* perfectumát, és, ami fő, nagyon is átmenet nélkül, mondhatnám, érthetetlenül kapcsolódik az 1. vhez: nem értjük, hogy abból a szeretetteljes viszonyból, amit 1. v. megállapít a multa nézve, hogyan fejlődött az a vele merőben ellenkező állapot, amit 2. v. megállapít a jelenre nézve? Ez a feltétlenül szükséges láncszem az 1. v. és a következők közt, ami Hóséa szerint Izráel történetének épen forduló pontja (l. 9, 10.), a mi magyarázatunk szerint megvan a szövegben.

Második strófa: 2bβ. és 3a. v.) Most aztán már a bálványoknak áldoznak, elfelejtvén, hogy gyermekkorukban Jahveh tanította őket járni. Nagyon kedves kép. 2bβ. v.) Az előző sor *mippnéhém*-jéből ide áttett *hem* helyett olv. *hém*; **Ők a baálok-nak áldoznak, S a képeknek** (tehát Hóséa szerint a Jahvét jelképező faragványok már semmi egyebek, mint közönséges faragott képek s baálimadás és képimadás azonos) **gerjesztnek illatot**; a piélek a cselekvény gyakori ismétlődését jelzik, az Izr. Magy. gyakorító igékkal is fordítja őket. Ehez a 3a. v.) hozza a súlyos ellentétet: **Pedig én tanítám járni Efraimot! A rágal**

ige szószerint = „lábol“, de értelem szerint = „talpal, jár“; ennek tifilje van itt, bár lehet helyette egyszerűen *hírgalti* híflit olvasni, amit a német *gänglich* elég jól ad vissza. E ritka (ἀπ. λεγ.) szóhoz tette valaki e magyarázó széljegyzetet: *karjaira vette őket*, t. i. Jahveh. A *qácham* helyett olv: *lqácham*; a *lágach* ige kal perf. sing. 3-ik sz. plur. 3-ik sz. tárgyraggal. Az illető szófér, aki ezt írta, némileg másképp magyarázta az igét, mint mi. Helytelen a LXX: ἀνελαβον αὐτον ἐπὶ τὸν βραχίονά μου: „karjaimra vettem őt“; valamint ennek Duhm által adott változata: *lqachtó lizró'ájv*: „karjain fogván őt“.

Harmadik strófa: 3b. és 4az. v.) És nem tudták, hogy Jahveh mind azzal, amit velök tett, csak orvosolta őket, és szeretettel vonja őket maga után. 3b. v.) **És nem tudták, hogy orvosoltam őket**, itt nem szükség sem a *mécholi* = „betegségből“, sem a *bácholi* = „betegségben“ (Martí) kiegészítés; sem az igének *rippítihú* (= meglazítottam azt) -ra változtatása (Duhm, aki e sort a 10, 11. v. után tett 11, 4. vbe ékeli be, és a 10, 11. vbe általa betett „iga“ szóra vonatkoztatja); sem valamely bajnak konkrét megelőlése, amiből a kigyógyítás történt: mind az, amit eddig Jahveh velök tett, az ő sok bajaik és betegségük (5, 13.) gyógyítása végett történt, amelyekre ők balgatagon idegen hatalmaknál kerestek orvoslást; Jahveh mindent azért tett velök, hogy őket orvosolja; ennek felel meg a 4az. v.) distichonja: **Emberköteleken vonom őket**, ez aligha tehet mást, mint amit ma úgy mondunk, hogy a humanitás kötelein, **A szeretet kötelékein**. Duhm persze az „emberkötelet“ is érvül használja arra, hogy e vers eredetileg nem mostani összefüggésébe tartozott, hanem a 10, 11. vel kezdődő, a kitanult üszőről szóló képbe; és az állatokkal való emberi bánásmódra vonatkoztatja.

Negyedik strófa: 4aβb. v.) **És olyan voltam nekik, mint akik Igát emelnek állkapcsaikra**, közmondás lehetett „az ökör állkapcsára teszi az igát“, a helyett, hogy épen megfordítva, nyakára, a mar tövébe tenné azt; az olyan támogatást jellemezte ez, ami épen megakasztott valakit abban, amiben előre vinni akarta volna. Az ökör, ha állkapcsához emelik a jármot, megfulladhat, de tovább nem mozdíthatja a terhet. Izráel, az előző strófa értelmében nem értvén meg Jahveh jóakarátát és szeretetteljes céljait, minden intézkedését, amit a próféták által tett, ilyen állkapocsra tett járomnak nézte. Itt a beszédet a nemzet egyes tagjai helyett a nemzet egyetemére vonatkozva, egyszerre átfordul egyes számra: **Neki** ('*el* pro '*al*, ellenséges értelemben) **fordultam** (*ve'*at helyett olv *vá'ét* kal impf. sing. 1. szem. váv consec.-al *ná'áh* igéből) **azért, és lebirtam őt**, *ókíl* helyett, ami (= meg fogom etetni) különben is szokatlan alak, olv. a LXX-val *váúkal*-t, s tedd hozzá a következő vers elejétől *ló'-t ló* értelmében: *váúkal ló*. Miután Jahveh szeretetteljes intézkedései nem használtak, most már ő is szembefordult népével, és erőhatalmi intézkedéseket tett ellene.

A M szövegét, kisebb árnyalati eltérésekkel, így értelmezik: „és olyan voltam hozzájuk, mint akik megemelik az igát állkapcsukon, és szeliden megettettem.“ Az iga megemelése könnyítés, vagy az evés lehetővé tétele céljából történt volna. A kép azonban így nagyon erőltetett. Ha valaki járomba fogott ökrét meg akarja etetni, vagy bármi célból könnyíteni akar rajta, azt semmi körülmények között sem úgy cselekszi, hogy a jármot az ökör állkapcsára „emelinti.“ Ezenkívül ez a magyarázat az előző strófához illenék ugyan, a következő azonban erre már nagyon átmenet nélkül jőne. Duhm természetesen az ő általa megállapított környezetbe beleillőnek találja e képet, és úgy magyarázza, hogy „a szántó felemeli a jármot, ha az állat nyaka nyomatik vagy fáradt.“ De miért az állkapcsára emeli? És egyáltalán miért emeli? Vegye le inkább. De ő már nem enni adat a fáradt ökörnek, hanem szeliden vezeteti, az utolsó sorban *v'e'at 'elájv'okil* helyett *v'e'at 'élék 'óbil*-t olvasván: „és csendesen megyek, úgy vezetem.“ Marti igen helyesen látja, hogy e strófa adja Jahveh Izráel iránti magatartásának megváltozásában a fordulópontot, ennek kiélezésére azonban a szöveget erősen megváltoztatja, a mi strófabeostrázásunk szerinti itteni két első sor helyett ezt olvasván: *vá'ehjeh lóh kemakkéh 'ádám*: „és olyan lettem hozzá, mint egy emberölő“ ... stb. Itt részben a LXX-ra támaszkodik, pedig az: ... ὡς ῥαπίων ἀνδρωπος ἐπὶ τὰς σιγῶνας αὐτοῦ: „olyan leszek hozzájuk, mint egy ember, aki állon vágja őt“; nem fordítás, hanem egy nem elég szabatos parafrázis, és értelmével a mi magyarázatunkat támogatja.

Ötödik strófa: 5. v.) Jahveh megváltozott magatartásának következményét adja, ami a fogság. 5. v.) A *ló'* az előbbi versbe tétetvén: **Vissza fog térni Egyiptom földére, És Assúr, ő lesz a királya**; a M: „Nem tér vissza Egyiptom földére, Hanem Assúr, ő lesz a királya,“ már a fogságba vitel tényleges lefolyását tartja szem előtt. **Mivel nem akartak megtérni.** Ez az indokolás kissé tényleg halvány és általánosságban mozgó az előzmények után; de hát mi tagadás, a versnek szüksége van rá.

Hatodik strófa: 6. v.) A büntetés színezése. Későbbi toldás. 6. v. *És kard dűhög, chúl*: köröz, körben forog; m. sz. „rácsap,“ „leszáll“ *városaiban, És megsemmisíti kérédőt,* ez világosan Jer 50, 36.-ból van véve (*chereb 'el habbaddim*!), csak hogy interpolatorunk nem *bárim* (*báráh* = lát, néz, innét a *b'erit*) = „haruspexek“ értelmében vette *baddim*-ot, mint ott némely magyarázók annak veszik. A 3 sorban *v'e'akáláh* helyett, mely alól az atnachot is *baddajv* alá kell tenni, olv. a LXX-val *v'e'ákelú*-t: „És esznek tanácsaiból“ *És megkóstolják tanácsaikat.* A *baddajv* hagyományos fordítása: „retesrűdjait“ azért nem helyes, mert a sing. himn. birtokrag miatt „városainak“ retesrűdjaira nem gondolhatunk, az Izráeléi pedig szokatlan képet adnának. Az *'ákláh*-t M interpunctirozása és a hagyományos fordítások szintén a *chereb* állítmányának veszik, de akkor valami tárgyának is kellene lenni, és

mivel más nincs kitéve, csak a *baddajv*-ra gondolhatunk.; az pedig már mégis sok, hogy ezt a kard meg is semmisítse, meg meg is egye. Különbben a ritmus sem engedi ezt a kegyetlenséget. A *mimmó'acóte'hem*-ben a *mín* a M és a hagyományos fordítás szerint okadatoló: „tanácsaik miatt;” mi partitívusnak vettük. A *baddajv*-ot némelyek *b'churájv* (= legényeit)-ra változtatják; mások pedig a *mimmó'acóte'hem*-mel egynek véve *b'mibcárel'hem*-et, vagy *b'mibcárájv*-ot olvasnak: „... pusztit váraiban.” Duhm az első sort így olvassa: *v'chál'fáh chereb b'e'óró*, a másodikban *v'kille'táh-t* és a harmadikban *v'e'ákeláh-t* egymás variánsának veszi, *mimmó'acóte'hem* helyett pedig, amit glossának vesz, *mín 'acce'bóte'hem-t* olvas: „Keresztül jár bőrén a kard, És megemészti tagjait, bálványai miatt.”

Hetedik strófa: 7. v.) Közvetlenül az ötödikhez csatlakozik: és a nép Jahvének ezen a tőle való elfordulásán megütöközik; de a próféták buzditó szavára azért nem hallgat. 7. v.) **És népem felakad elfordulásomon; De felfelé** (= *'el-'al*) **hívhatják őt**, ezt Luther nem hű fordításban, de annál hübb értelmezéssel így adja: „und wie man ihnen predigt, **Egy sem** (héb: „együtt nem”) **emelkedik**, pi. benmaradólag, vagy olv: *jeró'amm* pualt. Nem lehet felrázni fásultságából. Minden szövegváltoztatás nélkül ilyen jó és ide illő értelmet nyerünk, csak szakítanunk kell a régi erőltetett és ide nem illő értelmezéssel: „népem csüng a tőlem való elforduláson.” A sok szövegjavításból csak két újabbat említsünk. Marti: *v'e'dm'mi nilvim* (*láváh* = „társul” ige nif. part.) *'el 'acabbim*; *v'e'el-habbe'álim jiqqáru* (*qárah* = „szembe megy” ige nif. imperf. plur.) *jachad*; és ezt a 6. vhez okadatolással fogja fel: „Mivel népem a bálványokhoz társult, És a baáloknál találkoznak mindnyájan.” Duhm, aki mint már tudjuk, e verset a 10, 11. s kvhöz kapcsolja, az első sorból kettőt csinál: *v'e'ammí tálú' jóm jóm le'móskótájv*. „És népem lóg napról-napra Hámjain” (*móskót* Jób 38, 31. l. Ges. Buhl. = hám); stb. E kép, a fáradt igás marháról véve, Izráel eltompultságát jellemezné.

29. Jahveh részvéte.

(11, 8—11.)

Egy 2×5 soros és egy 2×4 soros strófából álló darab van itt; az előbbi Hóséáié lehet, az utóbbi későbbi eredetű, amaz a 8—9, emez a 10—11. vkben van. Amott Marti is, Duhm is 3×4 soros strófát talál, emitt Duhm hat verssort. Kisértetbe jó az ember, hogy azt gondolja, hogy ezt valaki azért írta ide, hogy a 11, 6. v. fenyegetését (kard dühöng városaiban) itt a 9. vben visszavonja (nem megyek be a városba). De lehet, hogy Hóséa írta, csakhogy más befejezéssel, mint ahogy most van. Nagyon anthropopathicus de nagyon kedves és megragadó színekkel festi Jahvének népe iránt érzett nagy szeretetét és részvétét, mely nem

engedi neki, hogy népét kiszolgáltassa, és arra kényszeríti őt, hogy büntető ítéletét ne hajtsa végre; azonban — az azonban elmarad. Mit akar azzal mondani, hogy Jahveh nem megy városba, vagy, mint Középeurópában fordítják: „nem jó haragba“ (holott már ugyan haragba jött és meggyűlölte népét: 9, 15. stb.)? Valószínű, hogy itt jött az „azonban,“ hogy hiába Jahvének minden részvéte, a nép bűnei nem engedik azt érvényesülni; de ezt a mostani 10, 11. v. kiszorította helyéről.

Első (5 soros) strófa: 8abz. v.) Mikor Jahveh ítéletének végrehajtása előtt áll, nem tudja magát népe elpusztítására nézve a döntő lépés megtételére elhatározni, mert ellene fordult a szíve. 8abz. v.) **Mint adjalak oda Efraim, Szolgáltassalak ki Izráel?** Ezt és a következőket nem lehet felkiáltásoknak felfogni (mint Marti): „mily kedvtelve foglak kiszolgáltatni!“ stb., mert ezt nem engedi az, hogy Jahveh részvéteinek felgyulásáról is beszél. **Mint adjalak oda, mint Admát, Tegyelek olyanná, mint Ceboim?** A Gen hires fejezete, a 14, a 8. vben e két várost együtt említi Sodomával és Gomorával, de Gen 19, 24. v., mikor ezeknek elsűlyesztéséről beszél, amazokról nem szól, míg Deut 29, 22. v.) már Sodomának, Gomorának. Admának és Ceboimnak elsűlyesztett helyéről beszél. Keil itt látja az átmenetet a fenyegetésről az ígéretre: „nem csak annyit érdemlennél, amennyivel imént fenyegettelek, hanem azt is megérdemlenéd, hogy úgy tegyek veled, mint Admával, de... Azonban ez esetben a próféta némileg másként fogalmazta volna mondatait. Mivel Adma és Ceboim a fent mondottakból kitetszőleg Sodoma és Gomora másik párja, tehát a teljes megsemmisülést jelképezi, Duhm szerint e vers jelentése az, hogy Jahveh ezt a teljes pusztulást nem hajtja végre népén, hanem csak az ellenség által való elpusztítást. Ez esetben meg nem lehetne eltagadni tőle bizonyos humort: a szívem megszakadna, ha kénköves tüzzel kellene benneteket elsűlyesztenem; nem, majd csak az ellenség fog benneteket felperzselni és kardélre hányni. Bizony azon töpreng itt Jahveh, hogy egyáltalán végrehajtsa-e fenyegetéseit. **Ellenem fordult a szívem!** Tudja, hogy végre kellene neki hajtani; de a szíve nem engedi! Semmi szégyelni való nincs abban, hogy a próféták így gondolkoztak Jahvéról, mert azok jobban ismerték őt, mint ma azok, akik meg viszont az istenfogalmat ismerik jobban, mint ők.

Második (5 soros) strófa: 8bβ. és 9. v.) Jahvén erőt vesz részvéte, és elhatározza, hogy nem hajtja végre haragszülte ítéletét, mert ő Isten és nem ember, tehát nem súlyed le az emberi élet tülekedései közé. Ezzel azonban nem végződhetett a prófécia, mert ez ellentétben van mind azzal, amit Hóséa eddig mondott, és a következőkben mondani fog. A kiegyenlítést tartalmazó sorok elveszték. 8aβ. v.) **Egyszerre,** mikor haragja végrehajtására gondolt, **felgyúlt** m. sz. „összerezzenet,“ „felizgúlt“ **a részvétem,** *nichumim* első sorban „vigasztalások,“ de tehet részvétet, vagy

szánalmat is, nem szükség *rachamaj*-ra (Wellh. Marti, stb.) igazítani, **9. v.) Nem viszem véghez haragom hevét**, ezt egy későbbi glossator, aki Samaria elestén már túl volt, itt magyarázza: *nem rontom meg Efraimot ismét; Mert Isten vagyok én és nem ember*, ezzel indokolja, miért nem cselekszi meg haragja hevét, mert az nem volna Istenhez méltó, hanem emberi gyarlóságához illő eljárás. **Közepetted szent**, minden mulandónak és hétköznapiinak, de egyúttal minden gyarlóságnak is fölötte álló, itt tehát a szentség világosan ethikai jelentőségben áll, **És nem megyek be városba**: magas ethikai szentségénél fogva nem süllyed le a gyarló emberi élet közönséges vásárába, nem ereszkedik le tetteiben emberi álláspontokra. Nem mondom, hogy ez jó magyarázat, de jobb nincs. A hagyományos fordítás „nem jövök haragba“, nem héber beszéd, és különböző variatioival együtt — „nem jövök haraggal“, „nem támadlak haraggal“ — ellene mond a 9. v. kezdetének, mely szerint Jahveh bizony haragszik, csak arra nem tudja magát elszánni, hogy végrehajtsa haragját. Különböző *’ir-t LXX is V is városnak fordítja*. Marti *’abó’ b’ir* helyett *’abá-ér-t* olvas: „Hát ne töröljem-e el?“ Duhm a *’ló’ ’abó’ b’ir* és a 10. vből ide hozott *k’arjéh jis’ag* és *bánim mijjám* szavakat így olvassa: *’ló’ ’abó’ ká’ait ká’arjéh jis’ag kinhom jam*: „Nem jövök, mint egy ragadozó madár, Mint egy oroszlán, aki ordít, mint ahogy a tenger zúg.“ Ez a „nem jövök haraggal“-nak bővített kiadása. Kám. szövegváltoztatás nélkül: „s a várost meg nem támadom.“

Harmadik (4 soros) strófa: 10. v.) E vers írója a 8. és 9. vt úgy értette, vagy arra magyarázta, hogy Jahveh az ő fogságban levő népét nem akarja teljesen kiszolgáltatni Bábelnek, hanem összegyűjti és haza viszi. E végből azonban nem megy be a városba, t. i. Bábelbe, hogy meg ne szentségtelenítse magát, hanem csak kiált, és a „fiak“ mennek utána. Hogy ez érdekből Hóséa eredeti próféciján, a befejezés elvetésén kívül változtatott-é, és hogy a „nem megyek városba“ tőle való-é, azt nem lehet megmondani. **10. v.) Jahveh után mennek; Mint oroszlán úgy fog ő harsogni**: héb.: „ordítani.“ Hogy mikor és miért történik ez, megmagyarázza a második distichon: *Mert ő harsogni fog, És fiak sietnek elő reszketve (chárád = reszket örömtől és félelemtől; aztán reszketve búvik elő, itt: reszketve siet elő) nyugotról*, héb.: a tengerről. Tehát a zsidók már szét vannak szórva, és interpolatorunk az ő összegyűjtetésüket várja. Marti *bánim* helyett *bónim* = „építők“-et olvas Jes 60, 10. mintájára: Jahveh hívására építők jönnek nyugotról, Jeruzsálem újra építésére.

Negyedik (4 soros) strófa: 11. v.) A hívásra a világ minden részéből összejönnek Izráel fiai, és Jahveh letelepíti őket otthon. **11. v.) Reszketve sietnek, mint a madár Egyiptomból, És mint a galamb Assúr földjéről**, a népnek minden felől, a „szigetekről“ is, az új Jeruzsálembe özönlését Jes 60, 8. v. is a galambokhoz

hasonlítja; *És letelepítem*, héb.: „lakatom“ *őket házaikba*, ősi hazájokban. *Ez Jahveh mondása*. A *hósabtim* helyett ma általában *hasibótím*-et olvasnak: „visszatérítem őket.“

30. Jákób bűne.

(12, 1—7 és 11—15.)

12×3 soros strófa. A végén a 11. és 12. v. helyet cserélt a 13. és 14. vel. A szövegben egyéb romlások is vannak, de a versmérték egész világosan kivehető. Mások 4 soros strófákba szedik, ami természetesen csak műtétek útján sikerül. Általában egy darabnak veszik az egész fejezetet, de Duhm, az általunk különvett 8—10 vket is belevéve, négy darabot különböztet meg benne: 1. 2. — 3. 8. 9. 10. — 11. — 12. 15. és ehez toldás 4—7. 13. 14. Marti szerint nagyobb toldások: 5—7. 9—11. 13. 14. A próféta párhuzamba állítja itt Izráel és Júda bűneit, hogy így a Jákób egész házának büntetésre méltó voltát feltárja. Efraimnak hiábavaló politikai mesterkedését veti szemére; Júdára azonban csak épen rá mutat, hogy azt ismeri már Isten, és azzal is pere van, hogy így az egész Jákób házának megfizessen. A Jákób nevének révén aztán egy (a 4. vben kezdődő) nemzeti ének van ide csatolva, mely Jákób ifjúkori történetéből az ő arámi személyes szolgaságán át a nemzet egyiptomi szolgaságára jut, hogy onnét a próféta-ság jelentőségének kiemeléseivel ismét a jelenre térjen vissza, balladai rövidséggel feltárván a jelen helyzetet (12. v.), mely nem felel meg sem annak a követelménynek, amit Jahveh az ősatyával szemben felállított (7. v.); sem annak a gondoskodásnak, hogy prófétái által folyton beszél hozzájuk: aminek folytán aztán a próféta a büntetés hirdetésével fejezi be az éneket. Nagyon emlékeztet ez a későbbi történeti zsoltárokra (pl. 105. 106.). És tényleg, kivált a 4—7. 11—15.-ben annyi idegenszerű van, hogy hóseási eredetét joggal kétségbe lehet vonni; viszont azonban a többiben annyi hóseási vonás van, hogy hitelességét el kell ismernünk: szétválasztani pedig, mint általában teszik, hóseási és nem hóseási eredetű darabokra, azért nem lehet, mert a versmérték és gondolatmenet annyira egy benne, hogy az egészet egy kézből eredőnek kell tartanunk.

Első strófa: 1abz. v.) Izráel vádolására alapot vet, Júdára nézve pedig arra utal, hogy azt ismeri már az Isten. 1abz. v.) **Körülvevett engem** (olv. Ket.: szebábani) **hazugsággal Efraim, És csalással Izráel háza**; Efraim az egész tisztírt helyett áll: Efraim-Izráel hazugsággal és csalással (= hamis kultusz, hamis politika, hamis társadalmi erkölcsök) vette körül Jahvét; **Júdat pedig már ismeri Isten**. M.: „Júda még uralkodik = kitar,“ vagy „rakoncátlan = kóborló Istennel;“ a szerint, amint az ígét *rádáh* (= letipor, uralkodik), vagy *rúd* (= rakoncátlanul ide-ide csatangol) többől származtatjuk. Azonban amaz igen jó szolgálati

bizonyítvány volna Júdáról; emez meg igen általános vád, amit később nem fejt fel. Jobb tehát a LXX-val: ἔγω αὐτοῦς ὁ θεός rád 'im 'él helyett jedá'ám 'él-t olvasni. Marti ugyanez alapon így: jádua' im 'él: „ismerős“ = bizalmas Istennel. Well.-Duhm 'ód rád stb. helyett: 'iddar da'at 'él: „nélkülözi Isten ismeretét.“

Második strófa: 1bβ. és 2aβ. v.) Efraimnak, kit ironice hűségeseknek nevez, jellemzését kezdi. Először is léha széltoló. 1bβ. v.) ve'im helyett olv. a LXX-val ve'am-ot. **S a szentek népe** ironicus kifejezés Izráelre, mert ő annak tartja magát, és ha igazán fogná fel hivatását, az is volna, **hűséges**: még ironicusabb állítmány, melynek tartalmát a következőkben bontja fel. 2aβ. v.) **Efraim szelet legeltet**, tisztára azt teszi, amit a magyar „széltoló“, **És keleti szelet hajt egész nap**, ez már nem az általános széltolást jelenti, hanem célzó Izráel külpolitikájára, nevezetesen az Assúrral való szövetség hajszolására. Ebben természetesen értékelve is van az a szövetség. E strófa első sorát mindenki az előző strófa utolsó sorával fogja egy distichonba; pedig ezt a helyes verseles meg nem engedi. M: „és a szentekkel hűséges,“ t. i. Júda, eltekintve attól, hogy nem tudhatjuk, kik legyenek azok a szentek, már csak azért sem állhat meg, mert a fentebb említett „jó bizonyítvány“-nyal együtt már ez is elesett. Keél, Orelli a qe'dósím alatt Istent értik, és ne'emán-t az ő jelzőjéül vagy appositiojául veszik: Júda kitarat vagy rakoncátlankodik Istennel, „és a hűséges Szenttel.“ Ez csak inségfordítás. Ennek és az előzőnek combinatioja (Nowack, Marti) az, hogy qe'dósím alatt Istent értik, és ne'emán-t Júda állítmányának veszik: „és a Szenttel hűséges.“ Duhm ezt olvassa helyette: ve'im qe'désim nicmad: „És a képpapnőkkel adta magát össze.“ A második sorban ró'eh helyett olv. Oort: réa': „szél barátja.“ Marti: ró'eh: „szereti a szelet,“ kedve telik benne. Ez egyik sem az, amit a próféta mondani akar.

Harmadik strófa: 2aγb. v.) Izráel jellemzése: hazug és destructiv; kétfelé sántikáló. 2aγb. v.) **Hazugságot és pusztítást szaporít**; ennek a mondatnak tartalmát a következő distichon fejti fel: **Assúrral is szövetséget kötnek, Egyiptomba is olajat visznek.** Az olajvívés vagy kép a szövetség- és békekérés ábrázolására, vagy talán ajándékvívést kell alatta értenünk Egyiptom kegyeinek megnyerése céljából. Az olaj Palesztina legbecsesebb terméke. Az Assúr és Egyiptom közt való ingadozásra nézve l. 5, 13; 7, 11. v. Sód helyett sokan sav' (= semmiség, csalás)-t olvasnak; ami az első sorhoz jól illik, de már a következőkhöz jobban illik sód. Duhm az első sort glossának véli, pedig az remek párja az előző strófa első sorának; mint ahogy ennek két utolsó sora amazénak. Tessék csak ezt a két tristichont egymás mellé állítva jól megnézni!

Negyedik strófa: 3. v.) A büntetés. Mivel Júda bűneiről nem szólt, itt, mint az 1. vben is, külön felemlíti, kitüntetendő, hogy a per az ellen is szól, és a büntetés Jákob egész házát éri. 3. v.)

Pere van azért Jahvének Júdával; ez összevont párhuzam a 2. vhez, erre következik a mindkettőre vonatkozó büntetés hírdetése: **S hogy meglátogassa Jákobon útjait, Tettei szerint fizet meg neki.** A M interpunctálása (j^húdáh alatt az atnach) úgy a mondat, mint a versszerkezetnek megfelel, és a fordítók mégis mind eltérnek tőle, amennyiben a második sort nem a harmadikkal, hanem az elsővel fogják egy distichonba: „Pere van Jahvének Júdával, És meglátogatni valója Jákob útjain“, a harmadik sort aztán vagy magára hagyják árván, vagy egy másik distichont csinálnak belőle. Csak egyedül Marti az, aki a két utolsó sort veszi párba, mert ő az első (Júda miatt) törli: a másodikban *ve'lifqód* helyett *ve'efqód*-ot, a harmadikban pedig *jásib ló* helyett *'al-jisrál'*-t olvas: „Meglátogatom azért Jákobon útjait, Izráelen cselekedeteit.“ Duhm végre egy kis fordítási ügyeskedéssel minden szövegváltoztatás nélkül két distichont csinál a versből: „Pere van Jahvének Júdával, És Jákobon meglátogatni valója; Megfizet neki útjai szerint, Cselekedetei szerint.“

Ötödik strófa: 4 és 5az. v.) A Jákob neve alkalmat ad a prófétának arra, hogy ide csatoljon egy már készen talált vagy maga által szerzett hősi éneket az ősatyáról. Hogy ezzel mi volt a célja, a felett vita van. Egyik fél azt állítja, hogy példát akar a degenerált jelenkor elé állítani, hogy mint Jákob törekedett az elsőszülöttségi jog elnyerésére, mint ő küzdött Istennel és győzött imával és könyörgéssel: úgy kellene tenni Izráel népének is, mely az ő nevét viseli. A másik fél szerint pedig illustratio ez az 1. vhez, és azt akarja bizonyítani, hogy Izráel kezdettől fogva hazug és csaló volt, tehát óvó példát akar a nép elé állítani. Hogy ilyen ellentétes nézetek jöhettek létre, annak oka az, hogy a próféta valószínűleg sem egyiket, sem másikat nem célozta. Elmondta ezeket, mert hozzátartoznak Jákob történetéhez; de amiért az egész elmondja, az a 7. v., kizárólagos hóséai kincs: hogy már az ősatya azt a parancsot vette, hogy „kegyességet és jogot megőrizz, és remélj Istenedben“; és ezzel szemben mit látunk most is? Hazugságot és csalást! Tehát nem áll, amit Duhm mond, hogy az író semmi összeköttetésbe nem hozza az ősatya története feletti reflexióit a jelen romlott helyzettel. Ez a strófa különben az ősatya két sikerét állítja párhuzamba: 4. v.) **Az anyaméhben megcsalta fivérét**; ez volt első sikere. N. sz. *'áqab* denom. *'áqéb* (= sarok)-tól, és = „sarkon fogta“, mert Gen 25, 26. vben, amely Ézsau és Jákob születéséről szól, nincs szó csalásról, csak az van, hogy *'áchaz b'áqébó*: „sarkán fogta“: Mivel azonban Gen 27, 36. v. Jákob nevét határozottan az *'áqab* (= csal) igtől származtatja, és Jer 9, 3. is ide vág, és mivel itt világos vonatkozás van az 1. vre, a jelenlegi Izráel csalásaira, helyesebb a mi fordításunk. Hóséa tehát, a Gen mostani feljegyzéseitől eltérőleg, úgy ismerte Jákob történetét, hogy az már az anyaméhben megcsalta fivérét. Emlékezzünk arra, hogy Gen 25, 22.

is tud Ézsauinak és Jákobnak az anyaméhben való tusájáról, a Gen 38, 28. skvben pedig Pérec előbb jő ki, mint Zerákh, akinek pedig már „veres“ fonalat is (Ézsau is veres volt) kötöttek a kidugott kezére; tehát megcsalta fivérét. És kérdés, hogy Gen 27, 36. vben Ézsau boszús felkiáltása: már kétszer csalt meg; elvevé elsőszülöttségemet“ . . . , nem arra enged-e következtetni, hogy egyes vidékeken az ő születésökről szólt az a történet, ami most Pérecékéhez van fixirozva? Ez, és még több apró vonás azt a feltevést teszi szükségessé, vagy legalább engedi meg, hogy Hóséa az ősatyák történetét már egészen úgy ismerte, amint az most a Genesisben előtünk van; de annak egyes mozzanatai és vonásai az egyes események, helyek, személyek közt akkor még nem voltak olyan pontosan dislocálva, mint most. **S erejeteljében küzdött Istennel**, ami, mint 5az. v.) mondja, szintén sikerre vezetett: **Küzdött** (szúr impf. váv consec. vagy olv.: *vajjiszer*, a *száráh*-tól) **angyallal** (olv.: *'et-*), Isten méltóságának megóvása végett helyesbbíti az előző kifejezést, és **győzött**. Ez a Gen 32, 22 skvben leírt jabbóki tusa. Abból, hogy Jákobnak e második sikere párhuzamba állítatik az elsővel, nem lehet azt következtetni (Martí), hogy a próféta szerint ezt is csalással érte el. Az elbeszélés őseredeti alakjában ugyan nem lehetetlen, hogy arról volt szó, hogy Jákob egy kanaáni localis nummennel küzdött, és azt csellel legyőzte, úgy, hogy eredetileg talán ő ficamította ki ellenfele csipőjét (Gen 32, 25.) nem az az övét; de a próféta nem erre a nyers alakjára céloz az elbeszélésnek, mert ez alkalmatlan volna arra, hogy Jákob tusája imatusának fogassék fel. Itt egyáltalán csak az ősatya csodálatos emelkedése áll előtünk, mi a legnagyobbhoz, a 7. vben vett parancshoz vezet. Talán leg helyesebb az a közvetítő nézet (Beer, Prokech-Hollmann), hogy az első sikerben a csalást, de itt a másodikban a becsületes imatusát akarja a próféta népe szeme elé állítani: Jákob is hibázott egyszer, de a szükségben Istenhez fordult becsületes imatusában, és győzött. Mert, hogy Hóséa a jabbóki tusát tényleg így fogja fel, azt mutatja a következő strófa.

Hatodik strófa: 5a^{bb}. v.) Jákob sirt és könyörgött Jahvének, aki aztán Béthelben találja és ott beszél Izráellel. 5a^b. v.) **Sírt és könyörgött neki**; erőltetett dolog itt alanyúl az angyalt tenni meg (Duhm), holott eddig Jákob volt az. A Gen 32, 26. v. Jákob sírásáról nem szól, tehát itt ismét az előtte még buzogó élő hagyományból merített Hóséa. Kétségtelen e mondatból, hogy ő, és az a hagyomány, amelyből merített, a jabbóqi tusát már egészen szellemi értelemben vette. Meglep bennünket, hogy ezzel közvetlen összeköti a bétheli jelenetet: **Béthelben** (lehet b^béjt-él-t olvasni), **találta őt, és ott beszélt vele**, olv. *'immó*, mert azt *immánú*-ra csak a *jimcá'ennú* félreértése folytán változtatták. Itt már az első sor *ló*-ja megmagyarázza az alanyváltozást: akinek könyörgött, az találta őt Béthelben, t. i. Isten. Tévedés azt hinni,

hogy ez arra a jelenetre vonatkozik (Gen 28, 11. skv.), mikor Jákób bátyja elől futva, Béthelben azt a nevezetes álmot látja. Az események sorrendje a Hóséa által ismert hagyományban ennél jobban rendezve volt. De van Gen 35, 9. skvben egy jelenet, mikor Háránból visszajövet, és már a jabbóki-tusa után újból megjelenik Jahveh Jákóbnak: erre van itt célzás. Ez a jelenet pedig a jabbóki tusával valamikor tényleg szoros összefüggésben volt, ennek nyoma még most is megvan a bibliai hagyományban is abban, hogy Gen. 32, 28. v. az „Izráel“ név adását Penuel (Isten színe)-be teszi a jabbóki tusa eredményeképpen, a Gen 35, 10. v. pedig Béthelbe. Hóséa, akinek idejében a tusa helye még nem volt oly szilárdul fixirozva, mint most, úgy látszik, a hagyománynak ezt az utóbbi alakját ismerte. A 6. v. nyilvánvaló betoldás: *És Jahveh, a seregek Istene, Jahveh a neve*, héb.: „az emlékeztetője“. Ilyen közbeszúrásokkal szokták a szöveget ékesíteni a fogság utáni szóferek, csakhogy néha hosszabbakkal; l. Am 4, 13. stb. stb. Felesleges ezen változtatást tenni (Duhm) a szöveghez való illesztés végett.

Hetedik strófa; 7. v. Mit beszélt Jehveh Jákóbbal. 7. v.) **Te pedig Istened által visszatérsz**, helytelen Keil: „térj meg Istenedhez“, mert ezt, nem is szólva a *b^e* praepositióról, az összefüggés sem engedi meg; de Marti változtatása meg felesleges, aki *b^e oholejká*-t akar olvasni: „vissza fogsz térni sátoraidba“. Itt nagy súly van azon a tényen, hogy Istene által tér most vissza Jákób atyja örökébe, amelyből bűne miatt kénytelen volt kibújdosni (és ezért nem lehet feltűnő e szó Jahveh szájában sem), mert e tényen alapszik Jahvénak az a joga, hogy az így visszanyert hazában való magaviseletre nézve utasítást adjon neki: **Kegyességet és jogot megtarts**; téved Marti, hogy ez a „zsidó valláshoz“ való hűségre intés, mert a lehető legvilágosabb feltüntetése annak, hogy Jahveh már az ősatyához azt a követelményt intézte, amit a próféta a most élő nemzedékhez (l. 4, 1; 6, 4. 6; és 6, 5; 10, 4): ez volt, és ez most is a haza bírásának feltétele. A haza megtartásának eszköze pedig egyedül a Jahvéban való bizalom: **És remélj Istenedben folyton**; amit korának hibás külpolitikájával szembe szegez a próféta.

A 8—10. vt l. a 15. v. után. A 11. 12. v. helyén pedig eredetileg a 13. 14. v. volt.

Nyolcadik strófa: 13. v.) A próféta itt át akarván térni a múltból a jelenre, röviden összegezi az ősatya életrajzát, azonban úgy, hogy annak eddig nem említett, de a jelenre nézve fontos vonásait emeli ki. 13. v.) **Igy menekült Jákób Arám mezejére, Szédéh Aram**, ha ez helynév, akkor itt is külön forrásból merített Hóséa, mert bibliai hagyományaink (P) szerint Paddan Aram volt a hely neve, ahol Lábán lakott (Gen 25, 20) és Jákób tartózkodott (Gen 33, 18. stb); de valószínű, hogy ez nem helynév. **És asszonyért szolgált Izráel és asszonyért őrzött** (Gen 29, 15.

18. skv.). Szolga volt Arámban ép úgy, mint később Egyiptomban. Itt annak köszönhetette megmaradását és gyarapodását, hogy asz-
szonyért pásztorkodott.

Kilencedik strofa: 14. v.) Az arámi szolgasággal párhuzamba állítja az egyptomit, amelyből való kiszabadítása Istennek népe iránt való legnagyobb jótéteménye volt: és ez próféta által hajtatott végre. Így vonja bele elbeszélésébe a múltnak egy másik vonatkozását a jelenre: Jahveh akkor is próféta által hajtotta végre terveit, mint most, csak hogy akkor engedtek a prófétának! És itt van az átmenet Jákób egyéni történetéből a néptörténetre, a múlttól a jelenre. E két vers egymás mellé állításának nincs is egyéb célja, mint ennek az átmenetnek létesítése a próféta-ság fontosságának kiemelésével. 14. v.) **Aztán, próféta által hozta fel Jahveh Izráelt Egyiptomból**; ez a legrégebbi locus, mely Mózeszt prófétának nevezi. De nem csak a nemzet megalakulása volt a próféta-ság műve, hanem fenmaradása is: **És próféta által őriztetett meg**. A *nismár* és a (13. v.) *sámár* közt kétségtelenül van egy kis játék, hogy Jákób asszonyért őrzött és próféta által őriztetett meg, de ebből tovább menő következtetéseket levonni, pl. hogy itt az asszonyban és a prófétában a gonosz és a jó principiuma van egymással szembe állítva (Nowack), nem helyes. A párhuzam annyi, hogy Jákób ott is szolgált, itt is szolgált; az ellentét meg annyi, hogy ott őrzött, itt meg őriztetett.

Tizedik strofa: 11. v.) A hősi ének itt már balladába ment át. A próféták által most is Jahveh beszél; hogy mit, azt nem kell mondani: azt, amit a 7. v. Mint a 13 és 14 egymással, úgy ez a vers meg 12-vel van párba állítva. 11. v.) **És beszélek**, hogy a 3-ik személyből elsőbe megy át, azon egy ilyen szakgatott menetű hősi énekben nincs mért megütközni, a **prófétákhoz**, 'al helyett olv. LXX-val 'el-t, **És én**, hangsúlyozottan előre állítva, én **mutattam a sok látomást**, nem maguktól látták azokat a próféták. Hébr.: „és én látomást szaporítottam“. **És a próféták által hasonlatban szólok**, hébr.: „hasonlított“. Oettli a 12. vből az 'im idevételével így olvas: 'edmeh *im*me'ká (l. 4, 5.): „elpusztítom anyádat“. Marti, ki e verset különben az előzőkkel együtt toldásnak tartja, azt hiszi, hogy 'imráh-ból romlott el ez az íge, tehát eredetileg így volt: „... sokasítok, és a próféták által mondtam“. Duhm, aki e verset önálló darabnak tartja, az utolsó szót szintén 'edmeh-nek olvassa, de ide veszi még a 12. vből 'im-gil'ad 'áven-t, amit így olvas: 'amágger ad-'áin: „és a próféták által megsemmisíték, Elvetek a nemlétig“.

Tizenegyedik strofa: 12. v.) Itt tűnik ki, mire való volt a 11. vben annak megállapítása, hogy Jahveh a próféta-ság által Egyiptom óta ma is beszél; arra, hogy ehhez a tényhez fűzze ezt a mondatát, mely Izráel mai helyzetét tárja elénk, mely abból állott elő, hogy nem hallgatott a prófétákra. És szóltam a próféták által, ha Izráel kultuszhelyein mégis tovább folyt a hamis kul-

tusz: magának köszönheti, hogy oltárai most szét vannak szórva mint a mezőn a kődarabok. 12. v.) **Ha Gileád** (l. 6, 8.) **hazugsággá, sőt csalássá lett**, a *hájú* plur. csak a következő *zib-béchéu*-val való rím kedvéért van, ki is lehet igazítani egyesre. A hazugság és csalás a kultuszra vonatkozik, mely, mint már említettük, a helyett, hogy az Istennel való közösségnek lett volna eszköze, kiszorította Istent a szivekből; **Gilgálban** (l. 9, 15.) **ökröket áldoztak**, ez természetesen párhuzamos az első stichossal, és nem kell azt gondolni, hogy az volt a baj, hogy ökröket áldoztak. Csakhogy sem itt, sem másutt nem úgy áldoztak, mint kellett volna. És ha ez így volt, hát most **Oltáraik is olyanok lettek, mint kőhányások mező barázdáin**: szét vannak hányva. Ez a sor az eredetiben is hosszú egy kissé, bár azért három ütem számba vehető; de a magyarban már nagyon is hosszúra jött ki. E versnél nem kell a fogságra gondolni; Hóséának nem egyszer lehetett alkalma életében feldúlt oltárookra rámutatni népe előtt, mint az engedetlenség büntetésére. Az első sort a hagyományos fordítás két mondatnak veszi: „Ha Gileád hazugság“, vagy „semmiség“ vagy „istentelenség“; akkor bizony ők is, t. i. az izraeliták, „semmivé“, vagy „hiábavalósággá“ vagy „kárhózzá“ lettek. Duhm, mint láttuk, e sort elvette innét; Marti pedig *'im* helyett *b^e*-t, *hájú* helyett *'ászu*-t olvas: „Gileádban iszonyatot, sőt gyalázatossgot csináltak.“ A másik két sorban azoktól, akik a szöveget nem változtatják meg, a mi fordításunk csak abban tér el, hogy ők a hasonlatot vagy az oltárok számára vonatkoztatják: „annyi az oltáruk, mint kőhányás a mezőn“, vagy fenyegetésnek veszik: „majd olyanok lesznek oltáraik, mint a kőhányás“ stb. A contextusba ez egyik sem illik jól. A szövegváltoztatók mind ez utóbbi kategóriába esnek, és e mellett a második sorban *savárim* helyett *lassédím*-et, vagy *laszsze'irtm*-et olvasnak: „Gilgálban az ördögöknek áldoznak“, persze emberáldozatot.

Tizenkettedik strófa: 15. v.) A 3-ik versre visszatérve fejezi be beszédét, a hosszú kitérés után Júdát egészen elhagyva. 15. v.) **Keserves, tamrúrim**: „keserőségek“, itt adverbialis acc.: keservesen **haragot gerjesztett**, héb: „boszantott, boszúságot okozott“ Efraim; **Rajta hagyja azért vérontását** (l. 4, 2.) = megbünteti; ennek ellentéte nászá' 'ávón = a bűnt leveszi = megbocsátja. **És gyalázatát megfizeti neki Ura**: a magaviseletében nyilvánuló gyalázatossgát szíri fizet meg neki. Ebből a strófából a következő nevezetesebb verseket csinálták. Nowack a *hik'ísz*-t ellátja ó 3-ik sz. tárgyraggal, *tamrurim*-ből ígét csinál: *vajmár-réhu*, továbbá *'álájv jittós* helyett, mivel *náras* = „elvet“, és „elhagy, ott hagy“ értelemben másutt nem fordul elő (pedig igen, Ez 31, 12.), Oetili után *'al rósó*-t olvas: „Boszantotta őt (Jahvét) Efraim és keserítette őt; tehát az ő fején lesz az ő vérontása, és gyalázatát megfizeti neki Ura.“ Marti első személybe teszi a beszédet: *hik'íszúni efraim uméararuní jisrzá'él vedámájv 'álájv*

'espók *vecherpátó 'ásíb ló*: „Boszantott engem Efraim, Keserített Izráel; Tehát kiöntöm reá vérontását, És megfizetem neki gyalázatát.“ Duhm: *hik'isz efraim vajjimród v'dámó 'álájv 'álájv jittós cherpátó jásíb ló 'adónájv*: „Efraim boszant és lázad, Vérbűn van rajta; Gyalázatot vetnek majd rá, Megfizet neki ura.“

31. A kufár.

(12, 8—10.)

Egy tizsoros strófa, az úgynevezett qináh-versekben. Pompás kép a zsidó kufárról, aki a vagyonszerzés érdekében minden inkorrekttséget megenged magának.

8. v.) **Kanaán**, így nevezi Izráelt, mely egészen elkanaániasodott. E név különben náluk épen olyan jelentéssel bírt, mint nálunk régebben a „görög“, vagy most a „zsidó“; kereskedőt jelentett u. i. egy kis mellékizzel, tehát: kufár, **kezében hamis mérleg, Zsarolni** héb: „elnyomni“, itt = kipurálni **szeret**. Duhm a 3. v. folytatásának veszi ezt, és így *ken'an-t* glossának tekinti, ami az egésznek elveszi plasticitását. 9. v.) **S azt mondja Efraim: csak meggazdagodtam, Vagyorra** ('ón = erő, tehetőség, gazdagság) **tettem szert** (héb: találtam); hogy hogyan, arról hallgat, de megmondja a próféta. Itt azonban a M szövege alig ha lehet helyes: „*minden szerzeményeim nem találnek nekem bűnt, ami véték*“, amit aztán ilyen formán szokás elsimítani: „*semmi keresetemben nem találunk rajtam álnokságot, amely bűn volna*.“ Ez jobb a LXX-ban: Πάντες οἱ πόνοι αὐτοῦ οὐχ εὐφραδίζονται αὐτόν, διὰ ἀδικίας ἧς ἤμαρτεν. Ennek a nyomán az újbabbakkal vegyük alapúl ezt a szöveget: *kol jegi 'ájv ló' jimc'ú lá 'ávón 'aser chátá*: **Minden szerzeményei nem érnek fel A bűnnel, amit vétkezett**. Meggazdagodott és gazdagságában bízik ez az új „kanaán“, amit pedig olyan áron szerzett, amit meg nem ér: mert szerzeménye nem volna elég ár bűnéért; nem tudhatja magát megváltani a büntetéstől gazdagságával. 10. v.) **És én, Jahveh, a te Istened Egyptom földétől fogva** (l. 11, 1.), ez nem egész mondat, mint a régiek fordítják: „én vagyok Istened“, hanem alanya a következő ígének: **Még sátorlakóvá teszlek téged**, héb: „lakatlok a sátorokban“, **Mint ünnep napokon**. A sátoros ünnepre (leveles színek ünnepe) gondolnak itt némelyek, ami Lev 23, 42. skv. szerint épen arra volt rendeltetve, hogy emlékeztesse Izráel fiait a pusztai vándorlás idejére. Ugyan ezzel az ígével (csak perf. *hósabttí*), mint itt, van ott kifejezve, hogy akkor sátrakban „lakatta“ Jahveh Izráelt, úgy hogy, ha ott nem *szukkót* volna az íge mellett, hanem *'ohálim*, mint itt, még azt lehetne gondolni, hogy locusunk egyenesen Lev. 23, 43. vre céloz; de így nem lehet. Mások szerint itt *mó'éd* = páska, ami a pusztai vándorlás idejére céloz. De nem kell épen valamely meghatározott ünnepre gondolnunk, amit a névelő nemléte is tilt; hanem általában az

ünnepnapokra. A kultuszhelyekre a vidékről összesereglett nép a napokig, egész egy hétig is eltartó ünnepeken bizonyára sátrakban tartózkodott. Így fog majd lakni, de nem jókedvűből, hanem szűkségből: a hamisan gyűlt vagyron büntetése szegénység, hajléktalanság, vagy talán hontalanság, száműzetés lesz. A vers első distichonát (10a. v.) Duhm a 6. vbe olvasztja bele, a másodikon pedig azt a változtatást teszi, hogy a 2-ik szem. tárgyat 3. sz.-re változtatja: „lakatom őt“, ami a darab elevenségének nem válik javára; a *mó'éd* helyett pedig a 11. v. elejéről a *v'*-nek ide vonásával *miz'áró*-t olvas: „mint az ő kicsisége napjaiban“: mikor még szegény és jelentéktelen volt. Ugyanezt az értelmet mások más olvasással érik el: *mó'éd* helyett olvasván: '*ad*, vagy '*ólám*, vagy *qedem*-et: „mint az ő időkben.“ Ezzel azt akarják kifejezésre juttatni, hogy a fenyegetés tartalma az, hogy újra olyanokká teszi őket Jahveh, mint amilyenek akkor voltak, mikor Egyiptomból kijöttek.

32. Ha szólt Efraim . . .

(13, 1—8.)

8 × 3 soros strófa és 1 × 4 soros betoldás. Efraim hatalmassá lett, de a bálványimádás vesztét okozta; hálátlanságáért és felfuvalkodottságáért Jahveh széttépi.

Első strófa: 1. v.) Efraim hatalmassá lett; de a Baál vesztét okozta. 1. v. **Ha szólt Efraim: rettegés.** Szava rettegést okozott, oly nagy volt hatalma. A LXX a *ἀπ. λεγ. retét* helyett *dat*-ot olvasott = „királyi rendelet.“ Helytelen az a fordítás, mely e szót a *dabbér* tárgyául veszi: „Mikor rettegést szólt, hát felemelkedett volt Izráelben.“ Ennek egyik módosítása Duhm fordítása, aki *retét* helyett *mardút*-ot olvas: „Mikor Efr. ellenszegülésre szólított, fejedelem lett.“ Így elveszti a mondat tömör darabosságát, ami olyan jól illik Efraim hatalmának jellemzéséhez. A következő két sor épen ilyen lapidaris stylusban rajzolja további sorsát: **Felemelkedett ő nászd'** benmaradólag, vagy olv. *nisszszá'* nif. part., vagy *nászí'*: „*fejedelem lett*“ **Izráelben: De bűnbe esett a Baállal, és meghalt.** A „baál“ szónak névelős sing. használata nem illik Hóséa ajkára, de lehet itt szövegromlás. A meghalás, ha a strófa Hóséáé, képes kifejezés. Több ízben (9, 10. skv. stb.) kifejezett gondolata ez neki más variatioiban. Nem szükséges tehát *vajjimmaq* (= elsenyvedt)-ot írni helyébe, mint Duhm, akinek szövegezése szerint (1. első sort!) e versben világos célzás volna I. Jeroboámnak Roboám elleni pártütésére, és ebből az tűnnék ki, hogy Hóséa azt is épen úgy elítéli, mint Jéhuét, vagy Menáhemét, sőt hogy őt tartja a baálkultusz Izráelbe való behozójának. Ennek a feltevésnek elkerülhetésére pótlólag a következő érdekes szöveget ajánlja: *ketámár 'efraim rá'iti nisszszá' hú' bejiszr'el vajjissam babba'al vajjimmaq*: „Mint pálmát láttam Efraimot, Kiemelkedő ő

Izráelben, Aztán elpusztult Baál által és elrothadt.“ Ez akkor a 9, 13. 16.-beli kép párja volna. De ez a szövegezés sem segít azon, ami itt feltűnő, hogy Efraim meg van különböztetve Izráeltől, holott Hóséa e két nevet egy értelemben szokta használni. Wellh. szerint Efraim uralmának és dicsőségének Éli alatt (1 Sám 4, 10. skv.) a filiszteusok által történt megtörésére gondol itt a próféta, aki ennek okát a baálímádásban látja.

Második strófa: 2aαβγ. v.) Az óta is folytatják a bálványozást. 2. αβγ. v.) **És most folytatják a bűntevést, Mert csináltak** (imperf. váv consec.-al!) **magoknak öntött képeket**, t. i. bika-szobrokat, amik a királyság korában a legelterjedtebb Jahveh-symbolumok voltak. Ez a baállal való vétkezés folytatása; tehát baálímádás és képímádás itt is egy, mint 11, 2. vben. **Ezüstjök-ből eszük szerint bálványokat**; *bitbúnám* téves írás *bitbúnátám* helyett. Ez ugyan félremagyarázható úgy, hogy nem elégesznek meg az Isten által adott képekkel, és a magok esze szerint csinálnak magoknak más képeket; de e miatt szövegváltozásra nincs szükség, mert így is érthető, hogy azok a képek, amiket ezüstjök-ből csinálnak, nem istenek, hanem emberi kitalálások, akiket úgy alakít az ember, amint elgondolta: ama félremagyarázást pedig nem teszik lehetetlené a változtatott szövegek sem, melyek szerint *kitmunátám*: „képök,“ vagy *ketabnitám*: „mintájok“ szerint csinálnak bálványokat. A LXX pedig, amit Marti és Duhm is követ, egyszerűen *ketabnit*-ot olvasván: „öntött képeket csinálnak ezüstjök-ből bálványok mintájára,“ semmit mondó.

Harmadik strófa: 2adb. v.) És ezeknek a kézzel csinált bálványoknak mondják, hogy áldozzon az ember, borjukat csókoljon! 2adb. v.) **Mesteremberek csinálmánya mind; Ezeknek, mondják ők, áldozatok!** olv. a LXX-val és Duhmmal *zóbchél* helyett *zibchú-t*: ők azt mondják, hogy ezeknek, a mesteremberek csinálmányainak áldozatok: **Ember borjukat csókoljon**, héb: „csókoljanak,“ mert az alany gyűjtő értelemben áll. Szokás volt az istenképet cirógatni és csókolni. M: „ezeknek,“ vagy „ezekre mondják ők: emberáldozók borjukat csókolnak;“ de a bálványimádók csak nem csúfolódnak így önmagokkal? Világos, hogy itt a rabbis szellemeskedés rontotta el a szöveget, ami annál könnyebb volt, mert csak egy *ú* (י)-ből kellett egy *i* (י)-t csinálni. Ezen az értelmetlen szellemeskedésen úgy segítettek a fordítók, hogy a nomen rectumot nem a nomen regens tárgyának, hanem anyagának, itt: genusának veszik: „emberből való áldozók“ = azok az emberek, akik áldoznak. Tehát: ezekről mondják: azok az emberek, akik áldoznak, borjukat csókolnak“ vagy „csókoljanak.“ De a st. constr. ilyen magyarázatának nehézségétől eltekintve is, a *hém* itt tulajdonképen el van sikkasztva, mert, ha azt kellő képen honoráljuk, akkor ezzel is ott vagyunk, hogy a bálványimádók mondják ezt, tehát önmagokat csúfolják. Ezen akar segíteni az a szövegjavítás, mely a *láhem*-et *'elohim*-nak olvassa, vagy

'*elohim*-ot told be *láhem* elé: „Isten, azt mondják ők ezeknek.“ Marti, aki tényleg emberáldozókra gondol itt, a *láhem*-et és '*ómrím*-et kihagyja: „Ők emberáldozók, Borjukat csókolinak.“ De alig hihetjük, hogy Hóséa, ha ilyen dolgokról volna szó, azt csak így per tangentem intézte volna el. Ennek egy variatioja, ha a *láhem* kimarad, az '*ómrím* helyett meg '*emórim* olvastatik: „Ők emoreusok, emberáldozók.“

A betoldás: 3. v.) Anticipálja a büntetés hirdetését; és a 6, 4. vből, továbbá a polyva Jes 17, 13; 41, 15. 16; Zsolt 1, 4; 35, 5 vből stb., a füst a Zsolt 37, 20; 68, 3. vből van összeállítva. Versmértéke sem illik ide, mert négy soros strófa. Duhm ezen úgy segít, hogy a reggeli felhőt és a harmatot kihagyja, és így csak három sor marad; de annyi erővel már az egészet is ki lehet hagyni. *Ezért olyanok lesznek, mint a reggeli felhő, És mint a korán elmenő harmat*; ezek a múltó kegyességnek kétségtelenül kifejezőbb képei, mint a hűtlen nép büntetésének: már pedig, hogy a büntetés jelképezésére vannak itt, azt mutatja a következő distichon: *Mint a polyva, mely a szérűről sodródik el, jészó ér póél sá'ar* = „rohan, mint a vihar“ igétől, olv. *jészó'ar* póalt; *És mint a füst, mely az ablakból*, kémény nem léteben u. i. a füst a be nem üvegezett ablakból, az ablakrácsra száll ki.

Negyedik strófa: 4abx. v.) Az elmondottakkal szemben Jahveh közvetlen Izráelhez fordulva hangsúlyozza az ő kizárólagos jogát népéhez. 4abx. v.) **Pedig én, Jahveh, vagyok a te Istened Egyptom földjétől fogva**, I. 11, 1; 12, 10. v. **S istent kívülem nem ismersz.** Egyedül Jahveh az, akivel Izráel benső viszonyba lépett története folyamán. A LXX az első sor után egész kis verset tesz epithetonnak.

Ötödik strófa: 4bβ. 5. v.) Kizárólagos joga páratlan kegyelmi tényén alapszik Jahvének, melyet a pusztában vitt véghez népe megtartására. 4bβv.) **És megtartó nincs kívülem**; ezt Izráelnek közvetlen tapasztalatból kell tudnia. 5. v. **Én legeltettelek jeda'tiká** helyett olv. LXX-val *re'itika*-t, a **pusztában, Az aszályok áπ. λει. országában.** M: „ismertelek a pusztában“ kétségtelen romlás.

Hatodik strófa: 6. v.) Továbbra is Jahveh beszél, de most már harmadik személyben szól Izráelről: az ő jótéteményei felfuvalkodottá tették azt, és hálátlansággal fizetett értők. 6. v.) Nem „legelőjöknek megfelelőleg“, mint ang. rev. Now.; hanem: **Amint legelőjök lett**, vagy *kire'ótám* (Wellh. Marti, Duhm); „amint legeltek“, **hát elteltek**, héb: „jól laktak.“ **Elteltek és felfuvalkodott**, héb: „felemelkedett“ **szívök, Ezért elfelejtettek engem.**

Hetedik strófa: 7. és 8ax. v.) Ennél fogva Jahveh is megváltoztatta magatartását velök szemben. 7. v. **Olyan lettem azért nekik, mint oroszlán**, I. 5, 14. v. **Mint párdúc, az uton leskelődöm**; 8ax. v.) **Rájok rontok mint kölykeveszett**, héb: kölykeitől megfosztott **medve.** A mi izlésünkötől eltérő, de erőteljes hasonlatok. Mivel *súr* = „néz, pillant“, de nem = „leskelődik“,

ásúr helyett Meinholddal Marti *'esqód*-ot olvas *sáqad* (= éber, vigyáz, les) igétől. LXX, V. syr: „Mint a párdac Assúr útján.“

Nyolcadik strófa: 8aβb. v.) A büntetés. 8aβb. v.) **És szét-hasítom szívök zárját**, azt, ami szívöket bezárja, mellkasukat: **S megeszem őket ott, mint egy oroszlán**, héb.: „nőstény oroszlán,“ e helyett Duhm: *v^eakélú missam kélábím*: „és ebek fognak enni onnét,“ t. i. felhasított mellkasukból; Marti stb. pedig LXX val: *v^aakálum sám k^efíréi ja'ar*: „És az erdei oroszlánok eszik meg ott őket;“ **Mezei vad koncolja fel őket**.

33. A királyok nem segíthetnek.

(13, 9—11.)

2×4 soros strófa. Izráel pusztulása elkerülhetetlen, mert amibe bízik, politikai szervezete, nem mentheti meg. Királyait csapásúl adja Isten neki, nem segítségül.

Első strófa: 9. és 10a. v.) Jahveh megrontja Izráelt, és akkor mit tehetnek majd érte királyai? 9. v.) **Megrontlak téged** olv. Martival *sich^etká* helyett első személyt: *sichattiká*-t, amit perf. profeticumnak kell venni, **Izráel, Mert ki kí-bí** helyett LXX, syr, Nowack, Marti-val olv.: *kí mí lehet segítséged?* Egész bizonyos a megromlása, mert Jahvéval szemben ki segíthetné meg? M.: „az rontott meg téged, Izráel, hogy ellenem, segítséged ellen (vagy).“ Így a második mondat volna az elsőnek alanya, de a másodiknak meg nincs alanya, azt úgy kell beképzelní. De ettől eltekintve is, ez a mondat teljességgel nem illik a következő kérdésekhez. Azokhoz még az általunk fentebb elfogadottnál is jobban illenék Duhm szövegezése; de az jobban eltér a M-től: a 8 v. végéről ide hozza a *m* betűt, és azzal az első szóból csinál *mischat*-ot (jobb volna talán masché), a *kí-bí*-ből *kí jábó*-t, a *b^eezreká*-ból *mah 'ezreká*-t: „Romlásod, Izráel, ha jó, Mi a segítséged?“ 10. v.) **Hol van hát királyod, Hogy megtartsa minden városaidban?** A *v^ejó-síaká*-nak a 4. v.-ben *umósi a 'én*-jével való összeecsengése, sőt összevonatkozása mutatja, hogy ezek a próféciák, bár önállóak, de egy végből valók. A *b^ekol 'árejká*-hoz Houtsma, Marti még a következő strófa első szavát *v^esóftejká*-t is hozzá vévén, így olvassa: *v^ekol szárejká v^ejispejúká*: „És minden fejedelmeid, hogy igazságot szolgáltatassanak neked?“

Második strófa: 10b. és 11. v.) Izráel királyai és kormányzói Jahveh haragjának az eszközei csak. 10b. v.) **És bíráid, akikről mondtad: Adj nekem királyt és fejedelmeket?** Ez nagyon hasonlít 1 Sám 8, 6. vhez, ahol a nép Sámuelettől királyt kér, és Marti e miatt törli is. Azonban a következő distichon akármire vonatkozik is, annyi világos, hogy célzás van benne arra, hogy a nép kívánta a királyt. Ezt tehát az egészből kiszakítani nem lehet; hanem vagy elvetjük vele együtt az egészet, vagy azt teszszük fel, hogy a kifejezés hasonlósága mellett sem arra az első esetre

vonatkozik ez, hanem a jelen helyzetben gyakran is szükségessé vált királykérésekre. Ezekre illő felelet a 11. v.) **Adok neked királyt haragomban, És elveszem elbűsulásomban.** Mint az imperfectumok mutatják, itt nincs a királyság egész multjára való visszatekintés, hanem tisztán a jelen állapotok rajzolója: királyok sűrű trónra emelésében és megbuktatásában Jahveh haragja nyilvánul meg, melylyel népének vesztét munkálja. Hogy e mellett a királygyilkosságot (7, 7) mégis elítéli, valamint a Jahveh nélkül való királyválasztást is, az csak természetes.

34. El van téve Efraim bűne.

(13, 12. 13. 15.)

2×7 soros strófa, ami úgy szakadt el egymástól, hogy a 14 és 15 v. helyet cserélt valami tévedés folytán. Mások máskép; néha igen cifrán. — Efraim bűne összekötve el van téve: a számadások le vannak zárva. Az eredmény a következő. Szenvedések érik, melyeknek az a céljuk, hogy őt újjászületésre kényszerítsék: ő ezt az alkalmat elszalasztja. Ha országában, a testvértörzsek közt gyümölcsözteti erejét: a keleti ellenség, Assúr, minden gyümölcsöt elragadja. Remek összegezése annak, amit a prófétától Izráelről eddig hallottunk.

Első strófa: 12. és 13. v.) Efraim erkölcsi számadásai le vannak zárva. Első eredmény: hogy az újjászületésre való alkalmat elszalasztja. 12. v.) **Be van kötve Efraim bűne, El van téve vétke.** A praemissák felfogásában eltérnek a magyarázók, a consequentiák levonásában körülbelül jól egyeznek. Egyik így érti: Efraim jól elraktározva úgy őrzi bűneit, mint valami érinthetetlen kincseket: ennél fogva marad nála minden a régiben; újjászületéséből sem lehet semmi. A másik így: Efraim bűne úgy el van téve büntetés végett, hogy abból a büntetés napjára feledésbe ne menjen semmi: ennél fogva szülési fájdalmak jönnek reá, de ő újjá nem születik. Locusunk nem a Deut 32, 34. vnek Izráelre való specialis alkalmazása (Keil), hanem sokkal inkább annak egyik forrása. Ott locusunk úgy van értve, helyesen, hogy a bűnök Istennél vannak elteve. Ez nem csak azt teszi, amit Duhm oly találólag mond, hogy „Efraim bűne már okmányilag megállapított;” hanem azt is, hogy következményei is meg vannak már állapítva: Efraim ügye végleg le van zárva. Ennek a lezárt nagy ügynek a végeredményeit mondja el a következőkben asyndeticus kapcsolásokkal. 13. v.) **Szülőnő fájdalmai jönek reá; Duhm chebléi** elé *ve* kötőszót tesz, hogy jelezze, hogy a bűn megállapításának következtében most már jön a krízis. De kár ezeket az asyndesiseket eltüntetni: **Ő nem bölcs fiú, Mert idején nem áll A fiak résébe,** t. i. a méhnyílásba, és így a szülést a maga és az anya halála árán meghiusítja. Azok a krízisek, amelyeken Izráel napról-napra keresztül megy, vagy egy új Izráel megszületésével,

vagy a nemzet halálával végződhetnek csak. Az újjászületés ideje itt van; Izráel azt oktanulni elmulasztja; tehát a 15. vben jő a másik „vagy.“ Ez a próféta drámai gondolatmenete. Hogy itt Izráel szülő nő is, születendő gyermek is, ez azért van, mert újjászületésről van szó. Igazi próféta felfogás az, mely szerint a nemzet azokból a halálos veszedelmekből, amelyekbe hibás kultusza és politikája által, szóval a maga útján jutott, csak úgy menekülhet ki, ha teljesen mássá lesz, mint ami eddig volt, ha újra megszületik, olyanra, amilyennek lennie kellene. Duhm a 13a. után betoldja a 14. v. legutolsó sorát: „És szülési fájdalmak jönnek reá most, Szánalmat nem ismerek többé: Nem bölcs gyermek ő . . .“ De az a sor egy egészen más versbe tartozik, és itt olyan szempontból élezi ki a szülési fájdalmakat, amilyenből a prófétának nem volt szándékában. Nem arról van u. i. szó, hogy most már azok el nem maradhatnak; hanem arról, hogy már itt vannak, már rég óta tart a vajadás, a nélkül, hogy eredménye lenne. Oort stb. *'ét helyett ká'et* = (ez időben, most)-et Duhm *'attá* = (most)-t olvas: de a próféta nem akar ennyire specialisálni. Nem lehet *kí'ét*-et mondatnak sem felfogni: „mert ideje van;“ tehát nincs más hátra, bármily szokatlan is, vegyük *'ét*-et időhatározói accusativusnak.

Második strófa: 15. v.) Ha Efraim újjászületni nem akar, hanem teremteni, magát és társörzseit gyarapítani: annak is vége már. Jő a keleti vihar, Assúr, és mindent elragad. 15. v.) **Ha ő** párja a 13. v. *hú'*-jának, ez is Efraimra mutat, és arra, hogy e vers eredetileg közvetlen a 13. v. után állt, **fivérek közt**, a többi testvérörzsek közt, melyek közt ő volt a vezértörzs, úgy hogy Hóséa rendesen Efraim nevén az egész Izráelt érti, **gyümölcsöt termet**, öserejével megtermékenyíti a többi törzsek életét és így az egész nemzeti életet is, és erőt, vagyont gyarapodást produkál, mint ahogy tényleg produkál is (a *kí* tényleges esetet feltételez): vége már annak; jő a keleti szél. E sor első négy szavát Duhm törli, mint a 13. v.-beli *hú-bén ló chákám* elromlott variánsát. Wellh. Now. *kebén májim achú'*-t olvas helyette: „gyümölcsözzék bár, mint sás a vizek közt“. Marti csak *'achim* helyett olvas *'achú'*-t: „Ha sás közt zöldelne“, t. i. Efraim. Ezek a változtatások mind azért vannak, mert nehéz megérteni, miért mondja, hogy Efraim a fivérek közt virágzik, vagy gyümölcsözik. De nem azt mondja, hogy „gyümölcsözik“; hanem azt, hogy „gyümölcsöztet“, és annak már van értelme, hogy ezt fivérek közt cselekszi. A *párah* ige hífilje soha más értelemben elő nem fordul; és *jafri'* sem más, mert *pára'*, ha van is, csak változata lehet *párah*-nak, de valószínű, hogy itt csak azért van *jafri'*-nak írva, hogy az *efraim*-mal való szójáték annál világosabb legyen. Gen. 41, 52. e nevet a *párah* igéből származtatja; és ismerve a héber nép szójáték csináló kedvét, nem kételkedhetünk, hogy ebből sok szójáték keletkezett. Nem lehetetlen, hogy volt egy ilyenforma mondás is: „efraim mafri' bén achim; és talán ez van itt alkalmazva. A mondatok

itt is asyndetice kapcsolódnak: **Keleti szél jő**, ennek appositíója a következő mondat: **Jahveh szele, mely a pusztából támad**, Assyria, melyet Jahveh maga fog Izráel ellen támasztani, **S meg-szégyenül forrása**, n. sz. olv.: *jóbis*: „kiszárítja forrását, **És kiszárad kútfeje**. Minden szövegváltoztatás, amit ez utóbbi négy soron tenni szoktak, önkényes metrumozást szolgál. **Az**, a keleti szél: Assúr **elrabol kincset**, *'ocar* = „készlet, kincs, kincstár“, **Minden drága edényt**, héb.: „kívánság edényét“ vagy „holmiját“; ha a mai magyarok még megértenék: „drága marhát“. *'Ocar*-t nem kell ezzel st. constr.-ba tenni: „minden drága marha kincstárát“; ezt a ritmus nem engedi; de azért nem okvetlen szükséges őket *ve*-vel szétválasztani sem, mint LXX: *'ócró ve'kol* . . . „kincset és minden . . .“ *Jisseh* helyett felesleges Duhmmal *jas'eh*-t olvasni (*sá'áh*: „zúg, pusztít“ hifilje).

35. Elpusztul Samária.

(13, 14. és 14, 1.)

2×5 soros strófa. Az első strófa még egyszer Jahveh belső küzdelmét írja le, mielőtt kimondja, hogy itt megbánásnak nincs helye; a második Samaria pusztulását festi. E szerint e két strófa, melyet nem csak a M, hanem a tudósok is nagyon elválasztanak egymástól, nem csak alakjánál, hanem tartalmánál fogva is összetartozik.

Első strófa; 13, 14. v.) **Seol kezéből = hatalmából vált-sam ki? Halálból váltsam meg?** Hogy a suffixumok kire mennek, az a következő strófából derül ki: Samária-Izráelre. A mondatokat lehet élénk felkiáltásoknak is felfogni: „meg fogom váltani!“ de a contextus a kérdő alakot teszi egyedül elfogadhatóvá. **Hol van dögvészed, oh halál? Hol van pestised** *qoteb*-től *qotobká*, mintha τ torokhang volna; és himn. suffixuma van, holott *s'ól* nőn., ezért olv. Duhmmal: *qotbék*, **oh Seol?** Ha az előző distichont felkiáltásnak vesszük, akkor ezeket a kérdéseket itt annak folytatásaképpen diadalmaskodó kérdéseknek kell vennünk, amelyekben benne van a felelet: sehol! Hogy Pál apostol így fogta fel locusunkat 1 Kor. 15, 55. vben, azt csak abból lehet következtetni, hogy 1 Kor 15, 54. vben Jes 25, 8. v-t citálja szabadon: „elnyeletett a halál diadallal;“ és ezután citálja locusunkat szintén szabadon, hogy aztán ennek révén az 1 Kor 15, 56. vben a halál „diadalát“ (*deber* (!) LXX δίκη) és „fúlánkját“ (*qóteβ* LXX ζώνη) megmagyarázhassa. Ez a felfogás helyes volna akkor, ha Jes 25, 8. v. következne e distichonok után, de nem helyes most, mikor ez a csattanó: **Bánat elrejtessék szemeim elől!** Ezt azzal a felfogással csak olyan erőszakos magyarázattal lehet összeegyeztetni, mint Keil, hogy „üdvtervem változatlanul végre fog hajtatni“. De ugyan miért kellett volna ezt Jahvének

megbánni? A szavak természetes értelme és összefüggése csak azt a magyarázatot engedi meg, hogy a két első sor töprengő kérdés (erős anthropopathismus, de szép), a két második erre önmagának adott felelet: nem megváltás, halál van itt helyén: hol van hát a seol minden pestise, hadd pusztítsa őket! és az ötödik ennek megerősítése: szó se legyen megbánásról! Bármennyire fáj is Jahvének, bánatát legyőzi, és végrehajtja a büntető ítéletet.

Második strófa: **14, 1. v.)** Festi az ítélet végrehajtásának következményét, Samária pusztulását. Itt már a próféta beszél. **Meglakol**, a LXX és utána többen *te'sam* helyett *tésam*: „elpusztul“-t olvasnak, mert az jobban illik a 13, 15. v. folytatásául, de viszont az eredeti *te'sam* még jobban illik az eredeti összefüggésbe, tehát hagyjuk meg: bűnhődni fog **Samária, Mert ellene szegült Istenének**, nem kell a suffixumot törölni, itt épen súly van rajta. A bűnhődés borzalmait már látja a próféta (egy részöket meg is érte): **Kard által esnek el, Csecsemői szétzúzatnak, Viselősei felhasíttatnak.** Hogy ezek a borzalmak a régi hadviselésben nem voltak ritkaságok, arra nézve l. 2 Kir 8, 12; 15, 16; Ám 1, 13; Jes 13, 16; Nah 3, 10; Zsolt 137, 9. Ezzel a szomorú látással végződik Hóséa könyve.

36. Térj meg Izráel.

(14, 2—9.)

10 × 3 soros strófa; nem mindenütt kifogástalan verselés. A 8 és 9 verset más mértékbe is lehetne szedni, de akkor csak töredékek volnának; így pedig azért nem rínak ki az összefüggésből. Marti e darab hóséai eredete ellen ezeket hozza fel: a) 14, 5 (meggyógyítom) ellenkezik 9, 15 (többé nem szeretem) és 13, 14 (bánat elrejtessék előlem)-el; b) 4, 1. stb. tetteket követel, 14, 3. szavakat, és innét az ethikai momentum amúgy is hiányzik; c) 5, 5. azt mondja elbukik, 14, 2. pedig, hogy elbukott Izráel. Ezek közül a c) nem áll meg, mert 5, 5. betoldás, a többit pedig megfelelő exegesissel mind el lehet enyésztetni; úgy hogy vannak (pl. Cornill), akik erősen védik Hóséa szerzőségét. De az egész darab mégis azt a benyomást teszi az emberre, hogy itt nem Hóséa beszél. E mellett szól a későbbi iratokkal való érintkezése, a mire Marti rámutat: 4. v. és Jes 30, 16; 31, 1; továbbá 5. v. és Jer. 3, 22. v. között. A hasonlatok sem vallanak Hóséára. A darab két részre oszlik: 2—4. v. felhívja Izráelt a megtérésre, és ajkára adja a mondandó bűnbánati imát; 5—9. v. erre adja Jahvének ígéreteiben gazdag választát.

Első strófa: **2. v.) Térj meg, Izráel**, (l. Jer 3, 12.) *Jahvé-hoz, Istenedhez*, 'ad-„ig“: egészen hozzá menjen, *Mert elbuktál bűnődben*. Nem erkölcsi elbotlást ért, hanem a bűn miatt való összeomlást.

Második strófa: 3abz. v.) *Vegyetek magatokkal szavakat*, 5. 6. vre célóz: ne juhaitokkal és marháitokkal menjete Jahvéhoz. *És térjete meg Jahvéhoz*, ez betoldás, azért tette ide valaki, mert a 2. v. egyesben szólítja meg Izráelt, a 3. v. pedig többesben beszél hozzá, tehát a megtérésre való felhívás is hadd legyen többesben is. *És mondjatok neki mindent*: a makkéf törlendő, ide kell az atnach: mert itt kezdi felsorolni, hogy mi mindent mondanak: *Engedj el bünt s fogadj el jót*! Eddig mindig bűnnel terheltlen álltak előtte, azt engedje el; most jót hoztak neki, megtérésöket, bűnbánó imájakat, azt fogadja el. Ebből látszik, hogy nem pusztá szavakat kíván írónk, hanem benső, lelki megtérést. A kol-t vagy az 'ávón-hoz veszik: „minden bűnt”; vagy *tísszá*-hoz, „egészen bocsáss meg”, vagy: „mindent végy el” értelemben, így Duhm, aki aztán Grätzzel *veqach tób* helyett *vechattá* ót-ot olvas: „mindent végy el, bünt és vétkeket.” Akik *veqach tób*-ot meghagyják, különbözőképen magyarázzák: „végy magadra jószágot” = légy jó; vagy: „vedd jó néven.” Mások megváltoztatják: *veniqcháh*: „hadd kapjunk jót.”

Harmadik strófa: 3bβ. és 4az. v.) 3bβ. v.) *Mert* (a *ve* magyarázza az előzőt) *fizetni akarunk* (a cohort. itt = „akarunk”) *tulkokkal*, a legtöbbre becsült áldozati állatokkal, azaz, teszi hozzá a magyarázó appositíót: *ajkainkkal*. Ez megfelel annak, hogy vigyetek magatokkal (áldozati állatok helyett) szavakat. Írónknál körülbelül úgy aránylanak a szavak az áldozati állatokhoz s általában anyagokhoz, mint most nálunk a „lélekben és igazságban való imádság” az üres szavakhoz. A Zsid 13, 15. locusunkból így citálja ezt a részt: „ajkának gyümölcseit.” Ez a LXX-ből van idézve, mely *párim* helyett *péri*-t olvasott. Újabban sokan követik; hivatkoznak Jes 57, 19. vre, ahol *níb szefátaim* szintén a megtérés, hála, fogadalom szavait jelenti. De a szóval való lelki áldozatot az áldozati tulokról vett képpel szemléltetni találóbbr. 4az. v.) *Assúr nem tart meg minket, Lóra nem ülünk*. Ez célzás 5, 13; 7, 11; 12, 2. vre; az utolsó sor pedig, mely Assúrral párhuzamban okvetlenül az Egyiptomi szövetségre való támaszkodást jelenti (Salamon óta onnét hozták Izráelbe a lovat, l. 1 Kir 10, 28.), csak Jes 30, 16. v. alapján lesz egészen világos, ahol az van, hogy a nép, bár csendességben lett volna erőssége, nem fogadta azt el, hanem azt mondta „lóra ülünk” . . .

Negyedik strófa: 4aβb. v.) *És nem mondjuk már: „Iste-nünk”, Kezeink csinálmányának* (l. 2, 10; 8, 4; 13, 2. stb. . . . Jes 42, 17; 44, 17.) *Mert* (aser olyan értelemben, mint Deut 3, 24; 1 Kir 8, 33) *tebenned talál kegyelmet*, héb: „kegyelmeztetik meg” az árva. Duhm olv: *támím*: „a kegyes”.

Ötödik strófa: 5. v.) Itt kezdődik Jahveh kegyelmes felelete; ami azonban nem közvetlen 2-ik személyben szólítja meg a népet, mivel a könyörgés is csak úgy volt annak ajkára adva. *Meggyógyítom elpártolásukat*, l. Jer 3, 22; 30, 17. *Szeretem őket*

önként, minden más indító ok nélkül, szíve indításából, *Mert eltért tőle a néptől* (de Duhm olv. *mimmenni*: „tőlem“ = elhagyott engem, elmúlt) *haragom*.

Hatodik strófa: 6. v.) *Olyan leszek Izráelnek, mint a harmat*: Péld 19, 12. v. a király jóakarátát hasonlítja az üdítő harmathoz, *Virágzik, mint a lilium*, a Palesztinában vadon növény fehér lilium, „quo nihil foecundius est, una radice saepe quinquagenos emittente bulbos (Plin.)“ (Keil). „És veri (*nákáh* hif. juss.) gyökereit“ = *És gyökeret ver, mint a Libánon*. Úgy meggyökereszik, hogy olyan megmozdíthatatlan lesz, mint a Libánon. A hasonlat bizony egy kissé különös. Wellh. stb. *vejak* juss. helyett olv: *vejélkú*: „és mennek“; Oettli, Now: *viszubbekú*: „sűrűsödnek“ gyökerei; a Libanont persze ezek mellől az igék mellől ki kell hagyni. De Duhm a *vejak* mellett sem tűri meg, kiigazítja *libneh*-re: „gyökeret ver, mint a nyárfa“.

Hetedik strófa: 7. v.) *Terjednek*, héb: „mennek“ *hajításai*, *S oly dicsősége lesz, mint az olajfának*, az örökzöld olajfa Jer 11, 16. vben Izráelt jelképezi, Zak 4, 3 skvben pedig a „felkenetett“ főpapot és királyt; *És olyan illata, mint a Libánonnak*; ez az illat, amit Én. én. 4, 11. is említ, a hegység sok aromaticus cserjéitől, fenyőféléitől, különösen cédrusaitól eredt. Ide írom Keil után Ros. érdekes magyarázatát a fentebbi hasonlatokról: *Radicatio firmitatem, ramorum diffusio propagationem et civium frequentiam, decor oleae pulchritudinem et gloriam, atque eam quidem constantem et continuam, odor jucunditatem et amabilitatem notat*.

Nyolcadik strófa: 8a. v.) A dús és illatos olajfa eddig Izráelt jelképezte, most, minden átmenet nélkül, az ország jelképezőjévé lesz, melynek „árnyékában lakók“, a nemzet tagjai, vissza fognak térni a fogságból. *Visszatérnek az árnyékában lakók*, a *jásúbú* adverbialis fordítását (Keil, Orelli), mely szerint ez a sor az alany lenne, melynek állítmánya a következő sorban *jehajjú*: „az... lakók ismét nevelnek...“, nem engedi a ritmus; de nincs is rá szükség, mert, hogy azokat, akik még csak ezután fognak visszatérni, ne nevezhetné „árnyékában lakók“-nak, az csak professori beszéd. Ezért felesleges a *jósbé* helyett is LXX, syr-rel *vejásbút*-t olvasni (Now. Marti): „visszatérnek és lakni fognak...“; *becilló* helyett pedig *becillí*-t tenni: „lakni fognak árnyékomban“ (Marti) nem helyes. Duhm ezt a sort *jésbú becilló*-nak olvasva, a 9. v. ciprusához teszi glossának: „annak árnyékában fognak ülni.“ *Gabonát fognak természetelni*, héb: „életre kelteni“, *chájáh* (= él) ige piélje. Ez a különös kifejezés talán azt akarja mondani, hogy a fogság alatt kihalt gabonaművelést a hazatérők újból életre keltik. Oettli, Novack így olvassák: *vejihjú kaggan*: „olyanok lesznek, mint a kert“; és azt mondják, hogy ez a harmadik sor hasonlatához (virágzanak, mint a szőlőtő) jobban illik. Duhm az innét kitett első sorból az első szót ide teszi, egyébként Oettlihez

hasonlóan olvas: *jásób víhi kaggan*: „legyen újra olyan, mint a kert.“ Marti még messzebb elmegy a szövegtől: *jirv'jú 'adánaj*: „üdülnék gyönyörúségeimben.“ *És virágoznak, mint a szőlőtő.* Ennek a sornak békét hagynak a magyarázók, csak Duhm igazítja az ígét egyes jussivusra: „hozzon gyümölcsöt.“ A strófa elejéről elvetett egy sort pedig azzal hozza be, hogy a következő *zikró*, és a 9. v. elejéről ide vett *'efraim* szóból csinál egy stichost: *jébakkar kappórijah*: „Hozzon korai gyümölcsöt, mint egy termőfa.“

Kilencedik strófa: 8b. és 9a. v.). Itt újra visszatér a 8. vben elhagyott egyes számra. 8b. v.) *És olyan híre lesz Izráelnek, mint a Libanon borának*, mely ma is híres bor. Marti *zikró* helyett *jizzákrú-t* olvas: „úgy emlegetik őket...“ Duhm a *zikró-t* az előző strófába tette, a másik két szót pedig a 7. vbe teszi glossának a Libanon illatához: „mint a Libanon borának.“ A M szerint itt közvetlen Izráelhez fordul Jahveh a 9a. v-ben: „Efraim, mi közöm neked Tovább a bálványokhoz?“ Ennek az volna a magyarázata, hogy eddig sok köze volt hozzájuk, mert népének hozzá való viszonyát mindig azok zavarták: ennek többé nem szabad így lenni. Ez jó magyarázat, de mégis jobb a *lí* helyett a LXX nyomán az újabb magyarázókkal *ló-t* olvasni: *Efraimnak mi köze Tovább a bálványokhoz?*

Tizedik strófa: 9b. v.) *Én meghallgattam*, — ez a befejezés, teljesítette, amit 2, 23. skv. kilátásba helyezett, *és szemmel tartom őt* (ez íge 13, 7. vben = les; Én. én. 4, 8. ben = a magasból lenéz; Num 23, 9; 24, 17. vben = szemmel tart, vizsgál = többé nem engedi tekintete elől kitérni), *Én olyan vagyok, mint az örökzöld* (héb: zöldelő) *ciprus*, életereje folyton működésben van, tehát mindig éber és teremteni kész: *Tőlem van* (héb: „találtatik“) *gyümölcse, perjeká* helyett olvass az eddigiekkel való összhang kedvéért *pirjó-t*. Ez a szöveg bizony nem kifogástalan; nem csoda, ha a magyarázók javítani igyekeznek rajta; de az sem, ha nem tudnak. Marti *'asürennú* helyett olv: *'asibennú*: „visszatérítem őt“ hazájába. A LXX *'innítí-t* olvas *'anítí* helyett, ezt többen követik, és egyúttal *asürennú* helyett is mást olvasnak (Oettli, Now): *asób'bennú* „megaláztam őt, és fel fogom őt üldíteni.“ Volz: *'anítív tírós v'dágán*: „meghallgattam őt must és gabona tekintetében“ (1. 2, 23 skv.). Végül Wellh., Duhm: *'aní 'anáthó vas'éráthó*: „én vagyok Anátja és Aserája.“ Ezt egy distichonba fogják a mi előző strófánk utolsó distichonából csinált stichossal: „Efraimnak mi köze még a bálványokhoz? Én vagyok az ő bálványa (Anátja és Aserája)!“ Ez szép verspár is; csak hogy alig hihető, hogy szerzőnk Jahvét Aserának, vagy pláne Anáth istennőnek mondta volna.

37. Ki bölcs.

(14, 10.)

Ez egy ötsoros, különálló strófa. Ha a 14, 2—9. vben valami Hóséáé volna, amiben a megtérés fejében jobb jövőt ígér, akkor azt lehetne mondani, hogy ez is tőle való, könyve végén ő állítja fel a kérdést, hogy ki bölcs, aki belássa, hogy az egész könyvben hirdetett pusztulástól csak a megtérés menthet meg; de így a 14, 2—9 vel együtt ezt is másnak kell tulajdonítanunk. Vagy ez utóbbi szerzőjének; vagy valaki másnak, aki 14, 2—9 vt már a könyv végén találta.

10. v.) *Ki bölcs, hogy értse ezeket*, amiket Hóséa könyve és toldaléka az olvasó elé tárnak, *S eszes, belátó: intelligens, hogy belássa őket?* E kérdés felhívja az olvasót a könyvben mondottak megfontolására, és indokolásául azt adja felhívásának, amit ő abból tanulságképen levont: *Mert egyenesek Jahveh útjai*, ő népét világos, becsületes úton vezet a történelemben, *És az igazak járnak azokon*, azok nem kerülnek, és előre is jutnak rajtuk, *S a bűnösök elbuknak bennök*, azok hiába kerülnek, beléjük botlanak és elvesznek. A 2—9. v. az Isten „önkéntes” szeretetét hangsúlyozza, ez pedig igazságos voltát. Az igazakat és bűnösöket már éppen úgy állítja egymással szembe, mint a Péld., Zsolt. Különben, amit mond, az a vallás tapasztalati igazsága.
